
מוקדש לעילוי נשמת מו"ר אבי

הרב מרדכי אביטן זצ"ל

במלאות עשור לפטירתו

יד' תמוז תשס"ז

שכל דבריי, הם דברי תורתו

הספר מוקדש באהבה

לרעייתי **רחל**

"כי יש שכר לפעולתך"

ולילדי

יונית טל, מתנאל מרדכי וחתני יונתן

ומאוצר הברכות יבורך

אחי רפאל ורעייתו אהובה ובני משפחתם

שסייעני בהוצאת ספר

ושאר אחיי ואחיותיי

ואמי, שתאריך ימיה בטוב

ששמשו השראה לכתיבתי

ימלא ה' משאלות ליבם

ובזכות מו"ר אבינו ע"ה

ישפיע עלינו שפע ברכה והצלחה

"יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלים כל ימי חיך

וראה בנים לבניך שלום על ישראל"

(תהילים קכ"ח, ה-ו)

משעת פטירת אבי געגועים רבים, ומתוך כך מלאה לבי להעלות את דברי תורתו. דבריו היו בבחינת תורה שבעל פה, וכתביו הקיימים עסקו בהלכות שחיטה. אך בבואי לשכתב את תורתו שבעל פה נתברר לי שאבי אחז בתורה עתיקה וישנה, תורה שעלתה עמו ממרוקו, אותה תורה שנלמדה שנות דור אצל חכמי המגרב.

תורה זו אפינה תורה ייחודית שאינה בין הנמצאות. תורת עולי יהודי צפון אפריקה ביטאה דרך חיים מרתקת ועולם תורה מיוחד. במבט לאחור על הימים בהם גדלתי בין רבותיי העולים ממרוקו, ראיתי שתורה אחת להם ודרך חיים אחת היא, דרך ממצעת ומעורבת עם הבריות בבחינת תורת חיים.

אך עם הקמת המדינה נתמלאו אותם חכמים בענווה והצניעו דרכם ותורתם ובאו אחרים עם תורה חדשה שבחלקה הושפעה מהתרבות החרדית האשכנזית או התרבות אשכנזית-ציונית. אלו ואלו התעלמו מאותה תורת חיים ומאותם תפיסות עולם שהיו קיימות אצל חכמי הספרדים. וקמעה קמעה, דור אחר דור, כשנתמעטו בני עלייה הראשונה, התחילה להישכח תורתם ואנו, בני הדור השני והשלישי, ספגנו את הדרך החדשה וכמעט אבדה לנו את תורתם. המעיין ביצירתם ובדרכי חייהם של חכמי יוצאי צפון אפריקה ימצא ביצירתם ובמעשיהם כלים ומחשבות מעוררי השראה להתמודדות בתקופה הנוכחית. גישות אלו מתמודדות עם ההיבט הדתי, האמוני ועם ההיבט החברתי התובעות מכל אדם לא רק התייחסות לקיום המצוות האישיות אלא גם יחס לחברה ולקהילה. חכמי מרוקו שימרו תורה ייחודית ותפיסות שיכולות לשמש כאבן יסוד להמשך פיתוח תורתם וחידושם במדינת ישראל.

כך מידי שנה בשנה נתאוותי לרשום את דרך הילוכו של אבי זצ"ל, ודרכם של רבותיו ורבותיי שחינכוני בשעת היותי ילד קטן עוד טרם השפעתם של תורות

חיצוניות. דרכיהם נשתקעו בי כחותם בנפשו של ילד, ומשנה לשנה העלית מאמרים בחוברות הגות ובעיתון "מקור ראשון" – המוסף לשבת. והנה לאחר עשר שנים עלו מולי כל אותם המאמרים שנכתבו, והתברר שבכל אחד ואחד מן המאמרים משוקעת בדרך הנגלה ובדרך הנסתר חלקים מתורת אבי המבוססת על דרכיהם של חכמי מרוקו. גרגיר לגרגיר הצטרף עד לקבלת ספר זה, אולם נשאר לי עוד חלקים רבים בבחינת תורה שבעל פה ושעדיין לא עלה בידי להביאם אל הכתב ולבססם בתורה מנומקת וכתובה עפ"י הדין השכל והזמן.

מאמרים שנתפרסמו לאורך השנים נכתבו דרך הילוכי במעגל השנה או בעניני דיומא שעלו בשעתם. אולם, לאחר עיון בכל המאמרים, ניתן לראות קווים משותפים ותורות החוזרות על עצמם, ועל כן בחרתי לאחד את כל המאמרים לפרקים המתארים עקרונות ותפיסות ובכך נוצרו שבעה פרקים. **הפרק הראשון** עוסק במספר עקרונות יסוד מן הרוח הספרדית, אם כי עקרונות רבים שזורים לאורך הספר ונוגעים בתפיסת היסוד הספרדית, בפרק זה, נחשפת רוח התפילה החיה אצל נשות מרוקו וחכמי הספרדים. יסוד נוסף מובא בפרק זה לגבי גישות רבותיי העולים ממרוקו, שניכר היה בהם שאין הם מודדים אדם לפי נוכחותו בתפילה או לפי ציציותיו, אלא סולם ערכים אחר עמד לנגד עיניהם. **הפרק השני** עוסק בתהליכים שהתרחשו אצל בני קהילות ספרד שהתחנכו במסודות חינוך בארץ. החינוך בישיבות הציוניות גרם לתלמידיהן הספרדיים לאבד את זהותם האותנטית, להפסיד עולם מרתק של הוגי דעות, משוררים ופוסקי הלכה בעלי תפיסה חברתית שונה ממה שהתחנכו בישיבות. **הפרק השלישי** עוסק בסוגיות הנוגעות למסורות, מנהגים והלכה שהינם יסודות שורשיים במנהגי היהודים העולים ממרוקו, ומבקש אני לשמר מנהגים מיוחדים אלו. **הפרק הרביעי** מבקש להחזיר ציונות ליושנה ועוסק בתפיסתם הציונית של חכמי ספרד בניגוד לתפיסת העולם היום אצל רבני ש"ס כלפי יום העצמאות.

הפרק החמישי הוא המשך לאותם עקרונות יסוד מהפרק הראשון הנוגעים בתפיסה החברתית של חכמי המערב. בפרק זה נוכל להבין את התייחסותם של חכמי המערב אל בני קהילותיהם וכיצד הגיבו לעוולות חברתיות. **הפרק השישי** עוסק במאמרים הנוגעים בעולם החינוכי שבין הורה לילד, כיצד על אנשי חינוך לפעול מול תלמידים, ועוד סוגיות חינוכיות שנכתבו בהיבטים שונים אך יונקים משרש תורת אבי ע"ה. המאמר אחרון בפרק זה מתאר ארבעת מורי ההוראה שלי בצעירותי. **הפרק השביעי והאחרון** הוא פרק זיכרון לאבי, המתאר בקיצור את ימיו ואורח חייו. פרק זה הוא תקציר מתוך הספר "אור מרדכי" שיצא בשנה הראשונה לפטירתו של אבי מורי.

וברכת ה' למתפללי בית הכנסת "ברכי נפשי" בעיר גני תקווה ומשתתפי השיעורים הקבועים במשך ארבע עשרה שנה, אשר שמשו במה ראשונית להצגת רעיונותיי מתוך תורת אבי והיו קשובים ומחזדים את דבריי.

ותפילה לאל שיהיו דבריי אלה כדברי תורתו, וישמשו אותנו כמקור למחשבה, בירור והתחדשות שלנו בתורת ארץ ישראל במדינת ישראל.

מאיר אביטן

תמוז תשע"ז

תוכן עניינים

פרק א

- 13..... עקרונות יסוד הרוח הספרדית של יהודי המגרב (מרוקו)
- 15..... יהדות בגובה העיניים
- 33..... תורת האדמו"ר ותפילתה של אמא
- 42..... מצוות שבין אדם לחברו

פרק ב

- 51..... חינוך לאור הגות אשכנזית
- 53..... זרים בבית אבא
- 67..... בין אחדות לאחידות
- 73..... תרבות רוחנית אחידה בישיבות התיכוניות
- 81..... עם אחד דורש סיפור שלם

פרק ג

- 91..... מנהגים מסורות והלכה
- 93..... ולבקש מבראשית – שירת הבקשות
- 105..... עטרות לולביהן של קהילת יוצאי מרוקו
- 113..... מעטה של אלילות – מסיכות פורים
- 127..... תיקון ליל שבועות
- 135..... הא-ל הגדול במקום הקל הגדול – הגיית השם
- 143..... עבודת ה' על בסיס תורת החסידות

פרק ד

- 153..... הציונות – המדינה וחכמי הספרדים
- 155..... להחזיר ציונות ליושנה
- 165..... סדר יום העצמאות בבית אבי
- 167..... חכמי הספרדים על יום העצמאות

פרק ה

175.....	תפיסות חברתיות
177.....	אחוזות אתרוגים
187.....	המחאה החברתית של רבי שמעון
195.....	מדינת תל אביב זקוקה לעיירות הפיתוח

פרק ו

199.....	חינוך
201.....	הרהורים מבית אבא כילד לעולים ממרוקו
209.....	שלושת עמודי התווך ביציאה לחופשה
219.....	מ"אפקט הגולם" למבחן בוזגלו
229.....	לבחור להיות "פחח"
239.....	לימוד גמרא
261.....	לאדם מערכי לב
273.....	מורי ההוראה בבאר שבע

פרק ז

281.....	פרקי זיכרון לרבי מרדכי אביטן
283.....	תולדותיו
287.....	סיפור חייו מתוך כתבה בעיתון המקומי ב"ש

פרק א'

עקרונות יסוד

הרוח הספרדית של המגרב - מרוקו

כיסופיהם של יהודי ספרד לארץ ישראל ידועה ומפורסמת אך חיבתם העזה של בני ארצות המערב הייתה מיוחדת החל מרבי יהודה הלוי בפיוטו "ליבי במזרח ואנכי בסוף מערב" ועד בני הדור האחרון שעלו מהמערב וכוננו בשם זה על שום שהם שוכנים מערבית לארץ ישראל וקשרו שמם בזיקתם העמוקה אליה ונפשם השתוקקה לעלות לארץ ישראל.

בני המערב ביטאו בתורתם ובמעשיהם דרך חיים שונה מהמוכרת לנו, במסגרת פרק זה נזהה עקרונות יסודות ברוח הספרדית, אם כי עקרונות רבים שזורים לאורך הספר.

פרק א', פותח בשלושה מאמרים העוסקים בתפיסות היסוד של היהדות הספרדית מבית מוצאם מרוקו. תפיסת היסוד הספרדית, היא אינה מבטאת את החיקוי של היהדות האשכנזית החרדית. התפיסה הספרדית אשר השפיעה לא מעט בדור הנוכחי על ספרדים חוזרים בתשובה או ספרדים אשר התחנכו בישיבות אשכנזיות ורוח תורתם הוא אינו רוח בית אבא השורשי מן המערב.

מאמר ראשון, עוסק ביהדות בגובה העיניים ויעמוד על שלושה היבטים הקשורים לתורה ועבודה, יחס למדינה ויחס למודרנה.

מאמר שני, חושף רוח התפילה החיה אצל נשות מרוקו וחכמי הספרדים, יחסם לתפילה וקווים דומים הקיימים בתורת ר' נחמן מברסלב ולבסוף תפילה בראש השנה בארץ ישראל.

מאמר אחרון, עוסק בחברה כיום, המודדת את "דתיות" האדם לפי קיום המצוות שבין אדם למקום, ומאידך רבותיי העולים ממרוקו, ניכר היה בהם שאין הם מודדים אדם לפי נוכחותו בתפילה או ציצייתו, אלא סולם ערכים אחר עמד לנגד עיניהם.

יהדות בגובה העיניים

"להחזיר עטרה ליושנה" בין מערב לתנועת ש"ס¹

תנועת ש"ס, הדוגלת ב"החזרת עטרה ליושנה", בנתה עולם של 'בני תורה' שעומד בניגוד לעולמם של חכמי צפון אפריקה בני הדור הקודם. אלה היו אמונים על שילוב עמוק של תורה ומלאכה, על אהבה למדינה, ועל יכולת הכלה של אתגרי המודרנה

פתיחה

רחש ליבי מדאגה, עד היכן התרחקה דרכם הסוגה בשושנים של יוצאי בני המערב (והמזרח) מול המסע של התנועה להחזרת העטרה ליושנה (ש"ס). תנועה זו סחפה אחריה רבים מבני עדות המזרח והמערב. מהי העטרה ומה היא ה"יושנה"?

בשנות השמונים בהם נולדה התנועה אשר קבעה לעצמה להחזיר עטרה ליושנה, הצורך בתנועה זו נבע מהמשבר אשר חוו בני הדור השני. הדור ראשון אשר עלו אל ארץ אבותיהם עם מסורת אבותם בידם, אולם אצל בני הדור השני

¹ פורסם בכתב העת במחשבה תחילה רשת אמית תשס"ט – 2009 ובמוסף ליבת מקור ראשון 2010

התפתחה חלוקה של "מסורתיים", ישיבות תיכוניות ומתחנכים בישיבות החרדיות האשכנזיות.

קריאתה של התנועה בראשות הגאון הרב עובדיה יוסף זצ"ל להחזרת העטרה, כוונה במספר מישורים, הראשונה: מביעה כמיהה לחזור לימים טובים שבהם עדות המזרח ויוצאי צפון אפריקה חיו מתוך גאווה מסורתית ללא רגשי נחיתות ולקרב יהודים אל היהדות כשומרי תורה ומצוות, בשנית עיצוב מחדש של בני תורה ספרדיים (הדומים מבחינות רבות לבני תורה האשכנזיים), ושלישית- הפיזור בגולה גרם לערבוב מנהגים וטשטוש המורשת הספרדית, וכעת עם שיבת ציון, יש להחזיר את העטרה ליושנה ולהורות לכל בני המזרח והמערב לחזור לפסיקתו הבלעדית של מרא דאתרא דארץ ישראל רבי יוסף קארו.

אין חלוקים שגדולתו בתורה, פסיקותיו, חדשנותו ממקמת את הרב עובדיה "במעמד של מלך בתורה והפוסק אחרון בשאלות הרות גורל בכל העולם היהודי" ופועל רבות לגידול בני תורה ספרדיים לתורה והוראה עפ"י תפיסת עולמו.

ואשר לעניין היום, אבקש מאל נורא ואיום, להיות עם פי והגיוני ולכונן לשוני, בדחילו ורחימו וקמעא קמעא אגע ברוח, בתורה ובמלאכה אשר ספגתי בילדותי ובנערוטי ממו"ר אבי עליו השלום, בו עמד על משמרתו בקהילה, מרבנים ודיינים בני המערב אשר התהלכו בשכונה בה גדלתי והם אנשי העלייה אשר הענווה הייתה נר לרגלם ונחבאו אל הכלים.

כשלושים שנה לאחר הקמת התנועה נדדה שנתי מעת לעת כאשר בני הדור השני והשלישי "החזירו את העטרה אל יושנה" עומדים מולי חכמי הדור הראשון מן המערב והם רחוקים מני ים.

בני הדור השני ליוצאי תנועת ש"ס, בניהם של אנשי המערב, אשר אימצו את חזרת העטרה ליושנה וצאצאיהם (הדור השלישי) נמצאים בישיבות הקדושות. אולם תפיסת עולמם מעוררת שאלה נוקבת האם היא זאת העטרה אשר הנחילו אבותינו?!

רבי יהודה הלוי בפיוטו "ליבי במזרח ואנכי בסוף מערב" הביע את געגועיו לארץ ישראל. עם היעלמם של חכמי דור המערב מהם ספגתי רוח אחרת, "ליבי במערב ואנכי במזרח", נר לרגלי עומדות דמותם ותפיסת עולמם של חכמי המערב אשר עלו לארץ ישראל במדינתם החדשה.

ומי הוא הדור השני (ובני הדור השלישי)? - הוא הדור אשר תורה ומלאכה אינם הולכים יחדיו, הוא הדור אשר מרחקו כמטחוויו הקשת מן "ראשית צמיחת גאולתנו", הוא הדור אשר מנהגו כבית שמאי מול החברה והציבור, הוא הדור אשר אימץ את התפיסה החרדית האשכנזית.

ומי הוא הדור הראשון? אלה אשר רגבי אדמת ישראל מלחכת בידם ומסרו את נפשם על עלייתם לארץ, כיבוש הארץ וישובה. אלה האוחזים ב"טוריה" ובמלאכה ותורתם בפיהם. אלה היכולים להתמודד עם הצד השני של החברה, ומנהגם כבית הלל. הוא הדור אשר אימץ את התפיסה הציונית הדתית.

תפיסתם של בני הדור הראשון יוצאי המערב קרובים מאוד מהבחינה הרעיונית והמעשית לתפיסה הציונית הדתית, ואילו לא חטאו בחטא היוהרה מנהיגי העת. ההיא בציונות הדתית היו רבים מבני המערב הולכים בדרך אבותיהם.

ההבדלים בין התפיסות רבות הם, ואנסה להתייחס לשלושה מישורים: תורה ועבודה, ראשית צמיחת גאולתנו, בין מודרנה לאורתודוקסיה.

א: תורה ועבודה

"אדם המהווה דמות מורכבת של בן תורה ואיש העבודה. אדם זה מכוון לחיי תורה ועבודה במובן המלא של ביטוי זה.

אין לי אלא לפתוח במעשה אבותיי ורבותי, שמעו ותחי נפשכם.

מו"ר אבי עליו השלום אשר חינכני לתורה ומצוות, שגור היה בלשונו "יגיע כפיך כי תאכל לחם", "אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות", הקהיל את קהילתו בהתנדבות אך התפרנס ממלאכתו בחנותו הקטנה. כל רגע פנוי בין לקוחותיו הקדיש ללימוד תורה ושעת הערביים הייתה עת תורה לשמה עד שעות הערב. אורח חייו היה משולב עסקו בתורה ומלאכה בידו. לא מעט מן חכמי המערב שהכרתי בילדותי היו אותם אשר העירו את השחר ותפילין בראשיהם, מיד לאחר סיום תפילתם שמו פעמיהם לעסוק במלאכה ובחרדת קודש אשר כל רגע קט ופנוי מן המלאכה הוקדש ללימוד תורה. חכם ודיין הרב חיים שושנה זצ"ל עסק במלאכת הסת"ם, מורה הוראה ובתורתו יהגה יומם וליל. חכם משה חוזר מן השוק לעת הערביים ותורתו בידו, חכם בנימין בדומה לאבי, חכם מנחם בעיבוד שדותיו ובתורתו יהגה, ועוד רבים וטובים אשר אינם היום ויזכרו לטוב.

השקפת עולם ותורתם של חכמי צפון אפריקה (והמזרח) הייתה רוח הדוחפת ומכוונת את האדם ללימוד תורה ולהשקיע בתורה, אולם כל אדם היה משתדל לשלב את תורתו במלאכתו.

את הרוח הספרדית של שילוב תורה ועבודה יצק בדברו הרמב"ם אשר האירה תורתו ביושבו בארץ המערב וכך כתב בספרו הלכות ת"ת, פרק ג' סעיף י' :

"כל המשים על ליבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה – הרי זה חילל את השם, וביזה את התורה, וכיבה מאור הדת,

וגרם רעה לעצמו, ונטל חייו מן העולם הבא – לפי שאסור ליהנות בדברי תורה בעולם הזה. אמרו חכמים: "כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם". ועוד ציוו ואמרו: "לא תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם". ועוד ציוו ואמרו: "אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות". וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה. וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות"

רבים אינם מקבלים את דברי הרמב"ם, כי הנהג שפשט בישראל אינו עולה בקנה אחד עם דברי הרמב"ם וכבר נושאי כליו של הרמב"ם מקיימים פולמוס ארוך בסוגיה זו. מרן רבי יוסף קארו בשו"ע מביא תחילה את דברי הרמב"ם כלשונם ומוסיף:

"ומי שא"א לו ללמוד מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני הטרדות שיש לו, יספיק לאחרים הלומדים"

בכוונת רבי יוסף קארו ליצור את השילוב של הסכם השותפות "יששכר וזבולון".

ובמקום אחר מוסיף הרמ"א (שו"ע יו"ד סימן רמ"ו סעיף כא)

"ויש אומרים בבריא מותר ולכן נהגו בכל מקומות ישראל שהרב של העיר יש לו הכנסה וסיפוק מאנשי העיר, כדי שלא יצטרך לעסוק במלאכה בפני הבריות ותבזזה התורה בעיני המון"

מעניין לראות שהימים בהם נכתבו דברי הרמב"ם, החשש היה שאם האנשים יראו שאפשר להתפרנס מן התורה, תבזזה בעיניהם התורה ולכן מכבודה של תורה שתלמיד חכם יתפרנס ממלאכתו, כ- 400 שנה אח"כ כותב הרמ"א שאם הרב יעסוק במלאכה תבזזה התורה בעיני ההמון.

מתברר לשיטת הרמב"ם: בוז הוא לתלמיד חכם להתפרנס מן הצדקה ואילו לשיטת הרמ"א: בוז הוא לתלמיד חכם שיתפרנס ממלאכתו. מדברי הרמב"ם והשו"ע לכתחילה צריך תלמיד חכם להתפרנס ממלאכתו ובדיעבד אם אינו יכול להתפרנס, התירו לו ליטול שכרו מן הציבור.

גישה זו המאומצת ע"י חכמי המערב והמזרח טוענת שכל יהודי מקבל עליו תורה ומצוות, שיקדיש כמידת יכולתו. אין אדם משוחרר ממשימה זו למרות שתלמוד התורה לא יגיע לאותה מידת ההעמקה של אלה הלומדים תורה בלבד. ולכן סובר הרמב"ם שכבודה של תורה שתלמיד חכם יתפרנס ממלאכתו.

אין חכמי המערב הורידו מחשיבות לימוד התורה, ובוודאי כפי שאבי סיפר לי שבימי בצעירותו הקדיש שנותיו לתורה (לערך עד גיל 20-21) ולאחר מכן שילב מלאכתו בתורה. מדברי הרמ"א מסתבר שהתורה נתונה בידי אנשים שנותנים את כל זמנם לתורה, והם המעמיקים, ולא כולם מקומם בבית המדרש ושאר העם משוחרר מן משימה זו ותפקידם לספק את הצרכים של לומדי התורה.

גישות אלו פותחות את ההבנה לתפיסה האמתית והנכונה שצריכה להיות לבני המערב והמזרח המשלבת ומאזנת בין הרוח, התורה וצרכי החיים בנכונות להתמודד מול הסביבה ולמזג הקודש והחול.

בני הדור השני והשלישי בוגרי ש"ס בחרו את הגישה השנייה שאינה העטרה המקורית של בני יוצאי המערב, אימוץ זה הוא חלק מן הגישות החרדיות.

הגישה מתחילה עוד ביסודו של חינוך הבן, וכך פוסק הרב עובדיה יוסף בשאלה שהופנתה אליו האם עדיף להמשיך בישיבה תיכונית ולקיים משנת חז"ל "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ או עדיף להמשיך בישיבה קדושה אשר בה כל הזמן מוקדש ללימוד התורה בלבד? בתשובתו לשאלה כתב :

"לאור האמור שכל שישנה אפשרות שימשיך את לימודיו בישיבה קדושה שעוסקים בה בתורה בלבד אין ספק שעדיף ללכת לישיבה כזאת מאשר ללכת ללמוד בישיבה תיכונית..."

אולם בדור הקודם גדול בני המזרח "הבן איש חי" פסק בדבריו :

"אך בא הכתוב ללמד, כי לאו בלימוד התורה לבד תחנך את הנער אלא גם עוד "חנוך לנער על פי דרכו", רוצה לומר, בדרך ארץ ובידיעת עניני העולם הזה, דרך משל: ידיעת גיאוגרפיה- האדם יחשוב ידיעה זו היא דברים בטלים, ואינה בכלל התורה. אך באמת לא כן, אלא ידיעה זו היא מוכרחת לאדם, ואם יחסר מידיעה זו הרי נחשב חסר וטיפש, כי ידיעות כאלה הוא מחויב גם מדבר רבותינו ז"ל...נמצא גם בידיעה של תכונת הארץ היא מחויבת לאדם ועל חסרונה קרי עלייהו "אוי"...ובאמת בלאו הכי השכל מחייב שצריך האדם לידע דברים כאלה- בבל היכן היא עומדת, סוריה היכן היא...ואם ישב עם הנוכרים יודעים ולא יודעים, לא יהיה נחשב בעיניהם טיפש..."

האמת להיאמר על כל תלמיד להשקיע בלימודיו בתורה אבל ההכונה בחינוך שיש לשלב תורה ועבודה היא מוכרחת ואין להיות רק בן ישיבה קדושה לאורך ימים ושנים (למעט יחידי סגולה), יש למצוא את הדרך המאזנת בין תורה למלאכה, ולא להיות מאותם בני הדור השלישי אשר נלחמים במלחמת הקודש להישרדות בחיי היום יום.

לימים פגשתי את חברי מילדותי אשר למדנו בישיבה התיכונית, הוא בחר בדרך המסורתית ועם התחזקותה של ש"ס אימץ את דרכיה, העת אשר פגשתיו היו הימים אשר התחילה ש"ס להתחזק והיה עוסק במלאכת המחשבים, במהלך השיחה סיפר לי שהחליט לחזור לישיבה וללמוד בכולל ולהיפרד ממלאכתו,

ניסיתי להניא אותו ממחשבתו, סיפרתי לו את דרך אבותיי ששילבו תורה ומעט מלאכה, ובקשתהו מזה אל תנח ידיך וגם בזה לא עלה ביד. מס' שנים לאחר מכן פגשתיו ומצאתיו משלב תורה ועבודה ובוזה הלשון אמר לי: "דרך אביך טובה יותר".

בימים בהם למדתי בישיבה ובחלקם לרבנות אמר לי אבי: "שנא את הרבנות", ואסר עלי להתפרנס ממנה. ואף עודדני וישב עמי בלימוד הלכות שחיטה כחלק ממלאכתו שעסק בה, וכשלא עמדה נפשי מולו בצאת נפשה של התרנגולת, ביקשני ללמוד הלכות סת"ם ולהתפרנס מן הכתיבה עד אשר אסיים את לימודי ואף דאג שאתחיל את כתיבת ספר תורה.

אסיים סוגיה זו מתוך דבריו של מורי ורבי חיים שושנה זצ"ל חברו לתורה של מו"ר אבי מרדכי הטמונים יחד זה לצד זה ואין חיץ ביניהם.

"טעם זקנים קח ולך, הולך בעקבותם מצרה נמלט, טכס את חכמים עצה, והיו לך למקלט, טובה תורה עם דרך ארץ, שניהם ממחסור מפלט, טוב לאחוז בזה וגם מזה אל תהי נשמט, טובים השנים, ואי לו האחד כי יפול ומט, טרח להנות מיגיע כפיך, אם הרבה ואם מעט, טעמה וראה שגיעת שניהם משכחת עוון כל תבעט, טוב מלא כף נחת, ולשולחן אחרים אל תעט "

זאת העטרה אשר אנו מצווים להחזיר ולחנך את בנינו.

ב: "ראשית צמיחת גאולתינו"

ענין זה שהיה נר לרגליהם של אבותיי ובני המערב, הוא אהבת ארץ ישראל ומדינת ישראל. עוד בהיותם בארץ נכריה חתמו את תפילתם לעלייה לארץ ישראל. כיסופיהם של יהודי ספרד לארץ ישראל ידועה ומפורסמת, אך חיבתם

העזה של בני ארצות המערב הייתה מיוחדת החל מרבי יהודה הלוי בפיוטו "ליבי במזרח ואנכי בסוף מערב" ועד בני הדור האחרון, שעלו מהמערב וכוננו בשם זה על שום שהם שוכנים מערבית לארץ ישראל, וקשרו שמם בזיקתם העמוקה אליה ונפשם השתוקקה לעלות לארץ ישראל. מו"ר אבי היה מוטבע בחותם חכמי המערב וכשהגיע לארץ ישראל, לעיר באר שבע, היה נוהג לומר: ככל עת שהוא מתהלך בעיר אבותינו בה התהלך אברהם אבינו, חיבתם הייחודית של חכמי מרוקו ידועה בזה שקיבלו וקיימו לקיים את התפילות כפי שנמסרו ע"י הרבנות הראשית של ארץ ישראל, וכל החכמים והקהל כבדו כל הנאמר באהבה ובשמחה. בדרשות אבי לבני המצווה, עוד בשכתו במרוקו היה מסיים כל דרשה: "הי רצון שיהיו דברים אלו נחת רוח ליוצרנו ויעלנו לארצנו במהרה בימנו אמן כן יהי רצון" וכשזכה אבי לעלות לארץ ישראל הייתה תורת ארץ ישראל טבועה בו היה יוצא נגד המלעיזים על מדינת ישראל, ומנהגו היה ביום העצמאות להודות לבורא עולם על הבאת הבנים לארץ ישראל ותחיית האומה. היה מצדין עדיין לא הגאולה המושלמת, אבל קמעא קמעא ומונה את שבח המדינה. ביום העצמאות לאחר תפילת שחרית חגיגית חוזר לביתו לומד ועוסק בתורה ביום זה, לקראת הצהרים היה דן עמנו בשאלות של חידון התנ"ך ובסיום היינו יושבים לשולחן ערוך כשאימא אופה לחם לקראת החג ובמיטב התבשילים.

ופתיחה זו לא הבאתיה לולי הדור האחרון אשר קמו בני תורה ספרדיים, צעירים וותיקים, הלומדים בישיבות הקדושות ומלעיזים על אלו השמחים ביום ה' באייר וקוראים בו את ההלל או הנמנעים מלשמוח ביום זה.

בשנים בהם נקלעתי בערב חג יום העצמאות בבתי כנסת ספרדיים וותיקים אשר התפללו אבותיי והיום מונהגים ביד רמה על ידי בני תורה שהחזירו עטרה ליושנה ומנהג אבותם לא בידם, והחלו לעשות כמנהג אותם אשר אין מכיריו בנס שעשה

עמנו בורא עולם והיה בפיהם שזאת לא המדינה ... ומושפעים מהסביבה החדשה וממנהג יוצאי הישיבות החרדיות האשכנזיות. דבר נורא מצאנו במדרש קדמון:

אלמלי אמרנו שירה על כל נס ונס שעשה לנו הקב"ה – לא גלינו מארצנו, אלא היה מוסיף לנו כבוד על כבודנו וגדולה על גדולתנו (אגדתא דבני משה, בית המדרש).

זכורני כנער משתתף בתפילות החג של ערב העצמאות בבתי הכנסת הספרדיים, בית הכנסת מקושט בדגלי ישראל, רב בית הכנסת "אביר יעקב" (הרב יצחק אסרף זצ"ל) בבאר שבע מנגן את תפילות החג בלחן "התקווה", "לכה דודי" ולבושים בבגדי החג. מנהגים אלו היו בכל בתי הכנסת מיוצאי מרוקו ויוצאי צפון אפריקה.

לדעת מרן הגאון העצום הרב עובדיה יוסף זצ"ל אכן בהכרזת המדינה יש מימד דתי אתחלתא דגאולה ואלו דבריו:

....ברצוני להדגיש תחילה כי מדינת ישראל ועצמאות שלטון עם ישראל בארצנו הקדושה הינם בעלי חשיבות היסטורית ודתית ממדרגה ראשונה. מדינת ישראל כיום היא מרכז התורה בעולם כולו... אמנם אין לכחד כי ישנם לדאבונו צללים רבים המעיבים על שמחתנו, אולם מעט אור דוחה הרבה מן החושך. עד שיפוח היום בביאת משיח צדקנו ונסו הצללים, ועלינו יזרח ה' וכבודו עלינו יראה עכ"ל.

וכך כותב בשו"ת "יביע אומר": "רבים ועצומים מגדולי ישראל רואים בהקמת המדינה "אתחלתא דגאולה"... מכל מקום הואיל ועדיין רב הדרך לפנינו כדי להגיע אל המנוחה ואל הנחלה, הן מבחינה מדינית וצבאית, והן מבחינה מוסרית ורוחנית לפיכך אין לחייב לגמור ההלל בברכה".

אולם בין פסיקתו להתנהגות חסידיו בבתי הכנסת מרחקם הוא רב, ואף בניהם של עולי המערב המעיטו במשמעות "ראשית צמיחת גאולתינו", ואף הנהיגו מנהגים שהמקום לא הכירם.

בעיון בסידוריהם של תנועת ש"ס לא נמצא אזכור על יום העצמאות למעט תפילה לשלום חיילי צה"ל. זכורני כנער, שבסידורים של קהילות המזרח והמערב (סידור אור ישראל), בסוף הסידור נוספה תפילת יום העצמאות, אולם עם השנים הושמטו תפילות אלו מתוך הסידורים, היום וכמעט ולא תמצא סידור ספרדי עם תפילות יום העצמאות.

עוד חטא קדמון בו חטאו מנהיגי הציונות הדתית בעת ההיא אשר התעלמו מהפסיקה הספרדית ומגדולי הדור ההוא, ואילו נשתמשו בהם ייתכן שרבים היו שייכים עוד לרוח זו.

הוא, שבכל עת לימודי בישיבה כאשר רצו לציין את משמעות "ראשית צמיחת גאולתנו" צוטטו דבריהם של חכמי אשכנז מהציונות הדתית, מעולם לא נתקלתי בדבריהם של חכמי המערב למעט העשור האחרון.

גאוני המערב נודעו באופיים הנוח והמתון ובכושר פסיקתם העצום על מי מנוחות, ובנחת הנהיגו את צאן מרעיתם. וכאשר הגיע קול התור בארצנו, עוררו גאוני העדה את קהל מרעיתם לעזוב ולעלות לארץ ישראל ולהשתתף בה. דבריהם פזורים בכל ספרי השו"ת, להשלמת היריעה אצטט מס' דברים מגאוני המערב בעניין מדינת ישראל – "ראשית צמיחת גאולתנו"

רבינו יוסף משאש זצ"ל, רבם של תלמיסאן שבאלג'יר ומקנס שבמרקו ובערוב ימיו רבה של חיפה, גאון מופלא זה חיבר למעלה מארבעים ספרים בכל חלקי התורה. בשנת תשכ"ד עלה ארצה, וכעבור שנה נבחר לרבה הראשי של חיפה והסביבה. בספרו "אוצר המכתבים" חלק ג' עמ' קס"ג כתב כך:

"עוד שאלת על יום העצמאות, שיש אומרים בו תחנון וסליחות וכו' ועל כך השיב: אין לך לסכסך דעתך בעניינים אלו, אתה ספרדי חרד, עשה מה שאנחנו עושים, עושים אותו יום טוב בהלל גמור ובהודאה למלך הכבוד ברוך הוא, ואוכלים ושותים ושמחים, ואין לנו עסק עם אחרים".

הרב יוסף משאש זיע"א, בערב יום העצמאות לאחר תפלת שמונה עשרה, היה נוהג לשיר פיוטים לכבוד יום העצמאות, כמה יודעים על פיוטיו אלו ושל מחברים נוספים שחיברו לכבוד יום זה!?

הרב שלום משאש זצ"ל, מחברם של ספרי הלכה ומחשבה. כיהן כרבה הראשי של העיר קזבלנקה במרוקו ואחר כך כרבה הראשי של כל מרוקו, וכן כרב הראשי של ירושלים במשך 25 שנה. מסופר שנהג לבוא ביום העצמאות, לבית הכנסת לתפילה החגיגית לבוש בבגדי שבת, ולאחר מכן קיים סעודת חג בשיר ההלל לשם יתברך. וכך כתב בספרו "וזרח השמש" חלק ג סימן סג

"יום העצמאות ודאי שהוא יום גדול. שזכינו בארצנו הקדושה ותיקנו הרבנים הא' בזמנו לגמור את ההלל בברכה. ומי שנהג כמותם, ישארו במנהגם. ומי שעדיין לא נהגו לא יברכו, כי נתחדשו דעות שלא לברך וספק ברכות להקל וכן כתבתי בהקדמתי לספר העצמאות "

מרב הגאון הגדול המפורסם משה מלכה זצוק"ל, היה רבה הראשי של פתח תקווה ונפטר בשנת תשנ"ו. הרב מלכה נסמך על ידי רבה הראשי של יהדות מרוקו, הרב יהושע ברדוגו.

הרב משה עמרם נשאל בספרו שו"ת מקווה מים, האם מותר להעמיד דגלי ארץ ישראל בבית הכנסת, ועל זה השיב:

"לא ידעתי במה נסתפקת, ומה הוא האיסור שיכול להיות בדבר, אמת היא שישנם אנשים קיצונים המתנגדים למדינת ישראל ולכל הקשור אליה, והם רואים בדגלה כפירה וסטייה מדרך התורה, אבל אנשים אלה הם מעטים מאוד ונער יכתבם, ודעתם לא מעלה ולא מורידה, והעיקר הוא שכל מה שקרה וקורה כאן במדינה הכל בהשגחה אלהית ויש לי כאן איכות דברים, רק שאין העת והזמן מוכשרים להעלותם על הכתב, ועוד חזון למועד, באופן, שלפי דעתי, אין חשש כלל של איסור להעמיד דגל המדינה בבית הכנסת, אדרבא זהו כבודה ותפארתה של מדינת ישראל שיתנוסס דגלה על גבי ארון הקדש כדי להוכיח קבל העמים והעדות שתורת ישראל וארץ ישראל היינו הך, וכי דגל ישראל צריך שיהיה קשור לתורת ישראל".

ועוד רבים אשר כתבו בעניין הזה וקוצר היריעה מונעת אותנו מלהביאם.

על כן, אנו בני הדור השני אשר עדין זכות אבותם בידם מוטלת עלינו החובה להחזיר עטרה ליושנה, להחזיר את המנהג בהם נהגו אבותינו, ולהלל ולשבח לבורא עולם על הזכות אשר נפלה בידנו להיות מהיושבים בארץ ישראל במדינת ישראל. הדרך ארוכה עוד, אולם בהתכששות לנס הרי אנו עושים הפך מדבריו של רבינו משה בן מימון זצ"ל כפי שהוא סיים בפרק י' מהלכות ברכות: "כללו של דבר לעולם יצעק אדם על העתיד לבוא, ויבקש רחמים וייתן הודיה על מה שעבר ויודע וישבח כפי כוחו וכל המרבה להודות את ה' ולשבחו תמיד הרי זה משובח". וב"ה בשנים האחרונות התחילו לצאת סידורים עפ"י נוסח יהודי המערב ובכל אותם סידורים חזרה תפילת יום העצמאות למקומה ובהלל. זאת העטרה שהתכוונו אבותינו "ראשית צמיחת גאולתנו".

ג: שילוב חדש עם ישן: בין מודרנה לאורתודוקסיה

פרק זה פותח כר נרחב לעיון ודורש מאמר נפרד ומעמיק, עד עתה הרחבתי את היריעה עד בלי די, אולם פטור בלא כלום איני יכול, ועל קצה המזלג דבריי.

גישתם של חכמי המערב ביכולת להתחבר עם השונות בחברה ולהתמודד עם השאלות העולות בסביבה החדשה, נודעו באופיים הנוח והמתון ובכושר פסיקתם העצום. תפיסה זו שונה מן החזרת העטרה ליושנה המובילה כוונים של הסתגרות, החמרה והתעלמות מהזולת.

מס' דוגמאות מן הפסיקות ההלכתיות של בני המערב פותחים הבנה ראשונית לפסיקה ההלכתית. הנתונים האנושיים מהווים גורם מרכזי בשיקוליו של החכם הספרדי בעת פסיקת הלכותיו. החכם אין מתפקידו לקבוע את הנורמה של האדם האידאלי המופשט, אלא את האידאל שניתן להציב עבור האדם הפרטי שמולו. "כוחא דהיתרא עדיף" זה יסודו של החכם הספרדי, פסיקה מחמירה אינו ביטוי לגדולתו של הפוסק, ולא מעט מחכמת החיים של הפוסק היא המובילה אותו בקביעת ההלכה לקולא.

גישה זו אינה מאפיינת את פוסקי בני הדור השלישי או השני, וכמעט בכל ספר פוסקים רבו בו ההחמרות, וכל המחמיר הרי הוא גבוה מחבירו. (יש לציין שמרן הגאון הרב עובדיה יוסף הוביל את הפסיקה של כח דהיתרא עדיף).

כח דהיתרא היא גם הדרך בה נהג אבי. כשהתארחתי במשפחה שכבר החזירה עטרה ליושנה יחד עם קרובים ודודים, ציינו בפני אלה שולחנות לנשים ואלה שולחנות לגברים, בבית אבי היו רבים מתארחים קרובים ודודים ולא ראיתי שהקפיד על ההפרדה, וכן כאשר הוזמן לאירועים לא ראיתי שביקש לסדר לו מחיצה או הפרדה והתיישב בין הקרואים.

בסגנון דומה פסק הרב שלום משאש זצ"ל:

"ע"פ רוב יושבים איש ואשתו וקרוביהם על שולחן אחד, ואיני רואה
בזה שום חומרא..."

או במקום אחר כתב:

"החסידים והחרדים מקפידים בחתונות להפריד גברים מן הנשים
במחיצה הגונה, אבל אנשים פשוטים אין מקפידים... ולכן טוב להעלים
עין מפני דרכי שלום"

בעיון קצר בחלק מפסקיו של החכם המערבי הרב יוסף משאש, נוכל לבחון
ולראות את רוח הפסיקה ההלכתית המאפיינת את פוסקי חכמי המערב.

הרב יוסף משאש זצ"ל דן בספרו שו"ת מים חיים ח"א סימן קמ"ג, האם ניתן
להאמין לקצבים המחללים שבת שהבשר שהם מוכרים אינו טרף?, ולאחר דיוניו
הארוכים בסוגיה זו מסכם בדבריו את הדין, ונשים לב ללשונו הייחודית:

"הרי לך יידי קורא חביב כמה צדדים ברורים להאמין אלו הקצבים
על הבשר היוצא מתחת ידם, ואפילו צד אחד יספיק להתיר... ועם כל
זה ידי לא רפתה מעליהם, רק מפקידה לפקידה אני מעורר הקהל
לעמוד עמי בדבר מצוה כזה, אולי יישר בעיני האלוהים להיות לנו
לעזרה ולהטותם הדרך לעשות הישר בעיני אלוהים ואדם..."

או שהרב דן בעניין חילוניים המתארחים אצלו ומאכילם על שולחנו בשר
ויין ומושיט להם הכל, האם אין בזה אסור שנותן מלחמו למי שאינו מברך? וכך
תשובתו:

"...ובכן יפה השתיקה, וגדול השלום, יקבל כל אדם בסבר פנים יפות
 ויתן לפניהם ויאכלו וישתו לבריאות, והמקום ברוך הוא יקבע לו
 שכר..."

או תשובתו בענין כיסוי ראש לנשים, וגם כאן נשים לב לדרכו הייחודית בחיפוש
 ההיתר, וכך כתב:

דע בני, כי אסור גלוי הראש לנשואות היה חמור אצלנו פה מחזקי', וכן
 בכל ערי המערב טרם בוא הצרפתים, ואך אחרי בואם במעט זמן, פרצו
 בנות ישראל גדר בזה, וקמה שערוריה גדולה בעיר מהרבנים והחכמים
 ונבוגי עם יראי אלהים, ואך מעט מעט קם השאון לדממה, ויחדלו
 הקולות, כי לא הועילה שום תוכחת, לא בנחת, ולא באש מתלקחת, כי
 אין חזק כאשה אמרו הקדמונים, ועתה כל הנשים יוצאות בריש גלי
 פרועי שער, זולת הזקנות הן שמכסות את ראשן, ולא כולה, רק מניחין
 חלק גלוי מצד פנים. ואני בלכתי בס"ד לשרת בקדש בעי"ת תלמסאן
 זה כשלושים שנה, ראיתי הדבר פשוט שם ובכל המחוז אצל כל הנשים
 ...ובכן נתתי לבי ללמד עליהם זכות, כי אי אפשר להעלות על לב
 להחזיר הדבר מאז, כי הדבר הולך ומתפתח עם התפתחות הזמן בכל
 דבר, ובגשתי לחפש בדברי הפוסקי' אשר לפני, מצאתי רק חומרא על
 חומרא ואסור על אסור, ובכן אמרתי אשא דעי למרחוק לשאוב מן
 המקור, משנה וגמרא ונושאי כליהם הנמצאים לפני, אולי נמצא להם
 פתח תקוה להכנס בו, כי באמת קשה לנשים ולבעליהן לעבור על מצות
 עשה שהזמן גרמא בעניין זה יותר מכל דבר, בהיות הדבר הזה גלוי
 לעין כל, והודות לאל כי מצאנו הרבה פתחים למקום ליכנס בו בהיתר
 ולא באיסור ... וכל אדם מבשרו יחזה, שרואה אלפי נשים עוברות
 לפניו יום ויום בראש מגולה, ואינו שם לבו להן, והמהרהר, לא מחמת

שער גלוי מהרהר. זהו ידידי הנר' לקוצר דעתי ברור בכל זה, ועוד יש הרבה מה להאריך בזה, ואין הפנאי מסכים, ומה גם שאין עוד צורך, באורך, ומעתה עיני הוריך יראו וישמחו, ויהי שלום בחילך, שלוה בארמנותיך, אמן"

או תשובתו בענין לימוד תורה לנשים:

...עוד נראה שבאה מלת "כל" (כל העוסק) לרבות את הנשים, שאף שאינן מצוות בתלמוד תורה אם יעסקו בה לשמה זוכות גם הם לדברים הרבה... ועל זה הוסיף התנא הקדוש רבי מאיר "כל" לרבות את הנשים

ציטוטים אלו המובאים רק מתורת חכם אחד וחושפים את היצירתיות הגדולה, התעוזה הרבה ושמירת ערכי התורה, תוך פתיחות למודרנה, תוך הסתכלות מהמקורות היהודים על העולם הכללי והיא תורת חיים בבחינת "וחי בהם".

בגישה זו התהלך אבי, וזכורני כנער כשהיה חוזר לעת ערב מן התפילה היה יושב עם החברותא שלו ולמדים בתלמוד, איש נעים הליכות. לימים ראיתי את האיש הזה הולך לעבודתו בלא כיפה ורק כאשר היה עולה לבית אבי היה מניח את הכיפה לראשו והיה פלא בעיני שזאת החברותא שלו. ומעיד אני שלימודם היה מן השקלא והטריא בעיון ובסברא. כי הייתי אז אני זה שמחזיר את הספרים לספריה, בנעורי לא הבנתי את משמעות הספרים האלו וכשהחכמי הבנתי מה החזרתי לספריה, "פני יהושע", שיטה מקובצת, חידושי הריטב"א, חידושי הרמב"ן, הרשב"א ועוד, הפלא!!!

כאשר דרכם סוגה בשושנים ובנועם הליכות, ביכולתם להתחבר עם השונות בחברה ולהתמודד עם השאלות העולות בסביבה החדשה, היא העטרה והיא היושנה.

אסיים בשאלה ששאלתי את אבי לפני כחמש עשרה שנה, לגבי סוגי כשרויות ועל מה להקפיד. האם עלי לחפש בהכשר בד"ץ? ענה לי בזה הלשון: "מספיק רבנות, ואם באת להרהר אחריהם נמצאת מהרהר עד בית דינו של משה רבינו".

לכן אמרתי "עשר קשירות" היקשרו מנהלים, מחנכים ומורים להעמיק את דברי רבותינו מול התלמידים, בדרך ייחודית, בנועם ובחיבוב המצוות, לשומרם מן הרע ולהחיותם, בכדי שלא חלילה נאבדם בעת הזאת ובעוד שנים יצטרכו להחזיר עטרה ליושנה שאינה כמנהג אבותינו. והשיב לב אבות על בנים,

תמו עד הנה אמרי, נכוחים וישרים למוצאי דעת.

תורת האדמו"ר ותפילתה של אמא

תורת האדמו"ר ותפילתה של אמא²

רבות מתורותיו של ר' נחמן מברסלב, שקהל מזרחי רב מוצא בהן מענה רוחני, מופיעות באופן טבעי במסורות יהודי מרוקו. במאמר זה אעסוק בתפילה פשוטה ולימוד הלכה, ועל המנהג הזר שבנסיעה לאומן.

בזמן כתיבת שורות אלו רבים כבר חזרו מנסיעתם לאומן בראש השנה, מקום קבורתו של רבי נחמן מברסלב. ואני משתאה ומחריש. רבי נחמן סוחר אחריו את שלל גוני הציבור היהודי, ביניהם לא מעט מבני הספרדים אשר מצאו אוזן קשבת אצל האדמו"ר הברסלבי וחוויה רוחנית בחיקם.

והנה היום עולה מן המדבר תורתו, על כן אמרתי בלבי מזה, אל תנח ידך, והעמקתי בתורתו בליקוטי מוהר"ן ובשאר עצותיו ובסיפוריו. וחזרתי אל בית אבא ובית אמא, ממנהגם עוד במרוקו ובארץ ישראל ואל הדרך בה חונכתי בארץ ישראל עד העת אשר "קלקלונני" (בישיבות) וזנחתי דרך אבותיי. וברוך ה' החזרתי עטרה ליושנה, את אשר רכשתי בנעוריי מבית הוריי והשיב לב אבות

² פורסם במוסף 'שבת', 'עיתון מקור ראשון', י"ט תשרי תשע"ג, 05.10.2013

על בנים ותורת אמי לא נטשתי, ומצאתי ששתי התורות עולות בקנה אחד. ואמרתי טוב לאחוז בזה וגם מזה, שיגיעת שניהם תציץ ותפרח.

ואל שדיי יברכני להעלות התורה המשותפת אשר מצאתי ורבה היא. על כן בחרתי מן המפורסמות והנה לפניכם היא מונחת: בראשונה עולה התפילה האישית בה יפרש אדם שיחתו לפני בוראו, ובשנייה – על לימוד בספר ההלכה. באחרונה אעיר מנת חלקי על הנסיעה לאומן בראש השנה.

שיחה לפני ההיכל

רחש לבי דבר טוב בעת בה קראתי כי יצא רבי נחמן בשתי הנהגות יומיות ואמר שהן חיוב ותיקון סגולי לכל נשמה מישאל לדורות: לימוד הלכה ב"שולחן ערוך" ושעה של תפילה אישית שבה יפרש האדם את שיחתו לפני בוראו (שיחות הר"ן קפ"ה).

רבים היום מנסים את הדרך להתחברות אל התפילה, מנסים למצוא את התנועה למכמני הנפש. כמה יגעים אנו לשמוע אל הרינה ואל התפילה אך לשווא, תפילתנו נאמרת ולבנו אינו מתחבר. מנסים להלך ברגש אך מחשבותינו דוחקות במילים ואנו נשארים יתומים ומתייגעים במציאת המשעול אל התפילה.

ואספר מעשה, עוד נער קטון אנוכי, עת השחר האיר "אני האשה הנצבבת עמך בנה להתפלל אליה". בקול חריש שומע את קולה של אמי העומדת מול המזווה בפתח הבית ובקולה המתנגן בשפה המרוקאית פותחת בשיחה מול ריבוננו של עולם, מבקשת על לבה בריאות ופרנסה, בתפילה לכל בניה ובנותיה, לשלומם של כל חיילי ישראל והכול בשטף ובתחינה, תפילה היוצאת מן הלב. כך במשך עשר דקות – תפילה אמיתית ואישית. תפילה חרישית כזאת זכיתי לשמוע אצל כל האמהות וקרובתי אשר באו ממרוקו. משיחות הן תפילתן לפני בוראן כאילו עומד הוא לפניהם.

והנה הנהגתו של רבי נחמן כתובה על ספרו בליקוטי מוהר"ן תנינא (כה):

"ההתבודדות הוא מעלה עליונה וגדולה מן הכל דהינו לקבוע לו על כל פנים שעה או יותר להתבודד לבדו באיזה קדר או בשדה ולפרש שיתחוו בינו לבין קונו בטענות ואמתלאות בדברי חן ורצוי ופיוס לבקש ולהתסגן מלפניו: תפוד, שיקרבו אליו לעבודתו באמת. ותפלה ושיחה זו יתנה בלשון שמדברים בו דהינו בלשון אשפנו (במדנימנו) כי בלשון הקדש קשה לו לפרש כל שיתחוו וגם אין הלב נמשך אחרי הדבורים, מקמת שאינו מרגל כל כך בהלשון כי אין דרכנו לדבר בלשון הקדש אצל בלשון אשפנו שמספרים ומדברים בו קל וקרוב יותר לשבר לבו כי הלב נמשך וקרוב יותר אל לשון אשפנו, מקמת שהוא מרגל בו ובלשון אשפנו: כול לפרש כל שיתחוו ואת כל אשר עם לבבו ישיח... וינתהר מאד להרגיל עצמו להתמיד בנה מדי יום ביום שעה מיוחדת כנ"ל ושאר היום יתנה בשמחה כנ"ל וסנהגה זו היא גדולה במעלה מאד מאד והוא דרך ועצה טובה מאד להתקרב אליו: תפוד..."

אילו יכולתי לתאר בפניכם את המעמד של אמי ואת השיחה הנשמעת ממכמני השפה המרוקאית, בטוחני שהייתה שוברת כל מחיצות. בכל מפגש עם חבריי בו אני מתאר מעשה זה הם עונים לי ברגש וברתת על דרך חיים זו שזכו לשמוע מאמם בבוקר השכם. אכן, רבים מבני הספרדים התחנכו לשמוע תפילה חרישית זו, ואיה הדור אשר אינו שומע שיה תפילה זו! כי קלקלוננו בחינוך לתפילה.

ואין לי אלא להביא בפניכם את הקלקול אשר אחזני בעת הגעתי אל הישיבה התיכונית. עודי נער קטון, הנהיגני אבי בסוף התפילה לגשת אל ההיכל ולשפוך שיחי לפני ה' בכל לשון. זכורני כילד קטן שואל אני את אבי על מה אתפלל והיה משיבני על החיילים, על החכמה, הבריאות ועל זה הדרך. כך אחרי התפילה ניגש אני אל ההיכל ופותח שיחה חרישית מול הקב"ה. והנה היום, כבר לא ילד, נער

בכיתה ח' לערך, אחר התפילה עולה אל ההיכל בישיבה ופורש את שיחתי. אחד מן הר"מים שראה שאני עולה בקביעות שאל אותי למעשיי והסברתי על דרך הרגש, והוא על דרך השכל ענני "וכי לא התפללת שחרית? ומה עשית בעמידה?". אט אט הבנתי שמעשה זה פגום עד אשר נמחק ממני אורח חיים זה. ובחסדו הגדול לפני כעשרים שנה כאשר ראיתי את דבריו של רבי נחמן החזרתי מנהגי קודם. ברוך ה' היום בקהילתי רבים מצטרפים אליי, אל ההיכל בסוף התפילה, אל השיחה החרישית. בטוחני שכיום, כמעט בכל בית כנסת ספרדי, תוכלו לראות לא מעט אנשים הניגשים אל ההיכל בסוף התפילה ושופכים שיחתם לפני בורא עולם.

הוספה אישית

מעלת השיחה בין האדם לקונו מורכבת מאוד, וחינוכני בישיבתי שתפילת שמונה עשרה היא סגורה כחומה ואין בה מקום לפרצות, עד אשר אבי זצ"ל הנהיגני לפרוץ את תקסט ח"י תפילות, הן ב"שמע קולנו" והן בכל קטע מהעמידה. פתח זה אפשר לי לחוש את התפילה ולפרוח מעלה בתפילותיי ולא תהא כנאמרת מהפה ולחוזין.

רבי נחמן נדרש אף הוא לעניין וכך מובא בליקוטי מהר"ן (צז):

"עוד שמעתי בשמו לענין מעלת השיחה בינו לבין קונו, שאמר שעל תפלות ותחנונות ובקשות הסדורות מפְּכָר כְּכָר יוֹדְעִין מִמֶּה כָּל הַמְּחַבְּלִים וְהַמְּקַטְרְגִים וְהַמְּאֹרְבִים עַל הַדְּרָכִים וְשֶׁל אֵלוּ הַתְּפִלוֹת מְחַמֵּת שְׂיֹדְעִים מִמֶּה מְפָרָה כְּמוֹ, לְמִשָּׁל, עַל הַדְּרָךְ הַכְּבוּשָׁה, הַדְּיוּעַ וּמְפָרָסֵם לְכָל שֵׁם אוֹרְבִים רוֹצְחִים וְגוֹזְלֵי תְּמִיד מְחַמֵּת שְׂיֹדְעִים מְדַרְךְ זֶה כְּכָר אֶבֶל כְּשֶׁהוֹלְכִין בְּנִתְיָב וְדָרְךְ חֲדָשׁ, שְׂאִינוּ נוֹדְעַ עֲדִין שֵׁם אֵינֶם יוֹדְעִים לְאַרְבֵּי

שם פָּלַל כְּמוֹ כֵּן לְעִנְיָן הַנ"ל כִּי הַשִּׁיחָה שְׁמַדְבֵּר הָאָדָם עֲצֵמוֹ בֵּינוֹ לְבֵין
קוֹנוֹ הוּא דָּרָךְ חֲדָשׁ וְתַפְלָה חֲדָשָׁה שְׁהָאָדָם אוֹמְרָה מְלִבּוֹ מְחַדָּשׁ עַל כֵּן
אֵין הַמְקַטְרָגִים מְצִוִּיִּים כָּל כָּךְ לְאַרְבַּע עַל פִּי כֵן הִזְהִיר מְאֹד גַּם עַל
אֲמִירַת שְׁאָר תְּחִנּוֹת וּבִקְשׁוֹת כְּמִבְאֵר בְּדַבְּרֵינוּ כְּמָה פְּעָמִים."

מקומן של הבקשות האישיות בעמידה נתון במחלוקת עקרונית. לדעת ר' אליעזר
ור' יהושע אין מקום לבקשת צרכים בתפילה, ולדעת חכמים ונחום המדי יש
התחשבות בצורכי האדם וניתן להוסיף בקשות אישיות בשומע תפילה. הרמב"ם
פסק: "המתפלל עם הציבור לא יאריך את תפילתו יותר מדאי אבל בינו לבין
עצמו הרשות בידו... וכן אם רצה להוסיף בכל ברכה וברכה מן האמצעיות מעין
הברכה מוסיף". לשיטתו התפילה היא חיבור עולמו הפרטי של האדם עם תפילת
הכלל. הבקשה לסליחה לכלל ישראל הבאה מתוך צורך אישי למחילה על חטא
מסוים מהלכת ברגש ובשקיקת חיים בין האדם לכלל ישראל. השו"ע (סימן קיט,
א) פסק את דברי הרמב"ם בסתם, וכך גם הובא בילקוט יוסף (חלק א עמ' רסט):
"המתפלל ורצה להוסיף בברכות האמצעיות ולשאול צרכיו רשאי להוסיף מעין
אותה ברכה... ולכתחילה לא ישאל אדם יחיד את צרכיו אלא בלשון הקודש ורק
אם אינו יודע לבקש בלשון הקודש יכול לבקש בכל לשון שירצה".

הזעזועים האישיים שאנו עוברים צריכים לגרום לנו להתפלל, להגדיל את
רצונותינו הפרטיים אל הכלל ולהתקשר אל מקור החיים של המציאות כולה.
נדרשתי לעניין זה עוד בצעירותי, בשנות התשעים, כרב בית ספר יסודי בתל
אביב, כאשר ניגש אליי ילד רך בשנים, עולה מרוסיה בכיתה ג', ושאל אותי אם
אפשר להתפלל להצלחה במבחן בשפה הרוסית בעמידה. עומד ומשתאה על
ההזדמנות אשר עמדה בפניי, הנהגתי מחדש את סדר התפילות בבית הספר, את
הדרך להשתמש בלשון אחרת (לנצרכים), את האפשרות לבקש בקשות בתוך

העמידה לא רק ב'שמע קולנו', והחשוב מכול: פתחתי דרך לפנות אל ריבוננו של עולם בלי טקסט כתוב אלא מתוך העולה מן הלב, מפרקי זמרה קרביך ירוו.

"כי הדבור יש לו פת גדול לעורר את האדם אף על פי שגדמה להאדם שאין לו לב אף על פי כן פשידבר הרבה דברי התעוררות ותחנונות ובקשות וכיצא זהו בעצמו שמדבר הוא בתינת התגלות התעוררות לבו ונפשו להשם ותברך בתינת (שיר השירים ה) "נפשי יצאה בדברו" שדבור בעצמו הוא התגלות הנפש והלב ולפעמים על ידי שידבר הרבה אף על פי שיהיה בלא לב כלל אף על פי כן יבוא אחר כך על ידי זה להתעוררות גדול בלב ונפש והכלל פי הדבור בעצמו יש לו פת גדול (ליקוטי מוהר"ן צח).

אפשר להבין את הצימאון של הנוער הישראלי הדורש התחדשות. מאוס מאסו בתפילה שקראו לה "עבודה שבלב" אבל כל כולה עבודה, והם מחפשים את הרגש. אין לנו אלא לתת לבנינו ובנותינו את פתיחת השער אל התפילה ואל הרינה, להחזיר התפילה הישירה מול ריבוננו של עולם ולאפשר לצאת מן הגבולות ולפתוח מחוזות חדשים.

הלכה בספר

"ועל למוד הפוסקים הנהיר מאד מאד ביותר מקל הלמודים וראוי ללמד קל הארבעה (חלקי) שלחן ערוך כלם מראשם עד סופם כסדר... והוא תקון גדול מאד מאד" (□ יחות הר"ן כ"ט).

רבי נחמן נותן טעם לקיום הנהגה זו:

"כי על ידי חטאים נתערב טוב נרע ועל ידי לימוד פוסק שמברר הפשר והפסול המתיר והאסור הטהור והטמא על ידי זה נתברר ונפרש הטוב מן הרע..."

ובמקום אחר הוא מוסיף:

"ותקון המתלקת שבקדושה הן הלכות פסוקות כי פסק הלכה הוא השלום והכרעה של מחלוקת התנאים ואמוראים ועל ידי לימוד הפוסקים הוא נתקשר להשלום שבקדושה וממקן המתלקת שבקדושה ואז נתבטל המתלקת היצר הרע שבלבו ואז יוכל לעבד את השם בכל לבבו, בשני יצרים ונפתחו לו שערי השכל..." (ליקוטי מוה"ר"ן סב).

רבי נחמן מצווה את חסידיו לרכוש בקיאות בהלכה על ידי לימוד יומיומי של השולחן ערוך, ספר ההלכה המרכזי של היהדות. על ידי לימוד זה מתרגל האדם לבסס את עבודתו הרוחנית הפנימית על קשר יסודי ובריא עם מסורת הדורות שעברו וחכמתם, ולומד בצורה מעשית כיצד לקיים את רצון הבורא כפי שהועבר לנו בתורה שבכתב ושבעל פה.

והנה, לימוד בשולחן ערוך ובפסקי הלכות היה הנהגה בה נהגו בני הקהילה בה גדלתי. השולחן ערוך היה שגור בלשונו של אבי, חברו לתורה של אבי זצ"ל, הרב חיים שושנה זצ"ל, אב"ד העיר דמנאת במרוקו, היה יושב יחד עם אבי והיו עוסקים יחד בלימוד שולחן ערוך. בכלל, ידיעת ההלכה היא תפיסה משמעותית בדרך החינוך הספרדי, כשגם שיטת העיון מדגישה את הלימוד אליבא דהלכתא. בכל בית כנסת ספרדי תמצא בכל יום שיעור קבוע העוסק בהלכות מתוך השולחן ערוך או הילקוט יוסף. בכל בוקר לפני סוף התפילה, מיד לאחר הקטע "וכל

השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא", יעצור החזן ורב בית הכנסת יאמר דבר הלכה.

לשמוח בארץ

באחרונה, אביע דבריי בעניין הנסיעה לאומן בראש השנה. עד עתה רבו החיבורים בין תורת רבי נחמן לתפיסה הספרדית השורשית, אולם בעניין הנסיעה לאומן בראש השנה דומני שרב הפירוד מן החיבור. אין צורך לספר על הרוח הספרדית העוסקת בהתקשרות האדם אל הצדיק או בנסיעה אל קברי צדיקים והיא מן המפורסמות, שכן נהגו לעלות אל קברות צדיקים, לפתוח את לבם ולהתפלל חרישית שבזכות הצדיק יסייעו בכל אשר יפרוש בלשונו. אולם הנסיעה לאומן זרה היא למחזיקי הרוח הספרדית. חיפשתי איזו זכות או נקודה טובה ונשארתי עומד בדבר. בראשונה: מה תוכנו של ראש השנה – האם הוא יום שמחה או יום פחד וזעקה? שתי שיטות קיצוניות הנוגדות זו את זו מתחילות עוד בתשובות הגאונים ואף קודם. בני סורא נהגו לצום בשני ימי ראש השנה, ואילו שיטת גאונים משיבת פומבדיתא היא –

"ששאלתם להתענות בשני ימים טובים של ראש השנה כך אנו רואים יפה שלא להתענות... אכלו משמנים ושתו ממתקים" (תשובת רב האי גאון).

הדור־פרצופין של ראש השנה מגיע עד ימינו ואולי בחלוקה גסה בין התפילה הספרדית לתפילה האשכנזית. וכבר נכחתי במניין אשכנזי בו התפילה הייתה עם תחושת יראה ופחד, ואת סעודת החג פגשתי בשעות המאוחרות של הצהריים. במניין חסידי בו נכחתי בזמן אחר סיימתי את תפילתי בכלל בשעה שלוש אחר הצהריים. לעומת זאת, בני ספרד אימצו יותר מן הצד של המלכת מלך ויום שמחה. המנגינות קצביות וממליכות מלך, וארוחת החג היא חלק מן שעות היום

הסבירות ובנוכחות כל בני המשפחה. אך אלה אשר יוצאים אל ארץ ניכר – מה יעשו בני הבית ללא ראש המשפחה?! ללא חווית החג?! ומה יהא על דמעתה של נוות הבית הרצויה לפני בוראה? וכבר דרשו דרושי רשומות אני לאומן ואשתי לחמותי. יתרה מזאת, כיצד הוא יום המלכת המלך כשהנתינים עזבו את ארץ ישראל?!

בשנייה: נהג אבי זצ"ל לומר 'כל חיי חיכיתי ליום בו אוכל להתפלל ביום המלכת המלך בארץ ישראל', ועתה באו מנהגים פסולים ומנסים להתקשר לבורא עולם דרך ארץ העמים כשבידוע שמעלת התפילה מארץ ישראל בטוחה, וכבר הרחיב בזה רבי נחמן עצמו. ועל הטענה האחרונה, שאותה אני שומע מפי החוזרים משם המספרים על החוויה הרוחנית האופפת אותם ומטלטלת אותם, אשיב בקצרה. כבר פתחתי בתחילה על קלקול התפילה שאחזו בנו היום ויש לעמוד על תיקונו, ועוד תקלה אחזתנו שכדי להחזיר את הרגש אנו נדרשים לעשות כינוסים של אלפים. אם הנוסעים מחפשים רגשות של המונים הרי הם מוזמנים לחוג את ראש השנה במערת המכפלה, בכותל המערבי או בחוויה ייחודית אצל רבי שמעון בר יוחאי כי כדאי לסמוך עליו בשעת הדחק. ובעזרת ה' דעו אחיי לבל נתייאש, כי בשנה הבאה בירושלים הבנויה.

מצוות שבין אדם לחברו

הס(ש)קר שחושף את הרגלי שמירת המצוות במגזר הדתי, החברה כיום מודדת את "דתיות" האדם לפי קיום המצוות שבין אדם למקום. אולם מעשה רבותי העולים ממרוקו, כיצד הנהיגו את קהילתם. כיצד התייחסו לכל אדם, כיצד ניכר היה בהם שאין הם מודדים אדם לפי נוכחותו בתפילה או ציציטיותיו. מהם למדתי שהערך הבסיסי - מה ה' דורש ממך? היא נוכחות ה' ולא רק עול המצוות.

לקראת מנחה של שבת 'כי תצא' נפגשתי עם הסקר החדש של מקור ראשון במוצ"ש, החושף את הרגלי שמירת המצוות במגזר הדתי, ומתוך סקרנות אמרתי אחכימה. אך במעבר מדף לדף הבנתי שקלקלה גדולה יצאה תחת ידם של מחברי הסקר. ואליהם נוספו כמה ממפורסמי ורבני הדור שנתחו את הסקר אך לא הגיבו לעוות שבסקר. הסקר 'חשף' את הרגלי שמירת המצוות, ומה הן? תפילה במנין, בילוי בים מעורב, קול באשה, הנחת תפילין, הקדשת זמן ללימודי קודש, ברכות. האם אלו הם המצוות המגדירות את האיש היהודי?! סקר זה מתאר את החטאה הגדולה בה שבויים אנו הורים, מורים, מנהיגים קטנים עם גדולים וכל איש שעסק לו בחינוך לתורה ומצוות, כיצד בעלי הסקר בעיתון בטאו את התפיסה הרווחת בחברה הדתית בה היא שבויה. האדם היהודי נמדד כשומר מצוות לפי מצוות שהחברה הגדירה, ולרגע נדמה שהיא זאת שמסרה לנו את התורה... ושוב עיינתי אכן כל הרשימה נוגעת בקיום מצוות בין אדם לאלוהיו. לרגע נדמה לי כשהיו עמי בסיני פרשו מן ההר ונשארה בידם לוח אחד מן שני

הלוחות, ואלו הלוח העוסק במצוות שבין אדם לחברו 'מסרו לאותו אחד', הם אינם חלק מהגדרת שמירת המצוות במגזר הדתי. יכולתי להתייחס לסקר כפי שרבים מתייחסים לסקר בביטול, אך משנחתם הגולל על הסקר, ובאו לידי מפרשים- נכבדי העם והם כותבים ללא שימת לב או אזהרה חמורה שסקר זה מסלף את הדת היהודית וכך נחתמה עוד קלקלה בהבנת תורת ה'. כשעיינתי שוב לא מצאה נפשי מנוח אלא בהקשת מילים הכואבות את אשר על ליבי.

התורה אינה שלימה רק במצוות שבין אדם לאלוהיו העומדות לבד, והשם את לבו על מצוות אלו הוציא טפל מן התורה. תורת ה' שלימה במורכבותה משני לוחות הברית, המשלבות יחד את מצוות בין אדם לחברו ומצוות בין אדם לאלוהיו. אין אדם נמדד לפני אלוהיו על בסיס מצוות המופיעות בסקר, בטוחני שהמקיים תורתו עפ"י אפיון מצוות הסקר והיה אף זוכה למצטיין, מקומו אינו מובטח בגן העדן. מצוות התורה אינם "דתומטר" הם אינם נמדדות על פי סרגל, והנהג כך או מגדיר את רמת דתיותו של אדם עפ"י מצוות שבין אדם לאלוהיו בלבד הרי תורתו פסולה.

תמהני על סמיכות של סקר זה לפרשת השבוע כי תצא בה התפרסם הסקר. הפרשה מביאה רצף מצוות שהקשרן לא ברור, אך המצוות בפרשה הן שילוב בין מצוות ה' לאלוהיו ובין מצוות שבין אדם לחברו. המצוות שבפרשה אינן מסודרות כפי שמרן השולחן ערוך סידר את מצוות ה'. התורה מתארת ערבוביה של מצוות שאינן ניתנות להפרדה, ואף לא ניתן להגדיר מה היא מצווה חשובה או מצווה לא חשובה, בין 'שילוח הקן' ל'מצוות כיבוד אב ואם'. רצף המצוות בפרשתנו: מצוות השבת אבדת אחיך- "כי תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך", ובהמשך "לא יהיה כלי גבר על אשה" ואחר כך "כי יקרא קן ציפור", "ועשית מעקה לגגך", לא תלבש שעטנז, "גדילים תעשה לך", מוציא שם רע ועוד. רצף מצוות שלא מאפשר לי לחשוב

על איש יהודי הנמדד בהרגלי שמירת המצוות רק בקיום מצוות שבין אדם לאלוהיו. הפרשה מתארת לא את האדם היושב בבית המדרש, אלא את האדם המתפלל ויוצא לדרכו ונפגש בדרך, בקן ציפור או באבדה, כלל המצוות המתארות איש יהודי שומר מצוות ומעורב עם הבריות ומלאכתו שלימה עם ה'.

זעקתם של נביאי ישראל

וכבר זעקו נביאי ישראל, ישעיה הנביא זועק על עזבם את מצוות הציצית, ירמיהו מתפלא מדוע הם לא מתפללים במניין, ושמואל זועק עוד על שמיעת שירתה של דבורה הנביאה... אכן חיפשתי ולא מצאתי נבואות אלו, אך הם הופיעו בסקר של הרגלי שמירת המצוות. בנביאים מצאתי דברים אחרים!

ישעיהו זועק על העוולות החברתיות המתרחשות בעם... כן את אותו העם המגיע לתפילה ב'מניין' בית המקדש אבל אח"כ העם עושה מעשים שלא משלימים את התפילה.

"כִּי תִבְאוּ, לְרֵאוֹת פְּנֵי-מִי-בְקֶשׁ זֹאת מִיְדְּכֶם, רִמַּסְתֶּם חֲצֵרִי: לֹא תוֹסִיפוּ, הִבִּיא מִנְחַת-שָׁן--קִטְרֶת תּוֹעֵבָה הִיא, לִי; חֲדָשׁ וְשִׁבְתָּ קִרְא מְקַרָּא, לֹא-אוּכַל אֲנִי וְעֲצָרָה: חֲדָשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׁנְאַה נַפְשִׁי, הָיוּ עָלַי לְטָרַח; נִלְאִיתִי, נְשֹׂא: וּבְפִרְשֶׁכֶם פְּפִיכֶם, אֲעֲלִים עֵינַי מִכֶּם--גַּם כִּי-תִרְבּוּ תִפְלָה, אֵינְנִי שֹׁמֵעַ: יְדִיכֶם, דָּמִים מְלֹאוּ".

אז מה כן?! ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. או כפי שהיטיב לנסח זאת הנביא מיכה בשלשה פסוקים, את הדרישה מן האדם מה ה' דורש ממך?:

"בְּמָה אֶקְדָּם יְהוָה, אִפְּף לֵאלֹהֵי מְרוֹם; הֲאֶקְדָּמְנוּ בְּעוֹלוֹת, בְּעֲגָלִים בְּנִי שָׁנָה: הֲיִרְצָה ה' בְּאַלְפֵי אֵילִים, בְּרִבְבוֹת נְחֹלֵי-שֶׁמֶץ; הֲאֶתֵּן בְּכוֹרֵי פִשְׁעֵי,

פְּרִי בִטְנֵי חַטָּאת נִפְשֵׁי: הַגִּיד לְךָ אָדָם, מֵה-טוֹב; וּמֵה-ה' דוֹרֵשׁ מִמֶּךָ,

בֵּן אִם-עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט אֶהְבֶּת חֶסֶד, הַצְנַע לְכֵת, עִם-אֶלְהֵיךָ:"

וכן מפרש הרד"ק את ה"ל לי המצוות ל המזר הדתי

"ע"ת מ"פ - יכלל כל המצוות בין אם לחבב, כמו נזקי ממון

ודברים אחרים, העריות בכלל, נאמר "את מ"פטי תע"ו" וכתוב

אחריו "ערות אב" וערות אמ" ה'ו': אהבת חס - ת"א גמילות

חס"ים, ויע"ה יותר מן הראוי לו: הצנע לכת עם אלה - ת"א ית

האל יתברך ואהבתו בכל לבבו ובכל נפ"ו..."

ל"ת היסודות עליהם מציב מיכה את דרי"ת מה ה' דור" ממ? האם ראיתם

בסקר אלות הנ"עו" למצוות בין אדם לחברו? למצוות כיבוד אב ואם?

ל"מילות חסד? ל"ון הרע? לע"יית טוב...!?

סקר זה היה ראוי לא יבוא, א"מ"בא הרי הוא מ"קף את התפיסה ל מחנכים

בציונות הדתית ביחסם למצוות. תופעה אינה ה"ונה היא, אדם נמדד ב"מירת

המצוות בינו לבין בוראו ועד כמה אתה מקיים אותם. ולפי הכלל 'אמור לי כמה

תפילות אתה מתפלל ואומר ל" עד כמה יהודי וומר מצוות'. אינני מתלהב מאדם

מקפיד על ל"ת תפילות במניין או ציצית ב"דו כ"ע"ה לאחר מכן א"מע

אותו מדבר ל"ון הרע על חברו, או נוסע ברכבו ומתעלם מאדם הזקוק לעזרה,

טובה לי חברות עם אדם אינו עומד בתקן הראוי ל"סקר ה"לי מ"מירת

המצוות, כ"ר מידת ענווה או חסד בולטות מלבו. לא ניתן להפריד את המ"ת

יהודי וומר מצוות מיחסו למצוות בין אדם לחברו. לא ניתן לקבוע את ד"ת

דולתו ל"רב או כל אדם דתי לפי"ודל כיפתו, ציציתו, בילויי בים, או זמרת

מ"מע את קולה או אפילו הזמן מקדי"ללימודי קוד". האדם מורכב ממערכת

מצוות רבות ומעצבות, מדידה ל מצוות בין אדם לאלוהיו ב'דתומטר' היא ליקוי

מאורות. כך התחנכתי בצעירותי בישיבה, נמדדתי על נוכחותי בתפילה, או בחיבוקו של הרב בכדי לבחון האם ציצית בבגדי, מעטים המקרים בהן נשאלתי מרבותי בישיבה, איזה חסד עשית היום? או שמעתי על סיועך לחבר. זה החטא הקדמון של מדידת התלמיד לפי קיום מצוות המובאות בסקר.

בכדי גם להבין את התפיסה השגויה, די היה לעיין באיורים שלוו את הכתבה, בני אדם המקיימים מצוות ה' כעובדי מפעל או רובוטים של מכונה... כל תיאורי המצוות באיורים המופיעות בסקר, מתארות את 'המפעל' שהקים ה'! כמה מודה לרבותי מו"ר אבי עליו השלום חכם מרדכי, אב"ד רבי חיים שושנה זצ"ל, חכם מנחם גבאי זצ"ל שייגעו רבות בעבורי בכדי שאקיים את תורת ה' מתוך הלב ולא כפי שתואר הנביא ישעיהו ו'נְתָהּ יְרָאָתָם אֵתִי, מִצְנַת אַנְשִׁים מְלַמְּדָה". זאת רשלנות של מחנכי הדור בקביעת דתיותו של תלמיד עפ"י סרגל מצוות מעוות, ואף משמש כאבן בוחן בקבלת תלמידים לישיבה או לאולפנה. ייתכן שהשפעה זו נובעת מתפיסתם של החברה החרדית, הרואה את האדם ומודדת לפי גודל הזקן, גודל הכובע, סך תפילותיו ביום ועוד.

אילו בעלי הסקר היו מתקשרים לחברותא של אבי עליו השלום, אני משער לעצמי שהוא היה נכשל בהגדרתם של הרגלי שמירת המצוות. מו"ר אבי לא מדד מעולם את אנשיו לפי ה'דתומטר'. זכורני כנער קטון כשאבי היה חוזר לעת ערב מן התפילה היה יושב עם החברותא שלו איש נעים הליכות, ושניהם עמלים בפלפולה של גמרא. לימים נזדמן לי את האיש וראיתיו הולך ללא כיפה, ללא ציצית ורק כאשר היה עולה לבית אבי היה מניח את הכיפה לראשו. בתחילה היה פלא בעיני שזאת החברותא של אבא! ומעיד אני שלימודם היה מן השקלא והטריא בעיון ובסברא, הייתי אז זה שמחזיר את הספרים למקומם, בנעורי לא הבנתי את משמעות הספרים האלו וכשהחכמתי הבנתי מה החזרתי לספריה, "פני יהושע", שיטה מקובצת, חידושי הריטב"א, חידושי הרמב"ן, הרשב"א ועוד.

היפלא!!! לא! אדם זה כשהכרתיו לעומקו של ליבו ראיתי בו אדם עניו, צנוע עד מאוד, קולו היה נמוך קומה, היה מכבד את אבי, איש חסד ומצוות, כמה התאויתי לחברותה כזו!

איני יכול להבין את מנתחי הסקר, מדוע לא ציינתם את הפסול בסקר זה, הוא משקף את דת האלוהים, הוא מעוות. בעצם כתיבתכם, נתתם יד לעוות חמור בה חברתנו מוטבעת. לדוגמא: עפ"י הרב חיים נבון, כתב "המבוגרים גם מקפידים על לבישת ציצית, בנייהם פחות ובין נכדיהם יש כרבע שאינם לובשים ציצית לעולם. לתשומת לבכם מהנכים". אכן זאת ה"צרה" של מחנכי התלמידים! לא שכוונתי חלילה להוריד בערך קיום המצוות המופיעות בסקר ובוודאי נדרשת מכל אדם לקיימה. ומאידך במצוות אלו, יכולתי לבחון את תוקף החיוב ומידת חומרתם של ומפאת קוצר הגיליון הרי לך הדוגמא, האם מצוות ציצית היא זאת שזועקת לנו?! היא זאת שקובעת את רמת הדתיות שלך? וכבר נשאל הרב יוסף משאש זצ"ל בספרו אוצר המכתבים תשובה אלף תשס"א בעניין לבישת ציצית.

"... אבל מי שאינו מתכסה בטלית בת ד' כנפות אין עליו שום עונש כלל, שאין אדם נענש על דבר הפטור ממנו לגמרי ואך ממידת חסידות ראוי לקיים מצווה זו... הרי לך מפורש שאין בזה רק אזהרת חכמים לאיש חסיד ומי שאינו חסיד אין עליו שום אזהרה לקיום מצווה זו כלל וכן היה מנהג במרוקו בזמן הקדום, שלא היו נזהרים במצוות טלית רק תלמידי חכמים מפורסמים דווקא, ושאר ההמון אין אף אחד שהרהיב עז בנפשו ללבוש טלית אף בשבת ויו"ט ורק בפאס התחילו איזה בעלי נכסים ללבוש... למדנים ללבוש..."

ומי שיעיין בתשובתו המרתקת לגבי החיוב וכמה פעמים יכולה להיות תקלה בלבישת ציצית פסולה ומגיעת יוהרה ע"י מצוות ציצית, או צער הנגרם לאדם

מלבישת ציצית. אכן מצוות ציצית בימנו נתפשטה ורבים נוהגים ללבוש טלית קטן, וכן אין בזה שום יוהרה וכך צריך לנהוג. אולם האם אי קיום מצווה זו משקפת את הרגלי מצוות של האדם העומד מולי ללא טלית קטן?! אתמהא! או האם ראוי להיות אדם גס רוח, או בז לבריות כשציציותיו יוצאות מבגדיו?!

השפעה זו אינה באה רק ב'דתומטר' של מצוות, אלא מאפיינת את רבני הדור הנוכחי. בתקופת המחאה החברתית כבר זעקתי בעניין הרגישות חברתית של חכמי הדור, קולם דמם ולא נשמע ואמרו אין טוב משתיקה?! זעקתם של חכמי הדור נשמעו רק בסוגית מצוות שבין אדם לאלוהיו 'קול באשה ערוה', זקן, ועוד סוגיות פחותות משקל. מאידך המעיין בספרות ההלכה ובשו"ת מהדורות הקודמים, ישמע את זעקותיהם ותקנותיהם החברתיות של רבני הדור הקודם, המתרים בתבונה את הסדר הנכון של קיום תורת ה'.

לשמחתי זכיתי להיות צופה במעשה רבותי העולים ממרוקו, כיצד הנהיגו את קהילתם. כיצד התייחסו לכל אדם, כיצד ניכר היה בהם שאין הם מודדים אדם לפי נוכחותו בתפילה או ציציותיו. מהם למדתי שהערך הבסיסי - מה ה' דורש ממך? היא נוכחות ה' ולא רק עול המצוות, היא התפיסה של 'שוויי ה' לנגדי תמיד' בכל תחומי החיים ולא רק בכניסתי לבית הכנסת. הדגש על עבודת ה' היא זאת שבונה אבן יסוד ותשתית בריאה לכל מערכת המצוות, הן במצוות בין אדם לאלוהיו והן במצוות שבין אדם לחברו. נוכחות ה' כפי שראיתי אצל רבותי היא במחויבותם כלפי כלל ישראל, במחויבות שבין אדם לחברו, איך אדם נוהג עם הבריות למרות המנעד הרחב בקיום המצוות. ראיתי כיצד רבותי התייחסו לבעלי חסד, בעלי ענוה ולא רק עיון בקיום מצוות שבין אדם לאלוהיו. הם שמרו על קהילה זו על כל גווניה הרבים, הם פסקו את הלכותיהם מתוך התחשבות בנסיבות חברתיות רבות. רבותי חינו אותי לאהבת חסד, ענווה, נדיבות, סיוע לחלש, כיבוד אב ואם, הם הבינו שמצוות שבין אדם לחברו הן כלי שמכוחו

מגיע האדם אל השלמות. הם ראו בתבונתם שרק מתוך שלמות בעבודת האדם במצוות שבין אדם לחברו, מתוך המציאות הטבעית בה חי אדם והתייחסותו לחברה, רק כך יוכל האדם לעלות בעניינים שבין אדם למקום. הם מצאו את האיזון הנכון לכל אדם, בין מצוות האדם לאלוהיו ובין מצוות שבין אדם לחברו. בפניהן הסקר הוא שקר ועוות מסולף של תורת ה'.

"עבירות שבין אדם למקום, יום הכיפורים מכפר; שבינו לבין חברו - אין יום הכיפורים מכפר, עד שירצה את חברו" (משנה, יומא, ח, ז).

פרק ב'

להחזיר עטרה ליושנה חינוך לאור הגות אשכנזית

פרק ב', עוסק במאמרים הנוגעים לתהליכים שהתרחשו אצל בני קהילות ספרד שהתחנכו במוסדות חינוך. החינוך בישיבות הציוניות לאורם של פוסקים והוגים אשכנזים בלבד, גורם לתלמידיהן הספרדיים לאבד את זהותם האותנטית, להפסיד עולם מרתק של הוגי דעות, משוררים ופוסקי הלכה בעלי תפיסה חברתית שונה ממה שהתחנכו בישיבות. תפיסה זו גרמה לייצור מחדש של תלמיד תורה ספרדי המנותק מעולמו התרבותי והזהותי, ובכך נמנעה ממנו היכולת לשוב ולהנהיג את קהילתו.

מאמר ראשון, זרים בבית אבא - עוסק בחינוך בישיבות הציוניות לאורם של פוסקים והוגים אשכנזים בלבד, הגורם לתלמידיהן הספרדיים לאבד את זהותם האותנטית ומונע מהם לשוב ולהנהיג את קהילותיהם ברוח נכונה. בחלל שנוצר אנו מפסידים לש"ס.

מאמר שני, בין אחדות לאחידות- הוא המשך למאמר ראשון בעקבות תגובות הקוראים ומבקש לומר "טובים השניים מן האחד".

מאמר שלישי, תרבות רוחנית אחידה בישיבות התיכוניות – המשך בעקבות הדיון במאמרים שלעיל.

מאמר רביעי, ועדת ביטון עם אחד דורש סיפור שלם. מחשבות בעקבות ועדת ביטון, שחקרה כיצד להעשיר את תוכניות הלימודים בהיסטוריה, בספרות ובמסגרות הבלתי פורמליות, בתכנים שיביאו לאיזון ביחס למורשתן של קהילות המזרח ולהעמקת תחושת האחדות בעם.

זרים בבית אבא

טובים השניים מן האחד – תרבות אחידה בישיבות?³

החינוך בישיבות הציוניות לאורם של פוסקים והוגים אשכנזים בלבד, גורם לתלמידיהן הספרדיים לאבד את זהותם האותנטית, ומונע מהם לשוב ולהנהיג את קהילותיהם ברוח נכונה, בחלל שנוצר אנו מפסידים לש"ס.

רחשי לב

ימים אלה בהם רחשי הלב של בני קהילות ספרד יוצאים מן הבקבוק, והעיתונות הכתובה מביאה היבטים, תחושות ואידאולוגיה מכל עבר, השתוקקה נפשי להעלות את פריץ הרהורי ליבי. אך אמרתי אביאה בפניכם לא מה הוא הקיפוח של התלמיד הספרדי בישיבות הדתיות הלאומיות והוא ידוע לאנשי ח"ן. אלא מה המחיר שהציונות הדתית שילמה על תפיסת עולם אחת שבחרה להעמידה בפני כלל תלמידי הציונות הדתית. על עולם חינוך אשכנזי גם לבחורי ישיבה ספרדיים, ובזה אכן ש"ס ניצחה במקום שהבית היהודי לדורותיו התעלם. הציונות הדתית יצרה תלמידי תורה ספרדיים - בוגרי ישיבות עם תפיסת עולם

³ פורסם בעיתון מקור ראשון שבת בראשית תשע"ד – 2014

ותרבות אחת. המחיר הוא שבוגריה לא יכלו לשוב את הקהילות מהן יצאו, לא יכלו להנהיגן בדרך הנכונה והצטרפו אל סגנון הקהילה ה"אשכנזית", אשר זרה הייתה לבני הקהילה הספרדית. ואביא את דבריי דבר דבור על אופניו.

עולמו התורני וההגותי של בוגר ישיבת הסדר

ראשי הישיבות פועלים מתוך תפיסת עולם מכוונת ללימוד תורה, אך עולמו התורני של ראש הישיבה ורבניה רחוק מן ההכרה התרבותית והמחשבתית של העולם הספרדי. עולם המחשבה ההגותי של ישיבות הסדר נע על ציר אחד- "הרב". הרב קוק וממשיכי מורשתו או הרב סלובייצ'ק וממשיכי מחשבתו.

עולם הדמויות הספרדי המוכר מתחיל ברמב"ם, ר' יהודה הלוי, רמב"ן ותור הזהב, אבל שם גם רובם חושבים שהסתיימה עולמה היצירתית של התרבות הספרדית.

בחלק מקורסי ההכשרה להוראה (באחת מן ישיבות הסדר) נוהג אני לשאול את התלמידים (40% מן המשתתפים בני קהילות ספרד) אנא, ציינו דמויות תורניות הידועות לכם בהלכה, במוסר ובמחשבה עד לפני 300 שנה או מהדור האחרון. ובכן אין צורך לתאר מי הדמויות המוצפות, כשאני ממקד ומבקש קצת מן הקשת המזרחית אז עולה החיד"א, אור החיים, הרב משאש, הרב חיים דוד הלוי, אבל פחות או יותר שם גם עוצרים. כאשר אני מבקש להביא ציטוט או אמירה, קול דומיה משתרר.

אין במאמרי לטעון לקיפוח, כי הוא אין ואפס לעומת המחיר היקר שהחברה הציונית הדתית משלמת. בני קהילות ספרד נמצאים בעולם הישיבות הדתי לאומי ונחשפים לעולם חד צדדי. ובסיומם בישיבה או בעזבם את מקום משכנם, בבואם לקהילות בהן נולדו, הם איבדו מצלמם הספרדי, עולמם שונה, שיח שפתם אחר ואפילו בעלייתם לתורה מתנגנת מנגינתם האשכנזית "ברכו את ה' המבורך".

הקהילה כבר אינה מחוברת אל אותו בחור ישיבה, המסורתי עומד נפעם מול הדמות החדשה, ובחלל הריק הזה - שם נצחונו אנשי ש"ס.

מו"ר אבי עליו השלום ביקש ממני להעביר שיעור בקהילתו, השנים ימי צעירותי- שנה ג' בישיבה (לפני 26 שנה לערך). הימים, ימים נוראים, ומה יותר טוב מלשוחח על התשובה - אורות התשובה. לבנות מהלך שכלתני עם ציטוטים מדברי הרב. חשבתי לתומי שאני בדרך הנכונה, אך אבוי לי, קהל מאזיניי לא הכיר את הרב קוק. תנועת הנפש של השיעור זרה הייתה לקהל מאזיניי! ומו"ר אבי לימדני שצריך להתחיל מעולם התוכן הקרוב לעולמם, ולאט לאט לצעוד למרחבים החדשים. והוסיף לי את הדרך המשולשת, בה נהג רבי מאיר בעל הנס- לדרוש שלישי הלכה, שלישי אגדה ושלישי משלים, ומבלי להוריד את רמת איכות השיעור. די היה להזכיר את אור החיים הקדוש בשיעור וכבר אוזני הקהל מתחדדות, או האלשיך הקדוש, ר' יעקב אבוחצירא - הקהל עיניו בורקות. ר' אליהו חזן, ר' יהודה עייאש, ר' שלום משאש- שם משפחתם של היושבים בקהל נגזר מהם ועוד רבים. ואם אמרתי רבי מאיר בעל הנס כבר שמעתי ברקע זכותו יגן עלינו ועוד...

עולם התוכן שאליו נחשפתי בישיבת ההסדר רחב עד מאוד. מן המהר"ל, שפת אמת, חסידות, הרב קוק, הרב סלובצ'ייק, רש"ר הירש ועוד רבים מאוד. אך עולם התוכן הספרדי קולו לא נשמע. עולמו לא היה ידוע לי, ואני לתומי בזמנו חשבתי שאכן באמת אין... עד היום בו נחשפתי לעולם המרתק, כאוצר חבוי מן העין ונדרשו ממני שנים של תיקון בכדי לחשוף קמעא קמעא ולגלות את העולם ההלכתי, המחשבתי, המוסרי והחברתי.

"קדושתנו לא תהיה שלימה בפרישתנו מהחיים האנושיים והופעותיהם, תענוגיהם וחמודותיהם, אבל בהיותנו ניזונים מכל התופעות העולמיות המתחדשות לבקרים, מכל התגליות הנפלאות,

ומכל הדעות הפילוסופיות והמדעיות הצומחים ופרים ורבים בעולמנו... המזונות החיצוניים שאנו שואבים וניזונים מהם מעשירים את גנזי לאומיותנו ואוצר נשמתנו, אבל אינם משנים את עצם הווייתנו, שהיא הווייה של קדושה ורוממות שהיא נשאת צפה על פני המים... סכום תעודתה של לאומיות היהדות היא לחיות ולעבוד, לבנות ולהיבנות לשפר את עולמנו ואת חיינו להתרומם בעצמנו ולהרים את אחרים לפסגת הגובה של השלמות וההצלחה האנושית..."

נשמע מוכר... אך קטע זה לא מופיע באגרותיו של הרב (קוק). זו היא נגיעה קטנה עד מאוד מתוך עולם רחב ומרתק של הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל - הלאומיות ותעודתה.

אבני יסוד בשותפות ההגותית בין הציונות הדתית להגות הספרדית

ציבור קהילות ספרד קרוב מאוד בתפיסת עולמו לעולמה של הציונות הדתית, תורה עם מלאכה היא מאבני היסוד של הקהילה הספרדית. תורה עם דרך ארץ, שמירת ערכי התורה עם פתיחות למודרנה היא חלק מתפיסת עולמו.

"ובאמת ממה שמצינו כתוב בתורה בפרשת כי תבוא וכתבת על האבנים את כל דברי התורה באר היטב' ודרשו רבותינו ז"ל 'באר היטב - בשבעים לשון', ומכאן אנחנו למדין דאף על פי שניתנה התורה בלשון הקודש שהוא לשון המובהר שבשבעים לשון, עם כל זה שאר הלשונות לא נפסלו והמה רצויים לפני ה' יתברך שצווה לכתוב בהם את התורה... ולכן ודאי כל אדם ישר יודה שלא היה נפסל יתרון לימוד הלשונות אם האדם לומדו בלי תערובת רע"

פסקה זו לא נאמרה אצל רבני אירופה, היא כתובה בדברי הבן איש חי – אמרי בינה, וכן הוא מוסיף:

"נמצא, גם בידיעה של תכונת הארץ היא מחויבת לאדם ועל חסרונה קרי עלייהו 'אוי'...בלאו הכי השכל מחייב שצריך האדם לידע דברים כאלה. בבל היכן היא עומדת, סוריה היכן היא...ואם יש עם הנכרים יודעים ולא יודעים, לא יהיה נחשב בעיניהם טיפש"

האם דיברנו על לימודי הליב"ה?! אילו אנשי תנועת ש"ס היו באמת חשופים לבן איש חי מעבר להלכותיו, לא הייתה בהם התנגדות ללימודי הליב"ה. אם היו מודעים הציבור הספרדי לתפיסת עולמו, אולי בניהם היו עדיין בישיבות התיכוניות.

יחסו של הציבור הספרדי למדינת ישראל בבחינת ראשית הגאולה, היא מעמודי התווך בעלייתו ארצה. בוגרי הישיבות שלא חזרו לשורשי צור מחצבתם והתחברו לרוח מרכז הרב נעלמו מן הנוף בקהילות בתי הכנסת הספרדיים, ואת מקומם תפסו בני ספרד יוצאי האסכולה של מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל. בחזרתי לעיר מגוריי בתקופת ימי העצמאות, ליבי נדם בראותי כיצד קהילה עשירה שחגגה את יום העצמאות כבויה, אבלה וחפויה ביום זה...והיכן היינו?!

במקום מגורי כעת, עומד אני על המשמר לבל יהינו רבים להימנע מלחגוג ביום זה. הנהגתי ביום הזיכרון שיעור בסמוך ליום העצמאות ותפילה חגיגית, עומד בפני קהל מאזיני וחושף בהם את הלאומיות הטבועה בנו. נמצאים שם רבים מתלמידי הישיבות הספרדיות, אשר כבר הצליחו להעביר לא מעט בתי כנסת לרוח אחרת אשר זרה לבני יוצאי המגרב. כמה מן תלמידי ישיבות ההסדר יכולים לספר על לאומיות ותפיסת עולמם של חכמי ספרד בעניין ארץ ישראל ומדינת ישראל? אגב במקום בו למדתי לאורך השנים, לא ידעתי על קיומם של פוסקי דור ספרדיים ציוניים ברמ"ח איבריהם, כי רבותי לא הכירו את עולם התוכן הרוחני הספרדי, וכל ציטוטי רבותי בעניין מדינת ישראל ותחילת ראשית צמיחת הגאולה הגיע מן הצד השני של המטבע.

שיעוריי מול הקהילה בימי הגאולה נוגעים ברובם מפוסקי הספרדים, קל לבני קהילתי להתחבר עם דבריו של אור החיים הקדוש, הרב יוסף משאש זצוק"ל הרב שלום משאש זצוק"ל, הרב משה מלכה זצוק"ל ועוד עשרות ורבות של תשובות בעניין. ומי יהין לצאת נגד בן דודו ששם משפחתו מלכה או משאש. ודאי הנכם מכירים את דברי הרב קוק "המספד בירושלים" על פטירת בנימין זאב הרצל:

"והנה, בתור עקבא דמשיח בן יוסף נתגלה חזיון הציונות בדורנו הנוטה לצד הכללי ביותר... עד שחיסרון ההצלחה גרם לסכסוכי דעות וריב אחים שהלכו בדרך מסוכנה כזאת עד שמנהיג נפל חלל מעוצר רעה ויגון. ע"כ ראוי לנו לשים לב להשתדל לנטיית האחדות של עץ יוסף ועץ יהודה..."

שיעור זה בדרך כלל אני פותח דווקא מתוך דבריו של הרב משה כלפון הכהן הרב הראשי של ג'רבא (נפטר ב1950), רק באמירת השם 'כלפון' כבר האוזניים כרויות לשמוע... הוא מדבר על הרצל?! וברקע אני שומע הוא בן דוד של אבא שלי...

"אחרי הדברים האלה החלה רוח ה' לפעם בלב איש גיבור חיל ורב פעלים מאחינו בית ישראל הרצל שמו אשר היה כמעט שקוע ואובד בין האומות והיה רם המעלה... וכרגע הפך לאיש המלחמה מלחמת העצה והרעיון לראות איך ובמה לגאול את הארץ ואת ישראל וימציא כמה רעיונות נשגבות ויכתבם על גיליוני העיתונים... ומראשית כתב לו ספר ויקראהו בשם 'מדינת היהודים' ובו כתוב כל מה שצריך לעשות עת ייקחו ארץ מן הממלכות... היה כמו איש חולם חלום אצל כל ישראל או רובם ככולם עד כי היו משחקים ממש על חלומותיו..."

ויש אומרים כי לרוב צערו חיים לכל ישראל שבק. ואולם תלמידיו ושותי מימיו עם כמה מלכים אדירים נתקע בלבכם רעיון זה..."

עניינים רבים יש לתרבות הספרדית לומר, לתת דרך חדשה, לחשוף יצירתיות בלמידה, שליטה בהכרת הלשון העברית והמליצה, הגיונות ומחשבות, אולם הם חתומים ואינם מדוברים בעולם הישיבות.

לא מעט בשבתות לאחר דרשה של בוגר הישיבה הספרדית מהאסכולה של יוצאי ש"ס בבית הכנסת, נדרש אני בשבת לאחר מכן בשיעורי לתקן את המעוות, להראות את העולם החסר או לחשוף בפניהם את האמת השנייה. הנה הדוגמא בפניכם. כאשר אחד מן הרבנים האורחים דרש את דרשתו בשבת- הגדיר מה תפקידיה של אישה, ו"כל המלמד את בתו תורה כאילו למדה תפלות". נדרשתי בשבת לאחר מכן לתקן את דבריו, אפשר היה לפתוח בדבריו של הרב לייכטנשטיין או ברבנים אחרים, אבל כאשר אפתח בפני קהל המאזינים בדבריו של הרב יוסף משאש זצוק"ל, התמונה כבר תראה אחרת!

"רבותי! בשבת זה בס"ד אמרתי להמשיך עוד בפירוש מאמר התנא הקדוש רבי מאיר, זכותו יגן עלינו אמן, שאמר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו'... עוד נראה שבאה מילת "כל" לרבות את הנשים שאף שאינן מצוות בתלמוד תורה, אם יעסקו בה לשמה זוכות גם הם לדברים הרבה..."

עולם התוכן הרוחני הספרדי רחב עד מאוד. הוא אינו מסודר כתורת הרב, הוא מפוזר על פני דרשות וספרים רבים. דרשת הרב בציבור הייתה אחד מן האפיקים להשפעתו, ובדרך כלל יכול היה לפתוח מספרי משלי וקהלת סוגיות שהיו נקודת פתיחה לדרשה. הוא מבוסס על היסודות העיקריים של התנ"ך ומשם הדרך קצרה לעיסוק בספרות המדרש וההגות האמונית.

תפיסת עולמם ההגותי של חכמי ספרד בדורות האחרונים פרושה בתוך ספרי שאלות ותשובות רבים, בספרי דרשותיהם ועוד. רק לעיין בדבריו של הרב אליהו בן אמוזג, להיכנס אל עולם ההגותי של הבן איש חי בדרשותיו על פרשת השבוע ופרקי אבות (חסדי אבות וברכת אבות) או בתשובותיו בספרו שו"ת רב פעלים. להתחבר מחדש לעולם יצירה מרתק וחדשנות בפסיקה מעולמו של הרב יוסף משאש או לקרוא בשקיקה את דבריו של בן ציון מאיר עוזיאל. ועל הרב יהודה ליאון אשכנזי שמעתם?! זאת רשימה קצרה עד מאוד מתוך עולם עצום ורחב אשר מוטמן בספרים, אשר לא נפתחים בישיבות הקלאסיות.

את עולם לימוד הגמרא ושיטת העיון כבר קולמסין נשברו מעל גבי גיליון זה, נציין שייחודו של עולם החכם הספרדי היא "לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא", או במילים פשוטות העיסוק בלימוד התלמוד היא במטרה ברורה להוציא ההלכה מתוך לימוד זה, ודי במקטע זה בכדי להבין מה דרכה של לימוד התורה בישיבות הציונות הדתית.

ראשי הישיבות בציונות הדתית מחויבים להחזיר עטרה ליושנה, לאפשר לבני קהילות ספרד להיחשף לעולם תוכן רוחני והגותי רחב מאוד ולהכשירם לחזור אל הקהילה ממנה באו ולהנהיג את צאן מרעיתם. לא כרב הקלאסי אלא כחכם היודע נפשו של הציבור הספרדי.

תפקידו של החכם הספרדי הוא לימוד תורה לכל שכבות העם, הוא היה עסוק במכלול עשייה רבנית- מוהל, שוחט, סופר, קורא בתורה, חזן ודיין מעבר להמשך דאגתו החברתית והכלכלית של קהילתו.

במהלך לימודי בישיבה מו"ר אבי עליו השלום, דאג שחלק מהכשרתי לרב תהיה גם להיות שוחט, ואכן על משמרתו עמד והוא אישית לימדני את מלאכת השחיטה כשוחט עוד בהיותו במרוקו ובישראל. אך ב"ה זכיתי להשתחרר מהתעסקותי

בזה כי נפשי יצאה, וב"ה ב"כפר" שלי אין צורך בשוחטים. נוסף על זה דאג שאלך ללמוד להיות סופר סת"ם, ובכספו המועט קנה לי קלף ושלח אותי ללמוד את מלאכת היצירה והכתיבה. ובזה לא נסתיים פרק הכשרתו, בימים נוראים לאחר סיום לימודי בישיבה נדרשתי לעלות להיות חזן, לא ניחנתי בלשון המעטה בכישרון המוסיקלי אבל את הביטחון לעמוד בפני קהל ולהיות חזן קיבלתי שם... גם אם הייתי מזויף. ועל מה הבאתי זאת, בכדי לפתוח בפניכם את עולם התפילה השונה מעולם התפילה בישיבה.

לשמוע אל הרינה

ברוב ישיבות ההסדר, נוסח התפילה הוא ידוע ברבים, ולקראת הימים הנוראים מתארגנים בני הקהילה הספרדית באחת מן הכיתות.

תפילה אינה רק הקמת מניני סליחות ומניני ימים נוראים, תפילה היא ביטוי לתנועת נפש האדם. אינה דומה תנועתה של התפילה במכמניה הייחודים של בני קהילת ספרד לבין תפילת בני קהילת אשכנז. רק בכדי לבטא את הלך הרוח בין תנועות הנפש של התפילות, באחד מן הימים מו"ר אבי העיר לי עם מי אני נלחם בתפילה או מה כל התנועות והתזוזות. עם אילו מלאכים אני נפגש בתפילה? אנחנו נוהגים לעמוד, לא מתנועעים בתפילה. עניין פעוט אך תנועת נפש מהותית.

כל אדם מוצא את תנועת הנפש שלו בתפילה, יש ספרדים המתחברים לתפילה האשכנזית ויש אשכנזים המתחברים לתפילה הספרדית ויש האוחזים במנהג אבותיהם, ומן הראוי שבחור ישיבה ספרדי תהיה לו שליטה במכמני התפילה הספרדית. אולם אם בפתיחת מאמרי מובא הצורך בהכנת בני הישיבה אל עולם הקהילה ממנו בא התלמיד, הרי שאנו בבעיה.

בכדי להיות חזן, עליך לתרגל את הדרך להיות חזן, למצוא את הדרך להניע את התפילה, לא בתחילת אשרי יושבי ביתך ולסיים ואנחנו נברך... התפילה היא

מהלך עמוק של יותר הנפש והיא דורשת התמדה. אחת הפעמים שח לי יידידי היוצא ביד רמ"א כאשר דרכינו לתפילת מנחה, ושאלו שאלתיו לספרדי או לאשכנזי והוא השיבני לספרדי. בסוף התפילה ניסיתי לברר על מה הוא מחובר לתפילה הספרדית, וכך הוא שח לי: תפילת מנחה במניין הספרדי היא חלק מסדר היום שלך, אתה מגיע לתפילה - פותח בפתח אליהו, קרבנות, עד אשר אתה מגיע לאשרי יושבי ביתך עוברת רבע שעה, החזן מטעים כל מילה ומילה... בקיצור חצי שעה של תפילה מיושבת. אצלנו לפעמים התפילה מפריעה לסדר היום, עשר דקות כולל עלינו לשבח... הרגל של תפילה מיושבת קשה מאוד למי שהרגלו בתפילה קצרה, עד היום נלחם אני עם עצמי בין מניין "איצקוביץ" למניין הספרדי. שנים של תפילה נוסח אשכנזי טבועים בי וההשתחררות אינה קלה. כשאתה חוזר לקהילתך השורשית הספרדית זה השלב שאתה מתחיל להתמודד עם התפילה, עם נחת הרוח של התפילה, עם מנגינותיה. ציבור המתפללים מבקש ממך להיות חזן ולגשת לבימה ולא לעמוד התפילה, ואתה עוד נפשך בכך בורח מן המעמד, טרוד ביכולתך להיות חזן ולבסוף שכבר אינך יכול לסרב וניגש לתפילה אתה פותח פיה, אך כל הח' והע' נעלמו, המנגינה השורשית אין, ולפעמים המילים בלועזית בעקבות הרגלך, ובתקווה שקהל המתפללים לא מוריד אותך מהבימה בפעם הבאה, הנך מאמן את עצמך להשיב את הח' והע' ואל תהא קלה בעיניכם משימה זו. אב"ד העיר דמנאת במרוקו רבי חיים שושנה זצוק"ל וחבר בית הדין הרבני בבאר שבע, התרה בי קשות על הקלקול שאחזני בח' ובע' שלי והוא איש דקדוק וספר, ואם מנגינות התפילה אינם שגורים בלשונך ומה שניטע בכך כילד זה הזיכרון מהתפילה הספרדית, קצת קשה לעמוד ולהחזירה. תפילת שבת דורשת הסתגלות ייחודית, למצוא את האיזונים הנכונים בתפילה. אבל, מעטים מאוד מן תפילות השבת בהן נכחתי היו בנוסח הספרדי מיום היותי בישיבה התיכונית ועד סיום לימודי בישיבת ההסדר. בזמנו יכולתי לעלות ולהיות חזן במניין אשכנזי אך ספרדי זה כבר...

ומה על הפיוטים או תקופת הבקשות, אין מושג כזה בעולם הישיבות. עוד נער קטן, בו שוליה אני לאבי יחד עם רבי חיים שושנה זצ"ל, משתתף בבקשות של ימי החורף. סודם של המנגינות אינו ידוע אצלי אך יש טובים המכירים. אולם טקסט הבקשות הוא מרתק; רבי חיים שושנה ערך מחדש את הבקשות בספרו "אעירה שחר" והמעייין בהם במילים ובנטיעות אשר נטעו, נפשו יוצאת אליהן, ומי נחשף לבקשות אלו?!

היום, ברוך ה' תנועת נפשי מיוסדת על מקורותיה השורשיים בבטחה, לא מבקשים ממני להיות חזן כי טוב לגוף שתיקה גם לי וגם לציבור, אך לא מהסס כשמבקשים ממני. קריאתי בתורה ניצלה כי נוטעה עוד בילדותי וקשה הייתה המחיקה. את הברכה על התורה פותח ב-' ה' עמכם' כמנהג אבותיי ואינה במנגינת "ברכו את ה' המבורך" הקלאסי, הח' והע' חזרו למקומן ותנועת גופי רגועה.

אך עמל רב נדרש ממני בכדי לבצע את התיקון או השינוי, אינך יכול להיות בקהילתך ולהתנהג בדרך בה חונכת בישיבות. חברי הגרעינים הפזורים בין הערים מחויבים לפעול בתוך מרחב העולם בו הם נמצאים. הנכנס לקהילה הספרדית חייב להיות קשוב לרחשי הקהילה, להיות מוביל מתוך עולמם ולא מתוך עולמך החדש, שבת שלום זה גם לנשק את היד.

ספרדים בוגרי ישיבות ההסדר החוזרים לחנך בבתי הספר ובישיבות התיכונות, מחנכים על אותה הדרך בה התחנכו. עולם המחשבה ועולם התפילה הוא חד צדדי, בדרכם הלא מדויקת, מצמיחים עוד דור אשר רחוק מעולם תוכן הגותי ותרבותי מרתק ואחר.

'כח דהיתרא עדיף'

במהלך שנות לימודיך בישיבה אתה נתקל בשאלות בהן אתה מפנה אל רבני הישיבה, חלק מרבני הישיבות דרך פסיקתן בדרך כלל שונה מהפסיקה הקלאסית הספרדית.

הפסיקה האשכנזית מחמירה יותר ובדרך כלל הפסיקה היא צירוף כל הדעות לחומרה ובכך נוצרת ההלכה המחמירה המעוניינת לצאת ידי חובת כולן. הפוסק הספרדי שיטתו היא הכרעה הלכתית בין כל השיטות, או כלשון רבותינו 'כח דהיתרא עדיף'.

בעת הזאת רואה אני את כל עניני החומרות שמתווספות בציבור הציוני הדתי, חומרה על עוד חומרה ואני עומד ומשתהה, פעמים רבות החומרות ודרך הפסיקה אינה שונה מן העולם החרדי, לא כך מקובלני מבית אבא.

שאלות הסמ"ס היא חולה רעה שמקבלת במה בעלוני השבת, כיצד תתכן תשובה כללית כפי שהיא מנוסחת ועוד בחצי שורה. הפוסק הספרדי אינו מתמודד רק עם השאלה אלא עם השואל, החכם מכיר את השואל, מכיר עולם הרוחני של השואל את חולשותיו וחוזקותיו ובכך הוא פוסק את תשובתו. לפעמים הוא יבחן מה השפעתו של תשובה כזו על שאר הציבור, ואם תינתן תשובה של חומרה הרי רק ציבור מסוים יישאר נאמן לו ושאר הקהילה לא תוכל לעמוד בו ובכך איבדנו חלק יקר מן הקהילה. תפקידו של החכם לשמור על אחידות הקהילה למרות הרמות השונות של שמירת המצוות והפערים התרבותיים.

הציונות הדתית הפסידה את מרחב הציבור המסורתי, בעולם התרבותי של הישיבות אנו נמדדים בסולם הערכים של המצוות וההידור בהן, אנו חשופים יותר לחומרות וקיומי המצוות. בצבע החולצה שלך בשבת, כאשר העולם בו אתה מתחנך משקף את הווייתך. הרי כאשר אתה חוזר לקהילה ופוגש את האדם

המסורתי המגיע לבית הכנסת עם עגיל באוזן, או שהנך יודע שהוא אינו שומר שבת כהלכתה, גישתך לאדם זה אינה מעודדת. אתה מסתכל אליו במבט של מזור, רק מן התגובות של הרבנים לעניין מסמסי השבת מעוררת מחשבה. טראומת החולצה המשובצת שלי שלבשתי בשבת הראשונה בישיבה קיימת עד היום, וכך לפחות היום מרשה אני לעצמי מידי פעם בשבתות ללבוש חולצות צבעוניות בכדי להזדהות עם אותו בחור או מבוגר בחולצה החדשה והמשובצת לשבת.

בחורי ישיבות ההסדר החוזרים לחנך במקיפים ובישיבות תיכוניות, נפש חיותן אינה יכולה להיות מבוססת רק על סולם המצוות – ציצית, כיפה ועוד הקפדה על מערכת מצוות, אלא יותר הכוונה למה חובת האדם בעולמו? נכון שמתוכה עולה עולם המצוות, אבל גם יחס האדם לסביבתו ולבריות. יתכן שמערכת קיום מצוותיו של אדם מסוים בקהילה דורשת עיון, אך התאמצותו במעשה חסד היא מעל ומעבר, הרי היא גורם חשוב מול חכם הקהילה. רק עם ראיית האדם בגובה העיניים, מלאה חום ואהבה רחוקה מהתנשאות והתנכרות, רק עם יכולת הכלה רוחנית יצליח החכם בקהילתו.

דעו לכם אחי כי אין בכתיבתי להוציא לעז על ישיבת הסדר מסוימת, ומן הסתם ישנן ישיבות המשלבות רוח ספרדית, אולם באתי לחשוף בפני מחנכי ישיבות ההסדר והן התיכוניות את העולם החסר בישיבתן, **כי טובים השנים מן האחד. המרחב הציבורי הספרדי זקוק לדמויות אלו, הוא אינו זקוק רק לרבנים ספרדים המדברים את ההגות האשכנזית, אלה כבר רבים מאוד. המרחב הספרדי זקוק למחנכים ורבני קהילה אשר הגותם המחשבתית והספרדית רחבה, נושאים בכליהם את מכמני השפה הספרדית והתרבות השורשית. הוא אשר יהיה בלבו לחשוף את מרחבי הפסיקה הספרדית על כל גווניה, מן**

המגרב לבבל דרך ירושלים, ולהיות איש המכיר באורח החיים הדתי
והמסורתי יחד עם תעוזה בפסיקתו היצירתית.

בין אחדות לאחידות

תגובה לקוראי מקור ראשון בעקבות מאמר זרים בבית אבא⁴

אוחילה לאל אחלה פניו אשאלה ממנו מענה לשון. רבים הפונים אלי בעקבות התעוררותם מן המאמר ובאתי להשיב לפונים אלי. על כן אפתח בגילוי אישי, אנכי נשוי לנוות ביתי דור עשירי לבעל שם טוב, ילדיי גדלו בין שני עולמות, עולם הישיבות בו נחשפו לעולם אחד ועולם ביתי בו נחשפו למערב ומזרח. כותרת מאמרי הייתה **"טובים השניים מן האחד"** ומשיקולי עריכה הוחלפה הכותרת "זרים בבית אבא". מגילת הספר בו הופיעו דבריי קצרה מלהכיל את כל הרוח, המחשבות וההלכה למעשה. מה שהבאתי בפניכם, מטרתו לא לבכות את הקיפוח הספרדי, אלא להראות את העולם החסר בישיבות. לא באתי להשוות את אילו חכמים יש ללמד ומי גדול מהשני, אלא לפתוח צוהר לעולמות מרתקים ומאתגרים הצריכים להיות נגישים וחשופים לילדנו.

בתגובתו של ד"ר חזי כהן, שאל האם ראוי לקדש את המזרחיות של בית אבא על תג ותג? תשובתי לא! אולם איני רוצה לוותר על תרבות והגות ומחשבה עשירה, מערכת של בקשות ופיוטים הקיימת בתרבות הספרדית. יש צורך בלהכיר את כל העולמות. רק כאשר שני הצדדים חשופים לעולם מרתק ניתן

⁴ פורסם במקור ראשון שבת לך לך תשע"ד - 2014 בשם "זרים בבית אבא"

לייצר איזון השואב מן העולמות. יכול היום אני בבטחה להישען על גזע שורשי העץ ואיני חושש משבירת הענף, כי מאמין בכנפיי השקולות ממזרח וממערב.

בכל שנה במשפחתי לקראת החגים עולה הדיון הבא, היכן מתפללים השנה במניין הספרדי או במניין האשכנזי? ובדור הנוכחי רבים מתחבטים בו ואשרינו. בני ביתי חשופים לכל מרחב המגנינות והבחירה בידם להיכן להצטרף. מגנינת ליבה של הגב' עדי כהן, היא מגנינת ליבי לאורך השנים-ההתנתקות מן המשפחה, פעמים אשתי ובני במניין האשכנזי ואנכי ובתי במניין הספרדי ופעמים שנינו בספרדי או באשכנזי. אבל ב"ה מצאנו את מקומנו בחגים במניין הגרעין בקרית אונו מתלמידי מצפה יריחו, וכך הייתה תפילתם בבית מדרשם ימים ימימה, הסידור האוחזים בידיהם הוא ספרדי ותפילתם מעורבת עם הבריות פעמים ילחשו 'ונתנה תוקף' ופעמים תפילתם תשמע במרומים 'אדון הסליחות'. מה נעימה במציאת הבית המשלב והגוון האישי של כל אחד ואחד כפי שגם תיאר דר' חזי כהן, ובכך התורה שלימה. אצלנו את השבת מקבלים ב"שלום עליכם" במגנינת קרליבך ואח"כ אשת חיל בסגנון הקלאסי ולסיום שרים בר יוחאי, ופעמים הופכים את מגנינות השירים ובהגים הדבש יישאר על שולחנו עד סוכות ועל זה הדרך.

ועתה לתגובתו של הרב אריה שטרן הטוען שזאת **מחיר הגאולה!... צר לי עליך** אחי שמחיר הגאולה שאתה משלם הוא ההברה האשכנזית, אולם, עולם של מחשבה והגות וספרות עשירה נחשכה ממני ומבניי. מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל, גייס את כוחו בכדי להכניס את כל עדת הספרדים מכל מושבותיהם לכור היתוך אחד, מהלך זה גבה מחיר יקר מקהילות המגרב ואחרים, הרב יוסף משאש זצ"ל ובני עלייה זו יכולו לעמוד מנגד מול הרב עובדיה יוסף וביקשו להחזיר עטרה אחרת ליושנה. אבל זה כבר עניין פנימי אצל הספרדים (ועניין למאמר אחר), כמקביל לעניין הפנימי אצל האשכנזים כפי שציין הרב אריה שטרן. ואין לי אלא

להשיב על מחיר הגאולה דווקא מן חכמי קהילות אשכנז, וכך הם דברי הרש"ר הירש, מחיר הגאולה לשיטתו!

"אחד היה ישראל אבינו; אולם גם כשהיו צאצאיו ששים רבוא גברים, עדיין היו כולם חברים של "בית אחד", בנים של "איש אחד"; עדיין חותמת אחת טבועה בליבם ובנפשם; והם מעבירים מדור לדור את המורשה שבידיהם- של תפקיד אחד ושל גורל אחד. אולם במסגרת האחדות היסודית הזאת- ובעצם השפעתה- **שומרים ומטפחים רב-גווניות של תכונות**, המיוחדות לשבטים ולמשפחות... הייעוד האחד המשותף לכל אדם יוגשם על ידי כל פרט – למרות ייחודו; הוא יוגשם ברב-גווניות של סגולות ותכונות אופי, של מקצועות ועמדות חיים; והגשמה זו תהיה למופת לכלל המין האנושי. **כל שבט בייחודו וכל משפחה בסגולותיה יעבדו את התפקיד המשותף של בית ישראל; ויעצבוהו ויהנכו לו את בניהם ויורישוהו לבניהם.**

(רש"ר הירש בד"ה לבית אבותם ספר במדבר)

זאת הגאולה הראויה! איני מבקש כור היתוך ולא אחידות, אלא דורש קשת רחבה של גוונים. מערכת ספרי הרב יוסף משאש זצ"ל, מלאה בתשובותיו על היופי שבמנהגים על הגוונים הייחודים והפאר שהם מעניקים, ופשוט הוא מלצטטו. בטוחני שהרב אריה שטרן מכיר את דברי הרב קוק 'שני בתי ישראל':

"לחקור כל אחד בעומק ברוחו בעומק, ולהתבונן עד מקום שהיד מגעת ברוח השונה ממנו למען יתמלא על ידו את החסר לו עד **שהספרדיות והאשכנזיות תשפיע זו על זו**" (מאמרי הראי"ה א')

דבריו של הרב קוק מבטאים את רחשי ליבה הגב' עדי כהן, ויתרה מכך אין מקום להקמת ישיבות ספרדיות, אלא מקום החותר לעולם שלם ואמיתי.

ואולי קמעא ממחשבת הרב (סלוביזיק), במאמרו "ימי זיכרון" המציין שערכו של עם ישראל הוא דווקא מהניגודים שבתוכו:

"כל המתח שבין בניו של יעקב, שהתגלה בשיאו במכירת יוסף, מקורו בשוני ובניגודים וברב גוניות של תכונות שהטביע הבורא בחטיבת שבטי ישראל. נראה שעדיפה לפניו החטיבה האחת השלמה, המשובצת והמורכבת, על פני חטיבה פשוטה ומשעממת. **אומה שלמה המצויה באחדות גמורה, בפשטות מוחלטת, ותייה את חייב באופן חד גוני, תחסר כוח יוצא. אך ורק בתוך תנאים של רב גוניות והתמודדות איכותית פנימית זוכה אומה לגלות את תפארתה...** לכן גרם בורא עולם שתתגלע מחלוקת בין יוסף ואחיו, שחידדה עוד יותר את התכונות האינדבידואליות של כל אחד מן האחים. אם אחים חיים בשלום, הרי הם מתבוללים זה בתוך זה ומטשטים, קמעא קמעא את הקווים המיוחדים שלהם." (ימי זיכרון, עמ' 62-61).

דברים אלו לא נכתבו ע"י חכמי קהילות הספרדים!

לעניין 'כח דהיתרא', מן המקובלות עד הדור האחרון שנטייית הפסיקה הספרדית להקל, והרי די לך להעמיד למבחן קל את שמירת שבת כהלכתה מול ילקוט יוסף.

ובחזותם דבריי, רבים מן הכותבים שאול שאלוני מה אפשר לעשות? לכולם השבתי קצרה שהיא ארוכה והיא אחת. אמור לי מה ספרייתך בביתך? מה אוצר הספרים שלך? כמה מהן מחכמי הספרד בדור האחרון או אחרת קמעא יושבים בין ספריך? על כן בראשונה אזן את הספרים בספרייתך, צרף אליהם חברים מהמגרב וקרא בהם, חשוף את תבונותיהם, מחשבותיהם ולשונם והם ישקעו בלבך. כאשר תתיישר דעתך ומחשבתך סדורה, תוכל לחשוף אל תבונתך, שורשיך ואת לימודיך לתלמידיך ולסביבתך. שח אני לכם את מעשיי ממוכר

הספרים בבני ברק, כאשר ביקשתהו שו"ת מקווה המים של הרב משה מלכה זצ"ל, וחנתו עמוסה לעייפה בכל השותי"ם הרבים אבל אין. ניסיתי אולי שו"ת שמש ומגן, אבל גם זה אין. והחלטתי לעשות מעשה, כל שבוע שלחתי חבר שישאל אם יש באמתחתו את הסדרות הנ"ל, וכך שבוע אחר שבוע, מוכר הספרים ראה כי יש ביקוש ואכן החליט להביאו. לאחר חודש כשנכנסתי ושאלתי לשו"ת הנ"ל אורו עיניו. כעת יכול לומר לבני "הבא לי מן הספרייה את השו"ת שמש ומגן או מקווה המים, או החזר בבקשה את אורות, או את הרש"ר הירש" ואסיים בדבריו של הרב שלום משאש, על שאלה שנשאל בעניין מה שנהגו לכתוב ראשי תיבות ס"ט :

"...ידידי הטוב הדבר פשוט וגם ברור אצלנו שהכוונה סיפי הטב, ר"ל שאחריתו יהיה טוב...ורק פירוש ספרדי טהור יצא מהמקנטרים שרוצים לעשות פירוד בין הספרדים והאשכנזים, ובאמת כל ישראל קדושים וטהורים הם בני אברהם יצחק ויעקב, אין בניהם כמלא נימה." (שו"ת שמש ומגן חלק ד, סימן יד)

אכן עולמות מרתקים.

תרבות רוחנית אחידה בישיבות התיכוניות

תרבות רוחנית אחידה בישיבות התיכוניות!⁵

הישיבות התיכוניות לא רמסו את התרבות הספרדית, הם פשוט לא ידעו שיש קיום של עולם רוחני ותרבות ספרדית. עולם המושגים הרוחני של רב בישיבה התיכונית היה רחוק מעולמו של התלמיד הספרדי. התלמיד הספרדי התחנך על בסיס תפיסת עולם אחת אשכנזית, ומה יעשה והבן לא יחטא ובכך התלמיד הספרדי איבד מצלמו ומזהותו הספרדית. את המחיר היקר הזה שילמה הציונות הדתית שאיבדה קהל רב מאותה תפיסת עולם לטובת ש"ס.

אין לי אלא לפתוח בפניכם את הקלקול אשר אחזני בעת הגעתי אל הישיבה התיכונית. עודי נער קטון, הנהיגני אבי בסוף התפילה לגשת אל ההיכל ולשפוך שיחי לפני ה' בכל לשון. זכורני כילד קטן שואל אני את אבי על מה אתפלל והיה משיבני על החיילים, על החכמה, הבריאות ועל זה הדרך. כך אחרי התפילה ניגש אני אל ההיכל ופותח שיחה חרישית מול הקב"ה. והנה היום, כבר לא ילד, נער בכיתה ח' לערך, אחר התפילה עולה אל ההיכל בישיבה התיכונית ופורש את שיחתו. אחד מן הר"מים שראה שאני עולה בקביעות שאל אותי למעשי והסברתי על דרך הרגש, והוא על דרך השכל ענני "וכי לא התפללת שחרית?

⁵ פורסם באתר כיפה

ומה עשית בעמידה?". אט אט הבנתי שמעשה זה פגום עד אשר נמחק ממני אורה חיים זה.

אילו אותו רב היה קשוב או מודע לתרבות הספרדית בטוחני שלא היה פוגם במעשי. ולמנהג זה מצאתי חיזוק בדברי חכמי האשכנזים רבי נחמן מברסלב בו עוסק בעניין מעמד ההתבודדות ומה היא וכך מובא בליקוטי מהר"ן (צז):

עוד שְׁמַעְתִּי בְּשִׁמוֹ לְעִנְיָן מְעַלְת הַשִּׁיחָה בֵּינוּ לְבֵין קוֹנוֹ, שְׁאָמַר שְׁעַל תְּפִלוֹת וְתַחֲנוּנוֹת וּבְקִשּׁוֹת הַסְּדוּרוֹת מִכָּבֶר כָּבֶר יוֹדְעִין מִהֶם כָּל הַמְּחַבְּלִים וְהַמְּקַטְרְגִים וְהֵם אוֹרְבִים עַל הַדְּרָכִים שֶׁל אֱלוֹ הַתְּפִלוֹת מַחֲמַת שְׁיֹדְעִים מִהֶם מִכָּבֶר כְּמוֹ, לְמַשָּׁל, עַל הַדְּרָךְ הַכְּבוֹשָׁה, הִדְוִיעַ וּמְפָרְסֵם לְכָל שֵׁם אוֹרְבִים רוֹצְחִים וְגִזְלָנִים תָּמִיד מַחֲמַת שְׁיֹדְעִים מִדְּרָךְ זֶה כָּבֶר אֶבֶל כְּשֶׁהוֹלְכִין בְּנִתְיָב וְדָרָךְ חֲדָשׁ, שְׁאִינוֹ נוֹדְעַ עֲדִין שֵׁם אֵינָם יוֹדְעִים לְאַרְבַּ שֵׁם כָּלֵל כְּמוֹ כֵּן לְעִנְיָן הַנַּ"ל כִּי הַשִּׁיחָה שְׁמִדְבַר הָאֲדָם עֲצָמוּ בֵּינוּ לְבֵין קוֹנוֹ הוּא דְרָךְ חֲדָשׁ וְתַפְלָה חֲדָשָׁה שְׁהָאֲדָם אוֹמְרָה מְלָבוּ מִחֲדָשׁ עַל כֵּן אֵין הַמְּקַטְרְגִים מְצוּיִים כָּל כָּךְ לְאַרְבַּ .."

ובחסדו הגדול לפני כעשרים שנה כאשר ראיתי את דבריו של רבי נחמן החזרתי מנהגי קדמם וברוך ה' היום בקהילתי רבים מצטרפים אליי, אל ההיכל בסוף התפילה, אל השיחה החרישית. בטוחני שכיום, כמעט בכל בית כנסת ספרדי וכולו לראות לא מעט אנשים הניגשים אל ההיכל בסוף התפילה ושופכים שיחתם לפני בורא עולם.

מנגינת התפילה

בני קהילות ספרד נמצאים בעולם הישיבות הדתי לאומי ונחשפים לעולם חד צדדי בסיומם בישיבה או בעזבם את מקום משכנם. בבואם לקהילות בהן נולדו,

הם איבדו מצלמם הספרדי, עולמם שונה, שיח שפתם אחר ואפילו בעלייתם לתורה מתנגנת מנגינתם האשכנזית "ברכו את ה' המבורך". הקהילה כבר אינה מחוברת אל אותו בחור ישיבה היוצא מחלציהם.

בהרבה ישיבות היום כבר תמצאו מנינים ספרדים, או תוכלו לשמוע את שירי שבת גם מן הצד המזרחי, אך עדיין מכמני התפילה השלטת היא הרוח האשכנזית הקלאסית, מעטים מן הישיבות המשלבות את נוסחי התפילה או מאפשרות ריקוד עדין ומרגש.

אולם תפילה היא אינה רק מנגינה, תפילה היא ביטוי לתנועת נפש האדם, אינה דומה תנועתה של התפילה במכמניה הייחודים של בני קהילת ספרד לבין תפילת בני קהילת אשכנז. רק בכדי לבטא את הלך הרוח בין תנועות הנפש של התפילות, באחד מן הימים בחזרתי מן הישיבה ובעומדי בתוך תפילת שמונה עשר וכל איברי נעות עולות ויורדות ואבי עומד ומשתהה... וכך העיר לי עם מי אתה נלחם בתפילה, מה כל התנועות והתזוזות. עם אילו מלאכים אתה נפגש בתפילה? אנחנו נוהגים לעמוד, לא מתנועעים בתפילה. עניין פעוט אך תנועת נפש מהותית.

תפילה במניין הספרדי דורשת נחת רוח וסבלנות ומין תנועת נפש של מי שאינו רגיל בה נעשית עליו כטורח, לדוגמא: תפילת מנחה, במניין הספרדי היא חלק מסדר היום שלך, אתה מגיע לתפילה- פותח בפתח אליהו, קרבנות, עד אשר אתה מגיע ל"אשרי יושבי ביתך" עוברת רבע שעה, החזן מטעים כל מילה ומילה... בקיצור חצי שעה של תפילה מיושבת, במניין האשכנזי אם הגעת באיחור של חמש דקות כנראה אתה כבר בעלינו לשבח... עד היום נלחם אני עם עצמי בין מניין "איצקוביץ" למניין הספרדי... שנים של תפילה נוסח אשכנזי טבועים בי וההתנתקות אינה קלה.

ומה על הפיוטים או תקופת הבקשות, אין מושג כזה בעולם הישיבות. עוד נער קטן, בו שוליה אני לאבי יחד עם רבי חיים שושנה זצ"ל משתתף בבקשות של ימי החורף, סודם של המנגינות אינו ידוע אצלי אך יש טובים המכירים. אולם טקסט הבקשות הוא מרתק; רבי חיים שושנה ערך מחדש את הבקשות בספרו "אעירה שחר" והמעייין בהם במילים ובנטיעות אשר נטעו, נפשו יוצאת אליהן, ומי נחשף לבקשות אלו?!

לא מעט נפגש אני בישיבות או במקומות ששרים פיוטים אך לצערי הם הופכים למין לצון וכל אחד מרשה לעצמו כמין זלזול במנגינה או בתוספת מילים... לא ראיתי זאת במנגינה בה שרים "יה ריבון" ועוד רבות אחרות.

עולם הרוח הספרדי

אך כל אלה הן כאין וכאפס למחיר הרב שמשלם התלמיד הספרדי וגם האשכנזי על עולם רוחני ותרבותי החסר בישיבתם. מו"ר אבי עליו השלום ביקש ממני להעביר שיעור בקהילתו, השנים ימי צעירותי- שנה ג' בישיבה (לפני 26 שנה לערך). הימים, ימים נוראים, ומה יותר טוב מלשוחה על התשובה – אורות התשובה, לבנות מהלך שכלתני עם ציטוטים מדברי הרב. חשבתי לתומי שאני בדרך הנכונה, אך אבוי לי, קהל מאזיני לא הכיר את הרב קוק. תנועת הנפש של השיעור זרה הייתה לקהל מאזיני! ומו"ר אבי לימדני שצריך להתחיל מעולם התוכן הקרוב לעולמם, ולאט לאט לצעוד למרחבים החדשים. והוסיף לי את הדרך המשולשת בה נהג רבי מאיר בעל הנס לדרוש שלישי הלכה, שלישי אגדה ושלישי משלים ומבלי להוריד את רמת איכות השיעור. די היה להזכיר את אור החיים הקדוש בשיעור וכבר אוזני הקהל מתחדדות, או האלשיך הקדוש, ר' יעקב

אבוהצירא - הקהל עיניו בורקות. ר' אליהו חזן, ר' יהודה עייאש, ר' שלום משאש- שם משפחתם של היושבים בקהל נגזר מהם ועוד רבים.

עולם התוכן שאליו נחשפתי בישיבה התיכונית וההסדר רחב עד מאוד. מן המהר"ל, שפת אמת, חסידות הרב קוק, הרב סלובצ'ייק, רש"ר הירש ועוד רבים מאוד, אך עולם התוכן הספרדי קולו לא נשמע. עולמו לא היה ידוע לי ואני לתומי בזמנו חשבתי שאכן באמת אין ... עד היום בו נחשפתי לעולם המרתק כאוצר חבוי מן העין ונדרשו ממני שנים של תיקון בכדי לחשוף קמעא קמעא ולגלות את העולם ההלכתי, המחשבתי, המוסרי והחברתי.

רבני הישיבות אינם מודעים לעולם רוחני ותרבותי החבוי בעולם הספר הספרדי ואין כוונתי לדורם של הרמב"ן, האלשיך ועוד מתקופת תור הזהב אלא אלה אשר מקבילים לדורם של הרש"ר, הרב קוק והרב סלובצ'ייק. ומהיכן ידע הר"ם של בני את העולם אשר לא נחשף אליו ומה שבני שומע ולומד זה עולם אחד.

עניינים רבים יש לתרבות הספרדית לומר, לתת דרך חדשה, לחשוף יצירתיות בלמידה, שליטה בהכרת הלשון העברית והמליצה, הגיונות ומחשבות, אולם הם חתומים ואינם מדוברים בעולם הישיבות.

תפיסת עולמם ההגותי של חכמי ספרד בדורות האחרונים פרושה בתוך ספרי שאלות ותשובות רבים, בספרי דרשותיהם ועוד. רק לעיין בדבריו של הרב אליהו בן אמוזג או להיכנס אל עולם ההגותי של הבן איש חי בדרשותיו על פרשת השבוע ופרקי אבות (חסדי אבות וברכת אבות) או בתשובותיו בספרו שו"ת רב פעלים. להתחבר מחדש לעולם יצירה מרתק וחדשנות בפסיקה מעולמו של הרב יוסף משאש או לקרוא בשקיקה את דבריו של בן ציון מאיר עוזיאל. ועל הרב יהודה ליאון אשכנזי שמעתם!? זאת רשימה קצרה עד מאוד מתוך עולם עצום ורחב אשר מוטמן בספרים אשר לא נפתחים בישיבות הקלאסיות.

אתם מוזמנים לעשות מחקר קטן נא ציינו שמות רבנים שאתם מכירים ב100 שנה האחרונות או 50 שנה האחרונות...תתפלאו מה תגלו?! חוץ מן הרב עובדיה יוסף זצ"ל .

ראשי הישיבות בציונות הדתית מהויבים להחזיר עטרה ליושנה, לאפשר לבני קהילות ספרד ואשכנז להיחשף לעולם תוכן רוחני והגותי רחב מאוד ולבנות תשתית לתיקון התחושה והדימוי שרבנים הגותיים קיימים רק בהגות האשכנזית.

עולם הציוני ומדינת ישראל

עוד חטא קדמון שבו חטאו מנהיגי הציונות הדתית בעת ההיא אשר התעלמו מהפסיקה וההגות הספרדית מגדולי הדור הנוכחי, ואילו השתמשו בה ייתכן שרבים היו שייכים עוד לרוח זו בהתייחסותם למדינת ישראל. בכל עת לימודי בישיבה, כאשר רצו לציין את משמעות "ראשית צמיחת גאולתנו", צוטטו דבריהם של חכמי אשכנז מהציונות הדתית, מעולם לא נתקלתי בדבריהם של חכמי המערב, למעט בעשור האחרון, המובאים קמעא קמעא, אבל רבים מגדולי חכמי הדור הספרדיים נתנו את דעתם ביחסם החיובי והמעודד למדינת ישראל והן רבים מאוד ומן הדוגמא המפורסמת, וכך כתב רבי יוסף משאש זצ"ל, רבן של תלמיסאן שבאלג'יר ומקנס שבמרקו ובערוב ימיו רבה של חיפה, בספרו "אוצר המכתבים" חלק ג' עמ' קס"ג "עוד שאלת על יום העצמאות, שיש אומרים בו תחננו וסליחות וכו', ועל כך אשיב: אין לך לסכסך דעתך בעניינים אלו, אתה ספרדי חרד, עשה מה שאנחנו עושים, עושים אותו יום טוב בהלל גמור ובהודאה למלך הכבוד ברוך הוא, ואוכלים ושותים ושמחים, ואין לנו עסק עם אחרים". זה ציטוט קטן אבל עולם גדול נחשף כאן, טיפה בים מן עולם רחב של פוסקי הדור הספרדיים המתייחסים למדינת ישראל בערגה ובחיבה.

וכשזכה אבי זצ"ל לעלות לארץ ישראל הייתה תורת ארץ ישראל טבועה בו. הוא היה יוצא נגד המלעזים על מדינת ישראל, ומנהגו ביום העצמאות היה להודות לבורא עולם על הבאת הבנים לארץ ישראל ועל תחיית האומה. ביום העצמאות, לאחר תפילת שחרית חגיגית, היה חוזר לביתו, לומד ועוסק בתורה. לקראת הצהריים היה דן עמנו בשאלות של חידון התנ"ך ובסיום היינו יושבים לשולחן ערוך, כשאמי אופה לחם לקראת החג עם מיטב התבשילים.

ואם הנהגנו לעשות מחקר, אתם מוזמנים לברר את השאלה הבא האם הם אתם יכולים לצטאו לספר על פוסקים ספרדים המתייחסים למדינת ישראל? נסו את הדמויות הבאות: הרב שלום משאש, הרב משה מלכה, הרב משה כלפון הכהן, הרב עובדיה יוסף ועוד רבים.

התרבות הרוחנית הספרדית נוגעת במרחבי הקהילה בתחומים רבים מאוד וכבר כתבתי בעבר מן ההיבטים הנוספים של שילוב תורה ועבודה, לימודי ליב"ה, 'כה היתרא' ועוד, אלא שכאן קצרה היריעה מלהוסיף.

סיכום

בחלל בו חינכו רבני הישיבות הציוניות את הציבור הספרדי הם נחשפו רק לעולם האשכנזי. הציונות הדתית איבדה את הציבור הספרדי השורשי והמסורתי. תלמיד החזר מן הישיבה איבד את צלמו הספרדי, הוא צריך להיות חשוף גם לעולם האשכנזי אך ודאי גם לעולם הספרדי, אך התוצאה הסופית שהוא חצי "משוכנז", הוא אינו יכול לחזור לצור מחצבתו, אל קהילתו השורשית הוא מרגיש נטע זר בקהילה. בחלל הזה ש"ס נכנסה לבתי הכנסיות ובתי המדרשות חינכה לתפיסת עולם המנוגדת לתרבות הרוחנית והשורשית הספרדית והחזירה עטרה ליושנה של החרדים הליטאים לא את האמת בה גדלו אבותינו. היא

הצליחה להשפיע במקום בו זנחנו, ראשי הישיבה לא הצליחו להכשיר תלמידים אשר יכלו לחזור אל הקהילה ממנה באו ולהנהיג את צאן מרעיתם.

המרחב הציבורי הספרדי והאשכנזי זקוק לדמויות אלו, הוא אינו זקוק רק לרבנים ספרדים המדברים את ההגות האשכנזית, אלה כבר רבים מאוד. המרחב הספרדי זקוק למחנכים ורבני קהילה אשר הגותם המחשבתית והספרדית רחבה, אשר נושאים בכליהם את מכמני השפה הספרדית והתרבות השורשית, הוא אשר יהיו בלבו לחשוף את מרחבי הרוח הספרדית על כל גווניה מן המגרב לבבל דרך ירושלים ולהיות איש המכיר באורח החיים הדתי והמסורתי יחד עם תעוזה בפסיקתו היצירתית.

ועדת ביטון עם אחד דורש סיפור שלם

ועדת ביטון – הרהורים⁶

דו"ח ביטון אכן זועק את זעקת היהדות הספרדית מלאת התוכן העמוק והחכמה הרחבה, אך במקביל גוזר עוול על הקהילות החדשות שעלו לאחרונה לישראל, כמו הקהילה הרוסית והאתיופית.

משעה שנולדה ועדת ביטון התמלאתי רוח במשימה העליונה שנדרשו חברי הועדה ליישם, ומשעה שקראתיו נשתהיתי בדבר האם אותם בעלי הרוח החכמה והתבונה הצליחו במשימתם? האם לא עיינו בדוחות מן העבר, בהחלטות משרד החינוך האם לא למדנו מכישלונם של ועדות ודיונים קודמים, ובמה עלתה ועדה זו על קודמותיה, ביכולת ליישם מן הכח אל הפועל את המשימה הלאומית.

ראשית דבריי אגש בכריעת ברך וקומה, אקדמכם ברב פחד ואימה את זקני ונשיאי העדה וחלקם חבריי משכבר הימים, ובדחילו וברחימו הכמוני יערער?! אך עומד ומשתאה, הכך יאה לדוח זה לצאת ברבים! ואתחיל בדבריי קמעא קמעא.

⁶ פורסם במוסף 'שבת' מקור ראשון ט' תמוז תשע"ו, 15.7.2016

משקל וצורה

עם זכייתו של המשורר העברי ארוז ביטון בפרס ישראל, גלי שמחה עטפוני והתהלכתי ברגש מפרקי זמרתו של המשורר שנגע בנימי נפשי בברותי. ובעת צפייתי בשעת עלייתו אל היכל הבמה לשאת את נאומו, גלי זיכרון של תמונת ילדות הציפה אותי בנשימה אחת וטלטלה אותי אל תחילת שנות השבעים. ילד שעשועים בן שש, נוכח עם מו"ר אבי מרדכי אביטן עליו השלום יחד עם חברו לתורה, משורר ומחדש השפה העברי במרוקו - ר' חיים שושנה זצ"ל. עומד אני בתוך בית כנסת ההומה אנשים, כשאדם הדור פנים נכנס אל היכל בית הכנסת, לבוש ג'לבייה מרוקאית ומלווה על ידי אחד מן האנשים. עיניו מכוסות במשקפי שמש שחורים, מאור עיניו נגזל ממנו עקב מחלתו, הלא הוא ר' דוד בוזגלו. עם פתיחת דבריו של רבי דוד נשתווה נעימת שיחתו לפתיחת המשורר ארוז ביטון. ומשעה שנבחר להוביל את הועדה עומדות היו רגליי בזקיפות קומה.

ומה נוהג העולם בהגשת דו"ח ועדה במשרדים הממשלתיים, הדוח מלא ומתמלא מעבר לכוח יכולתו להיספג בציבור, נכתב במהירות ומכיל נושאים רבים, ומשעה שהתחלת בעיון בו אינך יודע מתי תסיימו או תגיע לסופו. וכאורך קריאתו הנך מוציא טפל מן העיקר ונשאר חסר. את דו"ח הועדה להעצמת מורשת יהדות ספרד רציתי לראות עפ"י סגנונם של חכמי המזרח במשקל ובצורה. דוח הכתוב בעושרה המיוחד של השפה העברית. חכמי הספר הספרדי בדור האחרון יונקים את שירתם עוד מתקופת ימי הביניים, בעדינותם היו כותבים את דבריהם בחריזה, במליצה, המבוססת על לשון עשירה, מרתקת ומיוחדת. חכמי הספרדים ופשוטי העם תבעו לעצמם את מכמני השפה שנגעה בשירה ובפיוט, הם יצרו רבדים עילאיים של שפה. הם יצרו מוטיבים ייחודיים וחדשניים השובים כל לב ועיקרו של משקל היה חסר בדוח הועדה. כה שמחתי בשירתו של ארוז ביטון הנטועה כארזים ולזה המתנתי בכל יום שיבוא. בנוסף

לחוסר במשקל, היה מורי רבי חיים שושנה, מבקש לשקול בפלס את מילותיי ולעשותם עיקרים בבחינת יג' מידות בהן נדרשת התורה. כה ציפיתי ליג' עיקרים בהן נדרשת יהדות ספרד, ואת פרטי העשייה העבירו למומחים או אל נספחי הדו"ח שאינן לציבור. ובאחרונה היה גוער בי רבי חיים בהגשת כלי שאינו נאה, היה רגיש מעצם אישיותו כסופר סת"ם לדברים שברוח כתובים בחרט, לעשותם בבחינת "זה אלי ואנוהו". ומשעה שנגלה לעיניי צורתו החיצונית נתמלאתי עצב, אבל אמרו רבותינו על תסתכל בקנקן אלא מה שבתוכו וניגשתי לתוכן.

עם אחד זה כל הסיפור

אין צורך להרבות את חיסרון ילדותי כילד להורים העולים ממרוקו בלימוד וביגיעה על מורשת קהילות ספרד, וכבר הרחבתי בעבר מעל גבי מוסף בסוגיה זו. אך מה ציפיתי מהועדה המיוחדת שהוקמה?! כותרתה הייתה '**עם אחד זה כל הסיפור**', עיון בדו"ח מגלה את עוולותיה של המדינה ביחסם אל הזהות היהודית המזרחית במערכת החינוך הפורמלית והבלתי פורמלית, מעשי ידיה היא עמוקה ורחבה עד מאוד. אכן, יש צורך לספר את הנרטיב מחדש יש לבנות את התמונה הנכונה של היהדות הספרדית, את כל מה שהוחסר ממני ומילדיי, אולם אינני רוצה בעוד עשרים שנה הקמה של 'ועדת מיִסְגָּנָאו' או 'ועדת סלבנובסקי'. חשתי על בשרי את הקיפוח וההתעלמות מהעושר הרוחני והתרבותי שלי, וכך לצערנו נהגנו בקהילה האתיופית או הרוסית. לכן אינני מבקש את 'עמוד האש המזרחי', כפי שהמליצה הועדה להפיק סדרה בתרומתה התרבותית של יהדות ספרד ובתרומה לציונות המדינית. את העמוד האש הקודם יש לגנוז ולכתתו ולא היה ראוי שיבוא בקהל עם ישראל. עומד אני ומבקש **עמוד אש אחד**, יחד עם יב' שבטי ישראל, מבקש עמוד אש אחד שיספר את הסיפור הנכון של שבטי ישראל, עם במה שווה ומאוזנת לכל הקהילות וכל התהליכים שהתרחשו לכינונה וייסודה של מדינת ישראל עד ליום זה. דו"ח זה אכן זועק את זעקתה של היהדות

הספרדית המלא תוכן וחכמה עמוקה עד מאוד, אך מעשיו גוזרים עוול לקהילות החדשות שעלו לישראל. מדינת ישראל עוד נבנית והסיפור הציוני ממשיך, כן יש לעשות חישוב מסלול מחדש ולספר את הסיפור של עם אחד הכולל את הסיפור הספרדי- מזרחי, את הסיפור האתיופני, הרוסי ואחרים. בטוחני שוועדה זו תהיה רגישה לשאר הקהילות על העולות שנעשו עד היום, ותצליח לייצר עמוד אש אחד השווה לקהל עם ישראל.

תקלות מצערות

מריבוי דפי הדו"ח כ-350 עמודים, הצליחו מס' תקלות שלא היה מקומן להיות והייתה נדרשת משנה זהירות. בראשונה תקלה מצערת שעלתה מדו"ח זה וקיבלה כותרות בעיתונים היא המלצת הוועדה לטיולים של בני נוער בארצות הבלקן, ספרד ומרוקו. במסגרת סיורי שורשים ולעודד את הכרת המורשת היהודית בארצות אלה. אלא שיו"ר הוועדה ארז ביטון אמר בריאיון ברדיו כי המלצה זו שנכללה בטיטוט נכנסה לדוח הסופי בטעות. כבר בראשית דבריי כתבתי כמה כמיהה הייתה לקבלת דוח הוועדה, כמה היה צריך לשקול בפלס כל מילה ולבחון כל תג ותג, ולבסוף נכנסה המלצה זו בטעות! אילו הדוח היה מוגש בעשרים עמודים עיקריים ולא ב-350 עמודים לא הייתה תקלה זו גולשת לדוח. אינני יודע מחשבות לב, אך משער לעצמי שהנטייה הייתה להשוות את אותן נסיעות של בני הנוער לפולין בכדי להכיר את הסיפור השורשי באירופה. בראשונה, הייתי שותף כיו"ר משלחת של תלמידים לפולין בתחילת שנות התשעים, ומשעה שנתקלקלו מסעות אלו היה צורך לבטלן. אולם באתי לדרוש על כך בקול גדול, אינני רוצה לנסוע למרוקו בו נולדו הוריי. אבי היה אומר לי 'מרוקו היא תחנת מעבר לארץ ישראל', כל ימיו נתגדל ליום בו עלה לארץ ישראל, אבי לא רצה לחזור ולבקר שם. את כל העושר הרוחני והתרבותי שנוצר במרוקו יש להביא לארץ ישראל לזכך וללבן, כך למדתי ממנו ואין אני מתגעגע

לארץ זו, אלא לומד ומחכים מתורתם והגותם של חכמי מרוקו בארץ ישראל. כפי שאיני מתגעגע לגלות מצרים אין התורה מבקשת ממני לנסוע לשם, אלא אנו מתבקשים בליל הסדר בארץ ישראל, להראות כאילו יצא ממצרים ולספר את הסיפור של היציאה מן הגלות.

תקלה נוספת, שגם בעלי טור דעה סלפנית הוציאו מטעמים, והיא ביקור בקברי צדיקים. התרבות הספרדית וכן בעלי החסידות נותנים משקל רב לביקור בקברי צדיקים. כן, עליתי לקברי צדיקים עם אבי משתטח ומתפלל אצלם עד היום. אולם יש להבחין בין חינוך במערכת החינוך לנטיעה לקברי צדיקים לבין הכלת מנהגים שונים כגון עלייה לקברי צדיקים. יש להיזהר מ"קידוש" מנהג זה. יותר היה ראוי לדעתי שתלמיד יכיר את מורשתו ועושרו הרוחני של אור החיים הקדוש מנטיעה לקברו בירושלים. יותר ראוי שתלמיד יכיר את פעולתו הרוחנית והמעשית של הבבא סאלי מביקורו בנתיבות וכן הרמב"ם ועל זה הדרך. בטוחני שמשפחת התלמיד כבר תמצא את הדרך לעשות עלייה לקברי צדיקים. וכבר הורה זקן מגדולי וחכמי הקהילה ממרוקו הרב יוסף משאש זצ"ל בעניין זה, וכך בספרו מים חיים או"ח עמוד קסה, כתב על שאלה שבאה לידי האם השתטחות על קברי הצדיקים אם הוא מנהג נכון...?

"...הרי לך ידידי הדבר מפורש היטב, שאין שום מצווה ולא כבוד לצדיקים לא בהשתטחות ולא בהדלקה כלל, ובפרט לטרוח ולנסוע מעיר לעיר ולהוציא הוצאות על זה, הדבר פשוט... אם היה נותן מחיר ההוצאות והשמונים לעניים היה מרוויח שכר טוב. ממקור הטוב...ועם כל זה המנהג להשתטח ולהדליק על קברי הצדיקים כבר הכה שורש עמוק בלב ישראל והגדיל לעשות בכמה מדינות בעשייתן הלילות גדולות לכמה צדיקים בהמון חוגג ובקבוץ גלויות מערים רחוקות... אך המנהג הזה הביא בכנפיו מכשלות רבים..."

אכן אין לקדש מנהג עלייה לקברי צדיקים, ומאחר שהוא נטמע יש להיזהר מהמכשלות הקיימות במנהג זה.

בתוך הקנקן

ולעיקרו של הדו"ח המעיין בו רואה בו תורה שלימה כמעט לכל תחום, דברים חשובים עד מאוד, חלקם כבר מוכרים מן העבר, ומעט מן החדשנות אבל חסרה בו התמונה הכללית ובנין האב לסוגיה זו. הנכם מוזמנים לעיין בפרוטוקול מס' 61 משיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט משנת תשס"ז-2006. דוח ועדת ביטון מספר את דיוני הועדה. בנוסף קיימת החלטת כנסת ישראל בשנת תשל"ז - 1977 על הקמת "מרכז לשילוב מורשת יהדות ספרד והמזרח הנוגעת למערכת החינוך הפורמלי והבלתי-פורמלי, לאקדמיה למכוני מחקר, למרכזים אתנוגרפיים וכן החלטת משרד החינוך והתרבות בשנת תשמ"ח-1988 לשילוב מורשת יהדות ספרד והמזרח, על ידי הקמת תחום מורשת קהילות המזרח באחריות מינהל חברה ונוער במשרד החינוך, שם שימשתי כמדריך מחוזי כשלוש שנים בתחום זה. בשנת 2004 קוצצה יחידה זו והועברה למזכירות הפדגוגית.

המעיין במטרות היחידה לתחום מורשת ישראל שהוקמה במשרד החינוך יזהה שהיא אינה נופלת בחלק מן ההמלצות הקיימות בדוח ועדת ביטון, לא מעט מן הדברים רשומים היו ונעשו כבר, אכן היו שנים פורחות של יצירה הן באקדמיה הן במכוני המחקר ועוד. יחידה זו פעלה רבות למען הטמעת התכנים, בחלקה הצליחה ובחלקה כשלה. עיקר כישלונה נובע משום שיחידה זו הייתה חיצונית למערכת המרכזית 'המיניסטרים', לא הצליחה להשפיע על לבו של החינוך הפורמאלי ובנוסף לזה עפ"י גודל התקציב ודגליו של שר החינוך עמדה יחידה זו בחסר או ביתר. מי ערב לנו שגורלה לא יהיה כגורל הועדות וההחלטות הקודמות.

הדו"ח מפרט בחכמה ובתבונה את המהלכים הנדרשים ואף מבקש את התקציב הראוי להפעלת משימותיו, מבקש מנהלת חדשה במשרד החינוך שתפקידה יהיה לפקח לרכז ולעקוב על התהליך, באקדמיה, בתחום הפורמלי – תכניות לימוד משה"ח, תכניות העשרה וכן המלצות רבות וחשובות מאוד. אך חוששני ממנהלת עם זרועות רבים שלא תשרוד את העלויות הכספיות או את שר החינוך הבא עם הדגל החדש, וכבר מה הועילו חכמים בתקנתם.

על כן היה ראוי לייסד ארבע לשונות של גאולה שחלקן רשומים בדו"ח ולייסדן בתקציב שיכול לשרוד שרים, דגלים ועוד. אנסה לתמצת את יב' עיקרי המלצות והפירוט המורחב עד מאוד לרפורמה הנדרשת.

א: להיות במרכז

בסיס עיקר הדו"ח היה צריך להוביל תשתית שכל תחום העצמת הזהות היהדות הספרדית במערכת החינוך הוא שינוי עמוק ופנימי, יש צורך להוביל לשינוי במרכז העשייה של משרד החינוך על כל אגפיו ותחומי הדעת. העצמת הזהות הספרדית אינה יכולה להיות גוף חיצוני למתרחש, או יחידה חיצונית כפי שהיה בעבר, או המלצה לפקולטה חדשה שלא תשרוד את התקציבים בעוד מס' שנים. היחידות חייבות להיות היכן שמתרחשת העשייה המרכזית. יש לייצר תשתית עמוקה בתוך כל יחידה שתפקידה לבטא את הביטוי המוצע בוועדה, כך שאינה תהיה תלויה באופי חברי הוועדה, בתקציב או דגל שר. אין צורך להקים יחידות עצמאיות כגון מוזיאונים שנוגעים רק בסוגיה זו כי הם לא ישרדו את השרים הבאים, הן לא ישרדו את העלויות התקציביות, עיין ערך 'יחידת מורשת קהילות המזרח', ולבסוף ייסגרו. אלא יש לפעול בתוך המוזיאונים הגדולים ולתת במה משמעותית וכנה לקהילות המזרח על כל גווניו. אין צורך לעשות ספר מיוחד למורשת המזרח כי בסוף גם הוא ייגנז, אין צורך להוסיף שעות כי גם הם יקוצצו. בעברי כרב בית ספר, הפנתה אותי מנהלת ביה"ס לפינת הרב וביקשה ממני

לעדכן את הפינה. זכור לי שענית לי לה 'אינני מבקש פינת הרב מבקש להיות מרכז הרב!' יש לבחון את מרכז העשייה של העצמת הזהות של יהדות ספרד, לחלק שווה בשווה את הנלמד וכל הרוצה להגביר יחידות לימוד תבוא עליו הברכה.

ב: הכשרת לבבות

תהליכים משפיעים כשהם נוצרים מן השטח, הם יוצרים תשתית משמעותית ליישום ולשינוי רפורמות. המתח שבין מנהיגות מובילה ואף מנחיתה לבין מנהיגות מאפשרת ומצמיחה, הוא מתח עתיק יומין. בשדה החינוכי, המחויבות היא ביצירת כוון ע"י קובעי המדיניות, ומאידך מנהיגות מאפשרת של מורים ומחנכים בשדה החינוכי בתחום העצמת הזהות היהודית הספרדית. את התהליך הראשוני יש להכיל ע"י הכשרת הלבבות משמעותית של צוותי החינוך, הפיקוח, ועדות מקצוע ואקדמיה. יש לייצר במהלך של מס' שנים תהליך מסודר של הכשרת לבבות לסיפור הנכון של עם אחד, לחשוף את האמת המדויקת. את התהליך יש להחיל במסגרת השתלמויות למורים וכן מוסדות להכשרת מורים. תכנית מוסדרת, בה כל מורה באופן כללי עובר את השתלמות של עם אחד, שהפעם מסופרת ומובאת בבמה הראויה. כמו כן השתלמויות ממוקדות למורים בתחום המקצועי בעקבות שינויים בתכניות הלימוד ובספרים.

ג: תכניות הלימודים וספרי הלימוד - החינוך הפורמאלי

כל ספרי הלימוד במערכת החינוך ותכניות הלימוד מוגדרים "כחשודים" ושאינם מספרים את הסיפור של עם אחד. ועדות המקצוע של תחומי ההוראה בהיסטוריה, ספרות, אזרחות, מחשבת ישראל ועוד, המאשרים את נושאי הלימוד

והספרים נדרשים ומחויבים לחזור מחדש אל התכנים והספרים הנלמדים, לקבל את המלצות הועדה העליונה כפי שאכן הדו"ח הרחיב ביריעותיו וממליץ לתקן בתוך ספרי הלימוד ותכניות הלימוד, ולבצע פעולה זו תוך שנתיים עד שלוש לעדכון מחדש של כל ספרי הלימוד החל מכיתה א' ועד כיתה יב'. בכל ועדת מקצוע יוגדרו קריטריונים מוגדרים המחייבים את ועדת המקצוע לפעול על פיהם. במקרים בהן לא תתרחש התנועה החדשה, בסמכות הועדה העליונה להקים גוף חיצוני שיחליט מחדש על השינוי.

ד: חינוך והעשרה – מינהל חברה ונוער

חלק רב מן ההמלצות וההצעות שהובאו בוועדה נמצאים וקיימים במאגר החינוכי של משרד החינוך. יש לנער מעליהן את אבק שרי החינוך, המעיין בחומרים, בקורסי ההוראה, בתכניות וחברות עבודה ימצא עושר רוחני ותרבותי מרתק, זה השלב בו יש לוודא שפעילות ההעשרה וכל החינוך הבלתי פורמאלי מתיישב היטב במבנה הארגוני המרכזי של המשרד, ומחלחל פנימה אל שדרות הניהול והחינוך של מדינת ישראל ומקבל את הבמה הראויה.

בטוחני שעקרונות אלו המבוססים על הכשרת הלבבות ומנהיגות צומחת, תאפשר עושר ושיח ותנועה מרתקת של עם אחד בבחינת ואידך זיל גמור.

פרק ג'

מנהגים, מסורות והלכה

פרק ג', עוסק בסוגיות הנוגעות למסורות, מנהגים והלכה שהינם יסודות שורשיים במנהגי היהודים העולים במרוקו, ויש לשאוף לשמר מנהגים מיוחדים אלו.

מאמר ראשון, עוסק בשירת הבקשות שהשתרשה אצל יהודי מרוקו מתוך זכרונות אישיים, ושירת הבקשות כתשתית יסוד לשפה עברית מליצית ולציונות.

מאמר שני, יעסוק במנהגם של אנשי ירושלים מימי בית שני ועד קהילות מרוקו, יהודים שנהגו לפאר את לולביהם במיני קישוטים ועיטורים. על גלגולו של מנהג קדמונים ועל המהדרין את מצוותם.

מאמר שלישי, ההתחפשות ולבישת המסכות היו מקובלות בקרבנבלים הנוצריים באירופה, ומשם חדרו לפורים האשכנזי. חכמי המזרח סירבו לאמץ אותן וכך ראוי לנהוג בימינו.

מאמר רביעי, מבקש לבחון את מנהגי יהודי קהילת מרוקו בתיקון ליל שבועות בניגוד לנוהג היום.

מאמר חמישי, עוסק בדרך הגיית ה' ובדרך הנכונה שיש לבטא את שמות ה', בניגוד להגיית ה' עפ"י קהילות אשכנז.

מאמר אחרון, בחלקו הוא חזרה מתוך פרק ראשון העוסק בעקרונות יסוד בתפיסה הספרדים יוצאי צפון אפריקה. המאמר מבטא את עבודת ה' אצל היהודי הספרדי, כאשר ישנם ממשקים לסגנון עבודת ה' ברוח החסידית – קווי מתאר במאמר זה קרובים לנכתב לעיל.

ולבקש מבראשית

ולבקש מבראשית⁷

רבי חיים שושנה היה משורר, דיין ובכיר חוקרי הפיוט והשירה של יהודי מרוקו. זיכרונות אישיים עם פתיחת עונת שירת הבקשות ושירת הבקשות כתשתית יסוד לשפה עברית מליצית ולציונות.

דודי יָרַד לַגֵּנוֹ לְרַעוֹת בְּגַגִּים (שיר השירים ו', ב')

שבת בראשית היא סממן להתחלה... אחת מן ההתחלות המרתקות הינן "הבקשות". מסע מוסיקלי מרשים מאוד, ומעטים בני עלייה השותפים לו. רבות נכתב על מנהג ייחודי אצל קהילות ספרד, ובמיוחד אצל קהילות מרוקו. מסע זה מתחיל בשבת לפנות בוקר ונמשך לאורך כמה שעות עד עלות השחר, כך שבת בשבת עד שבת זכור.

שירת הבקשות היא מן המפורסמות ואינה צריכה ממני תיאור של המעמד, של החוויה המוסיקלית, ועוד, די לקוראים להקיש את הקוד הצרופ "שירת הבקשות"

⁷ פורסם במוסף, שבת 'עיתון מקור ראשון, כ"ו תשרי תשע"ו, 9.10.2015

ולקבל קטעי וידאו, מאמרים ומחקרים החושפים את העולם המרתק והמרגש המתרחש באשמורת הבוקר בשבתות אלו.

מבקש אני לצעוד יחד אתכם אל אחרוני המשוררים העולים ממרוקו, אל שנות השבעים בו אני "ילד שעשועים" – כך היה מברך אותי הרב חיים שושנה זצ"ל, שבימים אלו מלאו עשרים ושמונה שנים לפטירתו יא' תשרי תשמ"ז (1987), והוא מאחרוני המדקדקים בשירה ובפיוט מיהודי מרוקו.

רבי חיים שושנה, היה בכיר חוקרי הפיוט והשירה של יהודי מרוקו ומאחרוני השולטים במכמני השפה של הבקשות, שלט ברזי הפרד"ס ובשפה העברית על כל גוניה. ספרו, "אעירה שחר" (תשל"ט), הוא פיתוח משוכלל של "ספר ידידות", העוסק בבקשות ובפיוטים המוכרים בשם "שירת הבקשות". רבי חיים, שהיה בקי היטב בספרות

העברית ובתורת הניקוד, ניקד מחדש את הפיוטים, ניפה מטעויות לשון, ביאר ופירש, ויצר יצירה חדשה בהבנה ובקריאת הבקשות. ספרו משמש בניין יסוד לכל מבקשי הבקשות. חיבורו גילה עולם מרתק ומסתורי, ואת מסתור ליבם של מבקשי הבקשות בצפון אפריקה.

כל שבת בראשית מציפה בי גלי זיכרון של תמונת ילדות, בו אבי אווז את ידי עם שחר ומתהלך עמי אל חבור לתורה ר' חיים שושנה זצ"ל. וכך נכנסים אל בית כנסת ההומה אנשים בשקט חרישי, בשעה כה מוקדמת כל אדם מוצא את מקומו. רבי חיים ובכירי הפייטנים יושבים במרכז ומסביבם יושבים עם ישראל על כל גוונים- רבנים, בעלי מלאכה מגוונים, שכניי מבעלי הבאסטות בשוק, בעל המכולת השכונתית, ומחכים לפתיחתו של רבי חיים שושנה:

"דודי נרד לגנו לרעות בגנים, להשתעשע וללקוט שושנים,

קול דודי דופק פתחי לי תמתי, שערי ציון אשר אהבתי",

כך נפתחת לה מדי שבת שירת הבקשות של יהודי מרוקו, כאשר כלל עם ישראל קשוב למילים המיוחדות, לשפה העשירה ולמוסיקה הייחודית המשפיעה בתורה על כל אחד ואחד מיושבי הבקשות. שירת הבקשות השפיעה על שפתם העברית היומית של כל אחד ואחד מן היושבים.

הרב חיים שושנה מחייה השפה העברית במרוקו

בתיעוד טלוויזיוני נדיר של רשות השידור על שירת הבקשות בבימויו של אדיר זיק ז"ל, נמצא קטע ווידאו קצר בו מספר הרב חיים שושנה על שירת הבקשות וכך הוא אומר לבימאי:

"למעשה אין לך תפילה ותפילה הן בחול הן בשבת הן ביום טוב שאין בה בקשות, אפילו בערב שבת היו אלו שמקדימים לבית הכנסת לפני שבא הקהל ומבקשים אומרים "בקשות". תמיד יש בקשה, גם במועדים, בנושאים של סוכה פסח שבועות, כל נושא ונושא. כל קהילה וקהילה יש לה ספר שירים משלה. זה היה באמת מרגש... והם באים ומתיישבים וכולם היו באים בעלי מלאכה, קצבים ירקנים, בעלי

כסף, רבנים. כל הערבוביה הזאת כולה הייתה בבית הכנסת. בית הכנסת כפי שאני מבין מסמלת את האחדות של העם, מסמל את הדרגה השווה לכל האנשים, ארבע קירות של בית הכנסת אני ואתה שווים, אני והרב שווים אני והעשיר, כולם יש לנו אותה העמדה שכל ישראל יש להם בה חלק... **וכולם עזרו וכולם ידעו לפזם לשורר איש וביתו כל אחד היה אומר את הבית שלו בשיר.** הבקשות הן מפתח ללב שיישאר תמיד קשור עם ארץ ישראל, וכל יהודי ששמע את הבקשות או שראה את הבקשות או שבקש את הבקשות, **היה תמיד חולם מתי יעלה לארץ ישראל.** וככה היית רואה ממחטות על העיניים, אתה שומע קול ערב, דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב. כשאתה באותה האווירה של חצות לילה, שיש כל כך דומיה בכל השכונה, ואתה שומע את הצלצול ואת השיר יוצאים מפי נעים, אתה מתרגש אתה בוכה, בוכה ממש."

רבי חיים מתאר כיצד בקשת הבקשות השפיעה על יהודי מרוקו, מתי אני עולה לארץ ישראל? חיבתם הייחודית של יהודי מרוקו לארץ ישראל ולמדינת ישראל היא מן המפורסמות, והיא נובעת משירתם של מבקשי הבקשות שבת בשבת. כבר אז קיבלו וקיימו, לקיים את התפילות כפי שמסרה הרבנות הראשית של ארץ ישראל ביום העצמאות. כל החכמים והקהל כיבדו כל הנאמר באהבה ובשמחה, וקיימו את התפילות במשך שנים רבות וכך נהגו בעלייתם ארצה עד היום.

רבי חיים שושנה היה משורר יהודי עברי מן השורה הראשונה. משורר, חכם ודיין מיוחד, שרבים אינם חשופים לתורתו. ואנוכי ילד, המאזין לשיחות הנפש והשפה, מתוודע למכמני השפה של רבי חיים מתוך תורה שבכתב ומתוך תורה

שבעל פה. מקשיב לנימי נשמתו המתפרצים בשפה העברית, ואף שיחתו אליי – ילד העומד מולו הייתה שפת משורר, אף אם בקשתו בסתם חולין.

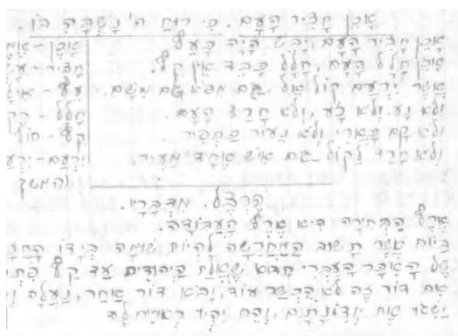

הרכב בית הדין בקזבלנקה. מימין לשמאל: הרב משה מלכה-דיין, הרב שלום משאש-ראב"ד, הרב חיים שושנה-דיין, הרב יצחק חזן-דיין, הרב רחמים בן עמארה-דיין

רבי חיים שושנה, נולד במראקש בשנת 1912. הוא היה מורה במסגרת "כל ישראל חברים" במראקש. היה מטובי מורי ההוראה במראקש ומהמשכילים הבולטים

מבני מראקש. שימש כרב תחילה בעיר דמנאת ובשנת 1956 נבחר לדיין בבית הדין הרבני בקזבלנקה.

דוד בן משה תורג'מן, שהיה מתלמידיו של ר' חיים שושנה כילד עוד בהיותו במרוקו, מתאר בספרו "ממארכש לירושלים", את לימודיו בכיתתו של ר' חיים וחושף לנו תמונה נדירה מצילום מחברותיו בעת שיעוריו של ר' חיים. בתמונה רואים את לימודי השפה והשירה הרחבה שהעניק ר' חיים לתלמידיו, שיריו של

חיים נחמן ביאליק, כגון:

"אכן תציר העם, יבש הנה פצץ,
אכן חלל העם, חלל פכד איך קצין"

או מתוך דבריו של הרצל:

"ארץ הבחירה היא ארץ

העבודה" ועוד משוררים רבים. כמה רבנים מן הדור הנוכחי יכולים לצטט את

ביאליק!?

דוד תורגמן ממשיך לתאר בספרו, כנס בו הוצגו בפני המבקרים את הצד הרוחני של הקהילה במרוקו ותרומתם לשפה העברית:

"ובין המבקרים שבאו לדוכן היה מר שמעון פרס באותם ימים סגן ראש הממשלה. כאשר נחשף מר שמעון פרס למחברתו משנת ת"ש עת למד אצל ר' חיים, "מי היה המורה שלכם?" שאל מר פרס. אמרתי ר' חיים שושנה זצ"ל שנפטר לא מזמן בבאר שבע. הוא התפעל מהסגנון הספרותי ומהעושר הלשוני של רבי ומורי... סיפרתי לו שהרב חידש והחיה את השפה העברית במרוקו... כשעלה שמעון פרס על הבמה, העלה על נס את שמו של ר' חיים רפאל שושנה ואמר שהוא החיה את השפה העברית במרוקו כמו אליעזר בן יהודה."

בחתונת אחות: משמאל ר' חיים שושנה, בקצה מימין מו"ר אבי מרדכי אביטן

בשנת 1966 עלה לארץ עם משפחתו והתיישב בעיר באר שבע. הוא שימש ברבנות בבאר שבע כמנהל המחלקה לענייני נישואין. בנעוריי ספגתי מן השפה המליצית, מדרכו בלימוד התורה, והוא מאידך היה מתרה בי על הקלקול שאחזני בהגיית האותיות הגרוניות והקלקול בשפתי. פעמים הייתי ממתין בחצר ביתו בשכונה ו' בעיר באר שבע, וצופה מחלון ביתו אל חדרו בו עסוק בכתיבת ספר

התורה שכתב, או כשהוא ואבי היו עדיין עסוקים בלימודה של תורה והם מתנצחים ומתלהטים. כשבגרתי הבנתי שלימודם היה בבחינת לימודם של ריש לקיש ור' יוחנן.

אחד מספריו המיוחדים, בנוסף לספריו "אעירה שחר", נמצא ספר המבטא את רחשי ליבו של ר' חיים שושנה - "תו חיים". בספר זה הופיעו שירים, פיוטים, דרשות לבר מצווה, שירים למחותנים, שירי ישועה, הצלה ועוד. וכך רבי חיים חורזו על ילד להורים:

"מיום וְשִׁצְצָאֲתִי לְאֹוִיר הָעוֹלָם, אָנִי הָיִיתִי שְׁשׁוֹנֵם וְגִילָם

וְאֶגְזֹל אֶת מְנוּחָתְךָ, וְלֹא נָמוּ מִשְׁנָתְךָ

מְדַאָּגָה בְּדָבָר, כִּי בְעֵינֵיהֶם נִפְשֵׁי תִיקָר..."

או על סתם חבילת דואר המגיעה לביתו:

"הפכתי בחבילה והפכתי

בדקתיה מכל עבר ורוח..."

וכך כותב המשורר בעת עלייתו ארצה בשירו "מפי עולה"

"יָשֵׁב לוֹ חַיָּא / וְחָשֵׁב עַל עֲלִיָּהּ, : עֲלִיָּהּ, כְּמוֹכֵן / לְאֶרֶץ מוֹרְיָה

יֵשֵׁב לוֹ וְחִפָּה / בְּצַפּוֹן אֶפְרַיִקָה : בְּדַכְדוּכֵי נֶפֶשׁ / מִמֶּשׁ עַד דְּכֹא

מוֹכֵן לְזֶרֶק לֵיָם / שְׁכַר חֲדָשׁ קִיָּם : אֲלֵפִים דְּרָהִם / סְכוּם בְּאֲמַת מְסוּיִם

לְמוֹלוֹ לֹא עֲמָדָה / וְשִׂאֲלָה מְטָרִידָה : בְּעֵיִת הַחַיִּים / שְׁעַם זֶה צְמוּדָה

עֲבוּדָה? מַה אֲכַפֵּת? מְסַפִּיק פְּרוּסַת פֶּת : שְׁשֵׁם לֹא תִחְסַר / גַּם לְסִתְּךָ

וּפֶת..."

ועל כל קיצור שיר במאמר זה נפשי מתהפכת. בספרו נמצאת מסה ספרותית העוסקת בסיפור חייה ומסירות נפשה על קידוש השם של סוליקה הצדיקה,

הנערה היהודית מטנג'יר. חיבור זה זיכה את רבי חיים בפרס הראשון בתחרות שירה שהתקיימה בארץ.

משוררי הקהילה נבחנו ביכולתם המהירה לחבר שיר לעולה לתורה, כאשר שמו ומאפייני אישיותו של העולה חרוזים בשירה המתחברת תוך מס' דקות. יכולת זאת הצריכה רמה גבוהה של שליטה בשפה העברית. וכך המחבר ר' דוד בוזגלו זצ"ל, ידידו, מחבר שיר לעלייתו לתורה של ר' חיים שושנה:

"לְדוֹד אַרוממך, אֵלֵי וְאוֹדָה וְשִׁמְךָ: בְּחִצְרוֹת בֵּית אוֹלמך, מְלֶךְ קִפְץ
בְּחַיִּים אֲחֻטָּר גָּזַע יְשִׁישִׁים, אַרְאִלִּים וְתַרְשִׁישִׁים: וְהוּא קֶחֶם
חַרְשִׁים, כָּל הַקְּתוֹב לְחַיִּים..."

ר' חיים בהקדמתו לספר הבקשות שערך "אעירה שחר", כותב מה הייתה מטרתו בעריכה ובפרשנות של שירת הבקשות:

"מטרתי הייתה להרחיב גבולו של קובץ שירים זה ולהוציאו מתחומם של "המבקשים" ולהכניסו גם לתחומה של "מסגרת החינוך", להגיש ממצעמיו הערבים אל חך ילדינו הרכים, שיקיימו מפגש עם זהותה הרוחנית של יהדות מרוקו, מזווית זו של השירה, ולינוק מכלי ראשון מחלב תרבותה העסיסי ומורשתה העשירה"

ר' חיים הלך לעולמו בשנת תשמ"ז (1987), ואנוכי צעיר לימים, לא השכלתי לדלות ולאסוף מתורתו ומשירתו המיוחדת. במקום לימודי בישיבה התכוננית, הנמצאת במרחק הליכה רגלית מביתו של ר' חיים, נחשפתי למשוררים מעולם המתים, ובין החיים שכנות לדלתי או לבניין השכן, הסתובבו משוררים גדולים. אילו זכו מורי לדעת את גדולתם, להכיר את שפתם ושיריהם... אך מחנכיי לא השכילו להביאם בפנינו, את משוררי החיים ונשארתי בין המתים.

המשורר שאיננו על השטר הישראלי !

במאות השנים האחרונות ועד לעת הנוכחית, פייטני צפון אפריקה נובעים ממקור מעיין מים חיים - מן השירה הספרדית מימי ימי הביניים. שירת צפון אפריקה הצמיחה שירת קודש בתוך החול, ושירת חול עם קודש. פייטנים ומשוררים רבים מהווים השפעה ניכרת על שירת המאה העשרים, כגון: ר' דוד חסין במרוקו, רבי אליהו סדבון בתוניס, רבי סעדיה שוארקי באלג'יריה ועוד. שיריהם ממלאים קובצי שירה, והיים עמנו עד ימינו אלו. ומתוך בסיס ותשתית חזקה צומחים ועולים משוררים מן המאה התשע-עשרה והמאה העשרים, כגון רבי דוד קיים, מעורכי קובץ שיר ידידות, רבי דוד ברדה מתוניס, רבי דוד בזוגלו ממרוקו, ר' חיים רפאל שושנה, רבי יוסף משאש ועוד רבים. שירתם עוסקת בגוונים רבים: בקודש וחולין, בעלייה ארצה, במלחמות ישראל ועוד נושאים רבים.

טעות רבים החושבים ששירת ספרד נעצרת בימי הביניים אצל ר' יהודה הלוי, ומאז היא חדלה מלשורר. רבים מבני קהילת צפון אפריקה היו בעלי נפש פיוטית, מושפעים ממערך הבקשות והשירה המתרחשת בתקופת השבתות, חגי מועד ואירועים. חכמי ספר בדור האחרון יונקים את שירתם עוד מתקופת ימי הביניים. בעדינותם היו כותבים את דבריהם בהריזה, במליצה, המבוססת על לשון עשירה, מרתקת ומיוחדת. חכמי הספרדים ופשוטי העם תבעו לעצמם את מכמני השפה שנגעה במיוחד בשירה ובפיוט, בהריזה ובמליצה. אין עושר של שפה זו רק כתורה שבעל פה, אלא גם בתורה שבכתב. בתשובות חכמי הקהילה אל צאן מרעיתם לשאלות הלכתיות שנשאלו הם משיבים בשפה מתפייטת, בעונג על השפה העברית, ויוצרים רבדים עילאיים של שפה. הם יצרו מוטיבים ייחודיים

והחדשניים, אופני כתיבה מוגדרים ומפוארים השובים כל לב, ומתוך שפה של כתיבה ודיבור לא נדם מפעל התחייה הלאומית בארצות צפון אפריקה. השפה המליצית הייתה השפה המדוברת והשפה הכתובה. קוראי מאמר זה מוזמנים לעיין בפסקי תשובות של חכמי הדור הנוכחי כגון רבי יוסף משאש, ר' שלום משאש, רבי משה מלכה או שיריו של רבי דוד בוזגלו ועוד רבים. מדהים לראות, כיצד שאלה פשוטה של שואל, הופכת לתשובה מרתקת ומליצית שאינה קיימת בספרי השו"ת הקלאסיים המוכרים.

"...מה מאוד שבעה לה נפשי גיל וחדווה, במכתבו הנעים בקול מבשר ואומר, כי נתמלאת ביתו אורה..."

"...בשבוע החולף הגיעני מכתבך כמטר דולף, וכמי ורדים ושושנים זולף, רוב ברכות קצרות וארוכות, ותודות וחינות עמהם כרוכות..."

"...מה מאוד נעמו לי אותם רגעים, אשר הביאני המלך חדריו, והעביר לפני כבני מרון נטעי קדש הלולים, אשר נתנו ריח תורה מראות אלוקים אלו..."

אלו תשובות פשוטות מתוך אלפי המכתבים של הרב יוסף משאש זצ"ל. בין כתביו טמונים מאות פיוטים ושירים שחיבר, הכוללים שירה הנוגעת בכינונה של המדינה ובצבא הגנה לישראל.

השפה העברית המיוחדת כפי שזכיתי לשמוע, הייתה שפתם של רבים מבני עלייה זו. נאווה המרגש של המשורר העברי ארז ביטון בזמן קבלת פרס ישראל, הציפה מול עיני את אותם חכמים ופשוטי העם שזכיתי להכירם כילד, וחזרתי לשפתם המתנצחת בלשונם. השפה היומית-החולית המתנגנת בעושר, שרבים מבני עלייה זו דיברו בה וכתבו למחברותיהם. במשך השנים פגשתי עשרות מונים של ספרי משוררים מבני עלייה זו בהם כתובים קטעי שירה ופיוט. שנים עברו עד להכרה

הלאומית במשורר הישראלי שעלה מצפון אפריקה, אך ליבי נחמץ על המשוררים הרבים מבני אותה עלייה שאינם ידועים לתהילה, נחבאים אל הכלים ומושקעים בספרי השירה הבודדים שפורסמו על ידם. שירתם נאלמה בין דפי הטייטה בביתם. הם נעוצים על ידי בני קהילה רבים, אך לא זכו להוקרה ולהערכה של המערכות השלטוניות על מפעלם העברי, ואף לשטר ישראלי לא זכו. וכך שירתם נגוזה כי איננה מן הממסד של "השירה העברית".

אינני חוקר ספרות ושירה, אינני בקי בנבכי השירה של משוררי צפון אפריקה, ומומחי הספרות והשירה בעת הזאת ידועים ורבים, ואנוכי קטונתי. אך לבטי נפשי וערגת נפשי לשפה המליצית בה גדלתי בנעוריי, בין מוכרי הבאסטות בשוק ובין בעלי המכולות והחקלאים, איננה כי אבד מנחם.

עוד אני מהרהר האם שפה מליצית זו עברה מן העולם, והנה לפני כשבע שנים במסגרת תפקידי במכון עזריאלי להעצמה חינוכית, פגשתי עולה ממרוקו בעיר כרמיאל, שבנו משתתף בתכנית. עם סיום לימודיו בתכנית ניגשו הילד ואביו אל הבמה והקריאו בפנינו את מכתב התודה שכתבו:

"הנני כעולה חדש שהגיע ממרוקו לפני כשנה כציפור בלי כנפיים, בלי שפה, בלי קשר חברתי. נבוך, כאילם הגעתי פה, חסר כל תקדים חברתי, אולם מזלי יצא לי הגולל פה בכרמיאל להיות אחד התלמידים בבית הספר... שהיה לי לאימא המדדה אותי כציפור מצפצפת על חלון. מצאתי לי לשון או שפתיים נעות, השפה העברית, בה יכולתי להתקשר ולהתבטא קשר לחברים לעולם הרחב. ולכן הנני מודה קודם כל למדינת ישראל שנתנה לי זכות וכבוד להגיע למה שאני היום. והנני פונה מכל הלב ל... שהביאה רוח חדשה בכנפיה, בכוח חשמלי מגנטי, שידעו להזרים כמו בקסם את החומרים לפי תפיסת כל תלמיד בזמן מוגבל, בזמן קצר, הקטן הכיל את המרובה... לכן אני שוב מודה לכם

שהצללתם נפשות טובעות, לחשתם להן סוד איך לשוט בכוז עזמן,
חזקתם את הבסיס והיסוד בכל הלב, ידעתם נכונה שכל היוצא מן הלב
נכנס ללב..."

היינו כחולמים!

עטרות לולביהן של קהילת יוצאי מרוקו

עטרות לולביהן של קהילת יוצאי מרוקו⁸

מימי אנשי ירושלים של בית שני ועד קהילות מרוקו, נהגו יהודים לפאר את לולביהם במיני קישוטים ועיטורים. על גלגולו של מנהג קדמונים ועל המהדרין את מצוותם.

גימוניות של זהב

מי שלא ראה את לולביהן של יהודי מרוקו לא ראה הידור של מצווה מימיו. משעה שהפציע בוקרו של ערב החג היו כבר מונחזין לפני לולבים בירקרותן, ומנהג יהודי קהילת מרוקו היה לעטר את לולביהן ובראשם כתר של צבעונין בבחינת 'זה אלי ואנהו'. ואנוכי נתאוותי לאומנות זו עוד בהיותי נער, וניגש הייתי למלאכה זו בחדווה ובשמחה, וכך כל לולב הייתי מעטרהו כפי בקשת בעליו וכפי צבעוניותו. היו שביקשו ממני לולב מכל צבעי הקשת, היו אלו שביקשו חוטי זהב, היו שרצו עטרה בראשו של לולב והיו שרצו בפקעת של חוטיין, איש כפי מעלתו ובקשתו. וכך הייתי ניגש אל כל לולב ובעדינות אוחזו ומתחיל בעיטורו בצבעוניות רבה או ברשת גוונים ה'דומה' לעיצובו של האומן יעקב אגם. וכך כל לולב קיבל עיטור ושזירה שונה ומנסה הייתי לעטר את הלולב כאישיות מחזיקן

⁸ פורסם במוסף 'שבת' מקור ראשון י"ב תשרי תשע"ז, 14.10.2016

וכלבושו. אילו החכמתי בדעת הפסיכולוגים הייתי אומר 'אמור לי מה לולבך ואומר לך מי הוא האיש'. באומנות זו הייתי מתהדר, וכך גם סיפר לי אבי עליו השלום עוד בשבתו במרוקו, ערב החג היה נותן את לולבו אצל האומן והיה מעטרו ומייפהו, כמצווה הבאה בהידורה בבחינת 'זה אלי ואנוהו'. מי שזכה להיות בשעת ההקפות בבית כנסת כמנהג קהילת מרוקו, היה רואה בכניסתו דלי רחב ממדים ובו מונחים לולביהן וכל לולב מעוטר בעטרה שעטרו לו בעלי לולב, זה צבעונין זה זהב זה כסף ועל זה הדרך. ומשעה שהקהל היה מקיף את הבמה עם הלולבים הייתי צופה מרחוק ונראתה הקפה זו כקשת מלאה המקיפה את ספר תורה, וכמה עיטורין וצבעונין עשו להקפה זו והייתי משתאה על יופייה של הקפה זו שעין לא שזפתה.

ומשעה שנתגדלתי ונתערבתי עם הבריות - בתנועת הנוער, הגעתי לחולו של המועד עם הלולב המעוטר בקשת של צבעים ועטרת זהב בראשו. וכשנטלתי לידי בתפילת ההלל במקום בו הדרכתי נתקבלתי בבוז של מסורת, ועמדו עלי והביאו בפני אז דברי טעם למנהגי הפסול, ושולל זה יופיו בירקקותו ומה לו בקישוטין ויש חשש חציצה, וכשרבו טענותיהם זנחתי מנהג זה, כי שנותיי הרבות התהלכו במנייני אחיי האשכנזים והיית מוזר בעיני אחיי אילו הגעתי עם לולבי... עברו הימים וכשבא בני לעול רכישת הלולב סיפרתי לו את מנהג אבותיי, ונתאווה אף הוא ללולב המקושט בעטרה של זהב, ולמדתי את המלאכה בה אחזתי. אך עדין בי נטעה חרדת הכושה מאותם ימים, אבל הוא נתגדל כארי ועל משמרתו עמד ולולבו עם עטרה בראשו והיה עולה בהידורו מהידורי וכשגדל ביקש טעם למעשיו, וישבתי עמו לספר לו את מעשיהם של אנשי ירושלים עוד בבית שני ואיך עברה מסורת זו עד דורות האחרונים של קהילות יהודי מרוקו.

"אין אוגדין את הלולב אלא במינו דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר אפילו בחוט במשיחא. אמר רבי מאיר מעשה באנשי ירושלים שהיו

אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב, אמרו לו במינו היו אוגדין מלמטה.

המשנה במסכת סוכה, לאחר שעסקה בדיני כל אחד מארבעת המינים, עוברת כעת לדין 'איגוד המינים'. רבי יהודה מלמד שיש לאגוד את הלולב עם ההדס והערבה בחוט העשוי ממה שגדל בדקל, בהדסים או בערבות אבל לא בחוט הבא מעץ האתרוג או אחר שאינו נאגד עמהם ואינו נחשב מינם. ואילו רבי מאיר מלמד שניתן לאגוד אפילו בחוט פשתן. ועל כך מביא ראייה רבי מאיר ממעשה שבו אנשי ירושלים היו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב – בחוטי זהב כפופין, שהיו מקיפין את שלושת המינים ומכאן מוכח שכל המינים כשרים לאגד. אולם חכמים אמרו לר' מאיר אין מביאין מכאן ראייה, אלא במינו היו אוגדין מלמטה, ואח"כ הוסיפו מעליו חוטי זהב לנוי או שהיו הולכין עם חוט זהב זה מלמעלה ראש הלולב.

הגמרא בהמשך מביאה ברייתא הגורסת את המעשה המובא במשנה באופן אחר:

"אמר רבי מאיר מעשה ביקירי ירושלים שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב אמרו לו (חכמים לרבי מאיר) משם ראייה? במינו היו אוגדין מלמטה"

לא נתברר מדוע הביא הגמרא ברייתא זו, שהרי אינה אלא חזרה על דברי המשנה למעט האבחנה מי הם אלו שהיו עושים פעולה זו? אנשי ירושלים" או יקירי ירושלים או כפי הערוך הגורס "יהירי ירושלים".

לא לזה נעמיק בדינונו, אך נלך בעקבותיהם של יקירי או אנשי ירושלים שמנהגם היה מרתק מאוד. סוגיה זו מתפתחת בהמשך, כאשר הגמרא דנה האם החוטים הבאים עד מקום אחיזת הלולב יש בזה חציצה, וכך ממשיכה הגמרא בדבריו של רבה, המזהיר את מקשטי הלולבים של בית ראש הגולה שלא יורידו

את העיטורים או החוטים שסובבו את הלולב עד מטה אלא ישאירו בו מידת אחיזה כדי שלא תהיה חציצה. אולם רבה חלק עליו וסבר "כל לנאותו אינו חוצץ", שכל עיטור וקשר הבא לייפות את הלולב נעשה טפל ללולב, והאוחז באגד נחשב כאילו אוחז בלולב עצמו. (לא ניכנס לסוגיה האם באגד אחר שלא ממך הלולב יש חציצה)

וכך נפסק בשולחן ערוך אורח חיים הלכות לולב סימן תרנ"א סעיף א'

"מצות ד' מינים שיטול כל אחד לולב אחד וב' ערבות וג' הדסים ומצוה לאגדם בקשר גמור, דהיינו ב' קשרים זה על זה, משום נוי; ויכול לאגדם במין אחר..."

ומבאר המשנה ברורה :

"ומצוה לאגדם - דאף דקיימא לן דאין מחוייב לאגדם על כל פנים מצוה יש בזה משום זה אלי ואנוהו. וכן במין אחר - ולית ביה משום בל תוסיף דכיון דאין חובה לאגדו האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי. ומשום חציצה נמי ליכא אף שהקשר מפסיק בין ידו להלולב דכל לנאותו אינו חוצץ ואפילו אם הקשר היה בדבר שאינו מינו:"

אם כך מצוות האגד של ארבעת המינים היא משום 'זה אלי ואנוהו', וכן אין חציצה במין אחר משום דכל הבא ליפות אינו חוצץ.

אולם, אבי היה מזהיר אותי שאת קישוט הלולב יש להתחיל לאחר השארת מידת אחיזה וכך כתב בספר נהגו העם (חג הסוכות אות ה):

"היו מקשטין הלולב לנאותו עם חוטי משי בצבעים מראשו ועד המקום שמגיעים ראשי ההדסים והערבות, ובזה אין חשש לחציצה."

וכך המתבונן באותם לולבים העטורין בצבעונין רבים, בוודאי ישים לב שהלולבים העטורים בצבעים החדים משקפים את שפע היופי, העושר החזותי והעושר התרבותי של המנהגים והטקסים בקהילות יהודי מרוקו.

מצוות ההידור במצוות ובארבעת המינים

סוגיית הידור במצווה היא רחבה עד בלי די, וכבר ראינו שאגידת ארבעת המינים היא חלק ממצוות ההידור במצווה. וכך מובא בגמרא בשבת (קלג ע"ב) הדורשת:

"דתניא: זה אלי, ואנוהו - התנאה לפניו במצות; עשה לפניו סוכה נאה, ולולב נאה, ושופר נאה, ציצית נאה, ספר תורה נאה וכתוב בו לשמו בדיו נאה, בקולמוס נאה, בלבלר אומן וכורכו בשיראין נאין".

הפסוק נלקח משירת הים: "זה אלי ואנוהו", ובמקומו נדרש על המראה והחזיון הגדול שראו בני ישראל בקריעת ים סוף: "מה שראתה שפחה על הים...". אולם פסוק זה שימש להלכה לדורות, בסיס לרעיון של "הידור מצווה", מעין "מצווה היקפית" שבה יש לקיים כל מצוות עשה בהידור ובאופן נאה ואסתטי, ויש להרחיב את קיום המצוות מעבר לדרישות הבסיסיות ההלכתיות. סוגיה זו אכן דורשת העמקה רבה האם זוהי חובה מדאורייתא או מדרבנן, האם היא חובה לכתחילה, ואם לא הידר במצווה אינה לעיכוב. אולם פטור בלא כלום אי אפשר ולהלכה מובא ברמב"ם (הלכות איסורי מזבח ז):

"...שהרוצה לזכות עצמו יכוף יצרו הרע וירחיב ידו ויביא קרבנו מן היפה המשובח ביותר שבאותו המין שיביא ממנו, הרי נאמר בתורה: וקָבַל הַבַּיִת גַּם הוּא מִכְּלֹרֹת צֹאנֹו וּמִקְלָבָהֶן נִישַׁע ה' אֶל קַבְּלֵי וְאֶל מִנְחָתוֹ, והוא הדין בכל דבר שהוא לשם האל הטוב שיהיה מן הנאה והטוב, אם בנה בית תפלה יהיה נאה מבית ישיבתו, האכיל רעב יאכיל

מן הטוב והמתוק שבשולחנו, כסה ערום יכסה מן היפה שבכסותו,
הקדיש דבר יקדיש מן היפה שבנכסיו וכן הוא אומר כל חלב לה' "

הרמב"ם מבקש מכל אדם שבכל מצווה ומצווה - בין במצוות שבין האדם לחבירו
ובין במצוות שבין האדם למקום - יכוף את יצרו ויהדר.

נראה כי חיוב ההידור במצוות הוא חיוב מדאורייתא, הנלמד מן הפסוק "זה א-
לי ואנוהו" (השגות ראב"ד על הרז"ה סוכה יא, בענין אגד לולב). אולם לרוב
הפוסקים הידור מצווה הוא מדרבנן והפסוק הובא לאסמכתא. אכן נראה שגם
מהתורה ישנה מצווה להדר במצוות, אולם חז"ל קבעו גם את תקרת ההוצאה
לסוגיית ההידור.

"אמר ר' זירא: בהידור מצווה - עד שליש במצווה" (בבא קמא ט ע"ב).

אם כך, ההידור בלולב העולה מהגמרא בסוכה שדעת חכמים, הסבורים שחובת
האגד אינה חלק מגוף המצווה ויש חובה לעשותו מדין הידור מצווה.

אולם הידור נוסף מצאנו בלולב, הגמרא בתחילת פ"ג בסוכה פוסלת לולב יבש.
חכמי ראשונים סברו שלולב יבש נחשב כמת ולכן אי אפשר לקרוא ללולב זה
'לולב'. ויש אחרים שסברו שהחיסרון בלולב יבש הוא בכך שאין בו 'הדר'. וכך
הסביר רש"י (סוכה כט ע"ב):

"יבש - דבעינן מצווה מהודרת, דכתיב 'ואנוהו'". יוצא שבלולב דין

"ואנוהו" מעכב אף בדיעבד, ואינו רק דרישה להידור גרידא."

להלכה נפסק (שו"ע תרמ"ה,ה')

"לולב שרב עליו התיבשו, עד שנעשו לבנים בלא שמץ של ירוק-
פסול".

לא התייחסנו לסוגיית ההידור בספר תורה הפותחת יריעה רחבה. אולם יש לציין שבמצוות ארבעת המינים מלבד דין ההידור הכללי, נוסף פסוק מיוחד - "פרי עץ הדר", שממנו למדים דין הידור שהוא לעיכובא.

מתוך הנ"ל, נראה שאפשר לראות את סוגיית ההידור בשני צדדים. כאשר ההידור היא רק דרישה הנוגעת להגברת היופי וההדר, ולמעשה מצווה פחות יפה - היא אינה מעכבת. אולם כאשר המצווה ללא ההידור היא פגומה, ההידור מעכב.

אכן בלולב (וכן בארבעת המינים) ישנן מצבים שהלולב כשר אך אינו מהודר, וכבר ראינו שהרוצה להדר במצווה רשאי עד שליש ממחיר מצוה, ואדם המוצא לולבים כשרים במחירים שונים, מצווה עליו להוסיף שליש ממחירו של הלולב הפשוט כדי לקנות לולב מהודר יותר, והמהדר ומוסיף יותר משליש ה' ישלם שכרו.

אם כך אנשי ירושלים ואנשי קהילת מרוקו הרהיבו עד מאוד במצוות הלולב בהדר נוסף של יופי, צבעוניות וגימוניות של זהב. 'זה אלי ואנוהו', והיא גם המקור לקישוטי הסוכה הצבעונין, נוי הסוכה ועיטורה כשאליה מצטרף גם הלולב בעיטורו. כבר חיבר המשורר ר' משה בן יעקב אדהאן מנהיגה הרוחני של יהודי מקנס במרוקו (חי באזור הסהרה שבמרוקו, שימש כאב בית דין עד לאמצע המאה ה-18. נפטר בשנת 1736), את הפיוט "סֶפֶה וְלוֹלֵב לְעֵם סֶגְלָה. יְחַד יְרָנוּ יִשְׂאוּ תְהֵלָה." קישור של שני מצוות בהם יש לאדם להדר ולנאות את סוכתו ולולבו, והרחיב עליו בסודות הקבלה של ארבעת המינים.

"סֶפֶה וְלוֹלֵב לְעֵם סֶגְלָה. יְחַד יְרָנוּ יִשְׂאוּ תְהֵלָה.

...מִה עֲצָמוּ רְזִי לוֹלֵב וּמִיָּנוּ. וְלִי מִה יִקְרוּ מְאֹד עֲנִיָּנוּ.

אֲשֶׁרִי טָהַר-לֵב הַשָּׁם רַעֲיוֹנָיו. לְסוּד מִצְנָתוֹ הַמְעֵלָה.

אִשׁ בֶּן אַרְבַּע בְּלוּלָב חוֹנָה. בְּמַלּוּי הַהַי"ן בְּפֶרֶטָיו תִּמְנָה

נִכַח הַלּוּלָב לְשִׁדְרָה תִּפְנָה. סְבִיבָיו מִיָּנְיוֹ גֶרֶן עֲגֵלָה..."

יהי רצון שנזכה לעלות לרגל ויתמזגו לולביהן של אנשי ירושלים הוותיקים עם העולים החדשים.

מעטה של אלילות - מסיכה

מעטה של אלילות⁹

ההתחפשות ולבישת המסכות היו מקובלות בקרבנבלים הנוצריים באירופה ומשם חדרו לפורים האשכנזי. חכמי המזרח סירבו לאמץ אותן, וכך ראוי לנהוג בימינו.

לבישת 'פרצופין' בפורים

עם חזרתו של עם ישראל לארצו, נעשו ניסיונות של ראשוני העלייה הישראלית לבניית מהות מחודשת של חגי ישראל. בין החגים שיסודם אינו מן התורה ונקבעו כחגי דרבנן, אימצו בני הציונות החדשה בחום רב את חג החנוכה, אבל לא של חכמים. הם אימצו את חנוכתם של המקבים - מלחמות היהודים. הנס שחכמים סיפרו, נס כד הקטן בחותמו של כהן גדול ירדו למחתרת ע"י בני הציונות החדשה, ואילו הלפיד והגבורה הם הסיפור של חנוכה.

כך גם חג הפורים, שאין בו עניין רב לבני הציונות החדשה. מה שאומץ כחג זה הוא דווקא אחד המנהגים הזרים שחדרו לרוח היהודית. מנהג זה היה כבר שתול עמוק במסורת היהודית באירופה, וכבר הורו גדולי הדור של מייסדי הציונות

⁹ פורסם במוסף 'שבת' עיתון מקור ראשון ח' אדר ב תשע"ו, 18.3.2016

החדשה לצאת לרחובה של תל אביב ושכנותיה, מחופשים וצועדים בפסטיבל הקרנבל, שמעתה ייקרא שמו 'עדלאידע' או נשף תרבותי כדת המלך.

אימוץ הקרנבל, ההתחפשויות והמסכות עבר תהליך גיור יהודי לאורך השנים, ואף דרשויות ופרשנויות אצל חכמי התורה מצד אחד של המפה – אירופה. במחוזות המגרב ובצד הספרדי מנהג זה לא היה קיים כלל.

בספרות התנ"ך מסכה היא בדרך כלל ביטוי לגנאי: "ואלהי מסכה לא תעשו" (ויקרא י"ט, ד'), או בפסוקים שבהם מגלה העם שמשה מתמהמה ואינו שב משליחותו: "וַיִּבְיֹאוּ, אֶל-אַהֲרֹן. וַיִּקַּח מִיָּדָם, וַיִּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט, וַיַּעֲשֶׂהוּ, עֵגֶל מַסְכָּה" (שמות ל"א, ג'-ד'). המסכה המקראית אינה כיסוי פנים אלא פסל הנעשה בהתכת מתכת אל תוך תבנית, ואילו ישעיהו מרחיב את משמעות המסכה לביטוי הקרוב לנו: "וּבְלַע בְּהָר הַזֶּה פְּנֵי הַלּוֹט הַלּוֹט עַל כָּל הָעַמִּים וְהַמַּסְכָּה הַנְּסוּכָה עַל כָּל הַגּוֹיִם" (ישעיהו כ"ה, ז').

חבישת המסכות על הפנים, זרה היא לתורת ישראל, עד אשר לראשונה אנו שומעים על המנהג לעטות מסכות בפורים מפי רבה של העיר פאדובה, יהודה מינץ (נולד בגרמניה ב-1408 ונפטר באיטליה ב-1509), שהיה בין הפוסקים הראשונים שהתוו את הדרך להתרת מנהגי ההתחפשות בפורים. וכך תשובתו (סימן יז):

"על דבר לבישת הפרצופים שנוהגין ללבוש בחורים וגם בתולות ובחורות זקנים עם נערים בפורים. הנה ראיתי שכבר פסק להתיר אהובי ועמיתי מחותני... אף אני אמרתי להביא ראיה להתיר, לא כמהרהר אחרי הרב הגדול יצ"ו ולא כמחזיק דבריו, כי אינו צריך ליתן טעם ולהביא ראיה מה ראו על ככה גדולים וחסידים עליון ז"ל שנתגדלתי אצלם אשר ראו בניהם ובנותיהם חתניהם וכלותיהם

לובשין אותן פרצופים ושינוי בגדיהם מבגדי איש לבגדי אשה וכן להפך, ואם היה ח"ו נדנוד עבירה חלילה וחס להם לשתוק ולא ימחו וכ"ש וק"ו באיסור לאו, אלא ודאי היה להם ראייה וסמך שהיתר גמור הוא ואין בלבוש זו הרהור עבירה."

ר' יהודה מינץ מתמודד עם שני עניינים. הראשון הוא "לבישת פרצופין", והשני הוא סוגיית לבוש אישה ע"י גבר או הפוך - סוגיה מורכבת יותר, הנוגעת באיסור תורה. בשולחן ערוך אורח חיים הלכות מגילה ופורים סימן תרצו סעיף ח' פסק הרמ"א:

"...ומה שנהגו ללבוש פרצופים בפורים, וגבר לובש שמלת אשה ואשה כלי גבר, אין איסור בדבר מאחר שאין מכוונין אלא לשמחה בעלמא, וכן בלבישת כלאים דרבנן. וי"א דאיסור, אבל המנהג כסברא הראשונה..."

מול פסיקה זו היו רבנים באירופה לאורך הדורות שהביעו את מחאתם נגד מנהג ההתחפשות, כגון השל"ה הקדוש ועוד רבים, וכך כותב הב"ח - ר' יואל סירקיס (1640-1561):

"הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין... אבל ירא שמים יזהיר לאנשי ביתו ולנשמעים בקולו שלא יעברו על איסור לאו בפורים ולא בשמחת חתן וכלה ותבוא עליהם ברכה להרים מכשולות מדרך עמנו ומנהגים לא הגונים לא ינהגו..."

שורשי המסכה

אולם כוח ההיתר גבר, ומנהג המסכות והתחפשות בפורים השתרש עמוקות והפך להיות כמעט "דת יהודית". אך קודם שאפנה אל המתרחש במפה העולמית

אצל יהודי ספרד, שכלל לא התמודדו עם סוגיית המסכות והתחפושת, נפנה לאחד מהוגי הדעות היצירתיים ומנהיגי רוחני ביהדות צרפת בדור האחרון, בן המורשת הספרדית, שהיוותה לו מקור השראה להגותו. הרב יהודה ליאון אשכנזי, הנודע בכינויו מְנִיטו (Manitou), נולד באוראן, אלג'יריה ונפטר בשנת תשנ"ז בירושלים. בין ספריו שיצאו לאור בעת הנוכחית - 'מדרש סוד ההפכים', שבו מובאות גישות חדשניות לזהות המוסרית העברית. במאמרו המיתוס היווני, המדרש היהודי (פריז 1979) הוא כותב:

"לאורך הדורות הולידו הפערים העמוקים בין התרבות היוונית לתרבות היהודית עימותים רבים. עם זאת, באופן סכמטי ניתן לאפיין ביחסים ההיסטוריים שבין התרבויות הללו שתי תקופות עיקריות: תקופת האלילים ותקופת הפילוסופיה. לפני הופעת הפילוסופיה הייתה התרבות היוונית תרבות פגאנית מובהקת, שאחד מגילוייה המובהקים היה סיפורי המיתולוגיה. סיפורי המיתולוגיה העניקו מעמד אלוהי לישויות שאנו יודעין לזהותן כמציאויות רוחניות או חברתיות. באותה העת, העימות בין יוון לישראל היה עימות בין מונותאיזם לפאגאניזם."

ביוון הקדומה שימשה המסכה כאבזור בתיאטרון. מקורו של התיאטרון הוא בטקסים דתיים, והוא נשאר קשור אליהם בקשר בל יינתק. המסכות שימשו להצגת רגש, לתיאור דמויות נשים, וכן מבנה המסכה אפשר הגברה של קול השחקן בתיאטרון היווני הפתוח, לכן עוצבו שפתי המסכה בצורה בולטת ביותר. המסכות נשאו אופי סאטירי או טראגי, בהתאם למחזה.

וכך ממשיך הרב יהודה ליאון אשכנזי:

"והנה, עם הופעת הפילוסופיה ביוון התגלתה תרבות יוון בגלגול חדש, והפגאניזם הפך, לכאורה, לנחלת העבר. את הפילוסופיה היוונית

אפיינה מחשבה קונספטואלית המבוססת על מושגים, ולא על דימויים וצלמים... בנקודה זו עמדה בפני חכמי ישראל שאלה מהותית: כיצד יש להתייחס לתרבות יוון בגלגולה החדש? האם אכן נעקרו ממנה שורשי הפאגניות? האם חל בה שינוי מהותי או שמא רק לבשה פנים חדשות? האם המנטליות הבסיסית של החברה אכן השתנתה? שאלה זו מטרידה את חכמי ישראל, כיורשי דרכם של נביאי ישראל, מראשית הופעת הפילוסופיה ועד ימינו..."

חגיגות הקרנבל נפוצות בתרבויות ובחברות רבות. רובן מתרחשות בסוף עונת החורף, קרוב לחג הפורים, וכך היטיב לתאר האתר 'ויקיפדיה':

"קרנבל הוא פסטיבל תחפושות וריקודים בהשתתפות הקהל. קרנבלים לרוב מלווים בתהלוכה בעלת אלמנטים קרקסיים. שורשי הקרנבל בנצרות. המילה "קרנבל" משמעותה "סילוק הבשר" או "פרידה מהבשר" (מלטינית: *carni* = בשר, *vale* = פרידה). באירופה נהגו הנוצרים הקתולים להתנזר מבשר ומכל הנאה גופנית אחרת במשך 40 יום או שישה שבועות לפני חג הפסחא, כהזדהות עם סבלו של ישו, תקופה הידועה כ'לנט'. לפני צום הבשר התקיימו חגיגות זלילה וחטאים, שבצרפת, פורטוגל וספרד התלוו למסיבות רחוב של ריקודים, תחפושות ומסכות. הקרנבל הגיע לשיאו בימי הביניים, אז היה נחוג במקומות רבים באירופה. בערים הגדולות התארכו החגיגות עד שלושה חודשים. אפשר לאתר את שורשי הקרנבל עוד לפני הנצרות בחגיגות היווניות לכבוד דיוניסוס ובחגיגות הרומיות לכבוד סטורנאליה."

שורשיהן של המסכות והתחפושות ניטעו ביוון וברומא, והמשכן בנצרות. כאשר אנו עוטים מסכות, אנו מסתירים את הערוץ החשוב ביותר של התקשורת הלא

מילולית, הפנים. מיד עם חבישת המסכה משתנה שפת הגוף, הדמות חדשה היא משוחררת, פרועה, שונה, ואף הפוכה מלובש המסכה. חבישת המסכה מאפשרת לאדם להתנתק מזהותו היומיומית-חברתית המוכרת, ומאפשרת לו לנוע אל מחוזות דמיוניים, אל מציאות וירטואלית חדשה ושקרית. חגיגות הקרנבלים הנוצריות יונקות מהמסורות הפאגניות, אשר בדומה לתחפושת בפורים, מאופיינות אף הן במוטיב של "ונהפוך הוא" - התחפשות לבן המין האחר על ידי החלפת הבגדים בין המינים ומינוי של "מלך ליום אחד". הוכחה נוספת להשפעה סביבתית על מנהגי פורים היא הכתרת רב פורים, מנהג שאומץ אף הוא ממנהגי הסביבה.

בספר המועדים, כרך ו' עמוד 189-190 כותב א. דרויאנוב כך:

"בכנסיות הראשיות היו בוחרים הגמון או ארכי הגמון של ליצינים... ומלבישים אות תכשיטי אפיפיור מתוך כמה טקסים נלעגים והנבחר היה... ומברך את הקהל... ומן הסביבה הקתולית קלטה מנהג זה הסביבה הישראלית - אמנם לא באותה מנה גדושה של הוללות ופריצות... בישיבת וולוז'ין הונהגה הכתרת רב מיוחד לפורים."

זכורני כשסיפרתי לאבי את מעללי פורים ברבני הישיבה, הוא נחרד עד מאוד וזעק עליי: "כך נהגתם בתלמידי חכמים?!" הרב הספרדי ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א) מביא בספרו 'מעגל טוב' יומן מסע, שבו הוא מתעד את חיי הקהילות בעולם מנקודת מבטו. כאשר ביקר באמסטרדם בשנת 1778, הוא נכח שם בדרשת דברי הבל ובדחנות של אדם שנבחר להיות רב פורים. אותו אדם, שנראה בעיניו כאחד הריקים, עשה דמות דרוש ואמר דברים בלשון הקודש בחרוז מלוכלך. מנהג זה היה זר עד מאוד לחיד"א, ואף הרב עובדיה יוסף נחרד

למנהג זה ופסק בשו"ת יחוהו דעת חלק ה' סימן נא:

"המנהג שנתפשט באחרונה בחוגי הישיבות שבחורי הישיבה בחרים להם "רב פורים" אשר כטוב לבו ביין משמיע ביקורת על ראשי הישיבה, מוריה ומחנכיה, תוך כדי הטחת עלבונות אישיים... הוא מנהג רע, ויש לבטלו כליל, ומצווה למחות בידם עד שיבטלו מנהג רע זה, שלא הותרה בפורים אלא שמחה של מצווה."

הרחקת המסכה ממנהגי קהילת המגרב

ידוע כי ישנן תופעות הקיימות אצל הגויים ומחלחלות פנימה אל מנהגי היהודים, אך חובה לבחון ולזהות את מקורם של "מנהגי הגויים" ולבדוק האם השפעתם פוגעת במהותו של החג, ובמקרה שלנו - חג הפורים. הדרך המרתקת לראות את ההשפעה הנוצרית על תופעות שחלחו פנימה, היא לבחון את אשר התרחש בצד הנגדי של הגלובוס - העולם הספרדי – במרחבי המגרב והמזרח.

וכך כותב הרב יוסף משאש בספרו מים חיים (חלק א, או"ח שאלה צח"ר):

"שאלת ידידי במכתבך הנעים, כי בארץ מגורך, נהגו הרבה הדיוטות בפורים ללבוש על פניהם אותם הפרצופין הידועים ונקראים בלשון ער"ב מאסכארא"ת ונפקי מזה כמה קלקלות...ועוד דע ידידי כי מנהג זה של לבישת הפרצופין נשתרבו מחג הנוצרים הנקרא בשם כא"ר נאווא"ל, ואני שאלתי לכמה אנשים בקיאים בלשונות העמים פירוש כא"ר נאווא"ל ואמרו לי שהיא מילה יונית עתיקה ור"ל חג של שטות, ועוד הפצרתי בהם לחקור על יסוד מנהג זה מאין מוצאו, ואחר החפוש בספרי דברי ימי האומות הקדמונים, מצאו שהוא מעיין נרפש ומקור

משחת של היוונים והרומים העתיקים, עובדי ע"ז ביו לובשין אלו הפרצופין ביום אידם לאליל היין ולאליל היופי והזמה ועושים בהם כל תועבה רח"ל וא"כ הוברר שיש בזה שמץ ע"ז ואסורו מן התורה... ובכן אני אומר דמוהר"י מינץ ז"ל שהקיל בזה, לא הקיל אלא לנערים דוקא דלאו בני דעה נינהו ולא לגדולים חלילה, ואפילו לנערים פשוט שלא התיר לעשות כן לכתחילה רק להעלים עין מהם, שלא להעציבם ביום משתה ושמחה..."

מנהגי תחפושת ומסכות לא היו ידועים במרוקו ולא בקהילות הספרדיות. כשבאתי מחופש לסעודת חג פורים, אמר לי מו"ר אבי עליו השלום: "לא נהגנו כן", וסתם. אבי היה לבוש לסעודת הפורים בבגדי חג. וכן מובא בספר זוכר הברית (עמוד 146), שמנהג לבישת תחפושות לא היה מעולם אצל יהודי מרוקו, וביום זה היה לובשים בגדי חג.

וכך כתב הבן איש חי (ש"א תצוה אות כב):

"דילבשו בפורים בגדי שבת או בגדים אחרים שהם חשובים ולא ילבשו בגדי חול".

הרב עובדיה יוסף בספרו 'חזון עובדיה' פורים פסק:

"מה שנוהגים להתחפש וללבוש פרצופים בפורים אין איסור בדבר, אולם אסור לגבר ללבוש שמלת אשה וכן לא יהיה כלי גבר על אשה וגם לילדים נכון שלא לעשות כלום."

הרב עובדיה יוסף עושה הבחנה פשוטה בין מסכות – שבהן הוא אינו רואה התנגשות עם ההלכה היבשה - לעומת האיסור ההלכתי "לא יהיה כלי גבר על אשה". לעומתו, הרב משאש אינו מתיר לחבוש מסכות. בתקופתו,

כאשר ההשפעה הצרפתית הגיעה למרוקו והביאה עמה גם מנהגים אירופיים, הוא ביקש לבחון את המנהגים שכלל לא היו מוכרים בקהילה. הוא בירר לעומקו של מנהג זה ושורשו, האם הוא נובע מסממנים נוצריים? שאם כן, עצם הכנסתם למנהגי החג הוא פגיעה בשורשי החג היהודי של פורים. בפסיקתו ההלכתית נאמן הרב לשיטתו בנושא זה, ואף בשאלה אחרת שנשאל (מים חיים או "ח עמ' עד):

"עוד שאלת ידידי על המנהג הפשוט בין חזני הזמן החדש ללבוש מגבעות ומעילים שחורים במעמד לשרת בבית התפילה בשבתות ומועדים... דע ידידי כי מלבוש זה הוא מיוחד דווקא למשרתי הכנסייה הנוצרית ללבוש מלבושים שחורים..."

בשאלה זו מברר הרב משאש לעומק את הדת הנוצרית ואת אמונת השילוש, ולבסוף קובע:

"הראת לדעת ידידי שמלבוש זה יש בו אסור חמור דאורייתא לישראל ללבוש כמוהו בתמונתו ושחרותו וכל שכן וקל וחומר לעמוד לשרת בו לפני מלך הכבוד ה' צבאות..."

כך נאמן הרב משאש לפסיקת ההלכה על שלושת עמודי ההוראה שקבע – הדין, השכל והזמן. הדין העולה מתוך המקורות של ההלכה, השכל והשיקול ההגיוני של החכם בפסיקתו, והזמן – ההקשר של התקופה והרקע שבהם פועל החכם.

התרבות הספרדית התמודדה עם תרבות האסלאם ועם השפעתה על מנהגי היהודים, אך היא איימה פחות במאבק הרוחני שבין יוון לישראל. בספרות התלמודית ובמדרש ואף בימי הביניים פירשו חכמי ישראל את המושג "עבודה זרה" לא רק כעבודת אלילים ממש, אלא אף כל "הרהורים זרים" ומחשבות

פסולות. על כן הרב משאש בוחן בתשובותיו את ההמשך הישיר של המתח בין יוון - ובהתגלמותה הנוכחית – הנצרות - לבין עם ישראל.

"לאימיתו של דבר, המתח בין יוון לישראל בכל התקופות הוא אותו מתח, רק בלבושים שונים. הבעיות המתעוררות מן המפגש בין שתי התרבויות הללו בימנו דומות מאוד לבעיות שהתעוררו בתקופה האלילית..." (הרב יהודה ליאון אשכנזי, המיתוס היווני, עמוד 148)

הסיגים והקליפות שבארץ העמים

תהליך ה"גיוור" של המסכה והתחפושת בהגות המחשבתית באירופה העמיק אף אל הספרות החסידית, כשהרחיבו את ממד ההסתרה בקשר למסכות ולתחפושות. בספר התודעה אסף הרב אליהו כי טוב כמה טעמים למנהג ההתחפושות בפורים:

"לפיכך מתחפשים בבגדי ערלים, כדי שלא יכירו בין המן למרדכי ולקיים מצוות חכמים... טעם אחר, לפי שכל שנאת עמלק לישראל, באה לו מאבי אביו עשו ששנא ליעקב על אשר לבש בגדיו ונכנס לקבל את הברכות, עכשיו שוב אנו מתחפשים בבגדיו, ומראים שלא היה זה חטא אלא ראויים אנו לרשת נחלתו של עשו, ואפילו אם לבוש יעקב בגדי עשו - גם ברוך יהיה."

וכן כתב ה'שפת אמת' לפורים:

"וכל שליטת המן היה ע"י שנהנו מסעודת אחשורוש. ואח"כ תקנו זה האכילה כנ"ל. ויתכן ליתן רמז למנהגן של ישראל להחליף הבגדים בפורים לרמוז כי עתה נהפך האדום להיות לבן..."

דרושי חכמים ופרשנותם של חכמי המגרב וספרד אינם נוגעים ברעיון התחפושת, המסכה והגילוי הפנימי. הם אכן עוסקים בענייני החג ובביטוייו

השונים, אך דרשות בסגנון שלעיל אינן ברשומות. לשיטתו של הרב יוסף משאש, יש לברור את התרבות החיצונית המוטמעת בחג, לזהות את מקורה ולנפות אותה.

תרבות המסכה, ההתחפשות והתיאטרון הבאים לידי ביטוי בתיאטראות יוון היא עלמא דשקרא - עולם השקר. המסכה היא מציאות וירטואלית שאיננה אמיתית, והיא אינה יכולה להיות משורשי תורת ישראל. אצל עם ישראל ההתגלות היא אמיתית, לא במצג שווא. מעמד הר סיני הוא ביטוי למופע אלוהי אמיתי, ללא אחיזת עיניים. בעיני ריה"ל, בעל הכוזרי, משמש מעמד זה כאירוע המכונן של האמונה היהודית. תורת משה יכולה להעמיד רק דבר אחד - עולם אמיתי, מציאותי, ללא אחיזת עיניים וללא מסכות. תפקידו של עם ישראל לספר את המציאות האמיתית וללא מצג שווא, הוא אינו יכול לברוח מן המציאות. אחת ההתרחשויות המציאותיות שאנו מצווים לשחזרה הייתה בפסח: 'חייב אדם לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים' - לא מדובר על מצג שווא או הצגה, אלא אתה צריך לחוש את החוויה המציאותית של יציאה ממצרים בלי דמיון מוטעה, אלא לחוש בכל גופך ונפשך את החוויה של יציאה ממצרים. רעיון זה יכול להתרחש רק כשאתה בן חורין, ואין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה. הגילוי האמיתי הוא העיסוק בתורה, ועל כן שלושים יום קודם החג דורשים בהלכות הפסח. בעיצומו של יום הפורים אני עוסק בחוויה האמיתית של בן חורין. חכמי ספרד מבקשים לקיים את סעודת הפורים אחרת, מתוך מעמד אחר, מתפיסת עולם שונה, כחוויה מציאותית אמיתית ולא דמיונית. למעמד זה איני יכול להגיע במציאות מדומה של תחפושת. אני צריך להיות נוכח בעצמיות שלי ולחוש את 'האני שלי' בסעודה, ולא מחופש לאחר או שיכור שאינו שולט במעשיו. בן חורין אמיתי, כפי שההלכה המפורשת של "חייב איניש לבסומי" התכוונה: "שהיודע בעצמו שאם ישתכר ביין ובשאר משקים המשכרים יזלזל באיזה מצווה או ימנע

מברכת המזון וכדו' יזהר שלא ישתה". אין גילוי פנימי בזמן שכרות, כשתורה בחוץ ומעשיו אינם ראויים, וכך פסק גם הרב משאש "שלא הותרה השמחה ביין, רק ליראי ה' וחושבי שמו, אבל הבורים אסור להם לשתות יין..."

בעת הזאת, כשחזרנו לארץ ישראל, מטרתנו היא לברר את הסיג העכור שנדבק בנו בגלות, חובה עלינו לנפות ולנקות ולהחזיר את שורשיו המקוריים של החג. מובילי החוכמה בעת בניין ארץ ישראל התעלמו מתפיסת עולם אחרת הנהוגה בקהילות מסוימות, והשרישו את מנהגי הגלות שדבקו בחג - קרנבלים, תחרות תחפושות ומסכות בעת קריאת המגילה והסעודה. בעת הנוכחית אנו מחויבים לברר את דרכי עבודתנו בחודש אדר, את הערכים המרכזיים של החג, אולי אפילו ללא תחרות תחפושות, ולערוך בחינה מחודשת של ה"פורים" המתרחש בבתי הספר ובישיבות התיכוניות.

בארץ ישראל יש לשכלל את מחשבה והמעשה, כפי שכתב הרב קוק (אורות ארץ ישראל עמוד י', יא):

"..הופעות הקודש, באיזה מדרגה שהן, נקיות הן בארץ ישראל לפי הערך, ובחוץ לארץ מעורבות הן בסיגים וקלפות מרובים... הדמיון של ארץ ישראל הוא צלול וברור, נקי וטהור ומסוגל להופעת האמת האלוהית להלבשת החפץ המרומם והנשגב של המגמה האידיאלית אשר בעליונות הקדש, מוכן להסברת נבואה ואורותיה, להבהקת רוח הקודש וזהריו. והדמיון אשר בארץ העמים עכור הוא, מעורב במחשכים בצלילי טומאה וזיהום..."

אנו שואפים למסכה אחרת של פורים - מסווה כמו של משה, שתפקידה היה להסתיר את האור הפנימי, ההארה והגילוי הפנימי הנובעים מכל יהודי, כי קרן עור פניו.

"וַיְהִי, בְּרִדְתַּת מֹשֶׁה מֵהָרַ סִינַי, וַיִּשְׁנֵי לַחַת הַעֲדַת בֵּינֶד-מֹשֶׁה, בְּרִדְתּוֹ מִן-
הַהָר; וּמֹשֶׁה לֹא-יָדַע, כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו-בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ. וַיֵּרָא אֶהָרֹן וְכָל-בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל, אֶת-מֹשֶׁה, וְהִנֵּה קָרַן, עוֹר פָּנָיו; וַיִּירָאוּ, מִגִּזְזַת אֱלֹוֹ: וַיִּכְל
מֹשֶׁה, מִדַּבֵּר אִתָּם, וַיִּתֵּן עַל-פָּנָיו, מִסְּנֶה: " (שמות לד', כט')

תיקון ליל שבועות כמנהג קהילת מרוקו

רבים סוברים שתיקון ליל שבועות הוא כמעט "הלכה למשה מסיני". וכך יהודים חסידים עוסקים בליל שבועות בלימודה של תורה, אך מבלי שים לב, למנהג זה נתחברה עמו קלקלה. מבקש אני לבחון את מנהג זה לאור מנהג אחר שנהגו קהילות מרוקו בתיקון ליל שבועות.

מעמד הר סיני

בראשונה עמדו אבותינו מול סיני מתרגשים מן המעמד הבא עליהם בסיני, למדו תורה קמעא והלכו לנוח את גופם בליל מעמד הר סיני בכדי שיעמדו עם שחר, אך נשתהו בקומם ונתעוררו מן הקולות והברקים. אך עמדו כחתן וכלה, שומעים וקוראים הכתובה ביראה וברגש בקבלת תורה מסיני.

ולאחר כ- 2700 שנה לערך, באו בניהם ואמרו נתקלקלתם במעמד בקבלת התורה, ועל כן יש להיות ערים כל הלילה ולתקן מעשי אבות. המעיין בדברי מרן המחבר, ר' יוסף קארו בשולחנו לא ימצא דבר הנוגע ללימוד תורה בליל חג שבועות. ואולם, ר' אברהם גומבינר (חי במאה השבע-עשרה), המוכר יותר על שם פירושו 'מגן אברהם' על השולחן ערוך כותב כך:

"איתא בזוהר שחסידיים הראשונים היו נעורים כל הלילה ועוסקים בתורה. וכבר נהגו רוב הלומדים לעשות כן.

ואפשר לתת טעם על פי פשוטן, לפי שישראל היו ישנים כל הלילה והוצרך הקב"ה להעיר אותם, כדאיתא במדרש, לכן אנו צריכים לתקן זה."

דבריו בראשונה עוסקים בדברי הזוהר, אך נדלג לסיפא של דבריו בו מלמדנו על הקלקול שאחזו באבותינו ועל הצורך שלנו בתיקון הקלקול ההוא. מקור לדברי 'המגן אברהם' מופיעים בשיר השירים רבה א, נו :

"רבי פנחס בשם ר' הושעיא אמר: 'עד שהמלך במסיבו'... (משל) למלך שגזר ליום פלוני אני נכנס למדינה, וישנו להם בני המדינה כל הלילה... כך הקדוש ברוך הוא הקדים, דכתיב (שמות יט, טז) 'ויהי ביום השלישי בהיות הבקר', וכתיב 'כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם'. ישנו להם ישראל כל אותו הלילה, לפי ששינה של עצרת עריבה והלילה קצר... בא הקדוש ברוך הוא ומצאן ישנים. התחיל העמיד עליהם בקלאנין..."

אכן חכמי ארץ ישראל מזהים את עייפותם של בני ישראל בזמן קבלת התורה, אך אינם קובעים לנו להיות ערים כל הלילה.

מקורות ראשונים למנהג של לימוד תורה כל הלילה מופיע בספר הזוהר פרשת אמר דף צח ע"א: (בתרגום)

"ועל כן חסידים ראשונים לא היו ישנים בזה הלילה (של חג השבועות) והיו עוסקים בתורה כל הלילה. ואמרו נבוא לנחול את התורה שהיא ירושה קדושה לנו ולבנינו בשני העולמות... כך אמר רבי שמעון בשעה שנתקבצו החברים בזה הלילה אליו נבוא לתקן את התכשיטים של הכלה שהיא השכינה, כדי שתימצא למחר בעת היחוד מקושטת בתכשיטיה ותיקונה"

ספר הזוהר מתאר את ההכנות לקראת טקס החתונה, בין כנסת ישראל לקב"ה ע"י לימוד התורה לקראת מעמד הנישואין, אך הזוהר מציין שזה היה מנהגם של חסידים ראשונים.

להלכה כפי שתיארנו לעיל, לא הופיעה הלכה זו בדברי מרן השולחן ערוך. אך במקום אחר מתואר מה היה מנהגו של מרן השולחן ערוך בליל שבועות. ר' ישעיה הלוי הורוויץ (נפטר בשנת 1630) חיבר את ספרו המפורסם שני לוחות הברית, עליו נקרא בשם בעל השל"ה הקדוש (במסכת שבועות הביא השל"ה את מכתבו של ר' שלמה אלקבץ המתאר את ר' יוסף קארו בליל חג השבועות):

"דעו לכם כי הסכמנו, הרב החסיד (ר' יוסף קארו), נר"ו (נטריה רחמנא ופרקיה), ואני עבדו ועבדיכם מהחברים לעמוד על נפשינו ליל שבועות ולנדד שינה מעינינו. ותודה לאל כן עלה בידינו כי לא הפסקנו רגע, רק אשר תשמעו ותחי נפשיכם. וזהו הסדר שתיקנתי וסדרתי בלילה ההוא... ואשריכם ואשרי יולדתיכם ידידי אשר נדדתם שינה מעיניכם ועל ידיכם נתעלתי הלילה הזה... לכן בני התחזקו ואמצו... לכן חזקו ואמצו ועלצו בני ידידי המהדרים ואל תפסיקו הלימוד כי חוט של חסד משוך עליכם, ותורתכם ערבה לפני הקב"ה. לכן עמדו בני ידידי על רגליכם..."

הנהגה זו של להיות ערים כל הלילה לכלל העם אינה נכללה בשולחן ערוך, אך מנהגם של חסידים, מרן עם בני קהילתו וחכמי צפת המקובלים, מתארים את לימוד התורה בליל זה בדרגה של מלאכים שתקו, שרפים דממו, החיות עמדו, וכל צבא השמים שומעים את קולם. מנהג זה התפשט בכל תפוצות ישראל ונהגו רבים ובוודאי תלמידי החכמים. כך רבים נשארים ערים בלילה זה, חלק עוסקים בתיקון מיוחד לליל שבועות וחלק עוסקים בשיעורי תורה. אולם אותו יהודי שפרש קמעא לשנת חצות עד ותיקין, נכנס עם שחר לבית הכנסת בהיחבא

מחבריו, מבלי שיבשוהו היכן קיים מצוות "ליני הלילה", כי מניין לשעה בוקר מאוחרת לא ניתן למצוא!

מעמד הקלקול

ובזה גם נתקלקלו דורות האחרונים, ערים כל הלילה בלימודה של תורה, עת הגיע השחר מאיצים בחזון בתפילה. עוד מנסה לומר פתח אליהו והם עומדים וקוראים בקול הודו לה'... אשרי הלומדים תורה, אך רבים מלומדיה נרדמים בין "ברוך שאמר" ל"ויברך דוד" ומתעוררים מן רעש ספסלי המתפללים העומדים. ובעת ניגון "אז ישיר" קול חריש של שינה וחוט של חסד נמשך משנתו אל ק"ש, ומקיים את מצוות קריאת שמע שעל שולחן. ובשעה שהציבור עומד לתפילת עמידה מצטרפים רגליו לתפילה זו אך נפשו ומחשבתו... ומשעה שנאספו לפתוח את ההיכל ועמדו על אותה שעת כתובה, הנקראת בניגון ברגש "יְרֵד דוּדֵי לַגְנוֹ לְעַרְגוֹת בְּשִׁמּוֹ לְהִתְעַלֵּס עִם בֵּית נְדִיב וּלְפָרוֹשׁ עָלֶיךָ סֶפֶת שְׁלוֹמוֹ אֶפְרַיִם עֲשֵׂה לּוֹ הַמְלֶכֶה שְׁלֹמֹה..." פיוט שבמרכזו עומדת קריאת הכתובה מנישואיהם של הקב"ה וכנסת ישראל, המתארת חוזה משפטי עליו חותם החתן ערב חתונתו, ובו מפורטים חובותיו כלפי אשתו. והמה הציבור מאיצים בו, זאת לא השעה לחתן וכלה, ומלוויים במהירות את ספר התורה אל הבמה והחזן קורא את התורה וְנִיחֵי קוֹל הַחֲזוֹן, הוֹלֵךְ וּפּוֹחַת הַחֲזוֹן וְיַבֵּר, וְהַצִּיבוֹר יִשָּׁן. הגיעה שעת קריאת עשרת הדברות בה אנו נהגנו לעמוד ברטט וביראה מן קריאה זו, ואילו בעת הזאת כי קול חרישי של קריאת עשרת הדברות והציבור מתנמנם כאבותיו באותו הלילה. ובשעה זו מזהה החזן שכמעט הוא לבדו בתפילה ומבצע פעולת "כי גז חיש ונעופה". הגיע לביתו עם בוקר אכל קמעה, ונתבודד מבני משפחתו ונשתנו סדריו, בני בתו ערים ומחכים לסעודת החג הבוששת והוא הפוך ודעתו עוד משובשת משעת הלילה הארוכה ישן ונרדם. נשתבשה סעודת החג ומצוות החג וכלתו אין.

והנה זכיתי לראות את דבריו של הרב שם טוב גגין, (נפטר תשי"ג) היה רב, דיין, ראש ישיבה, מחבר ספרים, ומשורר. כיהן כחבר בית הדין הרבני של קהילת קהיר, רב בקהילת הספרדים במנצ'סטר, ואב בית הדין לקהילות הספרדים בלונדון. וכתב בספרו כתר שם טוב, כרך ד', עמוד י"א:

"מה טעם למנהג א"י וסת"מ (וסוריה תוגרמה מצרים) בליל שבועות להיות נעורים כל הלילה ועוסקים בספר דברים ובלמודים שונים, ובלונדון ואמ"ד (ואמסטרדם) והאשכנזים נוהגים כן איזה יחיד סגולה וגומרים הלמוד בחצי הלילה"

הרב שם טוב מנמק את המנהג ללמוד חצי לילה בהמשך דבריו בספרו וכך
כותב:

"טעם שבאלו ארצות נהגו להשלים הלמוד בחצי הלילה, משום שקשה להם להיות נעורים כל הלילה, ולעמוד לתפילה בהשכמה ... וזכרוני מזה כ"ה שנה כשהייתי מכהן פאר בעוב"י מצרים הנקראת אל קאהרא בתור דיין דמתא, תחת רשות הגאון המונח מורי ... לבלות הלילה הזה בביה"כ שבביתו. ובעלות השחר הש"ץ היה מתחיל להתפלל, וכולנו כאחד היינו מתנמנמים בשעת התפלה והיו זה מעורר לזה, וזל"ז, ואחרי עבור רגעים אחדים היינו חוזרים ומתנמנמים עוד הפעם, ולא היה לנו האפשרות להתפלל אפי' בביטוי שפתים רק קול הש"ץ היינו שומעים, כקול היוצא מתחת לארץ, ובודאי שכל מי שאחז במנהג זה א"א לו בשום אופן שבעולם להתפלל בישוב הדעת. אשר על כן נראה בעיני שמנהג אלו ארצות שגומרים הלמוד בחצי הלילה ואח"כ

הולכים לביתם וערבה שנתם שנת העובד. יקומו בבוקר כבריה חדשה והולכים לביה"כ להתפלל בשמחה ובטוב לבב."

מעמד התיקון

תיאור מנהג זה בדבריו של רבי שם טוב דומה למנהגם של רוב קהילות מרוקו בתיקון ליל שבועות. רוב העם היו קוראים בתיקון עד השעה אחת, אחת ושתיים לפנות בוקר, הלכו לישון וחזרו לתפילת שחרית לקראת השעה שבע ומחצה בבוקר. אולם היה קיים מנהג של חסידים ואנשי מעשה להיות ערים כל הלילה. בדור האחרון פשט המנהג בישראל לעסוק בתורה כל ליל שבועות, אך מנהג מו"ר אבי עליו השלום חכם מרדכי, בבית הכנסת יחד עם חברו לתורה חכם חיים שושנה זצ"ל עם קהל מרעיו, שידעו את כוחם ואת משמעות התפילה וכך נהגו (למעט חסידים ואנשי מעשה). היו חוזרים מן סעודת ליל שבועות בביתם אל בית הכנסת והיו פותחים בתיקון קריאי מועד, סיימו את לימודם לקראת אחת, אחת ושתיים, וחזרו למנוחה קמעה. עם שחר לקראת שש ומחצה, שבע ומחצה ערים לתפילה והיו מתפללים בנחת "פתח אליהו הנביא זכור לטוב..." והתפילה מתנגנת בניגון של נישואי חתן וכלה. את קריאת שמע קראו ולא מנמנו ובשעה שהיה החזן עומד מול ההיכל ומנגן את "ירד דודי לגנו" הייתה שעת כלה הנכנסת לחופתה, ומשתאה אנוכי מן המעמד והחזן ממשיך:

"ירד דודי לגנו לערבות בשמו... שרפים ואופנים נטש ופרשיו ורכבו... ביום חתונתו וביום שמחת לבו... רעיתי יונתי באי אתי לךביר ואולם... וארשתיך לי לעולם... לחפה נתרצתה מחולת המחנים... ויהי הקשר אמיץ עם עם זו קנה בסיני... ואת ספר המקנה והקתום אקרא באזני המוני... הנה היא פתובה לפני... וינגד נעשה ונשמע לקחה ששים רבוא עדי עדיים... ורצה הקתן לזכות את ישראל עם גורלו ולהעלות נקסים אלו בפרי ישנה לו שאם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו

לו... וקנה הקטן קננינים חמשה ומתם תורה ותעודה וסגלה מארשה
והוציא את האבן הראשה... ישמח חתן עם פלה לקחה לו לגורלו
וישמח לב פלה בבעל נעוריה ותאמר למהללו אשרי העם שככה
לו"

וניגון זה היה חודר אל ליבם של המתפללים, והיו חותמים בשמחה ובאהבה על שטר כתובה זו. ספר התורה יצא מן ההיכל אל הבימה כחתן וכלה היוצאים משעת חופתם והחזן היה ניגש אל הקריאה בתורה. ובשעה שהיה קורא את עשרת הדברות כל הקהל עמדו לשמיעת עשרת דברות. שעה זו הייתה שעת קודש, חרדה ורטט עוברת בין הציבור בשעת קריאת עשרת הדברות, איש לא ציין רגש ורעש גדול בין המתפללים ועומדים כביום מסירת התורה. עד היום מעמד זה חקוק בליבי. עמידה בעשרת הדברות הייתה לפולמוס רב בין הרב עובדיה יוסף זצ"ל לבין הרב שלום משאש זצ"ל אך על מנהג קהילתו הקפיד הרב משאש ויכול היה לעמוד מול מרן הדור הרב עובדיה יוסף זצ"ל, וכך פסק בספרו שמ"ש ומגן ג, או"ח סימן מא :

"...ואינו חשש לתרעומת המינים כי אין זו אלא חששא בעלמא וגם אין מקום לעמי העם הארץ לטעות וא"כ המנהג שלנו שלא קבענו שום דבר חדש הוא מנהג עתיק יומין.. ורק מנהגינו לעמוד דפשיטא אין להניח מנהגינו... ואי אפשר לבטלו אפילו יהיה נגד מרן ז"ל וכ"ש שלא ראינו למרן ז"ל לאסור לעמוד בהם שזוהי מצווה רבה... כי רגש החרדה המלווה את הקימה חשוב מאוד וגם העובדה שאין לנו היום אותם מינים שהיו בימי חז"ל "וא"כ טוב לעמוד כמו שהיה בזמן נתינתם בהר סיני..."

עם סיום התפילה הגענו אל בתינו והיו כל בני הבית ערים בשמחה וכלתו עמו, בהנים מסעודת החג בזמנה. ומיד אחר הסעודה הינו קוראים תהילים ומשתדלים

לסיימו, ואלו שנמנו חטפו מנה של מים המעוררים את הנפש, ומשם והמשכנו אל המנחה בקריאת האזהרות. כך יכולנו לנהל סעודת החג בהידורה, לימוד תורה ושמחה ללא חילוף סדר היום והלילה.

וכבר כתב הרב יוסף משאש זצ"ל, שיש לוותר על מנהג כאשר אינו נעשה כראוי. ובמכתבו אל הרב אברהם אבטאן, רב הכפר סבדו (אוצר המכתבים ח"ב סימן אלף מ') בעניין תיקון ליל שבועות שיצאו ממנו כל מיני קלקלות מבקש הרב משאש לבטל מנהג זה:

"ואם כן טוב להם שיישארו בביתם ושכבו וערבה שנתם, ויבואו להתפלל שחרית.. וגם פה אם הייתה יכולת בידי הייתי מבטל את הלימוד הזה כי רבו הקלקלות לאין מספר..."

על כן, ראוי בכל קהילה שיהיה מניין מסודר גם בשעות הבוקר הסבירות. ועל כל אדם לדעת את מקומו ושעתו בשעת לימוד, וכן כיצד תהא תפילתו?, כיצד ינהגו הציבור בתפילה, האם במהירות? או כריח ניחוח לפני ה'! כיצד תהא סעודתו בביתו? והיכולים לנדוד שיגה מעיניהם ללא קלקלה, אשריכם ואשרי יולדתכם.

הגיית השם – הא-ל הגדול במקום הקל הגדול

ימים מעטים קודם פרשה זו – יתרו, בא לידי קטע וידאו מתוך אחת מתכניותיו של שולי רנד, בו מארח את הזמר אביהו מדינה. שולי רנד מבקש את נפשו של אביהו מדינה בשיר שלו, ואביהו פותח את פיו מתוך מילותיו של דוד המלך "שבחי ירושלים..." שולי מצטרף אליו לשירה ובאותה שעה מאזין אני לאבחנה בכינוי השם מפיו של אביהו מדינה לכינוי השם מפיו של שולי רנד. מיד נתעוררה נפשי בקלוקול שאחז בנו בכינוי השם הגדול, ועלו לנגד עיניי שיח אבי ז"ל ואמי שתבדל לחיים ארוכים, בעת שיחתם ודיבורם עם השם. והשיר מתנגן אביהו שר "שבחי ירושלים את ה' (בשם אדנות) הללי א-להיך ציון..." ואילו שולי רנד עונה לו "שבחי ירושלים את ה' הללי אלוקיך ציון...". החלפה בין ה' לאות ק' היא במשיכת קולמוס קטנה, ובהגייתה טומנת בחובה עולם שלם של קרבת האלוהים אל האדם, יחסו עם השם יתברך ואף פותחת מרחב בביטוי השם בין מזרח למערב.

המקור לדיון בסוגיה זו מופיע בפרשתנו זו בעת מתן תורה. והא-להים מדבר אל העם: "אנכי ה' א-להיך... לא תשא את שם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹא פִּי לֹא יִנְקֶה ה' אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לְשׁוֹא". (שמות כ' ז)

וכך כותב הרמב"ן בפירושו לתורה על פסוק זה:

"לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא - כבר נתפרש זה הכתוב בדברי רבותינו (שבועות כ"א ע"א) שהוא אוסר להשבע בשם הנכבד לריק... ועל דרך הפשט יאסור עוד שלא ישא על שפתיו השם הנכבד על הנב... ובאמת שגם זה אסור, ונקרא בלשון חכמים מוציא שם שמים לבטלה."

הרמב"ן לומד מפשט פסוק זה, שאסור על האדם לשאת על שפתיו את השם הנכבד למרות שחז"ל דרשו פסוק זה על נשבע לשקר/לשווא. אולם חז"ל למדו את האיסור להוציא שם שמים לבטלה מהפסוק "אֵת ה' אֱ-לֹהֵיךָ תִירָא וְאִתּוֹ תַעֲבֹד וּבְשֵׁמוֹ תִשָּׁבַע. (דברים ו', יג') ובמסכת תמורה (ד' ע"א) הובן שפסוק זה אזהרת עשה למוציא שם שמיים לבטלה.

וכך פוסק הרמב"ם, (משנה תורה, הלכות שבועות י"ב י"א)

"לא שבועה לשוא בלבד היא שאסורה אלא אפילו להזכיר שם מן השמות המיוחדין לבטלה אסור ואף על פי שלא נשבע, שהרי הכתוב מצוה ואומר ליראה את השם הנכבד והנורא, ובכלל יראתו שלא יזכירו לבטלה, לפיכך אם טעה הלשון והוציא שם לבטלה ימהר מיד וישבח ויפאר ויהדר לו כדי שלא יזכר לבטלה, כיצד אמר ה' אומר ברוך הוא לעולם ועד או גדול הוא ומהולל מאד וכיוצא בזה כדי שלא יהא לבטלה."

הרמב"ם פוסק כללי התנהגות בעת הגיית השם, ופירושו "לבטלה" הוא: שאינו בדרך שבח והודאה. ומשמע שאם בדרך שבח והודאה רשאי להזכיר את שמות השם יתברך. אך מהיכן הופיעו כינוי השם החזשים "אלקים", אדושם, הקל? האם שימוש בהם פוגע ביחס כבוד האדם אל השם יתברך?! ואין לי אלא להביא בפניכם מעשה מן העבר כעלם צעיר החוזר מן הישיבה התיכונית, ואבי שואל

היש פיוט בפוך? ואני משיב לו בשיר שלמדתי "אלוקים שיר חדש אשירה לך... ואחר כך "קלי אתה ואודך אלוקיי ארוממך" והוא עומד ומשתומם מהיכן באה על לשוני מידת "אלוקים", עוד בטרם מקבל ממנו מנה אחת על הקלקול שטבע פי ולשוני, מבקש מכם לקרוא עמי את חלופת מכתבים המרתקת בין הרב שלום משאש זצ"ל, רב הראשי לירושלים (היה בזמנו אב"ד במרוקו), לרב משה מלכה זצ"ל (לשעבר רב העיר פתח תקווה) העוסקת בכינוי השם. וכך נפתחת חלופת המכתבים... [ואנא תנו את ליבכם לשפה המליצית העולה מן המכתבים].

"כבוד מעלת הרב הגאון מעוז ומגדול כבוד קדושת שם תפארתו וכבוד מוריניו הרב הגאון רבי שלום משאש שיבדל לחיים טובים וארוכים, רב ראשי וראש בית הדין בעיר ואם בישראל קזבלנקא יגן עליה א-לוהים.

רב מאוד נעלה. ברגשי כבוד הראויים הנני להגיש לפני רום מעלתו את שאלתי דלקמן ומבקש את חוות דעתו הרחבה בקשר לעניין, והנני אסיר תודתו לנצח.

חדשים מקרוב באו, בחורי הישיבות וסתם בני אדם, הנהיגו לבטא את השמות א-ל וא-לוהים בקו"ף במקום הה"א, כך שלא יזכירו את שם שמיים לבטלה, ולהיות, שלעניות דעתי, דבר זה כמו זר נחשב להקל בכבודו של מקום חלילה, ולבטא את שמו ביטוי לא הגון כזה, ולהיות שבמקום חלול השם אין חולקין כבוד לרב, לכן הוכרחתי לבוא לפני מעלת כבוד תורתו בשאלתי זאת, והנני מציע לפני מעלתו מה שנראה לי בזה, והוא בשכלו הזך ידון עליה לחיוב או לשלילה.

לעניות דעתי הקלה נראה ברור שהביטוי קל ואלוקים אינם אלא הקלה בכבודו של מקום, וכל המרשה לעצמו לבטא כן לא חס על כבוד קונו

ויצא שכרו בהפסדו, כי המלות מורים על הקלה ומלקות, ולא נעלם ממעלת כבוד תורתו את רוב השימוש בש"ס ובפוסקים במקור הקיל, שממנו בונים פעלים, מקיל, הקיל, אקיל, להקל וכמותם, וכולם הוראתם הקלה וחסרון כבוד חלילה, גם בנוגע לביטוי אלוקים כידוע שהאל"ף היא מאותיות אהו"י, ואינה נרגשת במבטא, וישנם בני אדם הבולעים אותה לגמרי, ונמצא שיכול השומע לשמוע לוקים, וזה מחייב את המבטא מלקות.

אמת הוא שהרמב"ם זכרו לברכה פסק בהלכות שבועות פרק י"ב הלכה י"א שלא דווקא שבועת שווא, אלא אפילו להזכיר שם מהשמות המיוחדים לבטלה אסור...ועיין משנה ברורה אורח חיים סימן רט"ו סעיף קי"ט ועיין הריב"ש סימן ת"ח שכן דעתם להלכה שלא דווקא שם בן ארבע אלא כל השמות שאינם נמחקים בכלל האיסור, ואמנם הדבר פשוט וברור שלא אמרו חז"ל אלא במזכירו לבטלה ככה סתם בלי שום חיוב ובלי סיבה, **אבל אם מזכיר את השם דרך קריאה בתורה או דרך שבת והודאה, בקשה ותחנונים, ודאי שזה מותר, ולא עוד אלא שהוא עושה מצווה גדולה, והלוואי שיהיה אדם מהלל ומשבח כל היום ליוצר נשמתו...ובכל אופן, אף מי שירצה להתחסד הרבה ולשמור את עצמו גם מזה שלא להזכיר את שם שמיים כלל, אף דרך שבת והודאה מחשש התרגלות, הרשות בידו, אמנם לא לכנותו בביטוי שכזה, שנשמע כמחרף ומגדף חלילה ויצא שכרו בהפסדו.**

זהו אדוני הרב מה שנראה לעניות דעתי הקלה, ואני מבקש ממעלת כבוד תורתו להודיעני את דעתו הרמה, ואם נמצא איזה פוסק או איזה ספר שגילה דעתו בזה, כך יעמידנו על האמת ויבא שכרו כפול

מהשמיים. כה דברי ידידו הצעיר, החותם בהערכה נאמנה ובכבוד רב, עבד ה' משה מלכה סופו טוב."

וכך משיב לו הרב משלום משאש (שו"ת תבואת שמ"ש, חלק יורה דעה, עג, עמ' קנג-קנד)

"למעלת ידידי הרב המופלא אחד מאיתנו כבוד מורינו ורבינו הרב רבי משה מלכה ישמרך צור ויחיך.. ואנו בשלנו אין מנהג זה נוהג בינינו כלל, ומעולם לא ראינו ולא שמענו מאבותינו ורבותינו שהזכירו מעולם שם א-לוהים בקו"ף. רק במקום שצריך לאומרו כמו בקריאת פסוקים או שירים ותשבחות אומרים אותו על נכון, וכשמדברים בדברי חול וכיוצא אומרים ברוך ה', השם יתברך, יתברך שמו לעד, בורא עולם וכיוצא. זולת בשם הוי"ה לבד גם בדרך קריאה בפתחת אליהו או בלשם יחוד קודשא בריך הוא מקפידים לומר יו"ד ק"ה וא"ו ק"ה, או יו"ד ד"ה וא"ו ד"ה ולקמן נדבר בזה..."

אמנם הדבר פשוט שכל זה הוא דווקא בדברים של חול בעלמא שאין בהם שום קדושה, אבל אם אומר פסוקים או שירים ותשבחות או תפילה יכול להזכירו כראוי, ואין בזה חשש, ולא עוד אלא שצריך לאומרו כך ולא ישנה, שאין זה דרך כבוד כלפי ה',

וכן מצאתי להרב קיצור שני לוחות הברית... וזה לשונו, אף על פי שכשמזכיר את ה' לבטלה עברה היא בידו, אם מזכירו דרך לימודו מצווה להזכירו בפירוש אדנ"י ולא לכנות לו אדוש"ם וכיוצא, שאין דרך כבוד כלפי מעלה לכנות עד כאן לשונו הבהיר...

ועוד אני אומר שעדיף, שגם בדיבור בעלמא שאינו דרך לימוד רק שיהיה בו צורך קצת... גם בברכת חברו יש בזה צורך אהבת הבריות

ואהבת חברים וכמו שכתוב ואהבת לרעך כמוך, ורוצה לברכו בשם ה' כראוי, אבל באין צורך כלל רק בדברים בטלים, פשוט שאסור להזכירו לבטלה... וכל זה מצד הדין, אבל מנהג העולם שלא להזכיר ה' גם בדברים כאלו, כי אם אומרים השם יתברך או בורא עולם הוא ישמרך, ברוך אתה בני לשם וכיוצא, וכל שהוא פסוק בתורה או לימוד דרך תחנון או שיר בכל זה אומרים השם שלם כראוי ואין מוחה, ואדרבא חובה לומר כך וכמו שכתבתי לעיל... ומנהגינו הספרדים מיוסד על פי דברי מרן זכרו לברכה הנזכר לעיל..."

במקום בו אני דורש ומלמד אחיי הספרדים, נקהלו עליי מעטים מבני עלייה ושאלוני מדוע אני משתמש בשם א-לוהים בזמן הדרשה, או ביטויי השם בשם המלא ולא בשם אלוקים, הרי יש כאן שם שמים לבטלה ולא נכון להשתמש בשם המלא. עד כדי כך נשתרשה דעתם שזאת האמת הנכונה היא שם אלוקים, וכמה עליי היה להביא בפניהם שאבותיהם לא השתמשו בשמות האלה כלל, ואלו הם חדשים מקרוב באו ואל להם להיות מושפעים מקלקול זה.

וכך הרב משה מלכה עונה לרב שלום משאש בשיר ובמליצה:

"רבינו הגדול!...תשובתו הרמתה בעניין ביטויי האזכרות...האריך הרחיב כרוב חכמתו וכרוח מבינתו, בסברה נכונה וברוח מתונה, וזו הלכה העלה, על כל ברכה ותהילה, בדרך קריאה ותפילה, שירה ושבחחה כלולה, אין כל חשש חלילה, להזכיר אל נורא עלילה, ואין זה כלל לבטלה, אלא תפארת וגדולה, למלך הכבוד והממשלה, וכל הפונה מזו המסילה, העולה למעלה, להחליף הא' המעולה, בקו"ף הקלה, יגע לריק וילד לבהלה..."

באחד מן הימים בביקור אצל אמי, שחה לי את יגונה בדבר אשר אמרה לה אחותי, (היוצאת מבית מדרשם של ש"ס שהושפעו מהתפיסה האשכנזית בדברים רבים, אחד מהם היה בדבר אזכרת השם-א-להים, למרות פסיקתו ההפוכה של הרב עובדיה זצ"ל) ופונה אליי... "היא אמרה לי שאפסיק להגיד את שם השם ושם א-להים כי זה אסור", בשרי נעשה חידודים על הקלקלה שנתנה באמי ואף הושפעה מתורה שאינה תורת אבותינו, ושם אלוקים שגור בלשונם. נדרשתי להפיס את דעת אמי ששיח שפתותיה רצוי ומקובל ויכולה להמשיך את שיחתה הרגילה עם השם המלא ובשם א-להים, ואין לה לחשוש כלל ואדרבה, הרי ששבח הוא לאדם שיהיה שם שמיים שגור בפיו כמו שהיה אצל יעקב אבינו.

שם אלוקים הוא שם הרווח, המאזין לשיחות, דרשות רבנים או לאותם מזמורי שיר, יבחין שאלוקים והקל הן השמות הנפוצים בקרב העם ובקרב בני הישיבות, נכון הוא שחלק מפוסקי האשכנזים נזהרו בכינוי השם, כך כתב ערוך השולחן להחמיר בזה וכך דעת המשנה ברורה (סימן רט"ו ס"ק י"ט)

"...ולא דוקא שם של ד' אותיות הוא הדין שארי השמות גם כן בכלל איסור הזה. והוא הדין אם הוציא השם בלשון לעז לבטלה דהיינו שלא בדרך שבח והודאה גם כן יש איסור (אחרונים)".

נכון שאין לבטא את השם סתם, אך פעמים רבות כשאנו מספרים בשבחו של ה' או שרים שירי קודש לתשבחות ה' או חצאי פסוקים, דעת הפוסקים הספרדים וחלק מפוסקי אשכנז כן לאומרו בשם. ומדוע נתקלקלו ישראל בשם? למה נקלקל את שפתינו באות ק' – או אדושם או הקל. אדרבה יש להחזיר את כבוד השם יתברך למקומו הראוי. יש להוציא את כינויי השם שאינן ממידותיו של השם, ברור שכל שמותיו של השם יתברך נגזרים מפעולותיו, וכפי שאדם נזהר בשינוי שם אדם כי הוא משנה את שמו לשם אחר, קל וחומר ואף זהירות יתירה באמירת שמו של השם יתברך, שכל שינוי אות משמו משנה את הנהגתו חס

וחלילה. כאשר ננהיג את שם השם בהווייתו כך האדם ידע את מקומו וקרבתו של השם יתברך אליו. ובשיחת החולין נשתמש בשמות השם יתברך, בורא עולם, הקב"ה ועוד. ובעת קריאה, ותפילה שירה או שיחה עם השם יתברך נפנה ביראת קודש בשם א-להים או בשם אדנות ובכך יראת ה' תחול עלינו.

וכך כתב מו"ר הרב חיים שושנה זצ"ל בספר רחש לב:

"א-ל אֱלֹהִים יְיָ דָּבָר, שְׁחַק וְיָם וְאֶרֶץ קָרָא: אֵת קוּלוֹ שְׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ
בְּיוֹם הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא...דַּעוּ לָכֶם אֲסִי, הַתְּקוּעִים בְּטוּחֵי: הֵן עֲמָנוּ א-ל,
עִם יִשְׂרָאֵל חַי"

עבודת ה' על בסיס תורת החסידות היהודית

בצפון אפריקה

התורה המשותפת בין החסידות לבין עבודת הרוחנית והמעשית של יהודי צפון אפריקה, מבטאת שסגנון עבודת ה' הינה עוד שורשית ועמוקה מאוד ובמבט פנימי ניתן למצוא קווי דמיון ביניהם. במאמר זה נעמוד על שלושה נושאים: שיחה לפני בוראו, תפילת העמידה, לימוד הלכה והמעיינים ימצאו הקשרים גם בנושאים הבאים: ההתקשרות עם הצדיק, ביקור אצל הצדיקים, אמירת תהילים, פשטות ותמימות בעבודת ה' (ללא כוונות), ארץ ישראל, תיקון חצות, השמחה, ההכנה לתפילה.

א: מבוא אישי - הקשר בין החסידות ליהודי צפון אפריקה

עיון בתפיסה החסידית אותה מנהילים אדמו"רי החסידות ובין הרוח הספרדית בה גדלתי בבית הורי אפשרה לי למצוא קווים משותפים ויסודות עמוקים הקיימים מאות בשנים ברוח הספרדית השורשית, ומשום כך ניתן לראות סגנונות משותפים בעבודת ה' הקרובים לרוח החסידית. הקשר בין חסידי חב"ד ויהודי מרוקו - ארוך ומרתק, לפעמים נדמה שהוא מתחיל בעת בה שיגר הרבי מליובאוויטש שליחים במסגרת צבא השלוחים שהקים, והעיר הראשונה שאליה

נשלחו "השליחים" הייתה - קזבלנקה. זה היה עשרה ימים בלבד לאחר הסתלקות חונתנו, אדמו"ר הריי"צ (בשנת תש"י). אולם החיבור עם החסידות הוא ישן יותר, הוא מתחיל עוד בימיו של אור החיים הקדוש החי במקביל לימיו של הבעל שם טוב מחולל תנועת החסידות. לפי אחת המסורות אמר הבעש"ט על ר' חיים בן עטר כי שמע תורה מדי לילה מפי הקדוש ברוך הוא, ואף היה סבור כי התקשרות בין נשמותיהם תביא בהכרח לגאולה. לפי מסורת חסידית אחרת, הבעש"ט הרגיש ממקום מושבו בפודוליה בפטירתו של אור החיים הקדוש ר' חיים בן עטר נפטר בירושלים במוצאי שבת, ובאותה עת אכלו החסידים סעודה שלישית עם רבם, לפי אותה מסורת, בעת הסעודה פנה הבעש"ט לתלמידיו ואמר "ככה הנר המערבי" וסיפר להם שבעת שנטל ידיו לסעודה התגלתה לו כוונה מיוחדת שאינה מתגלה אלא ל"חד בדרא" [=יחיד בדורו], שמי שהחזיק בכוונה זו הוא רבי חיים בן עטר. ספרו של ר' חיים בן עטר נפוץ מאוד גם אצל בעלי החסידות והאדמו"רים בגלל קווי הזיקה המשותפים ביניהם, ברעיונות הקיימים, בהגות החסידית ורעיונות המורחבים מדבריו של אור החיים הקדוש.

מו"ר אבי עליו השלום היו מחובר בנימי נשמתו אל תורתו של אור החיים הקדוש, תורתו הגותו ומעשיו היו נר לרגליו והתהלך בתורתו שבת בשבתו כשאנוכי שומע, ומאזין את לימודו כנער ומתבגר על תורת אור החיים הקדוש. במעשיו אלו זיכהו הקב"ה, נפטר בשבת קודש והובא לקבורה במוצ"ש קודש (תשס"ז) ביום פטירתו של אור החיים הקדוש ט"ו תמוז, בבחינת נפשו קשור בנפשו. אך תורת אבי הייתה גם מחוברת לתורת החסידות. ספרים רבים מבעלי החסידות היו מלימוד תורתו היומית, ואף ספר התניא בו למד ובידי כעת הוא עוד מהיותו במרוקו. ואנוכי כבן מצאתי את שאהבה נפשי והיא דור עשירי לבעל שם טוב, "מכל אדם ואדם עולה אור המגיע ישירות לשמים. וכאשר שתי נשמות שנועדו להיות יחדיו מוצאות זו את זו, קרני אור זורמות יחדיו וקרן אור אחת

בהירה יותר יוצאת מהווייתן המאוחדת" (בעש"ט) ובכך נתחברו אלו באלו מן מבעלי החסידות וממשיכי תורתו של ר' חיים בן עטר ממרוקו .

על בסיס חיבור רוחני מצאתי לנכון להביא בפניכם מספר נקודות הדומות מעבודת ה', הנוגעות ברגש האדם וקושרות את עולמם הרוחני של החסידים על בסיס דבריו של ר' נחמן מברסלב המושתתים מתורת הבעש"ט, עם עולמם הרוחני והמעשי של יהודי צפון אפריקה הבאים מעולמם של חכמי הדור. כגון: אור החיים הקדוש, ומצאתי ששתי התורות עולות בקנה אחד בין רוח רבי נחמן לרוח הספרדית, ואמרתי טוב לאחוז בזה וגם מזה שיגיעת שניהם תציץ ותפרח.

ב: שיחה לפני בוראו – התבודדות

רבים היום מנסים את הדרך להתחברות אל התפילה, מנסים למצוא את התנועה למכמני הנפש של התפילה אך כמה יגעים אנו לשמוע אל הרינה ואל התפילה אך לשווא, תפילתנו נאמרת ולבנו אינו מתחבר. מנסים להלך ברגש אל התפילה אך מחשבותינו דוחקות במילים ונשארים אנו יתומים מתפילה, ומתייגעים במציאת המשעול אל התפילה.

ואספר מעשה, עוד נער קטון אנוכי, עת השחר האיר "אֲנִי הָאִשָּׁה, הַנִּצְּבָה עִמָּךְ בְּנֵה, לְהִתְפַּלֵּל, אֶל-ה'". בקול חריש שומע את קולה של אמי העומדת מול המזווה בפתח הבית ובקולה המתנגן בשפה המרוקאית, פותחת בשיחה מול ריבונו של עולם מבקשת על ליבה בבריאות, בפרנסה בתפילה לכל בניה ובנותיה, לשלומם של כל חיילי ישראל והכול בשטף ובתחינה תפילה היוצאת מן הלב כך במשך עשר דקות תפילה אמיתית ואישית. תפילה חרישית כזאת זכיתי לשמוע אצל כל האמהות וקרובותי אשר באו ממרוקו והם משיחים תפילתם לפני בוראו כאילו עומד הוא לפניהם, בטוחני שכל אדם אשר הוריו עלו ממרוקו או מארצות

השכנות זוכר אירוע דומה לזה, אשר אם המשפחה עומדת פתח המזווה ופונה אל בוראה, בלי גינונים שיחה ישירה מול בוראה.

והנה הנהגתו של רבי נחמן כתובה על ספרו בליקוטי מהר"ן תנינא (כה)

ההתבודדות הוא מעלה עליונה וגדולה מן הכל דהינו לקבע לו על כל פנים שעה או יותר להתבודד לבדו באינה חדר או בשעה ולפרש שיחתו בינו לבין קונו בטענות ואמתלאות בדברי הן ורצוי ופיס לבקש ולהתחנן מלפניו ותפוד, שיקרבו אליו לעבודתו באמת. ותפלה ושיחה זו יהיה בלשון שמדברים בו דהינו בלשון אשכנז (במדינתנו) כי בלשון הקדש קשה לו לפרש כל שיחתו וגם אין הלב נמשך אחרי הדבורים, מחמת שאינו מרגל כל כך בהלשון כי אין דרכו לדבר בלשון הקדש אבל בלשון אשכנז שמספרים ומדברים בו קל וקרוב יותר לשבר לבו כי הלב נמשך וקרוב יותר אל לשון אשכנז, מחמת שהוא מרגל בו ובלשון אשכנז יכול לפרש כל שיחתו ואת כל אשר עם לבבו ישית ... ויזהר מאד להרגיל עצמו להתמיד בזה מדי יום ביום שעה מסדדת כנ"ל ושאר היום יהיה בשמחה כנ"ל והנהגה זו היא גדולה במעלה מאד מאד והוא דרך ועצה טובה מאד להתקרב אליו ותפוד ...

הנהגה זו אשר קיימה אמי וכן רבים מן הנשים אשר קיימו וקבלו לפתוח את שיחתם אל הקב"ה בכל יום, בשעה היעודה, בלשונם הייחודית ובשפתם המדוברת, אילו יכולתי לתאר בפניכם את המעמד של אימי ואת השיחה הנשמעת ממכמני השפה המרוקאית, בטוחני שהייתה שוברת כל המחיצות. בכל מפגש עם חברי בה אני מתאר מעשה זה, הם עונים לי ברגש וברתת על דרך חיים זו שזכו לשמוע מאמם בבוקר השכם. אכן רבים מבני הספרדים התחנכו לשמוע תפילה חרישית זו, ואיה הדור אשר אינו שומע שיח תפילה זו! כי קלקלוננו בחינוך

לתפילה. ואין לי אלא להביא בפניכם את הקלקול אשר אחזני בה העת הגעתי אל הישיבה התיכונית. וספרתי המעשה וכל מי שהיה שומעו היה לו הרהור בדבר וזו היא: עוד נער קטון בסוף התפילה הנהיגני אבי לגשת את ההיכל ולשפוך שיחו לפני ה', ולפרש את דברי בכל לשון, זכרני כילד קטן שואל על מה אתפלל והיה משיבני על החיילים, על החכמה, הבריאות ועל זה הדרך, כך אחרי התפילה ניגש אני אל ההיכל ופותח שיחה חרישית מול הקב"ה. והנה היום כבר לא ילד, נער בכתה ח' לערך, אחר התפילה עולה אל ההיכל בישיבה ופורש את שיחתי, אחד מן הרמ"ם שראה שאני עולה בקביעות שאל אותי למעשי והסברתי על דרך הרגש והוא על דרך השכל ענני "וכי לא התפללת שחרית ומה עשיתי בעמידה" ...אט אט הבנתי שמעשה זה פגום עד אשר נמחק ממני אורה חיים זה, ובחסדו הגדול לפני כעשרים וקצת שנים כאשר ראיתי את דבריו של רבי נחמן החזרתי מנהגי כקדם וב"ה היום בקהילתי רבים מצטרפים אלי, אל ההיכל בסוף התפילה אל השיחה החרישית האישית שלי ובטוחני שכמעט בכל בית כנסת ספרדי תוכלו לראות לא מעט אנשים הניגשים אל ההיכל בסוף התפילה ושופכים שיחתם לפני בורא עולם.

ג: תפילת העמידה

במאמר הקודם עמדנו מעלת השיחה וההנהגה הראויה בהתבודדות ובפתיחת הלב מול קונו, כעת ננסה לעמוד על מעלת השיחה בין האדם לקונו בשעת העמידה. וחנכוני רבותי בישיבה שתפילת שמונה עשרה היא סגורה כחומה ואין בה מקום לפרצות, עד אשר אבי זצ"ל הנהיגני לפרוץ את טקסט ח"י תפילות .

רבי נחמן נדרש לעניין, וכך כותב שוב בליקוטי מהר"ן צז – על מעלת השיחה

בינו לבין קונו:

"עוד שְׁמַעְתִּי בְּשִׁמּוֹ לְעַנְּנֵי מַעֲלַת הַשִּׁיחָה בֵּינוּ לְבֵין קוֹנוֹ, שְׁאָמַר שְׁעַל תְּפִלוֹת וְתַחֲנוּנוֹת וּבִקְשׁוֹת הַסְּדוּרוֹת מִכָּבֶר כָּבֵר יוֹדְעִין מֵהֶם כָּל הַמְּחַבְּלִים וְהַמְּקַטְרְגִים וְהֵם אוֹרְבִים עַל הַדְּרָכִים שֶׁל אֱלֹהֵי הַתְּפִלוֹת מִחֲמַת שְׁיֹדְעִים מֵהֶם מִכָּבֶר כְּמוֹ, לְמִשְׁלַל, עַל הַדְּרָךְ הַכְּבוֹשָׁה, הַיְדוּעַ וּמִפְרָסֵם לְכָל שֵׁם אוֹרְבִים רוֹצְחִים וְגִזְלָנִים תְּמִיד מִחֲמַת שְׁיֹדְעִים מִדְּרָךְ זֶה כָּבֵר אֲבָל כְּשֶׁהוֹלְכִין בְּנִתְיָב וְדְרָךְ חֲדָשׁ, שְׂאִינוּ נֹדְעַ עֲדִין שֵׁם אֵינָם יוֹדְעִים לְאַרְבַּ שֵׁם כָּלֵל כְּמוֹ כֵּן לְעַנְּנֵי הַנַּ"ל כִּי הַשִּׁיחָה שְׁמַדְבֵּר הָאָדָם עֲצָמוּ בֵּינוּ לְבֵין קוֹנוֹ הוּא דְרָךְ חֲדָשׁ וְתַפְּלָה חֲדָשָׁה שְׁהָאָדָם אוֹמְרָה מִלְּבוֹ מִחֲדָשׁ עַל כֵּן אֵין הַמְּקַטְרְגִים מְצוּיִים כָּל כֵּךְ לְאַרְבַּ וְאֶף עַל פִּי כֵּן הִזְהִיר מָאָד גַּם עַל אֲמִירַת שְׁאָר תַּחֲנוּנוֹת וּבִקְשׁוֹת כְּמִבְּאֵר בְּדַבְּרֵינוּ כְּמָה פְּעָמִים"

רבים מן הימים בהם הלכתי יד עם אבי אל קברי צדיקים, או אחרי התפילה ליד ההיכל וסתם, שיחה יומית, בו פנה אל ריבוננו של עולם בשפה המרוקאית ושומע את תחינותיו החרישות הלא שגרתיות (ובוודאי מי שיעשה אזנו כאפרכסת מול אותם העולים אל קברי צדיקים ישמע את שיחתם ותפילתם המרגשת בפניה אל בורא עולם בזכות הצדיק). אף פתח בפני את מסגרת העמידה בלהוסיף כל בקשה אשר ארצה הן ב"שמע קולנו" והן בכל קטע מהעמידה. פתח זה אפשר לי להוש את התפילה ולפרוח מעלה בתפילותיי ולא כנאמרת מהפה לחוץ. מקומן של הבקשות האישיות בעמידה נתון במחלוקת עקרונית, לדעת ר' אליעזר ור' יהושע (ע"ז, ז:): אין מקום לבקשת צרכים בתפילה, ולדעת חכמים ונחום המדי יש התחשבות בצרכי האדם וניתן להוסיף בקשות אישיות בשומע תפילה. הרמב"ם פסק: "המתפלל עם הציבור לא יאריך את תפילתו יותר מדאי אבל בינו לבין עצמו הרשות בידו... וכן אם רצה להוסיף להוסיף בכל ברכה וברכה מן

האמצעיות מעין הברכה מוסיף " (ו , ב) . לשיטתו: התפילה היא חיבור עולמו הפרטי של האדם עם תפילת הכלל, הבקשה לסליחה לכלל ישראל הבאה מתוך צורך אישי למחילה על חטא מסוים מתוך צורך אישי מהלכת ברגש ובשקיקת חיים בין האדם לכלל ישראל. וכך בשו"ע (ק"ט, א) פסק את דברי הרמב"ם בסתם והוסיף את שיטת רבינו יונה בשמו.

הזעזועים האישיים שאנו עוברים לעולם צריכים לגרום לנו להתפלל, להגדיל את רצונותינו הפרטיים להיות כלליים ולהתקשר אל מקור החיים של המציאות כולה. נדרשתי לעניין זה עוד בצעירותי בשנות התשעים כרב בי"ס יסודי בתל אביב כאשר נגש אלי ילד רך בשנים, עולה מרוסיה בכתה ג' ושאל אותי אם אפשר להתפלל להצלחה במבחן בשפה הרוסית בעמידה?! עומד ומשתאה על ההזדמנות אשר עמדה בפני, וכך הנהגתי מחדש את סדר התפילות בביה"ס, את הדרך להשתמש בלשון אחרת (לנצרכים), על האפשרות לבקש גם דברים אחרים בתוך העמידה בשאר הקטעים ולא רק בשמע קולנו, והחשוב על הדרך אשר פתחתי בפניהם לפנות אל ריבוננו של עולם בלי טקסט כתוב אלא מתוך העולה מליבם, מפרקי זמרה קרביך ירוו.

"כי השיקה שְׁמַדְבַּר הָאָדָם עֲצָמוֹ בֵּינוֹ לְבִין קוֹנֵוֹ הוּא דְרָךְ חֲדָשׁ וְתַפְלָה
חֲדָשָׁה שֶׁהָאָדָם אוֹמְרָה מִלְּפִי מְחַדָּשׁ". (ליקוטי מוהר"ן ח"ב, צ"ז)

וכך גם הובא בילקוט יוסף (חלק א עמ' רסט)

"המתפלל ורצה להוסיף בברכות האמצעיות ולשאול צרכיו רשאי להוסיף מעין אותה ברכה... ולכתחילה לא ישאל אדם יחיד את צרכיו אלא בלשון הקודש ורק אם אינו יודע לבקש בלשון הקודש יכול לבקש בכל לשון שירצה ."

בהמשך לדברינו מהפעם הקודמת, הרי שביל התפילה הבנוי על שיחה כנה וישירה עם ריבוננו של עולם לבין האדם תוכלו לראות אצל ההורים מבני עלייה זו, אבי זצ"ל ביום רגיל מן הרגילים, באמצע מהלך החיים השוטף, יכול לפתוח שיחה אישית מול ריבוננו של עולם. אמי, שתבדל לחיים ארוכים, באמצע מציגת התה לאורחים פותחת שיחה מול ריבוננו של עולם. ולא רק אמי או אבי, בטוחני שבכל בית ממשפחה שורשית ספרדית על זה הדרך תשמעו את תפילתם ורובם כך נהגו.

"פי הדבור יש לו כח גדול לעורר את האדם אף על פי שגדמה להאדם שאין לו לב אף על פי כן פשידבר הרבה דברי התעוררות ותחנונות ובקשות וכיוצא זהו בעצמו שמדבר הוא בחינת התגלות התעוררות לבו ונפשיו להשם יתברך בבחינת (שיר השירים ה) "נפשי יצאה בדברו" שהדבור בעצמו הוא התגלות הנפש והלב ולפעמים על ידי שידבר הרבה אף על פי שיהיה בלא לב כלל אף על פי כן יבוא אחר כך על ידי זה להתעוררות גדול בלב ונפש והכלל פי הדבור בעצמו יש לו כח גדול (ליקוט מוה"ר זצ"ח)

ד: לימוד הלכה בספר ההלכה העיקרי "שולחן ערוך"

"וזאת הייתה הנהגה כללית שצויה והזהיר את כולם, דהיינו ללמוד פוסק בכל יום" (שיחות הר"ן קפ"ה) וכן כתב "ועל לימוד הפוסקים הנהיר מאד מאד ביותר מכל הלמודים וראוי ללמד כל הארבעה (חלקי) "שלקח ערוך" בלם מראשם עד סופם פסדר ... והוא תקון גדול מאד מאד. (שיחות הר"ן כ"ט).

רבי נחמן נותן טעם לקיום הנהגה זו:

כי על ידי חטאים נתערב טוב ורע ועל ידי למוד פוסק שמברר הכשר והפסול המתיר והאסור הטהור והטמא על ידי זה נתברר ונפרש הטוב מן הרע וכפי שכבר בליקוטי מוהר"ן (תורה ח' סעיף ו) וכל זמן שאינו מברר ההלכה הוא מערב טוב ורע ועל פניו יכול להפריש ולבטל הרע מהטוב (שבנפשו) עד אשר הוא מעין ומברר הפוסק הלכה ומברר האסור והמתיר כפי דהינו על ידי למוד פוסקים אזי מפריש הטוב מהרע" ובמקום אחר הוא משלים " ונתקון המחלקת שבקדושה, הן הלכות פסוקות כי פוסק הלכה הוא השלום והכרעה של מחלוקת המנאים ומומראים ועל ידי למוד הפוסקים, הוא נתקשר להשלום שבקדושה ומתקן המחלקת שבקדושה ואז נתבטל המחלקת הוצר הרע שבלבו ואז (שלומד הלכה) יוכל לעבד את השם בכל לבבו, בשני יצרים ונפתחו לו שיערי השכל..." (ליקוטי מוהר"ן תורה ס"ב סעיף ב) . הנהגה זו נחוצה וחשובה ומוכרחת וחוזר שוב רבי נחמן ומדגיש ואמר: שכל איש ישאלו מתיב ללמד בכל יום יום פוסקים ולא יעבר ואף אם הוא אנוס ואין לו פנאי, ילמד על כל פנים איזה סעיף "שלחן ערוך" באיזה מקום שהוא אפילו שלא במקומו שהוא עומד עתה בשלחן ערוך כי צריך ללמוד איזה דין ב"שלחן ערוך" בכל יום יום כל מי סיינו (שיחות הר"ן כ"ט)

הנהגה של לימוד בשולחן ערוך ובפסקי הלכות הייתה הנהגה בה נהגו בני הקהילה בה גדלתי, מו"ר אבי, שולחן ערוך היה שגור בלשונו. חברו לתורה של אבי, מורי ורבי הרב חיים שושנה זצ"ל, אב"ד העיר דמנאת במרוקו, יושב יחד עם אבי ועוסקים יחד בלימוד שולחן ערוך. ידיעת ההלכה היא תפיסה משמעותית בדרך החינוך הספרדי, גם לימוד הגמרא שיטת העיון הספרדי המדגישה את הלימוד אליבא דהלכתא. בכל בית כנסת ספרדי תמצא בכל יום שיעור קבוע

העוסק בהלכות מתוך השו"ע או היום ילקוט יוסף וכדו', בכל בוקר לפני סוף התפילה מיד לאחר הקטע "וכל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא" יעצור החזן ורב בית הכנסת יאמר דבר הלכה. רבי נחמן מצווה על חסידיו לרכוש בקיאות בהלכה על ידי לימוד יומיומי של ה"שולחן ערוך", ספר ההלכה המרכזי של היהדות. על ידי לימוד זה מתרגל האדם לבסס את עבודתו הרוחנית הפנימית על קשר יסודי ובריא עם מסורת הדורות שעברו וחכמתם, ולומד בצורה מעשית כיצד לקיים את רצון הבורא, כפי שהועבר לנו בתורה שבכתב ושבעל פה.

על כן ראוי לו לכל אדם למצוא את ספר ההלכה בו יעסוק יום ביומו ויוסיף בקיאות בהלכה, ובכך יגביר את עבודתו הרוחנית.

עיון בדברי רבותינו מן המערב מראים שיש נקודות ודמיון רב לעבודת בעלי החסידות גם בנושאים הבאים:

ההתקשרות עם הצדיק, ביקור אצל הצדיקים, אמירת תהילים, פשטות ותמימות בעבודת ה' (ללא כוונות), ארץ ישראל, תיקון חצות, השמחה ההכנה לתפילה ועוד.

פרק ד'

הציונות – המדינה וחכמי הספרדים

פרק ד', להחזיר ציונות ליושנה, עוסק בתפיסתם הציונית של חכמי ספרד בניגוד לתפיסת העולם היום אצל רבני ש"ס אל יום העצמאות, תפיסתם כיום הוא חיקוי זול של החרדיות האשכנזית. על עדת הספרדי לשוב אל רבניה השורשיים, שחגגו כולם את יום העצמאות בהלל ובשמחה.

מאמר ראשון, להחזיר ציונות ליושנה - עוסק בדרך בה יש לחוש את יום העצמאות. ועל עדת הספרדי לשוב אל רבניה השורשיים, שחגגו כולם את יום העצמאות בהלל ובשמחה.

מאמר שני, סדר יום העצמאות מתאר את חגיגת יום העצמאות בבית הורי כמנהג קהילתו עוד בשבתו במרוקו, וכך המשיך לנהוג בארץ ישראל.

מאמר שלישי, עוסק במקורות מתוך חכמי הספרדים הנוגעים ליחס אל יום העצמאות ומדינת ישראל.

להחזיר ציונות ליושנה

להחזיר ציונות ליושנה¹⁰

יחסם המזלזל של רבני ש"ס אל יום העצמאות הוא חיקוי זול של החרדיות האשכנזית. על עדת הספרדי לשוב אל רבניה השורשיים, שחגגו כולם את יום העצמאות בהלל ובשמחה.

למה מימונה?

כיסופיהם של יהודי ספרד לארץ ישראל ידועים ומפורסמים, אך חיבתם העזה של בני ארצות המערב לארץ ישראל (מרוקו, אלג'יר ותוניס) הייתה מיוחדת. הם כונו בשם בני ארצות המערב על שום היותם שוכנים מערבית לארץ ישראל וקשרו את שמם בזיקתם העמוקה אליה ונפשם השתוקקה לעלות לארץ ישראל.

יום המימונה, נשתרש במדינתנו מזוויות שונות שאינן תמיד עולות בקנה עם שורשו האמתי של חג המימונה. טעמים רבים לקיום מנהג זה, אולם אחד מין הטעמים לקיום חגיגת "מימונה" אצל קהילת מרוקו, נובע ממקור חיים: "כי בניסן נגאלו ובניסן עתידיים להיגאל". והנה רוב חודש ניסן יצא והוא בדכדוכי נפש ממש עד דכא. על כן מיד עם צאת שביעי של פסח נחוג חג האמונה,

¹⁰ פורסם במוסף 'שבת', 'עיתון מקור ראשון' ה' אייר תשע"ה, 24.4.2015

כשמטרתו להחזיר בעם ולחזק את האמונה בגאולה הקרובה, אשרי המחכה ויגיע.

עקרונותיו של חג המימונה היא בבתים פתוחים המקבלים כל אדם באשר הוא, חברים, שכנים וכל דכפין ייתי ויכול. בערב זה מופגנת אהבה רבה של אהבת חנם, בניגוד לאותה שנאת חנם שגרמה לחרבן הבית. בית הוריי היה פתוח לאורך כל השנה, זכרוני מתקופת צעירותי שבערב זה מעבר לבית הפתוח, הערב היה מלווה בהתרוממות רוח ייחודית, בהתפרצות אהבה אמתית בין כל באי הבית, בהרגשת ביטחון של עתיד טוב יותר. ערב זה לא היה כיום של הוללות אלא דווקא רוח של אמונה וביטחון נסכה על יום זה. ביום זה גם הייתי אחראי להביא מן שדה החיטה הקרוב למקום מגוריני שיבולי חיטה, אותם אבי היה מעניק לבאי הבית כסימן לפרנסה טובה ולחם לשובע, ועל זה גם הוסיף אבי שבעזרת ה' נשתתף יחד בקצירת העומר בבית המקדש שיבנה במהרה, כאשר שעות קודם ספרנו את ספירת העומר. בבית הכנסת בו התפללתי, נהגו מיד עם צאת החג ללכת לבית הרב בשכונתנו ולקבל את ברכתו. מו"ר אבי עליו השלום סיפר לי שבמרוקו היו מתברכים בבית הרב ב'לשנה הבאה בירושלים'. אחד מן מנהגי המימונה ביום למחרת, היה בשפיכת מים על הרגליים השכם בבוקר, בכדי להראות שאנו מוכנים לקפוץ לים כמו נחשון בן עמינדב לקראת הגאולה הקרובה.

החיבור בין המימונה לגאולת עם ישראל הוא קשר הדוק ובל ינותק, יום המימונה עומד במהות האמונה והציפייה לגאולה ועלייה לארץ ישראל. מעמד זה יצר את התשתית הבסיסית והחיבה לעלייה לארץ ישראל ומדינת ישראל אצל יהודי מרוקו.

ועל מה ראיתי לקשור את יום המימונה ליום העצמאות? אם בפתח דברי חיזקתי את האמונה התמימה שהוטבעה בחותם ליבם ביום שביעי של פסח אצל עולי

מרקו, בא מרן הגאון עמרם אבורביע זצוק"ל, שעלה ממרוקו לארץ ישראל בשנת תרס"ו (1906), ובשנת תשי"א (1951) נבחר על ידי הרבנות הראשית לישראל, בראשותו של הראשון לציון עזיאל, כרב ראשי לעדה הספרדית בפתח-תקוה. עוד לפני הקמת המדינה נטל חלק במאבק היישוב בארץ לתקומת המדינה. הרב עמרם אבורביע שהיה בקי בחישוב "תקופות ומזלות" זיכנו בחידוש נפלא:

שביעי של פסח, קריעת ים סוף – כנגד יום העצמאות

מרן הבית יוסף, ר' יוסף קארו זצ"ל (שולחן ערוך, או"ח סימן תכ"ח סעיף ג') הביא שכל חגי השנה נקבעים עפ"י ימי הפסח בא"ת ב"ש, דהיינו לדוגמה: האות יום שחל בו יום א' של פסח - בו יחול תשעה באב וכן על זה הדרך:

א-ת : תשעה באב, **ב-ש**: שבועות, **ג-ר**: ראש השנה, **ד-ק**: קריאת תורה (שמחה תורה בחו"ל, אסרו חג בארץ), **ה-צ** : צום יום הכיפורים, **ו-פ**: פורים החל לפני פסח. על היום השביעי של פסח, יום קריעת ים סוף לא הובא סימן בשולחן ערוך. ועל זה כתב הרב עמרם אבורביע בספרו "נתיבי עם", סימן תכ"ח, "וביימינו זכינו לדעת".

ז-ע : "יום שביעי של פסח הוא יום העצמאות, לב מלכים ביד ה', וקורא הדורות מראש, נתן בליבם לקבוע את יום העצמאות לפי התאריך העברי דווקא בה' באייר, שלעולם יהא כנגד גאולת מצרים, שביעי של פסח, וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות, אמן".

אם כך, קיום חגיגת המימונה בצאת החג של שביעי פסח, היא אותה אמונה שניטעה, ואלה הכו שורש ונשבר העול וננתקה המוסרה ובאה לידי מעשה הקמת מדינת ישראל ביום שיחול שביעי של פסח.

שותפות בגורל

ולא נתעוררתי לדבר ולתקן, לולי ראיתי כיצד מנהג אבותיי כאסקופה נדרסת ואין פוצה פה. ובאו תלמידים חדשים הטוענים לכתר "החזרת עטרה ליושנה", והנהיגו מנהגים אשר לא ידעום אבותינו, ומלעיגים על אלו השמחים ביום ה' באייר ועל אלה נפשי בוכייה. וכשנקלעתי בערב חג יום העצמאות לבתי כנסת ספרדים מהוותיקים או מהחדשים לתפילת יום העצמאות, החלו לעשות כמנהג אותם אשר אין מכירין בנס שעשה עמנו בורא עולם, ונהגו ביום זה כיום מן הימים ובחלקת לשון ישיאוך לקיום מנהגם החדש כי זאת לא המדינה ולא הצבא... ורבו הצללים בה...

לב יודע מרת נפשי, זכורני, כנער המשתתף בתפילות החג של ערב העצמאות, בית הכנסת מקושט בדגלי ישראל, רב בית הכנסת (הרב יצחק אסרף זצ"ל) "אביר יעקב" בבאר-שבע מנגן את תפילות החג בלחן "התקווה" וכולם לבושים בבגדי החג. אווירה זו שרתה בעוד רבים מבתי הכנסת מבני הקהילה ממרוקו והקהילה הספרדית, אף זכיתי להיות במחיצתו של הרב חיים שושנה זצ"ל, אב בית דין העיר דמנאת במרוקו וחבר הרבנות בבאר-שבע, לראות את יום השמחה בקהילתו, בית הכנסת מקושט וחוגג את יום העצמאות כהלכתו ואף הלל בכרכה.

והנה באו חדשים מתוך מועצת חכמי התורה של אותה החזרת עטרה ליושנה ואמרו דברי הבל בעניין גיוס לצבא או התקווה. והם אינן מן הרבנים השורשיים המשקפים את הרוח הלאומית והתורנית של חכמי מרוקו וספרד המקוריים. היום הם חיקוי של רבני הקהילה החרדית האשכנזית, ואין ליוצאי בני ספרד השורשיים להתהלך בדרך זו. והנה עלה בידי לפני שנים לקרוא את תשובתו המרתקת של מרן הגדול הרב משה מלכה זצ"ל לראב"ד ורבה השלישי של פתח-תקווה. הוא נשאל בספרו שו"ת מקווה המים על ידי חייל הנמצא בחזית (בשנת

תשל"ד) בעניין סוגיה הלכתית בשבת, ותשובת הרב מרתקת מאוד. הוא אינו עונה ישר לשאלתו, וכך הוא פותח את תשובתו:

"מצבכם של חיילי צה"ל בחזית מדאיג אותי תמיד, עמד נגד עיני ותפש כמעט את כל מחשבותי, הייתי תמיד שותף לרגשותיהם ומרגיש בצערם, אך יחד עם זה התקנאתי בהם וחפצתי להיות אתם, חבל שהגיל מנע ממני את זאת. זכות גדולה זכו כי נמסר להם התפקיד החשוב מאת ההשגחה בעליונה להיות שומרים על בטחונה וקיומה של מדינת ישראל הצעירה, אשריכם שזכיתם לכך, שכרכם גדול ומכופל בשני העולמות, ושמכם יזכר לטובה בפיהם של כל אישי האומה לדורות עולם".

בפיגוע שהתרחש בהר נוף, ובו נהרג גם רס"מ זידאן סייף שנפל בעת שניהל קרב יריות מול המחבלים, בין המלווים היו מאות חרדים שנקראו להגיע ללוויה. בין הדוברים שמעתי את הסיבה להשתתפותם, בבחינת 'הכרת טוב' ו'כל המציל נפש אחת כאילו הציל עולם ומלואו', 'הוא נתן את חייו כדי שאחרים יוכלו לחיות', 'הוא זכה להיכנס לעולם הבא' ועוד דברים רבים המכבדים את המעשה. אך נפשי זעקה! והיכן היו אותם בני ישיבות ומאות של בני תורה בלווייתו של החייל סמ"ר שון כרמלי שנפל במבצע צוק איתן?! או לווייה של כל חייל אחר?! האם אין מספיק סיבות למה להשתתף בלוויה זו?!

רק כאשר דברי חכמים נשמעים על דרך השלילה למדינה, לצבא, לדגל ולהמנון, היא המביאה להתנהגות זו או לאמירות שליליות. החכמים האלו אינם משקפים את רוח רבני היהדות הספרדית השורשים. הרב משה מלכה זצ"ל, הוא החכם שלי במועצת חכמי התורה, הוא המשקף את הרוח הספרדית ובעיון קל כל רבני המערב מן הדור ההוא, הם בניגוד להחזרת העטרה החרדית (האשכנזית).

ובאותו עניין על אלה שזלזלו באחרונה בהמנון התקווה או ביחסם הזוי לדגל ישראל, ענה הרב משה מלכה זצ"ל בתשובתו המיוחדת בספרו 'מקווה המים' לשאלה שנשאל, האם מותר להעמיד דגלי ארץ ישראל בבית הכנסת? ומתוך תשובתו אנו למדים על חיבתו והתייחסותו למדינת ישראל:

"לא ידעתי במה נסתפקת, ומה הוא האיסור שיכול להיות בדבר. אמת היא שישנם אנשים קיצונים המתנגדים למדינת ישראל ולכל הקשור אליה, והם רואים בדגלה כפירה וסטייה מדרך התורה, אבל אנשים אלה הם מעטים מאוד ונער יכתבם, ודעתם לא מעלה ולא מורידה, והעיקר הוא שכל מה שקרה וקורה כאן במדינה הכל בהשגחה אלהית ויש לי כאן איכות דברים, רק שאין העת והזמן מוכשרים להעלותם על הכתב, ועוד חזון למועד, באופן, שלפי דעתי, **אין חשש כלל של איסור להעמיד דגל המדינה בבית הכנסת, אדרבא זהו כבודה ותפארתה של מדינת ישראל שיתנוסס דגלה על גבי ארון הקדש** כדי להוכיח קבל העמים והעדות שתורת ישראל וארץ ישראל היינו הך, וכי דגל ישראל צריך שיהיה קשור לתורת ישראל."

דעו לכם אחיי, כי כך נהגו רבים מאוד מבני עלייה זו, והם אינן מועטים אלא רבים מאוד ומפורסמים. והנה באו חדשים שטענו לכתר החזרת עטרה ליושנה, וזנחו מנהג אבותיהם והביאו מנהג אשר לא יכירנו. אילו בני עלייה זו היו רואים את מעללי החזרת עטרה ליושנה היו בדכדוכי נפש.

רק בבתי הכנסת שעוד מסורת אבותם בידם, דגלי ישראל מונפים בגאון, אולם רבים אימצו את דרך החזרת עטרה ליושנה והורידו דגלם. ואנו בני הדור השני מצויים בעת הזאת להיכנס בשערי ההיכל הספרדי השורשי והנכון ולהרים דגל ישראל.

שירת הגאולה

מו"ר אבי מרדכי אביטן זצ"ל, ידיד נפשו של הרב חיים שושנה זצ"ל ונטמן בסמיכות לידו, מוסר שמעתי ואספרה לכם. אבי היה מוטבע בחותם חכמי המערב. וכשזכה אבי לעלות לארץ ישראל הייתה תורת ארץ ישראל טבועה בו. היה יוצא נגד המלעיזים על מדינת ישראל, ומנהגו היה ביום העצמאות להודות לבורא עולם על הבאת הבנים לארץ ישראל ועל תחיית האומה. היה מציין: עדיין לא הגאולה המושלמת, אבל קמעא קמעא, ומונה את שבח המדינה. וכך נהג ביום העצמאות- לאחר תפילת שחרית חגיגית: חוזר לביתו, לומד ועוסק בתורה. לקראת הצהריים היה דן עמנו בשאלות שהיו בחידון התנ"ך, ובסיום היינו יושבים לשולחן ערוך שירי הודיה ולחם בית שאפתה אמי במיוחד לסעודת הודיה ביום זה. וכך בדרשות אבי עוד במרוקו היה מסיים תמיד: "יהי רצון שיהיו דברים אלו נחת רוח ליוצרנו ויעלנו לארצנו במהרה בימנו אמן כן יהי רצון".

וכך מספר הרב יוסף משאש, רבם של תלמיסאן שבאלג'יר ומקנס שבמרוקו ובערוב ימיו רבה של חיפה (נפטר בשנת תשל"ד), בהקדמתו לספרו "נחלת אבות" ח"ב על שמחת יום העצמאות :

"...וגם אני, העני, עניתי חלקי בעדת עוזי ומעוזי, בבית הכנסת המרכזי, פה עיה"ק חיפה, היפה, ומשם הלכתי הביתה, ואכלנו סעודתא, דמהימנותא בחדותא, ובשירתא תשבחתא, לאל אשר אויב מארצנו עיקר, ויהי ערב ויהי בקר, השכמתי בשמחה ובששון, ונפל בפי פסוק בזה הלשון, רבי אומר: שמחו את ירושלים..."

וכן הוסיף מגילה פיוטים ליום העצמאות כגון זה (חלק קצר מן הפיוט):

"...אתן הודאות ללובש גאות / עשה פלאות בחג העצמאות..."

שנת תשי"ח גדלה השמחה / גבורה נחה על עם נבואות

חמשה אייר, יהיה מצויר / תושב ותייר ירבו ההודאות."

ותן לחכם ויחכם עוד, והבאתי עוד כטיפה בים. מן הפייטנים המוכרים בקהילת מרוקו, רבי דוד בוזגלו זצ"ל (נפטר בשנת תשל"ה), המחבר פיוטים רבים, וליום זה חיבר פיוטים אחדים והנה הדוגמה לפניכם:

"...ובשוב בנייך אלייך מנצחים / אז דגלם יתנוסס לנצה נצחים"

הידד יהיה יום זה גדול ומשמח / כעל דגל ציון נצחון זורח..."

חיבתם הייחודית של חכמי מרוקו והמערב ידועה בזה שקיבלו וקיימו לקיים את התפילות כפי שמסרה הרבנות הראשית של ארץ ישראל. וכל החכמים והקהל כיבדו כל הנאמר באהבה ובשמחה, וקיימו את התפילות במשך שנים רבות וכך נהגו בארץ. ועל כן לכה בני וקשור דברים אלו כחותם על זרועך ועל לוח לבך יוזק, כי בכך הישועה תגדל ותקרב יום הגאולה הגדולה.

עוד כנער, בסידורי קהילות המזרח והמערב, בסוף הסידור נוספה תפילת יום העצמאות, אולם עם הקמת התנועה "החזרת העטרה ליושנה", הושמטו תפילות אלו מתוך הסידורים וכמעט ולא נמצא תפילה זו בתוך הסידורים. והנה נתעוררה רוח קודשנו, ורוח חדשה מפעמת בבני הגולים מן המערב וחזרו להוציא סידורים עפ"י מנהג קהילת מרוקו, ובכל סידור וסידור שיצא לא נפקדה ממנו תפילה ליום העצמאות. אשרי המחזירים עטרה ליושנה.

קריאה קדושה

על כן עלינו, בני הדור השני, אשר עדין זכות אבותם בידם, להחזיר את אמת העטרה ליושנה, להחזיר את המנהג שנהגו בו אבותינו, ולהלל ולשבח בורא עולם

על הזכות אשר נפלה בידינו להיות מהיושבים בארץ ישראל, במדינת ישראל. מוטלת עלינו, בני עולי מרוקו וצפון אפריקה, להחזיר עטרה ולהנהיג בכל מקום את סדר התפילה כפי שהתקבל ולהודות לבורא עולם. אל תלכו אחרי אותה עטרה, שרבים מבני המזרח והמערב חברו 'להחזיר עטרה ליושנה', אך אוי לאותה עטרה שהתקלקלה.

ואמרתי ומזה אל תנח ידך, וקראתי אל לנו לשקוט! מצווים כל איש אשר לבו דואב, וכל חברי הגרעינים התורניים בכל היישובים של הציונות הדתית, כשתילים נשתלו ועצים ניטעו וכעת הכו שורש, ובני המערב אשר רוח אבותם בידם, לחזור אל בתי הכנסת הספרדיים השורשיים ו"להחזיר עטרה ליושנה", לתקון את המעוות, ולהביא בפניהם את פרקי הגאולה של חכמי המערב ואחרים. על כן טעם זקנים קחו, והפיצו דברי חכמים אלו בגאולת המדינה אצל כל בתי הכנסת הספרדיים.

ובחותם דברי, מן המפורסמות, טעם זקנים לקחתי ממרן הרב יוסף משאש זצ"ל, אשר נשאל בספרו "אוצר המכתבים" חלק ג' עמ' קס"ג:

"עוד שאלת על יום העצמאות, שיש אומרים בו תחנון וסליחות וכו' ועל כך השיב: אין לך לסכסך דעתך בעניינים אלו, אתה ספרדי חרד, עשה מה שאנחנו עושים, עושים אותו יום טוב בהלל גמור ובהודאה למלך הכבוד ברוך הוא, ואוכלים ושותים ושמחים, ואין לנו עסק עם אחרים".

סדר יום העצמאות

כך היה סדר יום העצמאות לאבי זצ"ל מיום עלותו ארצה ממרוקן תשכ"ב

כך היה סדר יום העצמאות בבית הורי נחג,
עם נריחת האור לבלש אבי את בגדי הקג .

שמחה נסוכה על פניו בבקר ישראל,
ואל בית הקנסת רץ כצבי ישראל .

תפלתו היתה בנעם המקנה
ואת ההלל בשמחת המקנה.

מן התפילה היתה מתפנה אל ביתו לארוחת שחרית קמעא,
ומן הארוחה פנה לעסוק בגאולתן של ישראל קמעא קמעא.

ריחות הלחם האפוי לכבוד הקג, מעשה ידיה של אמי רחפו באווירה דארץ
ישׂראל.

ומתוך כך באו פניו ואמרו לו: אבא הגיע זמן חידון התנ"ך הגה הוא עולה
באוויר ארץ **ישׂראל**.

התחילו מסובין לשולחן והוא הולך ומתמלא לקראת סעודת **הקג**,
התחיל דן עמנו בשאלות החידון והיה מוסר את תשבחותיו **להג**.

ומשנבחר חמן המתנ"ך כפר השולחן ערוך כמצוות הקג וכמשתה **המלך**,
להם שרכמו פניו בשמחה, בישולים ערבים לחיך, זין וסעודה פיד **המלך**.

בשירים ובתשבחות היה מלווה את סעודתו וכך קמעא קמעא הגיע אל בונה
ירושלים.

בשעת הצהרנים היה פורש למניחת קמעא והיה אומר כך גאולתה של **ירושלים**

קמעא קמעא...

פסקי הלכה בעניין יום העצמאות

מתור תורתם של חכמי הספרדים

בשנים האחרונות התחילו לצאת סידורים עפ"י נוסח יהודי מרוקו. קיימים לפחות כעשרה סידורים, ובכל יום יום עוד מהדירים את התפילות והנוסח שהתפללו אבותינו. אולם, המעניין הוא שבכל אותם סידורים תמצאו את סדר התפילה של יום העצמאות, לעומת הסידורים האחרים והקודמים אשר נפקד מקומה של תפילת יום העצמאות. סימן זה מבשר את יחסם של חכמי מרוקו ליום זה. זכורני עוד כנער, שבסידורים של קהילות המזרח בסוף הסידור נתוספה תפילת יום העצמאות, אולם עם השנים השמיטו תפילות אלו מתוך הסידורים. כעת אנו נקראים לדגל להחזיר עטרה ליושנה, וב"ה בסידורי קהילות מרוקו חזרה התפילה למקומה. וכך פסקו חכמי הספרדים.

מרן הרב יוסף משאש זיע"א נשאל בספרו "אוצר המכתבים" חלק ג' עמ' קס"ג:

"עוד שאלת על יום העצמאות, שיש אומרים בו תחנון וסליחות וכו' ועל כך השיב: אין לך לסכסך דעתך בעניינים אלו, אתה ספרדי חרד, עשה מה שאנחנו עושים, עושים אותו יום טוב בהלל גמור ובהודאה למלך הכבוד ברוך הוא, ואוכלים ושותים ושמים, ואין לנו עסק עם אחרים".

וכך כתב בהקדמתו לספרו "נחלת אבות" ה"ב:

"ובאור כ"ח באייר תלב"ש, אשר כובע ישועה חבש, בכיבוש ירושלים, מקור מים חיים, בחדד חי העולמים, במלחמת ששת הימים, שנת לא' תשכ"ח, באייר ביום כ"ח, אשר הוקבע במדינה, ליום חג בכל שנה ושנה, בתפילות חגיגיות, בבתי כנסיות, עם נאומים והרצאות, על הניסים ועל הנפלאות, ונקרא בלב ובשפתים, יום ירושלים.

וגם אני, העני, עניתי חלקי בעזת עוזי ומעוזי, בבית הכנסת המרכזי, פה עיה"ק חיפה, היפה, ומשם הלכתי הביתה, ואכלנו סעודתא, דמהימנותא בחדותא, ובשירתא תשבחתא, לאל אשר אויב מארצנו עיקר, ויהי ערב ויהי בקר, השכמתי בשמחה ובששון, ונפל בפי פסוק בזה הלשון, רבי אומר: שמחו את ירושלים..."

במספר בתי כנסיות בחיפה ובירושלים נוהגים לשיר פיוט של מרן הרב יוסף משאש זיע"א, בערב יום העצמאות לאחר תפלת שמונה עשרה, וכך ראוי לנהוג בכל ארץ ישראל להודות לה' על כל הטוב אשר גמלנו.

הרב שלום משאש זצ"ל

מחברם של ספרי הלכה ומחשבה. כיהן כרבה הראשי של העיר קזבלנקה במרוקו ואחר כך כרבה הראשי של כל מרוקו, וכן כרב הראשי של ירושלים במשך 25 שנה ובתפקיד זה כיהן עד לפטירתו, ב-י' בניסן תשס"ג (2003), בגיל 95. עליו נאמר שנהג לבוא ביום העצמאות לבוש בגדי שבת לבית הכנסת לתפילה החגיגית, ולאחר מכן קיים סעודת חג בשיר והלל לשם יתברך.

וכך כתב בספרו "וזרח השמש" חלק ג סימן סג:

"יום העצמאות ודאי שהוא יום גדול. שזכינו בארצנו הקדושה ותיקנו הרבנים הא' בזמנו לגמור את ההלל בברכה. ומי שנהג כמותם, ישארו במנהגם. ומי שעדיין לא נהגו לא יברכו, כי נתחדשו דעות שלא לברך וספק ברכות להקל וכן כתבתי בהקדמתי לספר העצמאות. אכן הרב משאש דן בשאלה האם לברך על הלל אבל ודאי שאין ספק באמירת ההלל והדיון בו הוא דן האם יש לברך או לא. בסידור 'מזרח שמש' שיצא בפיקוחו האישי, הקפיד להביא את כל נוסח התפילות ליום העצמאות וליום ירושלים."

מרח הגאון הגדול המפורסם משה מלכה זצ"ל

היה רבה הראשי של פתח תקווה ונפטר בשנת תשנ"ו. הרב מלכה נסמך על ידי רבה הראשי של יהדות מרוקו, הרב יהושע ברדוגו לשוחטט ובודק מומחה. בשנת תש"ז (1947) על פי בקשתו של הרב כלפון (רבה של טיטואן), שימש כרב בקהילות לעראיש, לקדה-כביר וארזילא (צפון מרוקו), וכן שימש כחבר בית הדין בקזבלנקה שפעל בראשותו של הרב שלום משאש, ושימש כסגן נשיא בית דין זה. בתמוז תשכ"ז (1967), עלה לארץ ישראל ושימש כרבה של העיר פתח תקוה עד פטירתו. מגודל ענוותנותו הגדולה, באמת ובתמים, אנו יכולים ללמוד חיבתו העמוקה ללא מיצרים לארץ ישראל ולמדינת ישראל וכך דבריו:

"...מיום עמדי על דעתי, נמשכתי בכבלי קסם אחר כל דבר הקשור לארץ ישראל, היא היתה מיטב חלומותי... היא השביעה אותי מרוב טובה, היניקה אותי מחלבה ומדבשה, ואפשרה לי להתענג ולהתבסס מיו תורתה, זכתה לי ועזרה בידי להדפיס את ספי "מקוה מים" ששה

חלקים ו"נטפי המים" שלשה חלקים" (בהקדמתו שו"ת "מקוה מים" חלק ה').

מורנו ורבינו הגאון נשאל בספרו:

האם מותר להעמיד דגלי ארץ ישראל בבית הכנסת, ועל זה השיב:

"לא ידעתי במה נסתפקת, ומה הוא האיסור שיכול להיות בדבר, אמת היא שישנם אנשים קיצונים המתנגדים למדינת ישראל ולכל הקשור אליה, והם רואים בדגלה כפירה וסטיה מדרך התורה, אבל אנשים אלה הם מעטים מאוד ונער יכתבם, ודעתם לא מעלה ולא מורידה, והעיקר הוא שכל מה שקרה וקורה כאן במדינה הכל בהשגחה אלהית ויש לי כאן איכות דברים, רק שאין העת והזמן מוכשרים להעלותם על הכתב, ועוד חזון למועד, באופן שלפי דעתי אין חשש כלל של איסור להעמיד דגל המדינה בבית הכנסת, אדרבא זהו כבודה ותפארתה של מדינת ישראל שיתנוסס דגלה על גבי ארון הקדש כדי להוכיח קבל העמים והעדות שתורת ישראל וארץ ישראל היינו הך, וכי דגל ישראל צריך שיהיה קשור לתורת ישראל".

מִרְן הַגְּאוֹן הַעֲצוּם הַרַב עוֹבְדִיָּה יוֹסֵף זצ"ל:

".... ברצוני להדגיש תחילה כי מדינת ישראל ועצמאות שלטון עם ישראל בארצנו הקדושה הינם בעלי חשיבות היסטורית ודתית ממדרגה ראשונה.

לאחר כאלפיים שנות גלות לעמנו הנדכה והנרדף בארצות הנכר, זכינו לשוב לארצנו הקדושה תחת שלטון עצמאי במדינת ישראל.... שלש

פעמים זכינו בעזה"י לנצחונות נפלאים על אויבנו הזוממים להכחידנו, במלחמת הקוממיות, מבצע קדש ובמלחמת ששת הימים ראו כל אפסי ארץ את ישועת (ה') אלהינו.

ובתלתא הוי חזקה... נאמר, "וראה בטוב ירושלים": מדינת ישראל כיום היא מרכז התורה בעולם כולו... אמנם אין לכחד כי ישנם לדאבוננו צללים רבים המעיבים על שמחתנו, אולם מעט אור דוחה הרבה מן החושך. עד שיפוח היום בביאת משיח צדקנו ונסו הצללים, ועלינו יזרח ה' וכבודו עלינו יראה עכ"ל". (קובץ תורה שבעל פה כרך ט"ז, תשל"ד, עמ' י"ט – כ').

וכך כותב בשו"ת "יביע אומר":

"רבים ועצומים מגדולי ישראל רואים בהקמת המדינה "אתחלתא דגאולה" ... מכל מקום הואיל ועדיין רב הדרך לפנינו כדי להגיע אל המנוחה ואל הנחלה, הן מבחינה מדינית וצבאית, והן מבחינה מוסרית ורוחנית לפיכך אין לחייב לגמור ההלל בברכה".

מֶרֶן הַגָּאוֹן עִמְרֵם אַבּוּרְבִיעַ זצ"ל

הגאון אבורביע עלה ממרוקו לארץ ישראל בשנת תרס"ו (1906) בהיותו בן ארבע-עשרה שנים, היה תלמידו של הרב יוסף חיים בן יהודה הכהן, ששימש ראב"ד של עדת המערביים בירושלים. הגאון אבורביע עסק במסחר תשמישי קדושה וספרים בשכונת מחנה יהודה בירושלים בשותפות עם ידידו הרב יוסף שלוש, שהיה ראש עדת המערביים בירושלים. בשנת תשי"א (1951) נבחר אבורביע על ידי הרבנות הראשית לישראל, בראשותו של הראשון לציון עוזיאל, כרב ראשי לעדה הספרדית בפתח-תקווה לצידו של הרב הראשי של פתח-תקווה עוד לפני הקמת המדינה, נטל הרב עמרם אבורביע חלק במאבק היישוב בארץ

לתקומת המדינה. היו לו קשרים עם מחתרת ההגנה, בגין זאת אף נעצר על ידי שלטונות המנדט. גם בניו נמנו על הנוטרים והיו חברי מחתרות ובהמשך שרתו בצה"ל. מרן הגאון עמרם אבורביע זתע"א, שהיה בקי בחישוב "תקופות ומזלות" זיכנו בחידוש נפלא: שביעי של פסח, קריעת ים סוף – כנגד יום העצמאות.

מרן הבית יוסף, ר' יוסף קארו זצ"ל בשולחן ערוך, או"ח סימן תכ"ח סעיף ג' הביא שכל חגי השנה נקבעים עפ"י ימי הפסח בא"ת ב"ש, דהיינו לדוגמא: האות יום שחל בו יום א' של פסח-בו יחול תשעה באב וכן על זה הדרך:

א-ת תשעה באב.

ב-ש שבועות.

ג-ר ראש השנה.

ד-ק קריאת תורה. שמחה תורה בחו"ל אסרו חג בארץ.

ה-צ צום יום הכיפורים

ו-פ פורים החל לפני פסח

על היום השביעי של פסח, יום קריעת ים סוף לא הובא סימן בשולחן ערוך. ועל זה כתב בספרו "נתיבי עם", סימן תכ"ח " ובימינו זכינו לדעת

ז-ע שיום שביעי של פסח הוא יום העצמאות". לב מלכים ביד ה', וקורא הדורות מראש, נתן בליבם לקבוע את יום העצמאות לפי התאריך העברי (ולא בלועזי) דווקא בה' באייר, שלעולם יהא כנגד גאולת מצרים, שביעי של פסח, וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות, אמן.

האדמו"ר רבי מאיר אבוהצירה זתע"א.

הגאון, הצדיק המופלא, המלומד בניסים האדמו"ר רבי מאיר אבוהצירה זתע"א, בנו של הבבא סאלי, נשא תפילה לפני א-ל שוכן מעונה, מספר חודשים לפני הקמת מדינת ישראל בפיוט שחיבר "יחיד רם יערות חושף", השגור ומושר בפי רבים מיהודי המערב-מרוקו שם ביקש מאדון האדונים: "דגל ישראל הרימה".

וכשקמה המדינה והונף והורם הדגל, אמר על כך אביו הגה"צ המלוב"ן אדמו"ר רבי ישראל אבוהצירה ה"בבא סאלי" זצ"ל:

"תפילתו עשתה רושם גדול בשמים בהקמת מדינת ישראל".

הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל ראשון לציון, הרב הראשי לישראל.

בתשובה למכתבכם מיום כ' אייר דנא. הנני לענות:

"יום העצמאות במדינת ישראל הוא אחד הימים הגדולים בתולדות ישראל שיש בו משום גאולת ישראל מסכנת כליה ודאית ח"ו, בקום על הישוב הארץ הישראלי שהיה מצער בכמותו ודל בכוחותיו, כל תושבי הארץ הרבים ועצומים וממלכות ערב שמסביב הארץ בנשקם וחילם, ולולא ה' שהיה לנו, כי אז חיים בלעונו אותנו היושבים בארץ, ואת כל קהילות ישראל שבממלכתם, לפיכך גם זה הוא ניסא דרבים לכל ישראל, ומצוה לנהוג בו פרסום של הודיה למושיעם של ישראל, בבתי הכנסת ובבתי הספר ותלמודי תורה, למען יכירו התלמידים את חסדי ה' עם עמו ישראל ביום זה.

ומצוה על ההורים להביא ילדיהם אתם בבתי הכנסת להודות לה' [על] חסדו, ולהתפלל לבצורה ושלומה של מדינת ישראל, שבשלומה יהיה שלום לכל ישראל."

הרב עובדיה הזאיה - נולד 1890 נפטר 1969

נחשב לאחד מבכירי חכמי ההלכה הספרדיים וגדול מאוד בתחום הקבלה. היה מבכירי ההוראה בישיבת פורת יוסף והרב הראשי לפתח תקוה, וכן חבר בית הדין הרבני. בשנת תשי"ח פרסם את הכרך החמישי של ספריו, שו"ת "ישכיל עבדי" וכך כותב לאחר דיון בעניין שלושת השבועות:

"בוודאי דגם הקמת מדינת ישראל ומנהיגיה הכל הראה הקב"ה לאדם הראשון ואין להרהר אחר מידותיו יתברך ויתעלה... ואיני יודע מה להם כי יזעקו, אחרי כי כך גזרה חוכמתו יתברך, כאמור כי אפילו ממונה על סדרי השקיה משמים הקימוה וכל שכן מדינה שלימה עם שרים ורוזנים.. יוצא מכל זה, כי חס וחלילה להגיד על אלה שהשתדלו נמרצות עם מלכי עולם להקמת המדינה וכן אותם המטפלים בהגברת העלייה, כאילו חס וחלילה עושים נגד השבועות הנ"ל..."

מעט מחכמי ספרד שדברי קודשם צוטטו לעיל זכו לראות בשחרור ירושלים השלמה, או רק בהקמת מדינת ישראל וזכו לעלות אליה, והתקיים בהם: "עין בעין יראו בשוב ה' ציון" – כלם הודו לה' על כל החסדים והטובות אשר גמלנו ה'.

פרק ה'

תפיסות חברתיות

פרק ה', הוא המשך לאותם עקרונות יסוד בתפיסה
החברתית של חכמי המערב, בפרק זה נוכל לקבל
את תפיסתם של חכמי המערב אל בני הקהילה וכיצד
הם הגיבו לעוולות חברתיות.

מאמר ראשון, אחוזת אתרוגים - מעיד על קלקול עמוק בחברה הדתית-לאומית,
שבמקום להתערב בכלל ישראל מתכנסת בשכונות נפרדות וסגורות, בניגוד
לתפיסה הספרדית המבקשת להתערב עם הבריות, דרוש חשבון נפש

מאמר שני, המחאה החברתית של רבי שמעון, פועלו של רבן שמעון בן גמליאל
להוזלת מחירי קרבנות היולדות מצטרף למפעל העצום של חכמים לאורך
הדורות שתקנו תקנות להוזלת יוקר המחיה. איה קולם של הרבנים במחאה
הכלכלית הנוכחית?

מאמר שלישי, מדינת ת"א זקוקה לעיירות פיתוח, מדינת תל אביב שלחה את
העולים אל הפריפריה והאחריות החברתית לשוויון וצדק עומדת לה עוד מאז
רק תודעת החובה היא זאת שתאחד את העם.

אחוזות אתרוגים

הצורך במנייני צהר ובמיזמים חברתיים דומים מעיד על קלקול עמוק
בחברה הדתית-לאומית, שבמקום להתערב בכלל ישראל מתכנסת
בשכונות נפרדות וסגורות. דרוש חשבון נפש

"פתוך עמי אֲנֹכִי יִשְׁכַּת"!

בספר לכים ב' ספר על האיִה הגדִלה נִמְנֵם, הַטְּרַחַת בְּסִיפֵי רַבָּה
לארֶחֶ אֶת הַנְּבִיא אֱלִיָּהּ עַבְדֵי הַיְהוָה, כִּינָה לְעַנְיָה "עֲלִיתָ קִיר קִטְנָה" בַּה' יִשָּׁה
לְחֹן כְּסֵא הַיְהוָה". אֱלִיָּהּ עֲצָה לְהַיָּבֵל אֶת הַיְהוָה כִּינָה לְעַנְיָה, עַל כֵּן
אֱלִיָּהּ עֲנָה הַנְּבִיא אֶל אֱלִיָּהּ הַיְהוָה: "הִנֵּה לְדַבֵּר לְךָ אֶל הַמַּלְאָךְ אוֹ אֶל
שָׂר הַצָּבָא", הִיא עֲנָה: "פְּתוּךְ עַמִּי אֲנֹכִי יִשְׁכַת". אֲדַרְתִּי הַיְהוָה [פְּרָטִית
נַח, סֵט ב] עֲדָה זֶה הַתְּרַחֵם בְּרֵאשִׁית הַיְהוָה, אֱלִיָּהּ עֲנָה אֶת אֱלִיָּהּ הַיְהוָה
הַיְהוָה יִתְּנוּ הָאֱמִנִים עֲבָדָיו לְעַבְדֵי הַיְהוָה-הַקְּבֵלָה, הִיא הַיְהוָה יִבְרַח
לְאֱלִיָּהּ ע: "פְּתוּךְ עַמִּי אֲנֹכִי יִשְׁכַת"! אִינִי עֲצָה יִזְכִּיר אֶתִּי לְבָדִים יִגִּיתִי
עֲלֵי בְּפִי הַיְהוָה כִּדֵּי לֹא יִצָּא עֲבָדָיו הַיְהוָה, אֲלֵא בְּתֵיבָה עֲלֵי הַיְהוָה הַיְהוָה יִתְּנוּ
לְעַדֵּת הַיְהוָה לְאָדָם לְהַכְלִיל עַצְמוֹ עִם הַיְהוָה, הִיא הַיְהוָה יִבְרַח הַקַּפְתָּ עֲלֵם

¹¹ פֶּרֶסֶם בְּסֵפֶר 'בַּת', 'עִיתוֹן קוֹר רֵאשִׁית', כ"ט אֶלּוֹל תַּע"ד, 24.9.2014

ברורה האומרת מעייני אינם נתונים לצרכי הפרטיים כי בתוך עמי אנוכי יושבת.

בשנים האחרונות תקופת תשרי מכילה גם מודעות רחוב ומודעות בכתי הכנסת המזמינים את הציבור הלא דתי והדתי להצטרף למנייני צוהר, הזמנות לסדר ראש השנה, סוכות פתוחות ועוד מיזמים חשובים מאוד.

הייתכן שמיזמים אלו הורתם היא בחטא או בקלקול ?

יהודי שומר מצוות המתהלך ברחובות העיר יוכל לזהות בנקל את אפיון וסביבת מגוריו בשבתות ותקופת החגים, ראש השנה, סוכות, חנוכה, פורים ועוד. חגי ישראל המתרחשים בסביבה העירונית-קהילתית יוכלו לשפוך אור על התהליכים שהחברה הדתית הציונית עוברת מחיים בתוך ציבור מעורב למעבר לחיים בתוך "אחוזות אתרוג – שמורות טבע" לציבור הדתי.

"אחוזות אתרוג"

אפתח דברי בחידה ואשאלה מכם, כמה מן הקוראים סוכם פונה למרחב הציבורי? כמה מן הקוראים סוכם פתוחה לציבור? האם בשכונתכם בחג החנוכה הנכנס מסוננורים מאורות החנוכה? אמרו נא מה הוא משלוח המנות אשר אתם מקבלים? אם משלוח המנות הוא מרוכז ועליו חתומים מספר רב של שכנים? האם בכל מס' דקות עומדים בפתח ילדים מחופשים עם משלוח מנות? ועל זה הדרך.

אם תשובותיכם לשאלות הן ככן, כנראה אתם גרים בתוך שכונה וקהילה דתית.

רחש ליבי מתמול גם שלשום על התקלה האחוזת בנו בציבור, התהליכים בהם החברה הציונית הדתית צועדת ויוצרת בתוך ערים שכונות של ציבור דתי, או

ישובים דתיים בהיפרדותן מן הציבור הכללי. תנועה זו יוצרת סביבה תרבותית ויהודית הפוגעת בשורש העם היהודי.

הציבור הדתי לקח על עצמו משימה לאומית וכך הגדיר אותה מרן הרב עוזיאל זצ"ל:

"תורת ישראל אינה גנוזה בארון הקודש שבכותל בית הכנסת אבל היא מתהלכת אתנו בכל צעדינו ובכל פינות שאנו פונים מאירה אותנו באורה ומקדשת אותנו בקדושתה, וחוזרת ומארה וחוזרת ומתקדשת על ידנו...עבודתם של חובשי בית המדרש בשדה תחיתנו הלאומית בארץ האבות שתהיה מבוססת על תורה העבודה בכל יופייה ונעימותה, באיכות העבודה ותחומיה במשפט העבודה ועובדיה, לתכליתה הנעלה...תחזקנה ידיכם צעירי וגיבורי ישראל התחזקו והיו לאנשי החיל והיו דוגמא יפה ונעימה לעבודתנו בארץ בכל מקצועיה וענפיה וקידשתם בזה שם שמים ושם ישראל...חזקו ונתחזקו בעד עמינו וערי אלקינו...(מכמני עוזיאל א', עמוד תס)

את המשימה הלאומית של השתלבות בחיי המעשה כפי שתוארה ע"י הרב עוזיאל זצוק"ל חייה נושמת ובוועטת וב"ה ידנו בכל תחומי הרוח העשייה, הצבא, המדינה, התרבות ועוד. אולם אט אט אנו שומטים את ערי אלוקינו כאשר אנו שותפים להקמת שכונות דתיות לאומיות, במעשינו אנו גורמים להפקרת ערים רבות ושכונות רבות אשר מטבען צריכים להיות מעורבות, אך נוחות הציבור הציוני הדתי והאינטרס האישי הפרטי גברו על המשימות הלאומיות ואט אט כשלנו במעשינו. חברת הבנייה משה"ב ודומיה וכן כל אותן שכונות דתיות הקמות כפטריות "נאות זבולון", "נאות נריה", "נאות אברהם" חריש לדתיים ועוד רבים, יצרו תבנית נוף סביבה חדשה הם רוקנו את הציבור הדתי מן השכונות הכלליות המעורבות, הם הרחיקו עולם תרבותי ושיח

משותף מן הציבור הכללי, עברנו מן ערי אלוקינו האחוזות את ארבעת המינים ביחד אל "אחוזת אתרוג" העוטפות אותנו בפשתן איכותי וחלילה מלהיפגע מבחוץ, בדרכנו זו אנו מחקים את התפיסה החרדית. השתעבדנו לדירה עם מרפסת סוכה, כיור מחוץ לשירותים, כיור כפול ועוד אמתלות שווא, והוספנו חטא על פשע בתירוץ חינוכי מן המעלה הראשונה, חלילה שבנינו ובנותינו לא יושפעו מן הסביבה, חלילה לא נראה חילול שבת, או מוזיקה רועשת בשבת, חלילה לא יכנסו ילדינו לבתים שאינם שומרי כשרות ועוד מרעין בישין של תפיסה קלוקלת.

ומה היה לנו בעקבות נהירתנו של הציבור הדתי הלאומי אל "שמורות הטבע", הופקרו ערינו ושממה של צביון דתי ירדה מן העיר, המתהלך ברחובה של עיר בתקופת החגים לא יחוש בחג הסוכות או חנוכה ועוד. וכתוצאה מקלקול זה נדרשה החברה הציונית הדתית לשוב לתקן את אשר קלקלנו, וכך הוקמו ארגונים רבים המתארים את השליחות החדשה אשר לקחו על עצמם להביא אל תוך הציבור הכללי. פעולתם של הארגונים חשובה עד מאוד אך הורתם היא בחטא. הפקרנו את הערים מתוך יושבי ציבור דתי ועל כך נדרשנו להקים גרעינים תורניים כמטרה ליצור חיבור וליצר גשר רחב בין עולמות, גם כי לא תמיד נזהרנו במרכב האנושי של הגרעין התורני ויש שהקימו את הגרעין בבחינת "אחוזת אתרוג" לעומת גרעינים שעליהן נאמר "בתוך עמי אנכי יושבת". הוקמו מניני צוהר בכדי לפתוח את בתי הכנסת והתפילה אל הציבור הכללי, אילו נכחנו בתוך ערים ובתי הכנסת היו ממוקמים קרובים לרבים מן השכונות הם היו מצטרפים בקלות למניינים, אולם בתי הכנסת הורחקו מן השכונות הכלליות ומוקמו באזורים הדתיים ועל כך נדרשנו להקים מניני צוהר. ארגון בית הלל מתהדר בשבת ישראלית בהן משפחות דתיות וחילוניות הסבו יחד לשולחן שבת, אילו היינו גרים בתוך השכונות ושכניי הם מכלל עם

ישראל ההזמנה הייתה טבעית ופשוטה ולא היה צורך בעוד גשרים, כי לא היה כלל תהום בין הציבורים.

בדרך לכדור רגל

שריד אנוכי בקהילה לא דתית, ובטוחני שיש עוד רבים מן הקוראים אך בכל שנה ושנה גדל הציבור הדתי הלאומי הנוטש את המרחב הכללי אל "אחוזות האתרוג", מגוריי הינן במרחק עשר דקות הליכה אל קהילה תוססת של ציבור דתי המגודרת בתרי"ג מצוות. אך ליבי, ליבי, בכל שבת צועד אני שדרת רחוב של 60 בנינים בדרכי אל בית הכנסת בקהילה הדתית, ולצערי אנוכי בין היחידים ההולך כאיש שומר מצוות, או ההולך עם טלית בשבת. לא פעם בדרכי לביתי, שומע ילד השואל את אביו, אבא מה הוא לובש? בשבת שכניי מוזמנים לשבת שלום, ומנגינות השבת משתלבות עם קולות הרחוב הכללי. בימי החנוכה יכול אני להלך מרחוב לרחוב אך האורות המרצדים הינם של הטלוויזיה, חנוכיות לא דולקות וצר לי, חנוכייתי בודדה במערכה ומנסה להאיר, אך עוצמתה אינה מספיקה היא זקוקה לחברותיה הנמצאים ב"מרחב המוגן". בהיכנסי למתחם הדתי נתקל בסנוור מידי של אורות החנוכה של כל הציבור הדתי, ומדוע לא יתפזרו בין כלל ישראל בעיר?! ואילו באתי לספר לכם על סוכות אז אין בביתי מרפסת סוכה לעומת אלו החיים במרפסות הסוכה עומדים רווחים מחוץ לסוכה וצפופים בסוכתם, ראשו ורובו בקושי כי זאת מרפסת סוכה. ואנוכי יורד לחצרי המשותף עם שכניי ובונה את סוכתי ברווח ולא בצמצום פותח את שערי סוכתי לכל הבאים, ילדי הבניין מקשטים את סוכתי ונגינות החג יוצאות מן הסוכה אל מרחבי השכונה... אך צר לי כי לאורך הרחוב ושדרת הבניינים הרבים, מתברר שעומדים בקושי שתי סוכות ואין ביניהן קשר עין. לקחנו עלינו את עול בנין האומה והשתתפות בבנין העם הארץ והמדינה, אנו נמצאים בכל מגזרי העשייה התרבות ועוד רבים, אך לשם

אנו פוסעים בכדי להתפרנס ובסיומנו את עבודתנו אנו חוזרים אל תוך "אחוזות האתרוג" שבנינו, חלילה לא נהיה מושפעים מבחזן, האם זאת שליחותנו? האם זאת האומה עליה נצטוונו להיות שותפים בה?

מו"ר אבי עליו השלום שימש כרב הקהילה במרוקו וכן בעלייתו ארצה השתכן בבניין עם כלל עם ישראל ועל כל גוונים, מסורתי, שומרי התורה ואף הרחוקים מן הדת, אך התערבותם של רבנים והציבור הדתי השפיעה על נוף תבניות של הציבור הכללי. וכך היה מעשיו בשעת חזרתו מן התפילה בשבת, בזמן זה נערים רבים היו שותפים במשחק כדור רגל ודרכו חזרה הייתה במעבר ליד מגרש הכדור רגל, אני עקפתי מסביב בכדי לא להסתבך עם בני הנוער, אך אבי אינו היה נוהג כך, הוא היה חוצה את המגרש באלכסונו, ובאותה שעה דממת כדור, שחקני הכדור רגל היו ניגשים אל אבי והיו מברכים אותו ב"שבת שלום רבי מרדכי" ומנשקים את ידו ובצורה מופתית מתארגן טור של בני הנוער העומדים והוא היה משיבם בשמחה שבת שלום ואף פעמים היה מוציא סוכריות ומחלק, כך היה מנהגו שבת ושבת וכך היה מנהגם, בטוחני שאותם בני נוער שטעמו מן החוויה של ראיית רב מתהלך בטלית והם מכבדים אותו, מפסיקים את המשחק לכבודו, בתוך תוכם נוצר הניצוץ היהודי וחלקם תיקנו את מעשיהם. ומה אנו ברחובותינו בהם נהלך ברגש, צר לנו כי לא נמצא את רבני ישראל או שומרי המצוות מתהלכים בתוך המרחב הכללי, ונער יספרם.

להיות שליח

יש החושבים שכדי להיות שליח חב"ד יש צורך לצאת אל הודו נפאל ועוד, כדי להקים בית חב"ד, אחיי ורעיי נא דעו כי כל יהודי שומר מצוות החיי בתוך בניין מעורב משמש כשליח, איני צריך להרחיק למזרח הרחוק. ביתי בתוך עמי וכדייר שומר מצוות יחידי בתוך בניין של 36 משפחות הוא פתוח לשאלות הקשורות בענייני דת, מסייע ברכישת מזוזות או תפילין, משוחח

איתם על עניינים כללים, דואג לרווחת הבניין בתחום הרוחני. בחג הפורים משלוחי מנות מפוזרים בין שכניי ולא מכריי, ילדיהם מתארחים בסוכתי ומקשטים אותו, שכניי מזמנים לסוכתי ולארוחות, ועוד פניות רבות הנוגעות בענייני דת ונפשי מתערבת איתם בשיבות הועד. וגם הם שותפים בהתחשבות בדייר הדתי וכשהוחלט על בניית דלת חשמלית בשבת התאפשרה לי כניסה אחרת שאין גורמת לחילול שבת, אורות המדרגות דלוקות בשבת מאחלים לי שבת שלום לפני עלייתם במעלית (לא של שבת). איני זקוק לשבת ישראלית של בית הלל, אחד משכניי הגר בקומה השישית הוזמן לארוחת ליל שבת, כמובן במאור פנים נכנס לביתי עם בקבוק יין עוד אני מתחבט מה דינו של בקבוק זה והוא מצהיר בפניי שירד במדרגות כי לא היה בטוח אם מותר לו לרדת עם הבקבוק במעלית!.

אותם החוששים לגידול ילדים בשכונה מעורבת, מחקרים הראו שאין ערובה שילדיי יהיו שומרי מצוות גם כאשר גרים בתוך "שמורות הטבע", ומניסיוני הדל מול ילדיי, דווקא גדילת ילדיי בתוך שכונה מעורבת ומפגשם עם הציבור הכללי חידדה את השאלות הערכיות והשאלות דתיות שלהם עוד בהיותם צעירים מאוד בגילם, האם אפשר לאכול אצלם בבית? למה אסור? או כשהתארכה משפחה בביתי מה היא יכולה להביא ועוד שאלות מרתקות שמפגשים אלו יצרו. (אין כאן להביע את דעתי בסוגיית בתי ספר מעורבים הדורשת מערכת יסודות שונים לעומת מגורים בבניין מעורב).

רבים מחבריי בקהילה "אחוזת האתרוג" אינם מודעים למתרחש ברחוב אחד קדימה איך נראה יום השבת או יום הכיפורים או שאר החגים, כיצד העם מתנהג ביום זה! וכיצד הם יכולים להשפיע ולסייע.

קיומן של מצוות רבות הן מצוות חברתיות ואינן יכולות להתרחש רק בסביבה דתית בלבד, הדלקת החנוכייה היא פרסומא ניסא הצריכה להתרחש גם אצל

הציבור הכללי. שותפות בבניין הסוכה או בלהתארח בסוכה אינה יכולה להתרחש בדירות עם מרפסת סוכה, הכיצד יוכל להיכנס לסוכה? לעומת סוכה המונחת ברחוב פתוחה לכלל ישראל. מצוות משלוח מנות המועברת בין ציבור דתיים שעד לפעמים גם משלוח המנות שלך חוזר אליך אין בה ריח של משלוח מנות ויכולה להתקיים דווקא אצל רעיך שאינן מכיריו מנהג זה ועל זה הדרך!

עוצמתם הרוחנית של בניין המצוות יכולה להתרחש רק בשכונה מעורבת בבניין מעורב האישה השונמית חוששת מן האפשרות שהיא תוזכר לבד, ומעדיפה להיזכר בתוך הכלל. כיצד יכול אדם להיזכר בתוך הכלל? רק כאשר ישתף עצמו עם הציבור! רק אם הוא רואה את עצמו כחלק מהציבור הכללי בעיר, דואג לו וחרד לו, הוא הופך להיות חלק מהציבור.

חז"ל העמיקו בעומק סוד עניין החלבנה הקיימת בקטורת.

"... כי שלמות הפרטים, נמצאות בכלל, ואיזה חסרון שיהיה בפרטים לא ימצא בכלל, אבל אפשר שחסרון אחד מן הפרטים יוצא מהשלמויות שביתר הפרטים מן הכח אל הפועל. וזהו העניין הנרמז בחלבנה הנכנסת בסמני הקטרת, כי עם היות ריח החלבנה מצד עצמה בלתי נאותה, אפשר שיהיה לה כח לעורר ולהוציא איכויות הסמים האחרים ולעורר בשמיותם. וכן על צד המשל, אם ימצאו בכלל אחד, פרטים בעלי חסרון מאשר יכביד עליהם הכח המעורר לנקמה בלתי משוערת, [אלא] בהימצאם בתוך הכלל, יעוררו כוחותיהם למה שראוי בפעל הזה .." (דרשות הר"ן - הדרוש הראשון)

סיומו של חודש תשרי הוא חג שמחת תורה, דווקא חג זה המאפשר לכלל עם ישראל לחבק את התורה ולרקוד יחד לב אל לב, אך מה עם ראשית השנה?

"אין האדם רשאי להיקרא אידיאליסטון אלא מתוך המעשים שמוטל עליו לעשותם לשם תועלת החיים חיי היחיד וחיי הציבור. נמצא שלא די לאדם לדעת את חוקי האידיאל ותורתו בכדי להיות אידיאליסטון... כך לא די לאדם מישראל לדעת את תורת היהדות וחוקותיה בכדי להיות עברי – העיקר חסר מן הספר: המעשה! אנשי מעשה מכניסים חיים בחיים ובחברה, אנשי מעשה בעלי רוח יתירה, יוצרים חיים חדשים מתוך שאיפה מסתורית שבישן ומכניסים אור חדש בישן. אנשי מעשה – אפילו מבני ההמון שעל ידם האידיאה מתלבשת בחומר המעשים ואורה מתגלה ומאיר ומחדש, אינם נבראים אלא על ידי חינוך: חינוך שמביא למעשה! (מכמני עוזיאל חלק ג, עמ' קצט)

הרב קוק זצ"ל באורות התשובה מרחיב רבות בעניין התשובה הכללית והמחויבות של תשובה כזו, בסיום ספרו, תוספות התשובה מתאר הרב את פרקי ההתקרבות של תשובת הדור:

"ארבעת הפרקים, שהחינוך של הדור שנתרחק מקדושתה של תורה, צריך שיתקרב על ידם אל מקור הקודש, הם: כבוד הדת, חיבת הדת, הכרת הדת, וקיום הדת. אין שום אדם מישראל יכול לסלק את עצמו מכל מה שנוגע לכבודה של דת ישראל... אחרי שחובת הכבוד תתמלא יבוא התור לפתח את רגש החיבה לדת... ורק אחרי ההכרה שתבוא אחרי הכבוד והחיבה, יכולים אנו לקוות לקיום הדת, לאור של תשובה שתופיע על כל אחינו מקרוב ומרחוק, לשוב לצור ישעם ומשגבם, ובזה המפתח של הגאולה הוא גנוז". (אורות התשובה, תוספות פסקה ח')

תקנות חכמי ישראל

בימים אלו מחויבים אנו לתקן את הקלקול, חכמי ישראל ידועים בהקפדתם על קיום מצוות ובדרישתם מן העם להקפיד ולקיים את התורה בבחינת בין אדם למקום, אך עליהם גם להשמיע את קולם ולהנחיל לכל העם היושב בציון ובפרט לצעירי הציבור הדתי את מחויבותם לכלל ישראל, ולצאת בקריאה "היו לא תהיה" גם בעניינים חברתיים ולא להשאיר את בניין הארץ לעסקני הנדל"ן. וכך נהגו בארצות הגולה כל קהילה וקהילה קבלה על עצמה תקנות. במדינות אשכנז היו תקנות הקהל וילנא, פראג ועוד חתומות על ידי ראשי הקהל ואחריהם חתמו הרבנים. אולם בקהילות הספרדיות התקיימו תקנות חכמים, החכמים הם שתיקנו ואחריהם חתמו ראשי הקהילה. רבי אברהם אנקווא צוק"ל סידר את התקנות מתקופת חכמי ספרד ועד חכמי מרוקו האחרונים בספר בשם כרם חמר על מנת שבית דין יפסוק על פיהן, וכך המשיכו חכמי מרוקו עד לפני 50 שנה לתקן תקנות לתיקון הדת, תיקון החברה והעולם בספרו "כרם חרם" ניתן לראות תקנות נועזות שקבעו חכמי הדור לרווחת הקהל ולדאגה לכלל הקהל, כגון תקנה למעט בהוצאות חתן, טופס הסכמה למעט בתכשיטין תקנה על ריבוי הסעודות שבזה יש הפסד לעניים ועוד רבים. אנו בדורנו זקוקים לאנשי חיל היכולים לתקן תקנות ולצאת בהצהרות אל צאן מרעיתם בבחינת עזרא הסופר המכנס את כל העם לאספה מיוחדת בראש השנה ומתקן תקנות לתיקון פני החברה והדת והעם כשמעם את דברי התורה, ויאמר להם: "לכו אכלו משמנים ושתו מממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו פי קדוש היום לאדונינו ואל מעצבו פי חדות ה' היא מעונכם".

המחאה החברתית של ר' שמעון

המחאה החברתית של ר' שמעון¹²

פועלו של רבן שמעון בן גמליאל להוזלת מחירי קרבנות היולדות מצטרף למפעל העצום של חכמים לאורך הדורות שתקנו תקנות להוזלת יוקר המחיה. איה קולם של הרבנים במחאה הכלכלית הנוכחית?

רחש לבי על דממתם של רבני ישראל וחכמיו במחאה החברתית ואמרתי אל תנה ידך מזה, כי השתיקה אינה יפה. על כן אמרתי אביא את אשר למדתי ואשר אבותיי סיפרו לי. ויברו לנו דרך ישרה ובכך יקומו חכמי ישראל ומנהיגיו בעת הזאת בזעקה "היה לא תהיה". ואשר לעניין היום אבקש מא-ל איום ונורא להיות עם פי והגיוני ולכונן לשוני.

בשבת פרשת עקב למדנו בשיעור המשנה השבועי את דברי רבן שמעון גמליאל הראשון במשנת כריתות (א, ז). לפני שנביא מדבריו נמקם בקצרה את תקופת חייו של רשב"ג הראשון. אם ימי נשיאותו של רבן גמליאל הזקן (אביו) היו ימים רעים, הרי ימי נשיאות בנו רבן שמעון היו נוראים ואימים. הוא היה הנשיא האחרון לפני חורבן הבית השני ובימיו התחוללו מרידות, מלחמות ומהומות. ימיו

¹² פורסם במוסף 'שבת', 'עיתון מקור ראשון', ג' באלול תשע"א, 2.9.2011

של רשב"ג היו ימים של מעשים ולא של דיבורים. דבריו במסכת אבות (א, יז) "ולא המדרש העיקר אלא המעשה" מהווים את עיקר משנתו, ואכן, חרף הטרדות הרבות בענייני המרד שלו היה שותף, מצא זמן ומרץ לתקן תקנות.

המשנה שבה עסקנו מספרת על תקנתו של רשב"ג, שמטרתה העיקרית היא לייצב את המצב הכלכלי בירושלים ערב החורבן. תקנתו הייתה בנושא הקינים. "קן" הוא זוג תורים או בני יונה, הנדרשים לקרבן של יולדת, מצורע ועוד. וכך מספרת המשנה: "חמש לידות ודאות, חמש זיבות ודאות – מביאה קרבן אחד, ואוכלת בזבחים, והשאר עליה חובה". אישה שיש עליה חמש לידות ודאות, שילדה כל פעם אחר מלאת ימי הטהרה של הלידה הקודמת, או שיש עליה חמש זיבות ודאות, מביאה קרבן אחד המטהר אותה לאכול בקודשים, אולם עדיין היא חייבת להביא גם את שאר ארבעת הקרבנות, הן בלידה והן בזיבה.

ממשיכה המשנה:

"מעשה שעמדו קינים בירושלים בדינרי זהב" – מחירו של כל קן היה דינר זהב השווה ל-25 דינרי כסף, מחיר מופקע במושגים של אותם ימים. "אמר רבן שמעון בן גמליאל: המעון הזה (לשון שבועה), לא אלין הלילה עד שיהו בדינרין – נכנס לבית דין ולימד: האישה שיש עליה חמש לידות ודאות או חמש זיבות ודאות, מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים ואין השאר עליה חובה".

רשב"ג הסתמך על הכלל "עת לעשות לה' הפרו תורתך", והקל לדון שדי לאישה להביא קן אחד ואינה חייבת להשלים, וזאת כדי להביא להוזלת הקינים וכדי למנוע מצב שבו חייבי הקרבנות יימנעו מהבאת הקרבנות לגמרי בשל מחירם המופרז. ואמנם מסיימת המשנה: "ועמדו קינים בו ביום ברבעתיים" – הקינים

הזולו באופן משמעותי וכל קן נמכר עתה ברבע דינר כסף (הזולה פי מאה) או – לפירוש אחר – בחצי דינר כסף (הזולה פי חמישים).

עוף בשקל

רשב"ג אינו מסתגר בתוך כותלי בית המדרש, אלא מסתובב בשכונה וחש את רחשי הסביבה. תקנתו היא כלכלית נטו. לבו יודע מרת היולדות, ומבין הוא שהציבור איננו יכול עוד לעמוד במחירים המופרזים של העופות. ברגשי סולידריות הוא נכנס לבית המדרש, פוסק הלכה חדשה הנוגדת את הציווי הרגיל, מפיץ את ההלכה החדשה המפחיתה את כמות הקרבנות של היולדת למינימום, ובכך מביא להזולה במחירי השוק. עוף בשקל!

רגישותו הכלכלית של רשב"ג באה לידי ביטוי אף בסיפור מרגש ועצוב המתאר את מיתתו, יחד עם ר' ישמעאל בן אלישע (תנא דבי אליהו רבא ל):

וכשתפשו את רבן שמעון בן גמליאל ואת רבי ישמעאל להריגה היה רבן שמעון בן גמליאל יושב ובוכה, ואמר לרבי ישמעאל מפני מה אנו נהרגין כעובדי עבודה זרה ומחללי שבתות וכאוכלי נבילות וטריפות... אמר לו רבי ישמעאל בן אלישע אני אדון לפניך: לפעמים יש לנו לשפוט את הדין ולא שפטנו אותו באמת... אנחנו נכנסנו לבית המרחץ או לפעמים נפנינו לאכול ולשתות ובאו באותו הפעם יתומים ואלמנות לתבוע פרנסתן ואמר להן השמש אין השעה פנויה לנו ונמצאו האלמנה והיתום מעונים...

רבי ישמעאל תולה את הסיבה למיתתם לא בביטול מצוות שבין אדם למקום אלא בפגם ברגישות לצורכי ציבור. ומכאן נלמד עד כמה היו ההקשבה לחברה ותיקון העולות החברתיות בלבם.

ואין לי אלא לפנות אל טעם זקנים ואספר מעשה שהיה כך עם מו"ר אבי שמלאו לו ארבע שנים לפטירתו, שמעו ותחי נפשכם. בהיותו יושב על כיסא הרבנות בעיר באר שבע טרח ליהנות מיגיע כפיו ולא מתפקידו כרב. במכולתו הצנועה פרנס את משפחתו הרחבה. בסמוך למכולת אבי הייתה מכולת נוספת. ביום מן הימים שמת לי לב שישנם מוצרים אשר אינם קיימים בחנות אבי וקיימים בחנות השכנה (היו אלו מוצרי איכות יקרים יותר). חשבתי לתומי שאני מבין בעסקים ובאתי בהצעה מול אבי, למה לא נזמין גם אנו מוצרים שיש אצלו בחנות וכך גם הלקוחות האחרים יוכלו לבוא אלינו ולא רק אליו. ואבי ממרום חכמתו והבנתו ענה לי כך: לנו יש לקוחות קבועים. אם נזמין את המוצרים האלו שהם יקרים מן המוצרים האחרים, הלקוחות הקבועים יושפעו מן הילדים או בלחץ הסביבה ויקנו מוצרים שמעבר ליכולתם.

עניין פעוט אך משמעותי. ביכולתו של אבי, החי בתוך עמו, להיות קשוב לקהל לומדיו ולקוחותיו ולמנוע רווח כלכלי רק כדי שהציבור לא יושפע וייכנס לסחרור כלכלי. כמה אנו רואים היום את ההשפעה ה"מותגית" על אוכלוסיות קשות יום אשר צורכות מעבר ליכולתן הכלכלית בגלל לחץ חברתי.

מסורת של תקנות

תקנתו של רשב"ג אינה מקרית. תפיסת עולם ברורה של מנהיג קהילה מאחוריה. רשב"ג ינק את גישת בית הלל המקשיבה לאחר עוד מאבות אבותיו. כידוע, הלל תיקן את תקנת הפרוזבול מפני תיקון העולם; נכדו, רבן גמליאל הזקן, תיקן אף

הוא מספר תקנות, וביניהן: ההיתר לאישה עגונה להינשא על פי עד אחד, האיסור למנוע מעניי נכרים לקט, שכחה ופאה, החיוב לפרנס עניי נכרים עם עניי ישראל ולבקר חולי נכרים עם חולי ישראל מפני דרכי שלום. עוד נהג מנהג ביזיון בעצמו כדי לשמש דוגמה אישית: "בראשונה הייתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו, עד שהיו מניחים אותו ובורחין [מפני שהתכריכים היו יקרים ביותר והעניים שלא היו להם אלא כלי פשתן התביישו]. עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות בעצמו, והוציאוהו בכלי פשתן, ונהגו כל העם אחריו להוציא בכלי פשתן" (בבלי כתובות ח ע"ב). כמה מדהים ללמוד מיהו מנהיג ומהו מנהיג.

עוד מספרת הגמרא במסכת מועד קטן (כז ע"א) על תקנות שקבעו חכמים כדי שהעניים לא יתביישו: "שנו רבותינו: בראשונה היו מוליכין בבית האבל עשירים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה, והיו עניים מתביישים – התקינו שיהו הכל מביאין בסלי נצרים של ערבה קלופה, מפני כבודם של עניים".

אף המשנה בתענית (ד, ח) מגמקת את הסיבה לתלבושת האחידה בקרב הבנות שיצאו לחול בכרמים בנימוק חברתי: "אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים שבהן בנות ירושלם יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו...". האם לא ראוי שחכמי הדור ומנהיגיו יובילו וינחו את מחנכי הדור בכללי הלבוש שצריכים להיות בבתי הספר? נכון שהיום חלק מבתי הספר עושים זאת באופן עצמאי, אך האם לא היה ראוי שנשמע את דעת תורה ברחובה של עיר בקול ברור וצלול?

אירוע נוסף הוא הכרזתו של האמורא שמואל הפונה למוכרי ההדסים ואומר להם למכור במחיר ראוי ולא להעלותו, שאם לא כן הוא ידרוש ברבים כדברי ר' טרפון המכשיר הדסים קטומים (סוכה לד ע"ב). ועוד רבים המקרים.

המאירי בפירושו בית הבחירה למסכת מועד קטן רואה בכך הנחיה כללית:

"וכן ראוי לכל פרנס... כדי שילמדו אחרים ולא יבוא ממונם לידי בזבוז...". כך גם פוסק הרמב"ם (הלכות אבל ד, א): "מנהג ישראל במתים ובקבורה כך הוא... ומלבישין אותו תכריכין תפורין בחוט של פשתן לבנים, ולא יהיו דמיהן יקרים, ונהגו חכמים בסודר שווה זוז שלא לבייש את מי שאין לו..."

רגישות חברתית של חכמי הדור ומנהיגיו הייתה לאורך כל הדורות והדוגמאות רבות בספרות ההלכה. מדוע בעת הזאת עסוקים הם בדף היומי ובהוויות אבי ורבא ואמרו אין טוב משתיקה!?

עורו רבנים

הטו אוזניכם ושמעו דבר חכם אשר שמעתי מאבי ואספרה: כשמו"ר אבי רצה שאהיה שוחט הושיבני עמו ללמוד את רזי הלכות השחיטה. כשהגענו לסוגיה הנוגעת בעניין בשר חלק ביקשתיו לברר את ההלכה בדבר אכילת בשר כשר ("לא חלק") במרוקו, שכן כידוע מרן השו"ע לא הקל במיעוץ סירכות והתיר רק אכילת בשר חלק. ואני שטחתי בפניו שהרי כנער (בשנות השבעים) זוכר אני את אבי בודק את הסירכות... וכך היו דבריו אליי (בסוף שנות השמונים):

אכן במרוקו היו רבים מהעם מקלים ואוכלים בשר כשר ולא חלק, אולם עובדה זו נובעת מסיבה כלכלית. למשפחות קשות יום היה קשה מאוד לגייס סכום כסף כדי לרכוש כבש אחד, וגם הוא היה רק "כשר" ולא "חלק". לכן התיר להם זאת. אולם כיום (היה זה בשנות התשעים), שרכישת בשר חלק היא קלה יותר וזולה יותר, יש להחמיר (אם כי בטוחני שהמחירים המופקעים היום עבור בשר חלק מקשים לא מעט על משפחות המקפידות, ובטוחני שאם היו מטכסים החכמים עצה והיו אומרים לא אלן הלילה עד שיהיו בשקלים אז חן וכבוד יעטרו את

החכמים). חיזוק לדברי אבי מצאתי בתשובתו של הרב יוסף משאש זצ"ל, שלפיה כאשר היה הפסד כלכלי אכלו בשר כשר (לא חלק) וכשלא היה הפסד כלכלי, כגון שהגוי היה מוכן לקנות את הבהמה, אכלו בשר חלק (אוצר המכתבים תשצ"ד).

לא באתי להיכנס לעומקה של סוגיה זו הדורשת יריעה נפרדת זו אך אמרתי אעלה אותה בפני הקוראים. הנה היתר הלכתי הנובע מחכם הקשוב לרחשי לבו של הציבור ויכול לעמוד בפסיקה עם תעוזה. דוגמאות רבות לרבנים שעמדו ושמרו על צאן מרעיתם קיימות לאורך הדורות. איה הצאן ואיה החכמים!

עורו חכמי הדור, כי החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים. מחאתו של רשב"ג להוזלת העופות איננה רק באמירה אלא במעשים, ועל כן מצווה חכם הדור להיות כורה לו אוזניים וזוכה לעולמות שניים, להרים את קולו ולומר "לא אלין הלילה עד שיהיו בדינרין".

הנה, עומדות לפתחכם רבות מן העולות החברתיות, ורק אביא אחת:

צאו ובדקו מה עלותו של תלמיד בישיבה או באולפנא. אנוכי נדרש לשלם כ- 15,000 שקלים בשנה שכר לימוד לאחת ושתיים ומה יעשו אלו אשר צריכים חמש ודאות? צאו ובדקו עלותו של תלמיד בישיבת הסדר, כ-1,000 שקלים בחודש. ומה יעשו בני עניים שמהם תצא תורה? צאו ובדקו עלותם של מוצרים הנדרשים להכשר, ומי אשר יחפש במטמונים את נושא ההכשרים מטמון יהיה לו. צאו ובדקו את רשימת הספרים אשר נדרשים ילדי ישראל בכל שנה להחליף.

ואמרתי להרחיב את "הדוגמה", אך מה אעשה ובמגילת הספר הזאת היריעה קצרה מלהכיל את "צאו ובדקו", כי הדף מעט מלהכיל את כל העולות החברתיות.

על כן זקני ישראל, גדולי התורה וחכמי ישראל, הנה "הדוגמה" לפניכם, כי קרוב אליכם הדבר. ראו ממנו וזעקו "היה לא תהיה" ואל תלינו הלילה עד שיהיו בדינרין. למה תפסחו ותהססו, בטוחה ונכונה דרכיכם והייתם כיוסף המשביר לכול. וברכת הטוב לכם והמיטיב לנלוים אליכם. תמו עד הנה אמריי.

מדינת ת"א זקוקה לעיירות פיתוח

מדינת תל אביב זקוקה לעיירות הפיתוח¹³

בפרשת בא מונחים היסודות הראשונים לקבל עול מצוות על ידי העם "החֲדָשׁ הִזָּה לָכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים רֵאשׁוֹן..". המשך הפסוקים " וַדַּבְּרוּ אֵל כָּל עַדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֵשֶׂר לַחֲדָשׁ הִזָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שָׂה לְבֵית אָבֹתָ שָׂה לְכֹיֹת: וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהָיֹת מִשָּׂה וְלִקַּח הוּא וּשְׂכָנֹו הַקָּרִב אֵל בֵּיתוֹ בְּמִקְסַת נְפִשׁוֹת אִישׁ לְפִי אֶקְלוּ תִכְסֹו עַל הַשָּׂה: (שמות יב' ג-ד) רבינו בחיי נותן את ההבנה העמוקה לאם ימעט הבית מהיות השה.

"...כלומר אם בני הבית מועטין להיות להם שה אחד שאין יכולים לאכלו ויבוא לידי גותר "ולקח הוא ושכנו" התורה חסה על ממונם של ישראל בכל המקומות (בארבעה מקומות חסה התורה על ממונם של ישראל, בפסח...בחלב...בנבלה.. ובבית המנוגע... מובא בתורה שלמה אות צד). האחד בכאן, כי מאחר שגותר עומד לשרפה, לכך חסה

¹³ פורסם כתב עת רשת אמי"ת תשע"ב

עליך התורה תחילה ואמרה: "ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו" כדי שלא תפסיד ממונך..."

התורה מגלה כיצד היא חסה על ממונם של ישראל ואולי האסמכתא לכלל ההלכתי משום "הפסד מרובה" התורה מגלה לנו את הצורך והרגישות לחסד שבהלכה. רגישות הנדרשת מן החכם אינה רק בזעקה על מצוות שבין אדם למקום אלא יתרה היא ברגישותו החברתית של החכם, אלו החכמים שתורתם מבית המדרש היו גם קשובים לרחשי הציבור ויוצאים ביד רמה וזועקים את העוולה החברתית "היו לא תהיה" להיות קשוב מחוץ לכתלי המדרש ולהוביל מחאות שתפקידן לחוס על ממונם של ישראל, לא רק בדיבורים אלא במעשים! עמדה זו היא התשתית לבניין מדינת חברתית ע"פ תורת ה'.

הרש"ר על הפסוק כותב:

"...מדינה, חייבת לצמוח מגאולה זו, מדינה אשר בכל הווייתה "החברתית" תהיה נעוצה בה' בנויה על ידו מיוסדת עליו, מעוצבת על ידו ומוקדשת לו . בקרבן פסח הניח ה' את אבן היסוד לבנין זה. הבה ונראה כיצד מקים ה' מדינה...אימרה זו "ואם ימעט הבית וגו', בונה איפה את המדינה היהודית לא העני זקוק לעשיר, כי אם העשיר זקוק לעני: מי שביתו קטן מהכיל את הברכה אשר גמלהו ה' יבקש משכנו להשאיל לו נפשות, להן יוכל להיטיב משפעו, ובהן יסתייע במילוי חובתו !! את העני יפרנס ה' גם באין עשיר אך העשיר לא יכול למלא את יעוד חייו בלעדי העני, לא המצוקה, כי אם תודעת החובה, ה"מצוה", תאחד במדינה היהודית בית עם, בית להיות לכלל אומה..."

מדינת תל אביב זקוקה לעיירות הפיתוח, תודעת החובה היא זאת שתאחד את העם. מדינת תל אביב שלחה את העולים אל הפריפריה והאחריות החברתית לשוויון וצדק עומדת לה עוד מאז. הבעיות אשר נחשפו תושבי העיירות כמו רמת חינוך נמוכה והעדר תעסוקה בעלת סטטוס גבוה רק חיזקו את תחושת השוליות של תושבי העיירות ואת דימוין כמקומות מוזנחים ושכוחי אל.

לא לחינם חרטה על דגלה רשת אמ"ת לפעול בתוך עיירות הפיתוח ולדאוג לחינוך שווה לכל נפש, לצמצום פערים בהם כשלה המדינה, לחינוך ולמצוינות. עלינו להיזהר מלחטוא בהקמת בתי חינוך אליטיסטיים שתנאי הקבלה היא מידת יכולת ההורים לעמוד בתשלומים או מידת השכלת הוריו או רמתו הלימודית של התלמיד ובכך להנציח את הפער שבמו ידינו יצרנו זאת. רק מתוך תודעת החובה- "המצווה" לפעול למען צמצום הפערים בחינוך ופערים אחרים היא זאת שתאחד את הבית להיות לכלל האומה מדינה יהודית.

פרק ו'

חינוך

פרק ו', עוסק במאמרים חינוכיים הנוגעים לעולם החינוכי בין הורה לילד, כיצד על אנשי חינוך לפעול מול תלמידים מתוך מבט של ילד להורים העולים ממרוקו.

מאמר ראשון, הרהורים מבית אבא כילד לעולים ממרוקו. במאמר זה יוצגו שני עקרונות מתוך רבים, מחויבות ההורה בתהליך חינוכי של הילד עם בית הספר וההלימה בין ערכי הבית לערכי בית הספר.

מאמר שני, עוסק בשלושת עמודי התווך ביציאה לחופש הגדול האחריות ההורים בזמן החופשה תוך שימוש בשלוש עקרונות חינוך.

מאמר שלישי, מ"אפקט הגולם" ל"מבחן בוזגלו" - הוא סיפור אישי של בני בשיבתו התיכונית וכמו ציפייה שמממשת את עצמה, כך גורלם של תלמידים ייקבע לפי היחס שהמחנכים יפגינו כלפיהם. על אהדה, חום ושוויון בעקבות מלמד- דרדקי.

מאמר רביעי, לבחור להיות פחה עוסק בבתי הספר המקצועיים וחינוך למצוינות.

מאמר חמישי, סיפור מקרה של לימוד גמרא לבנות וכיצד דרך שיטת אבי זצ"ל הייתה כתשתית להוראת הגמרא.

מאמר שישי, לאדם מערכי לב, על דרכו של מחנך, בסוגיית הטיפול בסיבה או בסימפטום,

מאמר אחרון, ארבעת מורי ההוראה שלי

הרהורים מבית אבא כילד לעולים ממרוקו

הרהורים מבית אבא כילד לעולים ממרוקו בזמן חופש הגדול

קריאה בשער בת רבים "ולמדתם אותם אל תקרי אותם אלא אתם"¹⁴

פתיחה:

מיום שיצאתי לאוויר העולם אני הייתי ששונם וגילם, את מנוחתם גזלתי, ואם חלילה חליתי כל הלילה יתלחשו, ובכל רגע לימדונו, ויבורו לי דרך ישרה, השקונו ואף הכוני בשעת הצורך, כי להישירני נפשם קיוותה. והנה הגיעה השעה והם שלחוני לבית הספר. ילד לעולים ממרוקו כיתה א', עוד בכניסתי כבר הבינו הוריי שמלאכת החינוך הסתיימה ומכאן "הסירו אחריותכם", הרי אתם עולים! ומה כבר ידיעתכם בהבנת הנקרא או במקרא, בחשבון או בידעת קרוא וכתוב. והוריי לרגע קטון עזבוני אך מו"ר אבי על משמרתו עמד, ובכך החל תהליך חינוכו. אחר ממה שרצו מחנכי העליון. וכאשר הגבהתי יג' שנים ושלחוני לשיבה תיכונית כבר ניתקה ממני המוסרה והחינוך הושל מהורי ושורשי ניתקו, טוהרה המסורת, ומן הח' והע' הגרונית ומנעמי צלילי טעמי המקרא השכוחני, ונהייתי

¹⁴ פורסם בכתב העת במחשבה תחילה – רשת אמי"ת, תשע"ב-2012

כאחד מחניכי ה'שיבס'. וכשהגבהתי לכמעט ח' שנים בדרכי לישיבת ההסדר, ניגון הגמרא שזכרתי עוד בילדותי - נשכח ועבר מן העולם. ואת לימוד הסוגיא התלמודית כדרכי אבא מן הסוגיא להלכה שכחוני, והייתי מפלפל ומקרקר בכל עוז, ואבי משתהה על דרך לימוד תורתו. ועד היום טבועה בנפשי יותר מן המסורת האשכנזית אשר אין בה פסול אך טובים השניים מן האחד, עד אשר נעשה חסד עמי וחזרתי לאשר יקרה בעיני ונצרתי מצוות הוריי ותורתם, אל נעם יפיה, ונפקחו עיניי וסודה ברבים גיליתי, כי צרופים ונכוחים למבין. ועתה ראה ראיתי, התקלה היא אותה התקלה, היוהרה היא אותה יוהרה, וההורים עומדים ומשתאים. ועתה נבואה אל החינוך הנכון.

קריאה בשער בת רבים

כבר בשער בת רבים מצהירים בתי הספר על משפחה וקהילה על מחויבות לערב את ההורים להפכם להיות שותפים ולהיות מן השיח ואף לקחת אחריות על חינוך הילדים, מה כוונתם ותורתם?

בשער זה ארצה לעמוד על שני עקרונות מתוך רבים: אחד מן ההורים מחויבות ההורה בתהליך חינוכי של הילד עם בית הספר ואחד מן בית הספר, ההלימה בין ערכי הבית לערכי בית הספר.

משך שנות החינוך במדינת ישראל עשו את שלהם ומערכת החינוך אימצה אל ליבה כי היא אחראית על החינוך ועל ההורים להסיר את האחריות, יש לדאוג לו בבוקר לארוחה וקיבלו אותה לעת הערביים ויש אף שהגדילו ושלחום לפנימייה ובכך סרה אחריותם למשך שבועות רבים, אט אט נותק הקשר המשולש תלמיד – הורה – בי"ס והשני נשמת לו גם ברצון ובשמחה ונהיה אדיש ונשארו התלמידים ובי"ס.

מחקרים הראו כי מינם השכלתם, וארץ מוצאם של ההורים, מנבאים את היקף מעורבות ההורים. דווקא להורים שמוצאם מחבר העמים, אתיופיה וצפון אפריקה וכן הורים שהישגי ילדיהם נמוכים יותר, מעורבות ההורים בתוך בית הספר נמוכה ואף מועטה. ועל חובה מכופלת לקריאה בשער אל מנהלי בתי הספר ומחנכי התלמידים לפנות לאוכלוסיות אלו לתיקון הפער כי מטבע אופיו של בית הספר ההורים המשפיעים והיוצרים הם דווקא ההורים מהצד השני של המטבע.

שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמהך"

מחקרים מראים שרוב התערבות ההורים קיימת בבית הספר היסודי, ואילו בהמשך בחטיבה ובתיכון חלה ירידה במעורבות ההורים. החוקרים מציינים שלוש סיבות לירידה זו: הראשונה, אי רצונם של הילדים שההורים יהיו שותפים, בשנית ההורים חשים שככל שגדלים הילדים, קטן הצורך בהתערבות, והשלישית חטיבת הבינים והחטיבה העליונה אינן מספקות הזדמנות להורים להיות מעורבים.

אכן, בבית הספר היסודי ההורים מתערבים יותר בחינוך, שותפים יותר במעשה החינוכי. אולם כל ביי"ס וביי"ס כפי מדרגתו ומיקומו ועפ"י סגנון קהילתו כך עומק מעורבות ההורים.

ראשית, יש חובה על מנהלי בתי החינוך לערב ולשתף את ההורים במעשה החינוכי. יש ליצור דיאלוג וסביבות עבודה היוצרים שיה עם ההורים, לא רק בוועד כיתה או באספות הורים, אלא שותפות במעשה החינוכי ובתהליך החינוכי, כי אחריותו של ההורה היא הראשונה לחינוך, וביה"ס משלים את התהליך של ההורה וכך לימדני אבי בילדותי.

ומה היה לי! עוד בגיל הילדות בו ניסה ביה"ס לשחרר את אבי מאחריותו, כאן התנהג אבי אחרת ולמעשה יצר לי את המסגרת החינוכית. משעה שחזרתי מביה"ס לקח על עצמו את המשך החינוך ולא דווקא בקו של ביה"ס אלא עפ"י תפיסתו.

בראשונה הייתי לומד עמו את הקריאה דבר דבור על אופניו, בכל שעות התפילה הייתי יושב לידו והוא היה בודקני היטב היטב, היכן עיני תרות וכיצד אני קורא, ולא מתוך התכנית של "דנה קמה ... " על משמרתו עמד ובסוף כתה א' לאחר שישבתי פעמיים בשבוע ללימוד קריאה בתורה, הוא בסוף יום בוחן את ידיעתי מתקן ומוסיף. וכחלק מן התהליך ההמשכי הוא דואג לקיים הלכה למעשה ולא רק ידיעה, אלא עלי לקרא בתורה בציבור וכך באמצע כיתה ב' בכל שבת בבוקר היה שם את צעדיו עמי לבית הכנסת הרחוק כמרחק חצי שעה מן הבית לתפילה המתחילה בשעה שש בבוקר בכדי שאוכל לקרוא בבוקר בתורה בציבור, בבית הכנסת "ישמח משה" שם היה הרב מנחם גבאי זצ"ל אשר התיר לילדים קטנים לקרא את הפרשה בציבור. וכך בכל שבת שלושה קטעים באחריותי. האחריות לא הסתפקה בזה. הוא גם רצה לוודא שאכן אני נוכח בשיעור טעמי המקרא, והימים הם ימי כיתה ד', חברי לשיעור משיאני ללכת לראות משחק כדור בסמוך למקום, ואנוכי והוא יחדיו הולכים בלב שלם למשחק. אך אבוי לי! ביום זה החליט אבי לעשות ביקורת נוכחות שלו, מרחק הליכה של שלושת רבעי השעה ברגל ממקום חנותו בו פרנס את המשפחה. ואכן קיבלתי מנה אפיים וזאת הייתה הפעם האחרונה שנעדרתי משיעור במקרא. תהליך האחריות על החינוך שלי המשיך גם בלימודי החשבון אשר הושיבני על כיסא חנותו הצנועה, ודאג שאבצע חישובים בעל פה של חיבור וחסור וכפל של קניות הלקוחות. ועוד רבות במן דרכי החינוך. כגון מעשה חסד או קיום מצוות בחנוכה. בעודי ילד עובר אני מפתח לפתח, לפחות בארבעה בתים של קשישים, בכדי להדליק להם את

החנוכייה. ולא בן יחיד הייתי לאבי ... אלא בתוך עמי עם אחד עשר אחים ואחיות ואחריותו החינוכית הייתה לכל אחד ואחד.

כל זה הבאתיה בפניכם, כי אנו הדור תקלה אחזתנו, את האחריות השארנו על המחנכים, המורים ואנו הפכנו להיות בתפקיד מסיעי החוגים או כספומט, כי את האחריות שמנו על שכמי המורים, ויצאנו להיות אנשי עבודה וקריירה מן הבוקר עד שקיעת החמה. וחשבנו לתומנו שאם ניתן את האחריות החינוכית בידי המורים הטובים הכול יבוא על מקומו בשלום. ועל כך עינינו דאבה וחטאתי אודיע .

ובחטא זו שוב אנו חוטאים בעת הנוכחית. ועל כן אשרי האיש אשר חיל יאזרנו וישים בראשו כי יש הלימה בין המעשה החינוכי בבית לבית הספר, כשהתהליך החינוכי של ההורים מתוסף ע"י ביה"ס. לא יהיה ניתן להגיע ללא שיח והגדרות משימות ותפקידים, ומקומו של כל צלע בתהליך החינוכי. האחריות המשותפת של ההורים ושל ביה"ס לבנות יחד את הגשר המרתק הזה. וחובה מכופלת דווקא לנו, המחנכים, לפעול עם ההורים שמוצאם מחבר העמים, אתיופיה וצפון אפריקה וכן להורים שהישגי ילדיהם נמוכים יותר, למען מעורבות ההורים בתוך בית הספר .

אחד מן היסודות הראשונים אשר יסדתי בזמן הקמת מכון עזריאלי להעצמה חינוכית היא מחויבות ההורים לתהליך החינוכי. תכנית עזריאלי הינה תכנית הוליסטית בחטיבות הביניים למניעת נשירה תוך שיפור כישורי למידה והעצמה חברתית והורית. התכנית שמה דגש על סדרה של 12-15 מפגשי הורים ברצף בהנחייה מקצועית, המעמיקה את השיח החינוכי ואת אחריותו של ההורה בתהליך. במהלך 8 שנות קיומו של המכון הופעלו כ- 400 סדנאות הורים ובכולם חוזר הדבר על עצמו – הורים צמאים למפגש החינוכי, דרושים כלי מטיבציה וגבולות ברורים לנוכחות הורים, גבולות ברורים במחויבות ההורה

גם אם הוא עובד משמרות או הורה יחיד, מחויבות ההורה לתהליך הבית ספרי ובניית מהלך הזדמנות להצלחת הילד בבית.

ערכי ה"בית" מול בית הספר .

מחקרים נוספים קובעים הזדהות של ההורים עם מטרות החינוך ועדותם למתרחש בבית הספר היוצרות נכונות למעורבות הם מאפיינים חשובים בהבנת הקשר בין בתי הספר להורים. הזדהות נמוכה של הורים עם בית הספר משמעותה: שהורים אינם מקבלים את הנורמות והערכים שבית הספר מבקש להקנות לילדיהם.

ושוב ליבי נשאני אל ימי לימודי בחטיבת הביניים והתיכון, מעורבות או העתרבות הורי הייתה קמעא, למעט נוכחות באסיפת הורים לכמה דקות. הזמנים עברו אך התנאים לא השתנו. גם כאן מערכת החינוך קבעה את הטון החינוכי ואת מטרות החינוך. ומה שם איבדתי! איבדתי את הקשר עם המסורת השורשית, סגנון לימוד התורה, נוסח התפילה ומנגינותיה, מנהגי הוריי בימים טובים כי אלו אבדו לולי רצונו של אבי לשמר את המסורת, והוא עמד על משמרתו והקפיד בכל הזדמנות אשר שבתי הביתה לנגן את המסורת השורשית. והיה בכל שבת שלישית מנגן את טעמיה וסודותיה של המנגינה בקריאה בתורה, בלימוד בגמרא או בתפילה. ואף רבי חיים שושנה זצ"ל עמד על משמרתו שהיה מבכירי הדקדוק והשפה העברית והוא העמידני על הח' והע' והשפה הקלוקלת אשר אחזתני. ואלה הם אשר טמנו לי יסודות. כי לולי זכיתי לקבל מתורתם - שריד לא נשאר בי. ומה יעשו אלו אשר לא היה בהם לחזק את המורשת?

ומה היום שוב עומדים מבני העלייה ואנו במחי כף מוחקים את הזהות אשר הביאו מביתם, את הערכים אשר קיבלו בבית – נמחקו. ואנו מציעים להם תורה

חדשה עם חומרות חדשות. את תרבותם ומורשתם, מעטים ידעו, נכון שהיום כבר קצת ידם על העליונה וכבר הנהיגו בחלק מן הישיבות מניינים עפ"י קהילות שונות, וניתן עדיין למצוא קוראים בתורה בטעמים שונים. אך עדיין נוכל לזהות פערים בתפיסה התרבותית בנושאים רבים כגון: תפילה, חשיפה לפוסקים וחכמים מן התרבות בהם גדלו ההורים, תפילה אצל קברי צדיקים, סגנון לבוש בשבת, ערכים של צדקה ובין אדם לחברו, יכולת הכלה של לבוש מסוים ועיין ערך "מסורתיים", השקפות עולם ועוד.

בכל "בית" נועם יפיו וכש"הבית" הולך בתלם "בית הספר", ה"בית" חדל. עולם שלם של ערכים חברתיים חדל, מסורת תבוז, ונועם יפיו כבה ונגוז. המתחנך מפסיק להתחנך. ו"בית" כלי ריק וחדל להוסיף על "בית הספר". כש"הבית" לא בתלם עם "בית הספר" הרי ה"בית" לפיו שמרה מחסום, שפתו נצרה, והוא מט ודל.

רק בתי ספר אשר יציעו ערכים ומטרות היוצרים זיקה רחבה והזדהות רחבה עם הורים רבים יוכלו להפוך את ההורים למעורבים.

רק בתי ספר שייצרו הלימה בין ערכי הבית לערכי בית הספר, ימצאו הורים המחבקים את ביה"ס.

רק בתי ספר שיספקו הזדמנויות להורים להיות מעורבים ברוח מבית אבא ומסורת של הקהילה הרחבה ימצאו את ההורים מעורבים.

כה רבה המלאכה בתחום זה ורצוני העז להרחיב אך קצרה היריעה במגילת הספר הזאת, אך בבחינת תן לחכם ויחכם עוד. תמו עד הנה אמרי נכוחים וישרים למוצאי דעת.

שלושת עמודי התווך ביציאה לחופש הגדול

ללמדו תורה, ללמדו אומנות, ולהשיטו במים,

שלושת עמודי התווך ביציאה לחופש הגדול¹⁵

האחריות ההורים בזמן החופשה תוך שימוש בשלוש עקרונות חינוך

המתח בין חובת האב בלימוד תורה לבנו לחובת המדינה .

שאו זמרה ושבת, יחד רנו התלמידים במקהלה "חופש בא", אולם אנו ההורים נפשנו בדאגה, ברתת וברעד עומדים בפני תקופה זו. העת שבה התלמידים יוצאים לחופשה מעוררת הד ציבורי, ומה יעשו הילדים בחופש? שוב יצפו במסכים?! איך יבלו את רוב שעות היום? ואנו סבר פנים דאגה, כי התלמידים בחופשה וכעת הם באחריותנו, בניגוד להרגל בו רגל על לשוננו, באחריות בית הספר.

¹⁵ פורסם במחשבה תחילה רשת אמי"ת – תשע"ג / 2013

גישה זו נובעת מתוך התפיסה שהאחריות החינוכית מוטלת על המדינה. כבר בשנת 1949 נחקק חוק לימוד חובה, הקובע שלמדינה יש חובה לספק לכל תלמיד חינוך חינם. החוק גם מחייב את ההורים לשלוח את ילדיהם למוסד חינוכי מוכר. מודל שליחת תלמידים למוסד חינוכי מופיע אלפי שנים קודם, וכך כתוב בגמרא במקרה של "זכור אותו האיש לטוב - יהושע בן גמלא":

דאמר רב יהודה אמר רב: ברם, זכור אותו האיש לטוב, ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל. שבתחילה, מי שיש לו אב, מלמדו תורה. מי שאין לו אב, לא היה למד תורה... עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע. (בבא בתרא דף כא עמוד א)

תקנתו של יהושע בן גמלא מחדדת את החובה ציבורית להקמת בתי ספר ואת החובה ללמד בהם תורה, וכן קובעת את הגיל שבו נכנס הילד לבית הספר. תקנתו החשובה בענייני חינוך מקבלת מיסוד משמעותי בקהילה בימי הביניים, ולכן נחשב יהושע בן גמלא למייסד בתי הספר בתקופת המשנה, שר החינוך דאז...

חובת החינוך אינה חידוש של תקופת המשנה, וכבר התורה עוסקת בחובת האב בחינוך הבן, כמו בפסוק "ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם..." (דברים י"א י"ט), וישנם עוד מקורות רבים בדבר מחויבותו האישית והפרטית של האב לחנך בעצמו את בנו.

מסכמת הגמרא במסכת קידושין דף כט עמוד א':

האב חייב בבנו - למולו, ולפדותו, וללמדו תורה, ולהשיאו אישה, וללמדו אומנות. ויש אומרים: אף להשיטו במים. רבי יהודה אומר: כל שאינו

מלמד את בנו אומנות - מלמדו ליסטות. ליסטות, סלקא דעתך?! (עולה על דעתך!?) אלא, כאילו מלמדו ליסטות.

סוגיה זו חושפת את מחויבות ההורה בתהליך החינוכי, לעומת הסוגיה הקודמת העוסקת במחויבות החברה והמדינה להקים בתי ספר.

במשך השנים, מערכת החינוך במדינת ישראל נתפשה כאחראית על החינוך, וההורים נטו להסיר מעליהם את האחריות לחינוך הילדים. עבור הורים רבים, יש לדאוג לילד בבוקר לארוחה ולקבל את הילד לעת הערביים, ויש אף שהגדילו ושלחו את הילדים לפנימייה, ובכך התנערו מאחריותם למשך שבועות רבים. חלק גדול מהמרכיבים ברשימת החובות על האב שהביאה הגמרא נמצא כיום בידי מערכת החינוך: המערכת מקנה השכלה, מחנכת לערכים ומכשירה למקצוע. מצב זה יוצר הרגשה שהאחריות על החינוך עוברת לידי מערכת החינוך ויוצאת מידי ההורים.

והנה באה עת חופשת התלמידים והיא ניצבה ומחדדת לנו את המתח העומד בין מחויבות האב וההורים בחינוך ובלמוד הידע וההשכלה לבין מחויבות הציבור והמדינה.

תקופת החופש מספקת לנו כהורים הזדמנות עילאית לשחרר קמעא במחשבתנו את בית הספר כגורם מחנך ולהחזיר לנו ההורים את האחריות לחינוך וללימוד תורה, כי שם ציוה ה' את הברכה. כבר חז"ל בגמרא בקידושין הורו לנו את הדרך שבה נלך, ואנו רק צריכים לקחת זמן זה כ"חותם על זרועך". בכדי להתמודד נכון עם תקופה זו נעיין שוב בדברי התנאים המוסרים לנו את אבני הדרך העיקריים בחינוך. "תנו רבנן: האב חייב בבנו למולו, לפדותו, וללמדו תורה, ולהשיאו אשה, וללמדו אומנות ויש אומרים אף להשיטו במים".

ללמדו תורה

אני סבור שרוב הורים המקדישים זמן ללימוד תורה עם בנם, עושים זאת מפאת בקשתו של המורה או מתוך הצורך ללמוד לקראת מבחנים וכיוצא בזה, אולם מתי באה ההזדמנות ללמד מתוך בחירה ולא מתוך כפייה או מבחן? לעניות דעתי החופש הגדול הוא הזדמנות משמעותית לפעולה זו, כפי שחז"ל מציגים אותה.

מהמסקנה העולה בגמרא שם, שמחויבות האב כלפי בנו היא רק בלימוד המקרא, עולה תהייה נוספת. כל כך מעט מוטל על האב, כאשר ים התלמוד וההלכה פרוש בפני הילד, ובכך יסתפק החינוך בלימוד החומש בלבד?!

כמענה לתהייה זו אין לנו אלא לומר שהדגש אינו בהיקף אלא באיכות הלמידה, וודאי שהורים שיצליחו להעמיק בכמות הרי חן וכבוד יעטרם. זמן למידה של הורה וילד, כאשר הלמידה אינה למידה לקראת בחינה, אלא למידה מתוך בחירה הן של הילד והן של האב, היא למידה ששווה זהב. הבחירה היא הן בזמן (גם בשעות הקטנות של הלילה) והן בתכנים, והיא זמן שההורים יכולים להקדיש בהתאם לעיסוקם: החל מעשר דקות בלבד ועד זמן רחב יותר, ובלבד שתתקיים למידה יומית או מספר פעמים בשבוע בין אב ואם לבן ולבת. אין צורך להיות בקיאים בסוגיה תלמודית, אפשר ללמוד יחד חומש, אפשר ללמוד יחד פרקי אבות ועוד. בעת הזו טכסו עצה למצוא את שביל הזהב ללמידה משותפת וחוויתית, אל תיגשו אל הילדים מתוך כפייה, נסו להגיע אליהם בדרכים שונות למציאת זמן איכותי שבו תעסקו יחד בתורה. אם פתחתם פתח זה בחופשה, דרכיה דרכי נועם והמחזיק בה בין שרידים נשרד.

פנים אחרות ל"ללמדו תורה"

כפי שראינו, הגמרא סוברת שיש להסתפק בלימוד מקרא ולא בלימוד כל הש"ס כולו! אולי בכך הגמרא באה גם להשמיע לנו משהו פנימי יותר, משמעותי יותר,

הנוגע במערכת היחסים בין אב לבנו ובין הורים לילדים. אנו ההורים, עלינו לפעול דרך הלימוד התמידי בתורה כדי להגיע לפינות החבויות והנסתרות של הילדים, למצוא לפעמים את הדרך שבה אפשר להוריד את השריון מן הילדים, ומוטב שלנו יספרו ולא נשמע זאת מאחרים. המפגש הקבוע יוכל להגיע למקום עמוק במערכת יחסים מיוחדת וייחודית זו של אב ואם, בן ובת. זו מערכת יחסים מרתקת ומאתגרת, וכשתבנה נכון תוכל להחזיק מעמד שנים רבות, כי לב חכם לימינו.

אין לי אלא להביא בפניכם את דרכו החינוכית של מורי ורבי, אבי עליו השלום. כאשר הגיעה תקופת החופש ידעתי שאצטרך להקדיש יותר ללימוד עם אבי והוא על משמרתו עמד, החל עוד ילד ונער אנוכי בכיתה ב' הקורא קטע אחד בתורה מדי שבת, הרי בחופשת הקיץ נדרשתי לקרוא בתורה ארבעה או חמישה קטעים בתורה. כך בכל יום, בחזרתו ממכולתו הצנועה להפסקת צהרים לאכילה ולמנוחה, היה אבי מקדיש לי חמש-עשרה דקות והיה בוחן את ידיעותיי, מתקן ומוסיף. כחלק מן התהליך היה דואג לקיים הלכה למעשה ולא רק מסתפק רק בדיעה, ולכן היה עלי לקרוא בתורה בציבור את מה שהכנתי. כך בכל שבת בבוקר היה שם את פעמיו עמי לבית הכנסת, הרחוק כמרחק חצי שעה מן הבית, לתפילה שהתחילה בשעה שש בבוקר, בכדי שאוכל לקרוא בבוקר בתורה. האחריות על הלמידה בחופש לא נעצרה בזה. הוא גם רצה לוודא שאכן אני נוכח בשיעורי חזרה לקריאה בתורה שהתקיימו בקיץ, מעבר למה שקיבלתי ממנו. הימים הם ימי חופשת הקיץ של כיתה ג', חברי לשיעור משיאני ללכת לראות משחק כדורגל בסמוך למקום השיעור, ואנוכי והוא יחדיו הולכים בלב שלם למשחק. אך אבוי לי! ביום זה החליט אבי לעשות ביקורת נוכחות משלו, מרחק הליכה של שלושת רבעי השעה ברגל ממקום חנותו שבו פרנס את המשפחה. זאת הייתה הפעם האחרונה שנעדרתי משיעור בחומש.

אף להשיטו במים

רש"י אומר על הגמרא בקידושין: "אף להשיטו בנהר – שמא יפרוש בספינה ותטבע, ויסתכן אם אין יודע לשוט". חז"ל עומדים בכך על הצורך בהקניית כלים לילדים, כלים שבהם יוכלו להשתמש בשעת סכנה. לימוד שחיה הוא משימה חשובה מאוד, כאשר בתקופת המשנה והתלמוד המעבר בדרך היה מרכיב חשוב מהחיים, כולל המעבר בימים ובנהרות. אז היה חיוני מאוד לימוד השחייה, אולם יתכן כי דיבר הכתוב בהווה, על הצורך ללמד את הבן כיצד עליו לנהוג כאשר הוא חלילה נתקל בסכנה. יש זמנים שהסכנות האורבות לילדים הן אחרות ועל האב ללמד את הבן להתמודד איתן, בהתאם לסכנות הניצבות מול הדור. חופשת הקיץ טומנת בחובה סכנות רבות, והיציאה מן השגרה וההרגלים הקבועים מעמידה את הילדים בפני סכנות. זה הזמן שבו ההורים יכולים להקנות כישורים, אשר לדעת ההורים חסרים לילד או רצוי שידע אותם. תקופת החופש היא הזמן האידיאלי להקניית הכלים לילדים.

פנים אחרות ל "אף להשיטו במים"

מדוע מצווה הברייתא את האב להשיא אישה לבנו, ללמדו אומנות, להשיטו בנהר? הרי התורה יכלה לחייב את הבן עצמו, והאב יהיה פטור. מה הברייתא רוצה ללמדנו כשהיא מונה את חובותיו של האב לבנו גם בזמן שהוא גדול ויכול למעשה לדאוג בעצמו לפעולות אלו?

נראה כי הגמרא רוצה ללמדנו משהו עמוק יותר, משמעותי יותר, וכבר נגענו בו בהסבר הרעיון "ללמדו תורה", וזוהי מערכת היחסים בין הורים לילדים. השיה

המתנהל בין אב לבנו בזמן לימוד תורה אינו דומה לשיח בזמן שבו האב מלמד את בנו שחייה, או בעת הקניית כישורים אחרים, או בצעידה משותפת במסלול טיול. השיח שינהלו הורים וילדים במסגרת חיצונית וחוייתית יתרום רבות לבניית מערכת מיוחדת וייחודית זו של אב ובן, של הורים וילדים, מערכת יחסים מרתקת ומאתגרת המשוחררת ומאפשרת שיח אמיתי. תקופת החופש משוחררת מכל מיני לחצים הנובעים ממערכת הלימודים, ומאפשרת התמסרות של ההורה לילד, ללוותו בצמתים של לימוד שחיה, רכיבה על אופנים ואף בחוג משותף. בטוחני שאותם אלו אשר יתמידו בפיתוח הקשרים יגלו את העומק הייחודי שיש בילדם, הורים יהיו קשובים יותר לרחשי ליבם של הילדים ויהיו רגישים יותר למה שעובר על הבן או על הבת. קשרים מסוג זה יפתחו מערכת יחסים של דיבור, הקשבה ואמון הדדי, אשר יכולה להוליד בבוא העת התמודדות בריאה גם בעת משברים, כי לב שמח יטיב פנים.

"ללמדו אומנות"

רבי יהודה ראה את לימוד האומנות כחובה מהמעלה הראשונה, ואמר שאב שאינו מלמד את בנו אומנות, יש סיכוי רב שבנו ילסטם את הבריות. כך באה חובת האב ללמד את בנו תורה יחד עם החובה ללמד את בנו אומנות ומקצוע. אמנם רוב בני האדם בגיל הבגרות רוכשים מקצוע ועובדים בו לפרנסתם ולפרנסת בני ביתם, אך עדיין יש בתים שבהם כבר הילדים שותפים בהכנסות משפחה, על חשבון לימודיהם. לעומת זאת, יש עבודה שכדאי לחנך אליה בחופשת הקיץ. אם במהלך השנה התלמיד עסוק במבחנים ובלמידה ואינו מוצא זמן כדי לעסוק בהכנסות למשק הבית, חופשת הקיץ מאפשרת לו זמן למצוא עבודות שיאפשרו לו להרוויח בעצמו את דמי הכיס ואף לסייע בבית, כי הבטלה מביאה לידי שעמום. לעניות דעתי חובת ההורים לעודד את הילדים למצוא מקומות לעבודה בחופש.

מעבר להכנסה הכספית שיש לילד, נלמדים בעבודה ערכים רבים, והילדים לומדים להעריך את ההוצאות של ההורים עבורם, להקפיד על הכסף הניתן מן ההורים ונמדד בצורה שקולה. באמתחתי אף הצעה לבעלי עניין הנמצאים בקהילה, כאשר אין בנמצא מקומות עבודה לבני הנוער: להחליף משימות בין משפחות, ילד אחד ישמור על ילדי השכנים וכן להפך, ומשם תהיה משכורתם שלמה.

פנים אחרות ל"ללמדו אומנות"

גם כאן אפשר לשאול את השאלה ששאלנו לעיל, מדוע מצווה הברייתא את האב ללמדו אומנות? הרי התורה יכלה לחייב את הבן עצמו, והאב יהיה פטור. נראה שגם כאן יש ערך בלימוד זהיר הנוגע בממון ואין דרך בטוחה יותר מאשר לקבל את ההדרכה מההורים. זאת הזדמנות לפתח את הערך והחשיבות שיש בעבודה וביצירה, מעבר לצורך להתפרנס על מנת לחיות ולקיים משפחה. אפשר להרחיב ולהציף שאלות הלכתיות, מוסריות ואתיות שאנשי עבודה ועסקים מתמודדים איתן: יושר, אונאה, טובות הנאה, זכויות יוצרים, ריבית, ועוד. מכאן ניתן להדגיש שגם העוסק במלאכה חייב עדיין להיות מחובר לתורת ה', הן במקום עבודתו והן בסיום מלאכתו, בהקדשת זמן ללימוד תורה. רק אב ואם המחברים עם הילדים בקשרים כאלו יובילו לשילוב, כפי שאמרו חז"ל "יפה תורה עם דרך ארץ".

ושוב מעשה באבי, שמעו ותחי נפשכם, וכך היו מעשיו עמי בתקופה שבה הייתי בחופשה. נדרשתי לסייע בעבודה הן כילד בכיתה ב' והן כנער בכיתה י"ב. בכל תקופות החופש הייתי מסייע לאבי במכולת, ובדרך זו גם למדתי חשבון בצורה מהירה וגם למדתי איך אבי מתנהג עם הקונים: אם שילמו בטעות דאג להחזיר,

הקפיד על המאזנים שיהיה בהן משקל צדק, עשה מעשי חסד עם אותם אלו שלא היה באמתחתם כסף, וכאשר לא היו לקוחות בחנות מיד היה פונה ללימוד תורה ועוסק בזוהר או בגמרא. ספריו תמיד היו פתוחים, בין לקוח ללימוד תורה, כפי שהיה שגור בפיו "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך", כל רגע פנוי בין לקוחותיו הקדיש ללימוד תורה.

אין ספק שעבודה משותפת של הורים עם הילדים בתקופת החופש תשמש אבן בוחן לקשרים בעתיד ונסו הצללים כאב את בן ירצה, כי שם ציוה ה' את הברכה, ויתקיים בו הכתוב "להשיאו אישה".

"מ"אפקט הגולם" ל"מבחן בוזגלו"

כמו ציפייה שמממשת את עצמה, כך גורלם של תלמידים נחשלים ייקבע לפי היחס שהמחנכים יפגינו כלפיהם. על אהדה, חום ושוויון בעקבות מלמד הדרדקי¹⁶

ברכת הגשם אשר התחלנו לאומרה נפגשה יחד עם בני אשר נתבקש להזור אל ביתו על מעשהו שלא מצא חן בעיני מחנכיו ואמרתי אביאה בפניכם ואספרה את דעת חכמים.

ועל כן אמרתי שמעו דברי חכמים אשר נכתבו במסכת תענית על התפיסה החינוכית של מלמד-דרדקי אלמוני.

"רב איקלע לההוא אתרא, גזר תעניתא ולא אתא מיטרא. נחית קמיה שליחא דציבורא אמר משיב הרוח ונשב זיקא, אמר מוריד הגשם ואתא מיטרא.

אמר ליה מאי עובדך? אמר ליה מיקרי דרדקי אנא

ומקרינא לבני עניי כבני עתירי,

¹⁶ פורסם במוסף 'שבת', 'מקור ראשון', י"ד בחשון תשע"ב, 11.11.2011 וכן פורסם בכתב העת "במחשבה תחילה של רשת אמי"ת תשס"ז

וכל דלא אפשר ליה לא שקלינא מיניה מידי.

ואית לי פירא דכוורי וכל מאן דפשע משחדינא ליה מינייהו
ומסדרינן ליה ומפייסינן ליה עד דאתי וקרי". (תענית כג' ע"א)

בתרגום: רב הזדמן לאותו מקום (בשנת בצורת), גזר תענית אך לא ירד גשם.
עבר לפני התיבה שליח ציבור, והנה כאשר אמר "משיב הרוח" נשבה רוח,
וכאשר אמר "מוריד הגשם" החל לרדת גשם. אמר לו רב: מה מעשיך (שזוכה
אתה שתפילתך מתקבלת)?

אמר לו: מלמד תינקות אני,

ומלמד אני את בני העניים כבני העשירים,

ומי שאין ידו משגת אינני לוקח ממנו תשלום כלל.

ויש לי בריכת דגי-נוי, וכל ילד שמשמט מהלימודים, מפתה אני אותו על ידי
הדגים, ואני מפיס ומרגיע אותו עד שהוא שב ללימודו. (כלומר, לאותו מלמד
היו בריכות של דגים, ובלשוננו היום: "אקוואריומים", שבהם היה מפיס
ומשחד את הילדים כדי שיימשכו אל הלימוד).

לשאלתו של רב למלמד הדרדקי מה מעשיך שבשל כך ירדו גשמים, השיב
המלמד שלוש תשובות.

רחש ליבי האם הורדת הגשמים היא תוצאת כל שלוש הפעולות שעשה מלמד
דרדקי זה? או שמא אחת מן הפעולות היא הדומיננטית יותר והיותה את הגורם
המכריע בהורדת הגשמים?

לעניות דעתי, מעשהו השלישי של מלמד הדרדקי הוא שמצליח להכריע את הכף בהורדת הגשמים, הפותח כיוון חשיבה חדש, וזאת מבלי להפחית מערך מעשיו הקודמים, המהווים "תקדימון" לאיכותו של המלמד ויכולותיו. וכך היא:

" ואית לי פירא דכוורי (בריכת דגים) וכל מאן דפשע משחדינא ליה מינייהו ומסדרינן ליה ומפייסינן ליה עד דאתי וקרי".

הגמרא משתמשת במינוח: "וכל מאן דפשע" (כל תלמיד שפשע). לא מדובר בהערת אגב של תלמיד, אלא בהפרעה חמורה שבוצעה בכיתה, הגוררת בעקבותיה, בדרך כלל הענשה חמורה כמו: מכתב בתיק האישי, זימון הורים ואף הרחקה לשלושה ימים מביה"ס.

אולם כאן, בסיפור הגמרא, מדובר במחנך מזן אחר – זן נדיר. מחנך זה יודע לקרוא את נפש תלמידו שסרח, ומתנהג עימו אחרת ובניגוד לפעולת הענישה לה מצפה הילד – הוא מובילו לצדו האחר של חדר הכתה וכדבריו:

"אית לי פירא" יש לי אקווריום בחדר, בכתה, לא מחוץ לה.

וכל ילד שפשע אני :

"משחדינא להו "

"מסדרינן ליה"

" ומפייסינן "

שוחד, סידור, פיוס שכל מטרתו אינה אלא התוצאה הסופית: "עד דאתי וקרי", קבלה אישית של התלמיד לחזור וללמוד. אף אחד אינו מכריח עתה את התלמיד, אלא הוא בכוחות עצמו ומתוך החלטה פנימית חוזר ללימודו הרגיל.

זכור לי בילדותי, כי כאשר "פשעתי" נאלצתי לעמוד ולהחזיק את פינות הכיתה שלא יפלו, במשך שיעור שלם. מבטיח אני לכם, כי כל ניסיונות השכנוע באותם רגעים להמשיך ללמוד, ועם אותו מורה, היו עולים בתוהו...

ההקשבה

ואנוכי במסע הזמן, חוזר שוב אל כיתת מלמד הדרדקי, נוכח בשיעורו וכמובן גם הפעם "פשעתי" באמצע השיעור ומצפה לצמד מילות המפתח הכול כך מוכרות לאוזניי: "תצא בחוץ". במקום זאת, להפתעתי, שולח אותי המלמד אל הקצה השני של הכתה ואומר: "מאיר, גש לך קמעא אל בריכת הדגים", ואני מתיישב ליד דגי האקווריום וחושב על מילותיו ועל טון דיבורו של המלמד לאהר ששיבשתי את מהלך השיעור, צופה בדגים הנעים מכאן לכאן ומביט בקסם המופיע מולי- אני שומע את קולי הפנימי וההקשבה ובריכת הדגים עושים את שלהם ואני חש כיצד הם משפיעים אט אט על מעשיי...

עובר עוד רגע ואני מרגיש יד מחבקת ואת קולו של המלמד הממשיך... "כן מאיר, אני מקשיב..." , קולו מרגיע אותי ומפייסני, ועוד רגע עובר והוא כבר מלמד את שאר חבריי לכתה.

אבל המלמד לא מחזיר אותי לשיעור במליאה, הוא גורם לי תחילה רוגע, הקשבה עצמית ומחשבה רבה, ולבסוף דואג אף לפייסני. וכך, מבלי שימת לב רבה, אני מתגנב למקומי בשקט, והפעם מתוך מאמץ גדול להקשיב לדבריו (וקריצת עין כסימן מקבל ממנו...).

בסוף יום הלימודים הוא ניגש אלי שוב לשיחה קצרה ולמעשה שוחד נוסף. הוא מוציא מתוך האקווריום דג, שם לי אותו בתוך שקית, כמתנה ואומר לי בשקט: "הדגים יודעים לשחות, להקשיב וגם לשתוק".

אבל אז אני מתעורר שוב ולהפתעתי מתברר לי שאני מורחק מביה"ס ועם מכתב להורים. מבטם של המורה והמנהל לא משאירים לי תקווה ואני מברך על עונש ההרחקה ומפטיר: "ומי בכלל התכוון לבוא מחר"...

ובמחשבותי נזכר מתוך אחד הספרים שהסתובבו "האם יש סיכוי לאהבה" של דוד בן יוסף:

... "להקשיב לאדם זה לפעמים – עניין של פיקוח נפש. את זה לימד אותי הרבי שלי, ר' אריה לויין. פרופסור ירושלמי ידוע היה שולח אליו חולי נפש קשים, שהוא עצמו לא הצליח לעזור להם. ור' אריה היה מצליח לרפא אותם. פעם פנה הפרופסור לר' אריה בשאלה ובקשה: "גלה לי את הסוד שלך איך אתה מצליח לרפא אותם? מה אתה עושה להם?" ור' אריה ענה לו: "אין לי שום סודות, אני לא עושה להם שום דבר. אני רק מקשיב להם"...

הסיפור של מלמד דרדקי נתן בי תחושה של השראה והתפעלות. במצב זה הייתי רוצה להיות מידי פעם, ואף להבטיח כי ילדי יהיו חלק מחוויה חיובית זאת. מאידך, כאשר התעוררתי, חשתי גם תסכול רב מכך שמלמד דרדקי זה הבליט את הפער הרב בין הרצוי למצוי.

אפקט פיגמליון ו"מבחן בוזגלו"

אותו תלמיד שפשע שידר אותות קריאה ומצוקה למלמד הדרדקי שעיקרם: 'איני רוצה ללמוד' ואנו, בתגובה ספונטאנית כופים עליו ולוחצים. האם זהו גם המלמד שלנו?

מלמד הדרדקי, לעומת זאת, עסוק בחשיבה אחרת, אשר בבסיסה עומדת השאלה: איך אני מטפח את המוטיבציה הפנימית של תלמידיי? איך אגרום להם שיבאו מכוחות עצמם ללמידה?

כשתלמיד מפריע ומשדר אותות מצוקה, קשה שלא להתפתות ולהגיב אליו בכוח. אולם דווקא פעולה הפוכה: עידוד ובדיקה עם התלמיד, היא הדרך להניב פירות ולהביא לשינוי בלמידה.

האידיאל החברתי של אותו מלמד דרדקי בא לידי ביטוי לא רק בלמידה, אלא גם בהבנה הראשונית בה הוא מלמד את בני העניים כבני העשירים. החברה כיום מכוונת את בתי הספר לקלוט את כל התלמידים, מכל השכבות ומכל העדות, על מנת לתת חינוך שוויוני לכול. אולם לא מעט בתי הספר תנאי קבלתם הם ביכולת עמידת ההורים בתשלום החודשי ואם התקבל תלמיד שלא מן המקובל מאותה "שכונה", בגדיו ולשונו מסגירה את מקום התלמיד והמחנך נופל בציפיות המגשימות את עצמן, ומתייחס ביחס שונה כלפי תלמידיו האהובים, לעומת יחסם כלפי חבריהם החלשים והבלתי אהודים.

אותה פעולה ראשונה שביצע "מלמד הדרדקי", "מלמד אני את בני העניים כבני העשירים", הייתה שינוי של ממש, ציפייה שווה מכל התלמידים ללא סטיגמה אמונה ביכולת התלמיד, בפעילותו זו יצר מלמד הדרדקי את אפקט "פיגמליון", בו תלמידיו קלטו את הציפיות הסמויות של מורם וממשו אותן.

תלמידים חלשים קולטים מסרים של חוסר אמונה ביכולתם, ומגשימים את "ההישגים" הנמוכים שהמחנך מצפה מהם - "אפקט הגולם".

למעשה, מלמד הדרדקי מתנהג כאן עם תלמידו עפ"י מה שניתן לכנות בימינו "מבחן בזגלו". אותו מבחן שהציע השופט העליון, אהרון ברק, להשתמש בו עת צריך להחליט האם להעמיד לדין אדם רם מעלה. ברק קבע כי יש לשקול את המקרה כאילו מדובר באדם פשוט - "מר בזגלו" - הנחשד במעשה זהה, ואם התשובה לגביו חיובית, אזי יש להעמיד גם את האדם רם המעלה לדין ללא משוא פנים.

מבחן זה יכול לשמש כל מורה בכיתתו: לבחור את התלמיד הצייתן ולשקול האם היה מעמידו לדין על מעשה זהה שעשה אחד התלמידים ה'מופרעים'. אם התשובה שלילית, רצוי שהמורה יבחן מדוע הוא מפלה לרעה את התלמיד.

מלמד הדרדקי שתפיסתו החברתית באה לידי ביטוי ב"מלמד אני את בני העניים כבני העשירים" ממשיך, למעשה, ומשכלל את השיטה. הוא נמנע מלהעניש את אותו תלמיד שפשע בכדי לא ליצור את "אפקט הגולם", ומשבש בכך את ציפייתו השלילית של התלמיד. הבאתו לבריכת הדגים, שיחודו ופיוסו הם הגורמים לשינוי המשמעותי בלמידה "עד דאתי וקרי".

הארת הפנים

מלמד הדרדקי הבין שתלמיד שפשע- לא הוא האשם, אלא כפי שאמרו חז"ל "אם ראית תלמיד שלימודו קשה עליו כברזל - בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים" (תענית ח א), "הראה לו פנים רעות" (רש"י).

ניתן לתאר את מעמדו של התלמיד שפשע בו הארת הפנים של מלמד הדרדקי פועלת.

לאחר חטא העגל, הקים משה את אוהלו מחוץ למחנה. חז"ל מסרו שבתגובה אמר הקב"ה לו: "משה, כשם שאני הסברתי לך פנים, כך אתה הסבר פנים לישראל, והחזר האוהל למקומו" (ברכות סג א). והראי"ה קוק בפירושו "עין איה" הסביר שקיימות שתי דרכים להנחלת התורה והחכמה לתלמידים. הראשונה היא, לדבר גבוה ולחייב את התלמידים לעלות בסולם מעלה. ואילו הדרך השנייה היא להוריד את המסרים לרמת התלמידים, מתוך שאיפה שהם יגדלו ויעשו פרי דווקא בהיחנכם על פי דרכם וערכם".

לאחר שעם ישראל חטא בעגל, חשב משה שהדרך הראויה כעת היא להרחיק את האוהל על מנת לגרום וליצור מחויבות אצל עם ישראל להתעלות לדרגת השכינה - האוהל. אולם הקב"ה מבהיר לו כי לא כך היא, וכשם שהתורה ירדה ממקומה העליון אל רמתו וערכו של משה, כך על משה לנהוג עם ישראל - להביא את התורה אליהם, וזאת, מפני ש"החינוך הכללי של אומה שלמה צריך גם הוא להיות בנחת והדרגה".

כאשר אנו רואים תלמיד שפשע והוא מבקש להפסיק ללמוד, האשם תלוי ברב שאיננו מסביר פנים ועל זה דואג המלמד לפייסו, לשחדו ולהביאו ללמידה. (הגמרא שם בתענית מציינת רובד נוסף בהוראה "ריש לקיש אמר: אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל - בשביל משנתו שאינה סדורה עליו).

תנאי להצלחה בלימודים הוא תקשורת חיובית בין הרב לתלמיד: אהדה, חום והארת פנים. אם אין התלמיד אהוד על רבו, אם רבו מגלה כלפיו יחס עוין או אפילו קר, עלול הדבר להכשיל את לימודו, ולא פלא שלימודו קשה עליו כברזל או אז לא רחוקה הדרך מן "עד דאתי ופשע".

התפיסה החינוכית אותה מציג מלמד הדרדקי, בה כולם שווים בני עניים כבני עשירים, בה התגובה אל התלמיד שפשע אינה כעס, עונש, אלא רק צורות שונות

של עידוד, בה בראשונה הוא גורם לו להקשיב לעצמו, לפעול פעולות פנימיות, ולבסוף שיחודו, הרגעתו ופיוסו, פעולות אלה מניעות את המוטיבציה הפנימית של התלמיד, ובכך גורמות לו לשוב לספסל הלימודים מתוך אחריות אישית ורצון פנימי. מהלך כזה משפיע על איכות הלמידה ובכך מגיע עד אחרון התלמידים.

סגנונו של המורה, ואישיותו של התלמיד הם היוצקים את התכנים ואת ההתנהגות הייחודית והם גם שהופכים את ההוראה למרתקת ומיוחדת.

אחת מן המשימות העיקריות אשר שמתי אל לבי במכון עזריאלי להעצמה חינוכית היא שינוי תפיסתם של המחנכים כלפי התלמידים הנכשלים ואמונה שכל אחד יכול מבלי לגרום למימד ההפרעה של התלמיד באמונת ההצלחה, ולא תהיה קלה בעיניך משימה זו.

הרהרתי בליבי, רבים מחנכים ומורים העושים מלאכתם קודש. אולם לא מעט מן המחנכים עומדים לא במקומם ואנו משתאים וב"ה כל כך הרבה מורים וכל כך הרבה חסד, ועדיין גשם בשפע לא ניתן בארצנו. ואולי כדאי לאמץ, כחלק מתנאי הקבלה לחינוך, את "מבחן מלמד הדרדקי", להעלות ל"עמוד התפילה" את המורים, ולאור תפילתם ותוצאותיה לקבלם למשרה הנכספת.

פעולתו זו של מלמד הדרדקי הבאה לידי ביטוי בעמידתו להתפלל ובתגובתו המיידית של ה' בהורדת הגשמים, מקבלת פומבי ב"השתלמותו של רב".

על מנת להיות מלמד צריך אתה להיות בעל תכונות מיוחדות: התמדה בהחלטות חיוביות, הסברת פנים וסבלנות. מלמד דרדקי זה הוא המשפיע על כל בני עירו ותלמידיו, עניים כבני עשירים, ובכוחו אף יכול להשפיע על הורדת הגשמים, המשקים את כל השדות וללא משוא פנים.

הפנייה במאמר נאמרה אל כל מחנך אך בקלות ניתן להחליפה במקום מחנך להורה .

אם בחינוך נצליח לעשות השינוי כדרכו של מלמד הדרדקי מן הסתם תפילתנו תשמע במרומים ,

מן השמים הסכימו עמו .

לבחור להיות פחח !

במהלך השנה האחרונה עלה החינוך המקצועי על סדר היום. סוגיית החינוך המקצועי טעונה עד מאוד בעקבות החטא הגדול ביצירת בתי ספר מקצועיים בשנות השישים והשמונים של המאה הקודמת והפילה לא מעט נפשות הזכורות לדיראון עולם!

אולם רחש לבי כבר ימים רבים להעלות את הרהורי העולים מתוך עשייתי החינוכית עם בני נוער שהינם "מועמדים" לבתי הספר המקצועיים, ומתוך חוויה אישית משפחתית מחותם הנגע של בית הספר המקצועי בעבר, אדרוש דברי עד שידי מגעת ותפילה שיהיו ערבים על אוזן שומעת.

כל אחד יכול - להאמין בכל ילד!

נקודת הבסיס הראשונית חייבת להיות שכל תלמיד יכול להגיע לבגרות. צוותי החינוך וההורים חייבים להאמין שכל ילד יכול להצליח במערכת הלימודים. תפקידה של מערכת החינוך הוא להציע חינוך טוב מאוד לכלל התלמידים. מערכת החינוך חייבת להוביל ולשאוף שלכל התלמידים תהיה בגרות. השכלה ראשונית של בגרות על כלל מקצועות הלימוד: תנ"ך, היסטוריה, ספרות ועוד (וכל מה שיוגדר בגרות בסיסית) היא אבן יסוד במערכת החינוכית.

"אני רוצה ללמד אותך, עקיבא."

רועים אינם צריכים ללמוד.

שלושום הפכת על פיה צוואה שנחתמה כדת וכדין, והיום אתה נצמד לכללים מופרכים? מה איכפת לך מה ראוי ומה אינו ראוי? מי יחליט בשבילנו מה אנחנו צריכים לעשות?
...קולו מתרכך. אני לא יכול לקרוא.

למה לא?

האותיות אינן חודרות אל לבי.

מנין לך?

ניסיתי.

אז תנסה שוב. בכל יום אחרות על האדמה אות חדשה, אלמד אותך לקרוא תוך זמן קצר.

לא תצליחי.

אני רוצה לנסות.

...סיפור כישלוננו אינו מרפה ידי, אלא דווקא מעצים את נחישותי...

כך מתארת יוכי ברנדס בספרה 'הפרדס של עקיבא' את מאמצייה של רחל רעייתו בהקניית לימוד הקריאה. רבי עקיבא עני חסר כל, רמת השכלתו נמוכה מאוד, והגה בתו של האיש העשיר ביותר בקהילה מתאהבת בו ודוחפת אותו ללימוד תורה תוך הקרבה עצמית. היא מזהה את הכוחות הייחודים ברבי עקיבא ומאמינה שגם רבי עקיבא יכול!

זה עשור מיום הקמתו של מכון עזריאלי להעצמה חינוכית ע"י קרן עזריאלי, תכנית הוליסטית המלווה בני נוער בחטיבות הביניים משלושים ערים וארבעת אלפים תלמידים בשנה. תנאי הקבלה לתכנית לא גבוהים; תלמידים בעלי ההישגים הנמוכים בשכבה. וכך בכל עיר ובכל בית ספר נעשה תהליך ראשוני עם כל תלמיד, בירור עמוק והובלתו ביכולת שלו להצליח - שינוי תודעתי. תלמידים המועמדים לתכנית איבדו את האמונה ביכולת שלהם להצליח. רצף הכישלונות שצברו במהלך לימודם השפיעו עליהם, הם כישלון, לא יכולים! תהליך דומה עוברים יחד צוותי החינוך: תלמיד זה יכול להצליח! גם צוותי החינוך שבויים בתודעה הכוזבת שתלמיד זה לא יכול. אני נפגש עם הורים רבים שמרימים ידיהם כלפי שמים, "מה אעשה?" שבויים עמוק בתודעה שבכם אינו יכול! אולם רק לאחר סדרה של עשרה מפגשים רצופים עם ההורים, בהם אנו מחזירים להם את האמונה ביכולת של הילד שלהם להצליח, ביכולת שלו לנצח רק תאמינו בהם... והדברים מתרחשים! כל כך הרבה פעמים אני שומע את ההורים לאחר התהליך באמירה: "לא יכול להיות שזה הבן שלי!" ואלא הנערים מצטרפים לחוויה של הצלחות בתחום הלימודי, החברתי והמשפחתי. אחד מן המשפטים הזכורים מפיו של איתי, תלמיד התכנית: "אני מוכן להשקיע, רוצה להשקיע ומתמיד להשקיע".

וכל זה הבאתי בפניכם בכדי לומר לכם שתלמידים אלו ללא תהליך עמוק שהתרחש, הרי שבסוף כיתה ט' הם היו מועמדים למסלולי הלימוד הנמוכים בבית הספר ואף יבחרו מתוך ברירת מחזל או יומלצו ללמוד בבתי ספר מקצועיים, בחירה הנובעת מתודעה כוזבת ש"אין לי ברירה, אלא להיות פחח", מתוך הבנה שזאת האפשרות היחידה העומדת בפני. חשיבה כזו מסוכנת מאוד! לבחור להיות פחח עם ידיעה שאני יכול ומצליח גם בלימודי האחרים, זה כבר סיפור אחר.

נבואה המגשימה את עצמה

"אחר" הציץ וקיץץ בנטיעות. מהו "אחר"? אלישע בן אבויה, שהיה הורג רבי תורה. אמרו: כל תלמיד שהיה רואה אותו עוסק בתורה, היה הורג אותו. ולא עוד, אלא שהיה עולה לבית המדרש, והיה רואה תינוקות לפני ספריהם, והיה אומר: מה אלו יושבים ועושים כאן? אומנותו של זה בנאי, אומנותו של זה נגר, אומנותו של זה ציד, אומנותו של זה חיט. וכיוון שהיו שומעין כן, היו עוזבים והולכים... (עפ"י ירושלמי, חגיגה ב', א', מתורגמים לעברית)

האם מערכת המיון בבתי הספר יוצרת נבואה המגשימה את עצמה? אמירתו של אלישע לתלמידים מעוררת מחשבות אצל התלמידים: אולי באמת אני פחח כי אני כישלון? תופעה זו נקראת במערכת המקצועית "אפקט פיגמליון": מצב שבו ציפייה מוטעית גורמת להתנהגות תואמת של בעל הציפייה, והתנהגות זו גוררת התנהגות תואמת גם מן הצד השני, דבר המביא בסופו של דבר לאישוש הציפייה המוטעית ועושה אותה נכונה. תפיסה ראשונית מוטעית הגורמת לה להתקיים. על בסיס שיפוט ראשוני נקבע עתידו של תלמיד בתחילת דרכו.

וכי מה רע להיות נגר, פחח או אומן? וכבר כתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר לפרשת נח על הפסוק "שלשה אלה בני נח, ומאלה נפצה כל הארץ" (ט, יט)

"...אלא בא ללמדנו אשר משלשה אלה נתחלקה הארץ... מכל מקום רצון הקב"ה היה שהעולם יתנהג ע"פ שלושה אופני בני האדם, היינו אנשים פשוטים עובדי האדמה ואין להם הרגשה דקה, ואנשים אפרתים (חשובים) מרגישים בשכל אנושי הרבה, ואנשים אלוקיים דבקים בה' והמה מרכבה לשכינה לפי ערך האדם והמקום..."

הנצי"ב מבאר שהעולם מתנהג בשלושה אופנים תלמידי החינוך המקצועי - עבודת כפיים, תלמידי האקדמיה ותלמידי הישיבות.

אכן טבע העולם הוא שתכונות ונטיות טבעיות של בני האדם לעסוק באומנויות שונות. אין רע בלבחור להיות פחח, יש רע בלבחור עבורך להיות פחח, ויותר מזה גם להשאיר אותך דל בהשכלה ובתרבות, וכך ממשיכה ומתארת יוכי ברנדס במקום אחר את מפגשה של רחל עם אמא שלום, רעייתו של רבי אליעזר בן הורקונוס, בכדי שרבי עקיבא יתקבל ללימוד בישיבה ביבנה:

"...אז תנו לעקיבא הזדמנות, זה כל מה שאני מבקשת. ההזדמנות שלו תבוא על חשבוננו של בחור צעיר שלומד תורה מינקותו. אני כמעט מועדת, זרועותיה אוחזות בי, אמא שלום, אני בוכה, תקשיבי לי, אישי לא ייקח מהישיבה חדר ומיטה וגם לא מזון ושתייה, הוא ישב בשיעורים ולא יפריע לאף אחד, אל תגרשו אותו, בבקשה אל תגרשו אותו..."

במילים אחרות רבי עקיבא היה רועה צאן מוצלח, אך ידיעותיו היו דלות מאוד. רחל אינה מוותרת. היא חושבת שרק הרחבת ההשכלה בישיבה תייצר מוביליות לנוע ברבדים השונים של החברה. היא מבקשת ומתחננת שיקבלו את רבי עקיבא בישיבה הטובה ביותר - ה"אוקספורד" של הישיבות - יבנה. אם כבר רועה, אז רועה עם תעודת בגרות, אך רבי עקיבא בהרחבת השכלתו בישיבה מחליט לבצע שינוי תעסוקתי. הוא מבצע מוביליות חברתית. בזכות ההשכלה הרחבה שרכש בישיבה הוא הופך להיות ראש הישיבה. הוא הופך להיות מהמשפיעים הבולטים בשיח הציבורי. הוא בוחר לוותר על מלאכתו כרועה צאן והופך להיות רועה ציבור.

דוח מצב המדינה לשנת 2013 של מרכז טאוב בעריכת פרופסור דן בן דוד מאשש: השכלה רבה יותר – שווה הכנסות גבוהות יותר בעתיד של העובד או העובדת. מכאן משתמע שחובה על מערכת החינוך, במקביל לבחירה של התלמיד להיות פחח, להעניק לתלמידים השכלה עיונית שתקנה להם לכל הפחות אפשרות כניסה ללימודים אקדמיים, אם וכאשר התלמיד יבחר לא להיות פחח.

אני גאה להיות פחח!

מהשיח שהתרחש בימים האחרונים, אני משער לעצמי שגסי היקר, פחח במקצועו, היה נפגע עד מאוד. להיות פחח זאת אומנות מרתקת. צופה הייתי במלאכתו ברכב הנכנס למוסך, פגוע מכל צדדיו והוא בעדינות ייחודית מיישר את הפח לקווים המקוריים, כל זווית במקומה. הייתי נער, והוא היה אוהז את ידי ואומר לי: חוש בידך את הקימורים שהתאמתי לשאר הרכב. אומנות מרתקת. רושם רב של אומנותו חתומה בלבי ובידיי, וכבר אמרו חז"ל: "גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה" (גדרים מט ע"ב):

ושמא יאמר אדם: הריני בן אבות העולם ממשפחה גדולה איני ראוי לעשות מלאכה ולהתבזות. אמור לו: שוטה כבר קדמך יוצרך, שנאמר: 'בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ', והוא עשה מלאכה קודם שבאת לעולם... שנאמר: 'מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות' (זוהר חדש כרך א בראשית ט).

ומאיך רבותינו הבחינו בכך שיש עבודות שהן "זרות" לאדם, כלומר עבודות שאינן מתאימות לו לפי מעמדו ומצבו הסוציאלי או לפי רצונותיו ונטיות לבו, הרי לא כל מלאכה מתאימה לכל אדם.

"לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה זרה ואל יצטרך לבריות" (בבא בתרא קי, ע"א).

לימדנו רבותינו ב"עבודה זרה לו", דהיינו בעבודה הזרה אליו או הבזויה בעיניו או שאינה מתאימה לו, ואלו עדיפים מאשר שלא לעבוד כלל וממילא להזדקק לחסדי אחרים. וכבר אמר רב לרב כהנא: "הפשט עורה של נבלה בשוק וטול שכר, כלומר שבמידת הצורך היה קצב בשוק, ואל תאמר: 'אדם גדול אני ובזוי לי הדבר'".

מו"ר אבי עליו השלום, היה רב הקהילה בבאר שבע, שו"ב בעיר ומתפרנס בשכר ממלאכתו כחנווני. מעולם לא ראיתי את מלאכת אבי בזויה או רעה, אולם אבי היה איש רחב דעת, בעל השכלה תורנית רבה מאוד ושליטה עצומה בכל פרד"ס התורה ולו היה חלקי ממעט תורתו. קהל הצרכנים הרבים בחנותו לא בגלל העוֹף בשקל אלא בגלל רכישת המוצרים הרוחניים. קשוב הייתי לאבי במלאכת החנווני המשלבת תורה, חכמה וייעוץ, נכנסת לקנות קפה יצאת עם נס בידך. אין תורה בה לא שלט כולל התחומים האלגבריים וחישובים מתמטיים שרכש דרך ההשכלה התורנית. האם בעלי המלאכה של דורנו נמצאים שם?! אתמה!

יוצא מכל הנ"ל: אין גנאי בלהיות פחח, אדרבא יש בה כדי לכבד את בעליה-עושיה. על האדם לשאוף מלכתחילה למצוא את העבודה המתאימה לו לפי כישוריו, רצונותיו ונטיית לבו ולא שהותאמה לו על ידי מערכת החינוך בהיותו תלמיד חלש בלימודיו או בעל "עבר עשיר" בהתנהגות מופרעת. ועל כולך להיות איש רחב דעת ותרבות.

מטרת מערכת החינוך היא להבטיח שוויון הזדמנויות הוגן ולגדל ולטפח תלמידים להפוך לאנשים עצמאים המחליטים בעצמם על דרך נתיבותיהם, להיות שותפים בשיח הציבורי ובעיצוב חייהם. מערכת החינוך היא לא לשכת עבודה של

התעשיינים ואין תפקידה של מערכת החינוך להכשיר כוח אדם לשוק העבודה. במגמות עיוניות נחשבים התלמידים באופן טבעי לאלה שיעצבו את סדר היום בכל התחומים במדינת ישראל, ואם כבר הוא בחר להיות פחח, אני רוצה אותו משכיל ובעל ידע ותרבות, שיוכל להשתתף להשפיע ולהוביל בשיח הציבור, יוכל לחבר להמציא ולייצר סטארטאפ עם מהנדס מכונות ועל זה הדרך.

לא ראה סימן יפה במשנתו, עד מתי?

"תלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו [רש"י: לומד ושוכח] חמש שנים - שוב אינו רואה. רבי יוסי אומר: שלוש שנים" (חולין כד א).

נחלקו חכמים ורבי יוסי, מהו אורכה של תקופת המבחן: חמש שנים או שלוש שנים. לפי חכמים, בודקים את ההישגים הלימודיים לאורך תקופה של חמש שנים. אם חלפו חמש שנים, ואין התלמיד רואה סימן יפה במשנתו - הוא לומד ושוכח - שוב אינו רואה סימן יפה במשנתו.

הגמרא מעמידה את הסוגיה במי שלומד בבית המדרש יומם ולילה וממית עצמו בלימוד התורה, ולאחר חמש שנים שלא ראה סימן ברכה לא יראה יותר.

הרב עובדיה מברטנורא למשנה ב"אבות" (ה, כא) מבסס את תכנית הלימודים על בסיס המפרט שמציעה המשנה: "בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, בן חמש עשרה לתלמוד... " לכל שלב ניתנו חמש שנים! מדוע? על כך מבאר בעל הברטנורא, שלכל שלבי הלימוד יש צורך בפרק זמן של חמש שנים.

ננסה להעביר פרק זה של הבנה למבנה מערכת החינוך כיום. השלב המשמעותי מתחיל במעבר של התלמיד לחטיבת הביניים החל מכיתה ז-ח-ט-י-יא. חמש שנים. על מערכת החינוך להעמיד לתלמיד את כל האמצעים בכדי להביאו להצלחה בלימודים.

יסוד החינוך מבוסס על העיקרון "חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה". התהליכים שהנער רוכש בשלב הבגרות – חטיבת הביניים הם משמעותיים מאוד, ההרגלים שהנער קונה בגיל צעיר, יעמדו לרשותו גם כאשר יזקין. הידע המצטבר ותכני הלימוד, מיומנויות היסוד, תרבות עולם רחבה והרגלי הלמידה שבני נוער רוכשים בגיל הנערו, הם הבסיס להתקדמות הלימודית במשך חייהם.

מכל האמור לעיל עולים הדגשים הבאים בסוגיית החינוך המקצועי-טכנולוגי:

מערכת החינוך חייבת להאמין ביכולת של כל תלמיד להגיע לבגרות.

מערכת החינוך חייבת לתת לכל ילד השכלה רחבה, שווה ודואגת לצמצום הפערים לכלל התלמידים.

מערכת החינוך חייבת להוביל תעודת השכלה - בגרות לכל תלמיד עד סוף כיתה יב'.

מערכת החינוך תצהיר שאין תפקידה להכשיר בני נוער לתעסוקה אלא לייצר תלמידים בעל אופקים רחבים, יוצרים ויצירתיים.

מערכת החינוך בתחילת כיתה יא' תאפשר לכלל התלמידים אפשרויות בחירה הנובעות מתוך נטיותיו ורצונותיו של התלמיד ולא מהישגיו הלימודיים או מהתנהגותו.

מערכת החינוך תקיים "כיתות אם" הטרוגניות של כלל התלמידים בבית הספר המקיף ברב ימי השבוע. ההתמקצעות והלמידה במקצוע הבחירה יתקיימו במסגרת בית הספר המקיף או ביציאה במהלך השבוע למרכז טכנולוגי-מקצועי.

מערכת החינוך לא תקים בתי מקצועיים "צבועים", אלא מרכז טכנולוגי-מקצועי הנותן מענה לתלמידי בתי הספר המקיפים בעיר.

מערכת החינוך תדאג שהמרכז הטכנולוגי יהיה מחובר לאקדמיה, לתעשייה ולצבא. תכנית הלימודים תהיה ברמה גבוהה ועתירת טכנולוגיה מתקדמת. במרכזים אלו ישולבו אנשי תעשייה בעלי השכלה אקדמית בהוראה.

מערכת החינוך תאפשר לתלמידים מסלול המראה בסוף כיתה יב' – למסלול הנדסאים ('יג'-יד') עם תעודת בגרות ותעודה מקצועית-טכנולוגית.

מערכת החינוך תציע מסלולים עתירי ידע וטכנולוגיה המציינים דימוי עצמי גבוה.

מערכת החינוך תעודד תלמידים להמשיך באקדמיה ובהשכלה גבוהה למרות בחירתם בתחום המקצועי והטכנולוגי.

הצלחה של מערכת החינוך תיבחן כאשר התלמידים הרשומים למסלול הטכנולוגי-מקצועי יצינו שזאת הייתה בחירתם, כאשר אחוז הצלחתם בבגרות יהיה לפחות 70%, כאשר מתרחשת מוביליות לאקדמיה ומגוון התלמידים הלומדים הם מכלל רובדי החברה הישראלית. אולם אם יתברר שהלומדים מאפיינים פרופיל של מזרחים, יוצאי המדינות האסייתיות של ברית המועצות לשעבר ויוצאי אתיופיה וערבים, אז נכשלנו במשימה.

בחותרם דבריי עולים לנגד עיניי תלמידי הרבים שהשתתפו במסגרת התכנית, תלמידים אשר קיבלו הזדמנות חדשה וביצעו מוביליות לימודית וחברתית, ומאידך על זה היה דווה לבי, על אלה אשר אנו כחברה השארנו להם אפשרות בחירה אחת!

לימוד גמרא ומשנה

רחש ליבי לעסוק בסוגיית לימוד גמרא לבנות ענין זה אינו יורד מסדר היום ומאמרים ופולמסים עולים מעת לעת בעלוני השבת, כתבי העת ובאתרי האינטרנט.

אין באתי לדון בסוגיא זו אלא עובדה גמורה היא, ובאתי להביא בפניכם עד שידי מגעת מתיאור ניסוי ישן בלימוד גמרא לבנות שפתח לי פתח של אולם, על העת בה אנו נוטעים לימוד הגמרא לבנים וכמה שגיאות אנו עושים בהם, והיה מונח בידי, עד באה העת לחזקו ולאמצו ואכתוב בלשון בה נטעו אבותי ובלשון העכשוית בבחינת "טוב לאחוז בזה וגם מזה אל תהי נשמט, טובים השנים ואי לו האחד כי יפול ומט" ¹⁷.

הניסוי התרחש לפני כעשר שנים שנה"ל תשנ"ט לפ"ק, "מעבדת הניסוי" בית הספר אמ"ת רננים, רעננה וקשרתיו כחותם על זרועך.

¹⁷ מתוך דבריו של מורי ורבי חיים שושנה אב"ד העיר דמנאת, במרוקו, וכנער עומד מולו בבית הכנסת בשכונה בה גדלתי. היה יושב על כס הרבנות בעיר באר שבע, איש דקדוק, היה בכיר חוקרי הפיוט של יהודי מרוקו, מחבר ספרי "אעירה שחר" העוסק בפיוטים הנוהגים באשמורת הבוקר בשבת – בקשות. ומספריו החכמתי בלשון המליצית נפטר בשנת התשמ"ז.

אל מטרת האמת הגעתי כשאחזתי בידי את מאמרו של הרב ליכטנשטיין אשר הואר באור יקרות במגילת הספר "האשה וחינוכה" הוצאת אמנה תש"מ וזאת העצה היעוצה בדבריו .

"... לדעתי, מה שדרוש לבת כדי לקבל את ההכשרה התורנית המעשית זה הרבה מעבר למה שמלמדים היום. יש להגביר את הלימוד לבנות, כמותית ואיכותית, תוך כדי הוראת כל תחומי התורה... רצוי להעמיק את הלימוד... צריך להגביר את הלימוד של תורה שבעל פה... וכאשר מלמדים צריך ללמד לעומק... אי אפשר ללמד על קצה המזלג..."

... אין לי שום התנגדות ללמד בנות גמרא. מבחינה מעשית זה קצת קשה משום שאין מוטיבציה לכך בקרב הבנות, חסר רקע חברתי ובעיקר חסרה השאיפה לעסוק בכך במלוא התנופה בעתיד... אני גם לא משוכנע שרצוי ללחוץ על בת ללמוד גמרא בצורה כל כך אינטנסיבית... אבל אם לדבר על היכולת ללמוד דף גמרא ולהבין אותו ולהנות ממנו, אני רואה שום סיבה שלא לכוון לכך ללמד זאת לבנות. וצריך אפילו למסד את זה כחלק אינטגרלי של למידה בבית הספר, שעור ממש. כך אני מלמד את בתי וכך חונכה אשתי, וזו נראית לי הדרך המומלצת לציבור הבנות בדורנו.

הלימוד המעמיק תורם הרבה לחינוך הבת ליראת שמים ולחיי תורה, כדי שההלכה תהיה חלק מהווי חייה..."

עשר קשירות קשרתי עד בואי לעסוק בזה ודבריו היו אבן היסוד להקמת קבוצת בנות לבגרות בגמרא, לא נדרשתי להללה בשערים, לשכנע את הבנות להצטרף

לתכנית לימודים לבגרות לגמרא אלא רק דגל הגמרא הרמתי בפני תלמידותי, והן ממקור החיים שמוה לראשם ללוית חן, מניין ומחציתו אחזו זה בזה ללימוד הגמרא. ודעו קוראי שבעת ההיא העוסק בגמרא לבנות לבגרות היו במתי מעט. וכהרגלי בקודש עם "ניסיון של שנים בלימוד גמרא לבנים" הבאתי אל תלמידותי את הסוגיא הראשונה ממסכת ברכות בענין חיוב נשים בתפילה או "נשים פטורות מקריאת שמע".

פתחתי דברי ברקע על התלמוד, הכרת מבנה וכפי שלימדוני רבותי בישיבה התחלתי את הסוגיא... כי היגיעה בה הוא דבר מוכרח ואמרתי חקור דבריה במחקרי שכלך, אך כהרף עין ישבו לי תלמידותי בדכדוכי נפש, מביטות בי והם מונות אחת ואחת, אחת ושתיים... עוד לא תמו אמרי והבנתי שנתקה המוסרה ממני, ונשמטתי, ואומר אל לבי הם למדות כפי שאנו מלמדים את הבנים, אחזתי את דברי לרגע סידרתי את מחשבותי... וכך הייתי מונה את קדושת הגמרא, משמעות לימוד הגמרא ואח"כ הבאתי בפניהם את הגמרא צורת הדף... בבחינת חבקנה ותכבדך.... ואמרתי כי היגיעה בה עם תלמידותי הוא דבר מוכרח לעומת לימודי עם הבנים ועל כן שבתי לביתי להעמקה מחודשת על דרכי ההוראה.

עוד אני אוהז עם תלמידותי בהכרת דף הגמרא מחשבותי בתנועה, נוכח אני שעומדות בנות הצמאות ל"סם החיים" אך המה **טבולה ראסה** בלע"ז (Tabula Rasa), כינוי לאדם שמוחו ודעתו פתוחים בצורה מוחלטת ללימוד נושא חדש. אדם שמתנהג כמו לוח לבן חלק שעוד לא נכתב עליו כלום והוא נקי מהשפעות חיצוניות.

ועל כולן נפקחו עיני כי יש לי דרך כעת ליישם את משנת אבות "בן חמש עשרה לתלמוד".

אחד הקשיים או החטא בו אנו חוטאים הוא הזמן בו אנו מתחילים בלימוד הגמרא לבנים. מערכת החינוך יצרה תכנית שברגע בו מתחילים לקרוא קצת רש"י רבני ומורי בתי הספר נכנסים ל"כוננות ספיגה" של לימוד גמרא. עוד הנער רך בשנים והרב או מורה הגמרא שלא תמיד משנתו סדורה ודרכו הדידקטית כתובה כאריח ע"ג לבנה, שונה את תורתו בהם, הוא מדקלם והם אחריו, וכך עוברת עוד שנה ועוד, כל מורה ושיטות הדקלום.

והילד כבר בוגר כחה ו', הוא אינו יכול להתקבל לשיבה או תיכון דתי ללא ידיעה בגמרא, וכך נכנס התלמיד לכתה ז' כאשר הנחת היסוד של כל הרמ"ם שתלמידיהם יודעים ושונים בגמרא, מושגי היסוד בהירים לתלמידים כשבילין לביתם, והרב ממשיך את תורתו, היכן הפסקנו, כאשר אלה היושבים אינם מבינים מה חטאו ומה פשעו והם את ראשם הכבד מניחים על דף הגמרא, סם החים שתו!?! הוא מדקלם והם אחריו הוא שואל והם עונים את תשובותיו הם צובעים בצבע אדום והוא בירוק וכך התלמיד עולה במעלות לימוד הגמרא

הרהרתי לעצמי אילו מסכת הגמרא שלמדתי בזמן שהותי בתיכון פתחה את פיה כ"חמורו של בלעם" להאיר את ולפקוח את עינינו ולספר לי ולבני בני מה עוללתי לה בשעת "סדר" לימוד הגמרא. "ותפתח את פיה ותאמר מה עשיתי לך כי הכיתני זה שמונה שנים.. ויאמר.....כי התעללת בי....ותאמר הלא אנוכי גמרתך אשר נמנמת עלי מעודך עד היום הזה...."

היא הייתה מספרת לי כמה שעות "נמרחתי" כיצד עיני שוטטו בים הגמרא ואין מציל ומושיע, כמה פעמים טבעתי, כמה חלומות נוצרו בשעות אלו... והיא שמחה ללב!?! אבל "יודום אהרון".

ענין מודע לעוסקים בחינוך שתינוקות של בית רבן בדור הזה קבעו שמקומה של "הגמרא" ביחסם אליה נמוכה עד מאוד וידה על התחנתה כל ההקדמה הטרחנית הזו לא הבאתיה לולי זכרתיו איש לטוב "אליהו כי טוב", בעל ספר התודעה אשר פרסם מאמרו ועוד בתחילת דרכי בהוראה פגשתיו והשאיר בי חותם צרוב בליבי וכך היה אומר¹⁸:

על חטא שחטאנו בתינוקות של בית רבן אנו חוטאים בנפש תינוקות של בית רבן, חטא גדול! מי חוטא? כולנו חוטאים. הורים ומורים, מנהלים ומנהיגים, קטנים וגדולים וגם גדולי גדולים, וכל איש בעם שעסק לו עם הילד בישראל לגדלו לתורה - הכל חוטאים! הרבה דברים אנו חייבים לילד בישראל, וכמעט בכולם אנו חוטאים לו. יש מהם דברים שאנו חייבים לתת לו ואין נותנים, ויש דברים שאין אנו רשאים לתת לו ואנחנו נותנים. מובן מאליו שבדברים שבלמוד ושבחינוך, דברינו אמורים... **מה מלמדים?** ... ומסורת החינוך הרי ידועה ומבוררת, תינוק שמתחיל לדבר, אביו מלמדו תורה. תורה וכל וכל המקרא, ואח"כ משנה ואח"כ גמרא. שלשה אלה בלבד: מקרא, משנה וגמרא. ..

השוקת השלמה: השוקת כשהיתה שלמה, כך היתה. מפי יהודה בן תימא ידענוה: בן חמש למקרא, בן עשר למשנה, בן חמש עשרה לתלמוד. מכאן ואילך לא זו מלשחות בתורה הרחבה מני ים, עד יום מותו. לא זו הילד מן המקרא עד שידע כל כ"ד כתבי הקדש בטעמיהם

¹⁸ ולואי ומאמרי היה יכול להכיל את כל דבריו של הרב אלא עת קיצור היא ודבריו הובאו בתכלית הקיצור ועל הקוראים אשר נפשם יוצאת אל דברי האמת יעינינו במאמרו "על חטא שחטאנו בתינוקות של בית רבן" שמעתין טז' (58) שנת תשל"ט וכן בכתובת הבא שם הובאו דבריו: <http://www.vbm-torah.org/vtc/0027053.html>

... לא זו הילד מן המשנה עד שידע כל ששה סדריה... לא התחיל הנער בתלמוד עד שעמדה בו בינתו להבין סברה והגיון... בתקופת ילדותו הראשונה של התלמיד ... למלא כל לבו, נפשו, רוחו ונשמתו מן השירה של תורה. ... אין מבקשים אצל הילד לא את ההגיון, לא את המחקר, לא את סדר מחרוזת הענינים... התחיל הילד להתבגר, מלמדים אותו משנה. אז מקבל הלימוד גוון נוסף, והמגמה אף היא מחליפה פנים חדשות ובכל זאת מוכרות משכבר הימים... שכן משנה זו שמלמדים אותו עתה, לא על חלל ריק היא באה, אלא - זאת התורה שבלעת... אין מראים לו משנה של ברטנורא, עם הכא-במאי-עסקינן וכו' אלא כשם שבלמדו מקרא מראים לו ימי השמים על הארץ, כך בלמדו משנה, מראים לו בית המדרש וחכמיו שחיים לפניו, ומשמיעים לו קולם ומראים לו ניצוחם ...

מה אנהנו עושים היום : היום כל הקערות הפוכות על פיהן ממש. סדרי הלימוד, מגמותיו, הישגיו וממילא גם תוצאותיו, הכל באשר לכל, הפוך מסדרי בראשית. מה אנו עושים היום? הראשית ודאי טובה, בן חמש למקרא. ואולם מיד אנו מפליגים אתם לכל הדבר הקשה ברש"י ולרמב"ן ולאבן עזרא ומה שכל מורה ותיק מסוגל לחדש פירושים, הגיונות, מחקרים, דיוקים, ...הכל חוץ מן השירה שבתורה. אין מעוררים בו התפעלות הנפש ותשוקה להשתפך עוד ועוד אלא מעייפים אותו בכל דבר שהוא רחוק מנפשו וכה קליטתו. ... וכבר הוא מתחיל במשנה, עם פירוטי הלכות וביאורי גמרא למשנה ונופך של פלפול בצדו. כשלומד משנה, הכל פנים חדשות לו, חסר רקע, מצע ובסיס ... ועדיין לא טעם טעמו של בית המדרש ששם המשנה נוצרה, וזריזים מקדימים לגמרא! הגיע לתלמוד, אז מתחיל פרק שירה להתנגן בין

כתלי בית הספר. ...עיקר המגמה בלימוד הגמרא : ריכוז המחשבה, פיתוח חוש הבקורת, הפעלת השכל, ההגיון, ההמצאה, היצירה העצמית... אי אפשר בשום אופן להחיות דף גמרא, חיים מלאים, אצל ילד בן 10. אומר אני לכם רבותי, אילו היינו אנחנו מלמדים את תלמידינו להבין באמת מה שהם לומדים - כי אז היו מתקוממים נגד מוריהם ואומרים : אין אנו מבינים כלום! ועכשיו, רק מפני שאינם מבינים, לכן הם נבחנים והבוחנים קובעים לאמר : 'מבינים הם יפה'. וכשמרגילים אותם 'להבין' את הבלתי מובן, הרחקנו אותם קילומטרים מלימוד הגמרא. ...וברוב המקרים תוצאות איומות לדבר זה לכל ימי חייהם שאינם קרבים לגמרא, כמתיראים מפני הדבר הקשה ומפני המקצוע שאינו חביב - אוי לאזניים שכך שומעות ! **...ואסור ללמד גמרא עד שיהא ידוע לנו מראש שלימוד זה יהיה חביב על לומדיו יותר מכל הלימודים**, ונמצאים אנחנו באים לחבב ויוצאים ח"ו משניאים בהרבה מאד מקרים? ... אגן סהדי לאחוז הגבוה, ביותר של תלמידים הנושרים מבתי הספר לרחוב, מבלי המשך כלל של עסק בתורה. וכשהם יוצאים, עם מה הם יוצאים ? - לא מקרא, לא משנה ולא תלמוד כלל ועיקר. **בושה תכסה פנינו כשאנו מוצאים תלמיד שהיה בגבולנו שמונה שנים ויותר והוא נעור וריק. למען אחינו ובנינו לא נחשה !**

מאמר זה נמסר בשנת תשל"ט וכל דבריו כאילו נאמרו בעת הזאת מסיני בשנת תשס"ט, שלושים שנה מדברו ואנו ...

ואין אני בא כעת אלא אל תלמידותי האוחזות בגמרא ומכיל בהם את דבריו של הרב כי טוב בבחינת "סור מרע ועשה טוב".

ולאחר שנדדה שנתו ישבתי להכין משנה סדורה והרי לפני כן בקיצור ואירא פן אשמיטנה.

א: בן חמש עשרה לתלמוד.

תקופת הגיל היא לערך כיתה ט'-ל' ואכן בנותי אלו דלגו קמעא מהגיל המוצע סופה של כיתה י'. בנות אלו היו תלמידותי לשעבר ויחד אחזנו בלימודה של משנה מספר שנים טובות, איני יודע אם אחד מן הבנים הן בישיבות והן בתיכונים הקיף בלימודיו משניות כפי שלמדו תלמידותי, למדנו ארבע שעות משנה בשבוע כמעט שלוש שנים ואולי יותר ושיעורי המשנה הקיפו נושאים רבים ומגוונים ויחד התעוררנו בבית המדרש התנאי.

את שיטת ההוראה במשנה אחזיתיה עוד בצעירותי בשבתי בבית אבי עליו השלום ובכל שבת התיישבתי עם חבריו לתורה ואנכי כנער, משנתו היתה סדורה כך בלימוד המשנה והוא אשר נטע בי את שיטתו ותורתו שהיתה מיוסדת על דרך לימודם של חכמי מרוקו (ספרד) וכך היה שונה:

בראשונה היה קורא את המשנה בניגון, ובשניה היה קורא את המשנה בהטעמה וניגון היה מדייק בקריאתה והתחיל מפרשה עפ"י השכל וההיגיון ושוב חוזר ומתקן וכשהייתי מנסה לתת מבט חטוף בברטנורא היה מביט בי במבט של "גנב במחותרת" ובלשונו "עוד הפעם הסתכלת בברטנורא" (בשפה המרוקאית זה נשמע יותר חניני) והיה חוקר את המשנה מה דעתו, מפרקה לחלקים, מנסה להבין את תורתם של בעלי המשנה והיה לוקח קמעא מנוחה ופותח באיזה סיפור או מילים ספורות על אותו חכם שהופיע במשנה. לאחר עיון ראשוני של שבין עשר

לעשרים דקות לערך בגוף המשנה סיכם בלשונו את המשנה¹⁹ (שיטה זו דומה לדרך הלימוד של רבינו יצחק קנפנטון ב"דרכי לגמרא" שם פיתה שיטת לימוד ייחודית לתלמוד ולמשנה ושיטה זו התפשטה בכל עולם התורה שבספרד וזאת הדרך בה למד אבי שכןראה כך הייתה מקובלת מרביתו).

רק אחר כך היה ניגש אל מלבושי המשנה וממשיך בלימוד הברטנורא כשהיה קורא את הברטנורא בניגון ובהטעמא, בפירושים בהם הברט הביא את הגמרא לא נצרכתי להשיב על שאלותיו אך אויה לי ואהה עלי (ולא רק לי, אל כל היושבים עמו) אילו פירושו של הברט' עסק בהבנת המשנה, בטקסט הכתוב. בראשונה ליבו היה צר עליו כיצד לא נפקחו עיניהם לפני שקראו את הברט' ובשניה נדרשנו להבין לא את הפירוש אלא מה המניע לפירושו של הברט' ... ועל זה הדרך עד אשר היה מסיים את פרשנותו של הברטנורא, ושוב קמעא לגימה מהכוס התה עם הנענע ועוד איזה סיפור או מופת ממרוקו ואיכשהו התנא של המשנה התחבר לסיפור. עוד אני מהרהר בסיפורים היחודיים מבית אבא (ומן הסתם גם חבריו לתורה) הוא כבר היה מוביל אותנו

¹⁹ איני יודע כמה מבעלי בוגרי הישיבה הגבוהה וההסדר נפגשו בספרו של ר' יצחק מקנפנטון "דרכי הגמרא" או קיבלו הדרכה מסודרת בדרכי העיון והלימוד, בספרו נפגשתי בסיום לימודי בישיבה על בסיס השיטה של הבנת הסברא ושם נתוודעתי לשיטתו התואמת להפליא את שיטת הלימוד במשנה ובגמרא של אבי עפ"י התיאור לעיל בלימוד המשנה כך התבצע גם הלימוד בגמרא. שיטה זו הכתובה בספרו של ר' יצחק סימן ד': "בתחילת עיונך, יש לך לעבור כל הסוגיא ולדעת כוונתה ולהקיף אותה דרך כלל, ואחר כך תחזור לעיין כל פרט ופרט ממנה, ולראות מהו הקשר שמקשר אותה, ותשא הכלל העולה על ראשך ואחר כך חזור פעם שנית על הלשון וראה אם מה בשכלך מסכים עמו ואחר כך יש לך לעיין שורש הדבר והוא וטעמו ולחקור על כל פרטיו כמו שאמר איוב(כח) " אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה" בתחילה ראה אותה דרך כלל (1- קריאה ראשונית) ולקחה פרט בשכלו שזהו ויספרה, (2- קריאה נוספת ומדויקת), ואח"כ חזור לתקן מה שתבין על הלשון שזהו הכינה (3- חזר לתקן מה שהבין), ואח"כ חקור עליו לדעת אם הוא צודק או כוזב, ולדעת ג"כ טעמי העניינים ההם וסבותיהם ושרשיהם, וזהו וגם חקרה (4- חזר לחקור ולהבין את הענין), ואחר כך "ויאמר לאדם" (5- לשאול את כל השאלות המתעוררות)

לפרשנותו של התוספות יום טוב, בפירושו של בעל התוספות "עיקר תוספות יום טוב" ניסיתי למצוא לי אמתלא לצאת אך לא תמיד עלה בידי והייתי נדרש לשבת ולהמשיך, אך דעו רבותי הקוראים לימוד עיקר תוספות יום טוב הייתה מן המשימה הקשה. בביאורו המיוחד על המשנה והערותיו לברטנורא, מעט מילים והרבה חכמה בבחינת "סייג לחכמה שתיקה" עיקר תוספות יום טוב היה אבן הבוחן לידיעותיו של היושב של מול אבי. וגם עתה אצטרך לקצר בדרך הלימוד לא היה זו ממקומו עד אשר עלה בידם להבין כיצד נעלמה מהם שאלתו של התוספות או הביאור ... כשלמדו את המשנה או הברט' ובסוף לימוד המשנה נתבקש אחד מן הלומדים לקרא את פירושו של קהתי בבחינת חותם המשנה.

דרך זו הייתה סלולה בפני כשניגשתי להורות את המשנה עם תלמידותיי וכך בדרך ארוכה למדנו את המשנה ללא פרשנות, ניתחנו את המשנה על הלוח, מבנה, שאלה תשובה, מחלוקת, דיון, כמו מי ההלכה, מה חסר במשנה, דיוק בלשון הכתוב, רקע למשנה אם היה צורך ע"י הרחבת הידע והמושגים,

איך בית המדרש של אותם ימים דן בסוגיא ורק לאחר שהרגשתי שתלמידותיי עדין איתי המשכתי לעיון נבחר מתוך הברטנורא מבלי כמוכן לשכוח ולספר על דמויות התנאים ולהאירם מעבר לדעתו של החכם במשנה בבחינת "והיו עיניך רואות את מוריך" וכך על זה הסדר למדנו משנה, שנה בשנה ולוואי על בני הישיבות להקיף משניות רבות אל ובשיטתיות, והן תלמידותיי, על שכמן עוד בטרם לימוד הגמרא, יסודות איתנים מן המשנה המשמשים עוגן ללימוד הגמרא.

בשנית, דרך זו כאשר צעדו תלמידותיי, משנתם במשנה- לא הייתה שלימה, אבל הייתה סדורה אולם כאשר נגשתי לפתוח את הגמרא יחד הם הגיעו לשלב בו יכולת ריכוז המחשבה, פיתוח חוש הביקורת, הפעלת השכל, ההיגיון, ההמצאה, היצירה העצמית בנויים לנפש של הגיל בו הם כעת אותם פעולות אלו נדרש תלמיד להפעיל בלימודו בגמרא.

מסקנה:

בראשונה הבנות הגיעו עם יסודות מובנים בלימוד המשנה, הכרת המשנה, כללי יסוד, הבנה נכונה של משנה ואוסף לא מבוטל של משניות עם רקע, ידע ומושגי מפתח.

בשנית תקופת הגיל בהם נדרש התלמיד להפעיל דרכי חשיבה וניתוחים היו בזמן הנכון " בן חמש עשרה לתלמוד" לאחר שמערכת האופרציות הלוגיות השונות הופכת להיות מערכת מסודרת ומושלמת, המחשבה לוגית, והיא נהיית מופשטת וגמישה. האגוצנטריות ברמת המינימום, כאשר הילד מקבל ניסיון חברתי, אז מסוגל הנער להפיק את המקסימום מהתלמוד. התלמוד דורש מחשבה רב כיוונית, מחשבה מופשטת, גמישות המחשבה, והבנת דבר מתוך דבר (מבוסס על פי שלבי ההתפחות של פיאג'ה).

"חקור דבריה של במחקרי שכלך, ומצאתה כאשר בה תטרח, חפשנה כמטמונים, כי היגיעה בה הוא דבר מוכרח"²⁰

על כן דרך הקליטה של הלמידה בים הגמרא הייתה יחסית מהירה, ההבנה התחלחה פנימה והשקלא וטריא קיבלה מימד אחר.

²⁰ מתוך דבריו של מורי ורבי רבי חיים שושנה זצ"ל, עפ"י ספרו רחש לבי.

הפקחת לקחים : עם הבנים רצוי להקדיש לפחות עד סוף כיתה ח' רק לימוד משנה ועולמם של חכמים בשיטתיות ורק בתחילת כיתה ט' להתחיל לימוד גמרא בו גם התלמיד מוכן נפשית ללוגיקה של הגמרא (מבוסס גם עפ"י שיטת המהר"ל) אולם לימוד הגמרא עפ"י משנה סדורה וראו בהמשך.

ב: מוטיבציה ללמידה

כותב הרב אליהו כי טוב במאמרו:

" אסור ללמד גמרא עד שיהא ידוע לנו מראש שלימוד זה יהיה חביב על לומדיו יותר מכל הלימודים, ונמצאים אנחנו באים לחבב ויוצאים ח"ו משניאים בהרבה מאד מקרים".

המשימה לעורר את הרגישות לגמרא, חשוב שהתלמידים יאהבו ללמוד. ככל שגדלה הרגישות ללימוד כך הדברים הופכים יותר לחלק מהלומד, כאשר תלמיד מצליח לענות על שאלה בגמרא הצלחה זו מביאה אתגר, הוא יחוש רגש חיובי כלפי הלמידה.

ומה הוא אותו התלמיד אשר התחיל בכתה ה' גמרא והלאה הרי רוב תודעותיו לגמרא הן כישלונות, אין תענוג, שעמום, כיצד ניתן מתוך מקום זה להצמיח מוטיבציה .

הנעה פנימית רצויה יותר. באופן אידיאלי, היינו רוצים כי תלמידנו ילמדו כי הם מוצאים את החומר עצמו מעניין וחשוב. הספרות מתייחסת לזה כמטרה להשגת מומחיות. מחקרים הראו כי תלמידים המונעים מיסודם ממניע של השגת מטרות מומחיות מרגישים טוב מאוד כאשר הם מצליחים ונמצא כי הם מווסתים את לימודם באופן טוב יותר, מתרכזים טוב יותר, זוכרים יותר ומתמידים לאורך האתגרים בלימודם. יתרה מזו, הם מאמינים ביכולתם ובתפקיד שיש למאמץ

האישי שלהם בדרך להצלחה. ולבסוף הם שומרים על תחושה של אחריות חברתית.

דיואי שואל שאלה משמעותית הקשורה לתחום בו הוא עוסק, "מה התועלת ברכישת כמויות קבועות מראש של מידע בגיאוגרפיה ובהיסטוריה, ברכישת יכולת לקרוא ולכתוב, אם תוך כדי כך היחיד מאבד את נשמתו: מאבד את הערכתו לדברים ראויים, לערכים שדברים אלה קשורים אליהם: אם הוא מאבד את התשוקה ליישם את הדברים שלמד, ומעל לכול מאבד את היכולת להפיק משמעות מניסיונותיו העתידיים בשעת התרחשותם?"

מסקנה: הבנות הגיעו ללמידה עם מוטיבציה גבוהה, ההתעניינות בתחילת התהליך הייתה גבוהה וגם בסופו, העניין והלימוד אשר היו מחוברים שמרו על מוטיבציה גבוהה.

הפקת לקחים: הבנים היום נמצאים במקום מאוד נמוך בתהליך מבחינת המוטיבציה ללימוד בגמרא ולכן יש צורך לבנות מחדש "שרשת הצלחות" בגמרא לחדש את הנעורים והכמיהה והעניין ללימוד גמרא (ראו המשך שינוי תדמית).

ג: מותג – "לימוד גמרא"

ואנוכי בא כעת להביא דברים מן החולין אשר יסייעו לנו בתיקון המעוות. העת החדשה דורשת ממני להשתמש במונחים הפרסומיים אשר חכמי הדור משתמשים ואין לי אלא להביאה בפניכם. כאשר שואלים תלמיד על תחום לימוד גמרא, בדרך כלל שם זה מעורר רושם שלילי ומייצר אסוציאציות שליליות, המותג- "לימוד גמרא" נמצא בשפל המדרגה יש צורך בשינוי תדמית.

לימוד הגמרא אצל תלמידותיי היה נחשב ל"מותג" גבוה והשינוי הזה הוא המשמעותי. המשימה הראשונית ליצור תדמית חיובית ובעל ערך גבוה ללימודי הגמרא.

ואלה דברי : יש צורך לייצר מצב בו המותג- "לימוד גמרא" נותן מענה לשלוש רמות השפעה על הלקוח- (קרי תלמיד, מורה, הורה) .

רמת התועלות – מה המותג- "לימוד גמרא" עושים עבורי ?

רמת הדימוי – מה המותג – זה שאני לומד גמרא אומר עלי ?

רמת הערכים – מה משותף לי ולמותג- "לימוד גמרא" ?

רמת התועלות : רמת התועלות מבטאת את היסודות של ה"מותג"- מקצועות הקודש

להבדיל אלף הבדלות - השאלה מתחום הפרסום כגון, המותג VOLVO ... כשהושבים על תועלות של וולו אני חושב שהיא מספקת בטיחות... נוחות... ושהיא חברה אמינה.

מה התועלות של אותו "לומד גמרא", הנאה אינטלקטואלית, קיום מצוות וייתכן שאין שום תועלות אז למה לצרוך ?

רמת הדימוי : מה אומר המותג על מי ש"קונה" אותו להבדיל אלף הבדלות מי שקונה רכב BMW יכול לעשות זאת משום שזה אומר עליו שהוא ספורטיבי מודרני ועוד .

כעת נקח את אותו תלמיד המשתתף בשיעור גמרא וקשוב ללמידה או בא ללמוד בזמנו הפנוי בבית המדרש מה זה אומר עליו במונחים של התלמידים, שהוא "נחנחנח", "צדיק יסוד עולם...."

את השינוי הזה אנו צריכים לחולל .

רמת הערכים : הרמה הערכית היא **ליבת המותג :** לא משהו שרואים אבל נוכחות במרכז כל מה שבמהות המותג . לדוגמא אנו מזוהים עם חברת התעופה "אל על" כי היא חברה המבטאת עבורנו "ישראליות" ציונות".

מה אכן משותף לתלמיד ולגמרא , בזה שהוא כעת לומד – מבטא עבורו קשר יהודי

אנו נדרשים ליצירת הקשר המשמעותי בין לומד גמרא לערכים עמוקים ומשמעותיים עבור התלמיד, המורה וההורה

מסקנה

בגיבוש המותג – "לימוד גמרא" יש לשים לב למס' עקרונות מנחים :

מה המהות הבסיסית שלימוד גמרא ישדר בכל פעם שנהיה ב"מגע" עימם.

הייחודיות הערך המוסף שלנו- לימוד גמרא על כל מקצוע אחר.

אנו לא מתיימרים ליותר מידי סגולות אלא ליצור משהו פשוט לא מורכב ולשמור עליו לאורך זמן.

הפקת לקחים

לעצור את התהליך הרודף אותנו ללמוד כל יום גמרא, לעשות חשיבה מחודשת איך מתחילים בהתחלה חדשה עם משמעות אמיתית ברמת התועלות, הדימוי והערכים כאשר לסעיף זה לא ניתן ללא התייחסות לסעיף הבא.

ד: "ללמוד גמרא"

ואלה העקרונות הנ"ל באו עוד בטרם אבוא היכל קודש הגמרא, כעת טעם זקנים קח לך ואלך אל הגמרא בדחילו ורחימו, והמחזיק בה לבל יהיה נטרד, בין שרידים נשרד.

וגם לדרכי בדרך לימוד הגמרא נצרכתי אל אבי ועל דרכו בנהרדעא בגמרא, היה אוהז בתורת העיון הספרדי, עפ"י שיטתו הלימודית המבוססת כנראה עפ"י דרכיו של ר' יצחק מקנפנטון וכן היתה תורתו ותורת רבו :

ציינתי לעיל שבלימוד המשנה שכל מילה הייתה מדודה ושקולה כך יש לעשות בלימוד הגמרא דיוק בכל מרכיב הטקסט, הוא היה גורס את הסוגיא פעם אחר פעם, הדגש היה על לשון הגמרא, שיטתו אינה מלמדת את התלמיד רק כללים ואוצר המילים אלא נותנת לו הדרכה שיטתית כדי שיוכל לארגן את הידע העומד לפניו הכנה זו חיונית כדי שהלומד יראה במבט כללי את הקטע הנלמד לפני שייגש לעיון הנקודתי.

בשלב הראשון היה קורא וגורס את הגמרא ועיון רב היה בסוגיא בכדי להבין כל פרט וכל לשון, חוקר את כללי הסגנון והלשון וכך כותב ר' יצחק מקנפנטון וקנפנטון: "ודרשת וחקרת ושאלת היטב, ותשתדל להוציא כל הלשון בענין שכל מילה וכל חלק ממנו יורה על דבר חדש

שלא היה מובן מכל הקודם, ותדע ותשכיל הדבר ההוא בשורש ובעצב והגבלת אותו סביב בגבוליו בענין שתדע מהו הנושא ומהו משפטו" (סי' ג').

ר' יצחק מקנפטון מקנפטון ממשיך בעיקרון נוסף של שימוש במושגים מ"תורת ההיגיון".

העקרון נוסף בו התמיד אבי מאוד בפיתוח היכולת הפרשנית העצמאית של הלומד.

תהליך הלמידה התבצע כפי שתואר לעיל בלימוד המשנה חמישה שלבים המתוארים בשיטתו של ר' יצחק מקנפטון הערה 2 ובקצרה כאן:

א: קריאה ראשונית והבנה כללית.

ב: קריאה חוזרת, מדויקת יותר עיון בפרטים ועוד

ג: חזרה על מה שהבין ותיקון

ד: לחקור את הענין אם הוא צודק או כוזב, טעמי הענינים סיבותיהם...

ה: בסיום התהליך שלעיל מציין ר' יצחק מקנפטון "הדרך הישר הוא שתעיין כל מה שתוכל להבין מהגמרא ואחר כך תבוא אליו וראה גם ראה אם מה שהבנת הוא מסכים עם מה שמפרש אם לא..." (סי' ה). כגון: "כיוונת לדעת רש"י".

וגם כאן נדרשים אנו לקצר בדברינו, עיון מורחב בספרו של ר' יצחק מקנפטון בנוי על פי שלבים, לא בכל השלבים המתוארים בספר השתמשתי בלימודי

עם הבנות, אבל התחלתי מיסודות ראשוניים ועקרונות מתוך שיטתו של ר' יצחק מקנפטון דרך הלימוד מבית אבא .

בספרו מציין ר' יצחק מקנפטון בצורה שיטתית את כל התהליך כגון : הבנה עמוקה של כוונות בעלי הדין , חמשת שלבי העיון , גישה עצמאית של הלומד ע"י שאלות מכוונות , כללים נוספים, והגדרת מטבעות לשון של חכמים בבחינת תמרורים .

ומתוך תורה זו דבק בהם, אל – ילוזו מעיניך והעוזבם לתחתיות ירד , ועל זה היה דרך לימודי עם הבנות בכל סוגיא .

א: מבנה ולשון הסוגיא :

דגשים על הבנת לשון ארמית , מינוח תלמודי (מטבעות לשון) , פיסוק והכרת חלקי הסוגיא .

ב: הרקע של הסוגיא

ג: דרכי טיעון תלמודיים

ד: הסוגיא כמכלול.

ה: ההשלכות של הסוגיא .

תהליך העבודה עם הבנות היה שיטתי , לתלמידותי לא היה "מטען שלילי", לא היו בשכלם מונחים מוטעים אלא מונחים ברורים ויסודיים וכאריה על גבי לבנה וכך הוספנו שורה ועוד שורה בדרכי הגמרא.

דגשים לא מעטים הושמו בנושאים הבאים הבאים :

• **הגדרת מטבעות לשון :** התמרורים הראשונים בשבילי הנהרדעא, ומה לנו כי נלין כאשר אנו פוגשים את תלמידנו הקוראים את הסוגיא כדרכם ב"כביש שש", אלא "הציבי לך ציונים, שימי לך תמרורים-- שייתי ליבך, למסילה דרך הלכת " (ירמיהו לא).

• **פיתוח לומד עצמאי ע"י שאילת השאלות:** כפי שמביא ר' יצחק מקנפטון בספרו להלן מס' דוגמאות מהמיומנויות לשאול :

1. הבחנה בדיון מי הם בעלי המאמר : תנאים , אמוראים תלמיד-רב.?
2. מהן הסיבות או הסברות של כל אחד מבעלי הדין ?
3. מדוע יש הבדל בין שני המאמרים כגון "מאי שנא"?
4. מדוע לומר מאמר זה כשהוא פשוט – "פשיטא"?

• **כללים של המקשה והמתריך :** המקשה תמיד ישאל קושיות הכרחיות לעומת המתריך בכל תירוץ שירצה ותירוץ העונה בדוחק נצפה במהלך הדיון לתשובה נוספת .

מסקנה : לימוד שיטתי , בניית אבני יסודות איתנים , פיתוח הלומד ולמידה בשלבים , יוצרת תלמיד המסוגל לשאול שאלות לענות ובסיומן לראותו נהנה מיכולת פיצוח השאלה.

הפקת לקחים : הבנות התחילו את כל יסודן בגמרא בצורה שיטתית ומסודרת, נקיים מעבותות שווא , ומינוחים שאין יודעים את מיקומם ועוד כהנה וכהנה, תלמידותי אשר לימדוני כשהדרך במסילה העולה מסומנת וברורה, הן בשבילין עולין מעלה ומעלה, ואין אנו אלא החוטאים בדרכי הקניית הגמרא לבנים על מה תכפו עוד, תוסיפו סרה; קל-חאש לקלי, וכל-לכב דני : מכף-קגל ועד-חאש אין-בו מתם, פצע וספורה ומפה טריה; לא-זרו ולא חבשו, ולא רפכה בשמן.

רקצו, הזכו הסירו רע מעלליכם, מנגד עיני: הךלו, הרע: למדו היטב
...ומתלמידותי יותר מכולם.

לפני סיום :

לאחר שנתים וקמעא נגשנו אל בחינת הבגרות הבנות עמדו בהצלחה ואף הבוחן בסוד הגמרא הפליא בהם והוא עדין משתהה ומחריש, האלה הם תוצאות של זמן כה מועט?! (היקף שעות הבנים בלימוד הגמרא מוערך כ 1000-1500 שעות לימוד גמרא לעומת כ 400 - 350 שעות שלמדו תלמידותי)

ניתן לבנות למידה בגמרא הן לבנים והן לבנות , לעורר את הסקרנות ויצר הלמידה ולשמור על "מקצוע לימוד" כבעל מדרג גבוה ביחס למקצועות אחרים.

הטלפון :

כשנתים וקמעא לאחר הבגרות בגמרא מקבל טלפון מן אחת הבוגרות ודורש בשלומה והיא טורחת להסביר על מה ולמה היא מתעקשת לומר דבר, ופיה פתחה: תדע שאני עושה בשנה זו התנדבות עם תלמידים בביה"ס ומלמדת אותם גמרא (על חומר שלא נפגשתי בעבר) הם קשובים , מאותגרים אני מצליחה לנתח את הסוגיא ובנוסף לזה ציונם בתעודה עלה פלאים בשלושים נקודות ויותר , האתמה!!!

והרהורים לעתיד היו בליבי על אותה בוגרת בה העת בנה יחזור מלימודיו בביה"ס או בישיבה כאשר לאביו עוד צרוב במוחו התסכול מלימודיו בגמרא והיא יושבת ופותחת את דף הגמרא ומיישבת את דעת בנה, ובעלה מחריש !

קריאה קדושה

אלא הם תלמידותי אשר נתנו לי פרק הגון בדרכינו העקלקלות עם דרכינו בלימוד הגמרא לבנים. הן על אלה פקח עיניך ואורן על תכהה, ומזה על תנח ידיך, טכס את חכמים עצה, וישר דרכיך, כונן צעדך, ואת הבנים למדו משנה מכתה ה' ועד סוף ה', ומכתה ט' כעבד רויץ לפנייהם בלימוד הגמרא, והבא את לימודה נכוחים וישרים.

לאדם מערכי לב – טיפול בסיבה או בסימפטום

אדם מערכי לב – טיפול בסיבה או בסימפטום²¹

"עמוק עמוק בתוך הגוף שוכנת לה הנפש

איש עוד לא ראה אותה,

אבל כולם יודעים שהיא קיימת

ולא סתם יודעים שהיא קיימת

יודעים גם מה יש בתוכה ...

ומה שהכי חשוב – זה להאזין היטב לציפור

כי קורה שציפור הנפש קוראת לנו, ואנו לא שומעים .

חבל. היא רוצה לספר לנו על עצמנו

היא רוצה לספר על הרגשות שנעולות במגרות שבתוכה."

(ציפור הנפש , מיכל סנונית)

²¹ פורסם במחשבה תחילה רשת אמי"ת תשס"ה

בשנה זו נקראו לדגל מחנכי ומורי רשת אמ"ת ללבן את סוגיית תפקידו של המחנך בתהליך החינוכי .

אין ספק, שהצלחה של חינוך יסודה במחנך הנפש, אולם לא מעט נפעמים אנו מהדרך בה אנו "קוראים" את תלמידנו ומשאירים אותם מאחור. נתקל אני בלא מעט תלמידים ההולכים לאיבוד, ואין אף מחנך ה"קורא" אותם, המאזין לנפש.

ציפור הנפש קוראת לנו להאזין פנימה אל המגירות הפנימיות שלנו . האם אנו כמחנכים מצליחים, לא רק לקרא את הנפש שלנו, אלא גם להביט ולהאזין למגירות של התלמידים שלנו.

סוגיא מעניינית נמצאת במסכת קידושין, הכוללת אוסף סיפורים העוסקים כולם בהתמודדויות שונות של אנשים עם הכוח הרע והבהמי שבאדם.

אחד הסיפורים היכולים לשפוך אור על דרכו של מחנך, בסוגיית הטיפול בסיבה או בסימפטום, הוא הסיפור במסכת בקידושין (פא,א) על מעשה בחכם בשם פלימו, הבז לשטן בקביעות, ומלגלג על ניסיונותיו להפיל את האדם. אולם כאשר השטן נדמה כעני, אזי נכשל פלימו בניסיון זה .

פלימו הוה רגיל למימר כל יומא: גירא בעיניה דשטן (פלימו היה רגיל בכל יום לומר יוטל חץ בעיני השטן).

יומא חד מעלי יומא דכיפורי הוה, אידמי ליה כעניא (יום אחד נדמה לו השטן כעני וזה היה בערב יום כיפורים).

אתא קרא אבבא, אפיקו ליה ריפתא (בא לפניו וקרא על הפתח, כמבקש נדבה והוציאו לו בני הבית פת).

אמר ליה: יומא כי האידינא כולי עלמא גואי, ואנא אבראי? (אמר העני לפלימו יום כהיום – ערב יום הכיפורים כל העולם בפנים ואני בחוץ? כלומר ראוי שתכניסי פנימה).

עייליה וקריבו ליה ריפתא. (הכניסוהו והביאו לפניו פת אך הושיבוהו לבדו ולא אצל השולחן עם שאר הסועדים).

אמר ליה: יומא כי האידינא כולי עלמא אתכא, ואנא לחודאי? (ביום כמו היום יהיו הכל אוכלים אצל השולחן ואני לבד?).

אתיהו אותבוהו אתכא (הביאו והושיבו אצל השולחן עם כל הסועדים).

הוה יתיב מלא נפשיה שיחנא וכיבי עליה (היה יושב וממלא עצמו שחין ואבעבועות).

והוה קעביד ביה מילי דמאיס (ועושה מעשים מאוסים).

אמר ליה: תיב שפיר (אמר לו פלימו שב יפה!).

אמר ליה: הבו לי כסא (אמר לו השטן תנו לי כוס יין לשתות).

יהבו ליה כסא, אכמר שדא ביה כיחו (נתנו לו כוס והוא השתעל בכבדות וירק כיחו לתוכה).

נחרו ביה (גערו בו).

שקא ומית (נפל ומת).

שמעו דהוו קאמרי: פלימו קטל גברא! פלימו קטל גברא! (יצאה השמועה שפלימו הרג אדם).

ערק וטשא נפשיה בבית הכסא (ברח פלימו והתחבא בבית הכסא מחוץ לעיר).

אזיל בתרייה נפל קמיה (הלך אחריו השטן ונפל על פניו כמת).

כי דחזייה דהוה מצטער גלי ליה נפשיה (כשראה אותו השטן מצטער ביותר גילה עצמו לפניו, גילה לו שהוא השטן ולא עני).

אמר ליה: מאי טעמא אמרת הכי? (אמר השטן לפלימו מפני מה אתה מקללני ואומר שיוטל חץ בעיני?)

ואלא היכי אימא (אמר לו פלימו ואיך הייתי צריך לומר, כדי שלא תחטיאני?)

אמר ליה, לימא מר: רחמנא נגער ביה בשטן (אמר לו השטן היית

צריך לומר יגער ה' בשטן)

הסיפור מגולל וממחיש את חוסר יכולתו של פלימו לקרוא נכון את המצב, לנתח ולהפיק ממנו ניצחון.

השטן מופיע בסיפור בפני פלימו כאדם עני – לא שטן כפי שאנו יודעים זאת. הצגתו של ה' עני' כל כך מושלמת ומעוררת שאלות רבות על התנהגות המשפחה והחכם פלימו בהתייחסותם לעני.

קריאת "הצילו"

ערב יום הכיפור כולם מתקדשים ומטהרים, כולם בהכנות רוחניות וגשמיות לקראת יום הכיפור. והנה עני בפתח הזועק על נפשו וקורא "אֶבְכָּא" (הקריאה הזו טומנת בתוכה את הצער הפנימי והאמיתי). אכן הוציאו לו לחם, אך זעקתו של העני ללחם, הופכת למחאה קולנית. מכאן ואילך, במשך זמן מה תימשך

צעקתו, בכל פעם בטענה אחרת. וכך נמשך הדבר **חמש פעמים** – "קרא **"אֲבָבָא"**... אמר ליה... ואנא אבראי?... ואנא לחודאי?... הבו לי כסא". אין ספק שהעני היווה מטרד גדול לאנשי המשפחה המתכנסת לפני היום הגדול, ולכן הם נשמעים לכל דרישותיו, בתקווה שלא יעורר קשיים נוספים ומיותרים מבחינתם. בני הבית מוטרדים מצעקותיו ומחאותיו של העני ומנסים להפיס את דעתו בניסיון להתמודד עם מחאותיו הקולניות. הם אינם משכילים לנתח את המצב ולחדור לשורש הדברים. **מחאתו וזעקתו נשארה למרות שהסימפטום שלה התחלף פעם אחר פעם. סיבת הצעקה והדרישות המתחלפות הייתה מצוקה פנימית גדולה בהרבה מכל אותן דרישות ומחאות שהעלה העני.** הוא גסס והלך למות בכל רגע. בחפשו, ברגעיו האחרונים, אחר כל מה שכל-כך חסר לו במשך תקופת עוניו הקשה, מן הסתם – חום, אהבה, הערכה לאישיותו הנחבאת מתחת למעטה החולני. הוא כשלעצמו לא היה מסוגל למקד את מצוקתו ומצבו. בני המשפחה ופלימו בראשם, התרשמו בכל-פעם מהסימפטום הנראה לעין, וניסו מחדש לטפל בו באופן שטחי.

הם לא השכילו להפעיל את מוסר "ציפור הנפש" ולנסות להקשיב ולזהות מהיכן עולות הצעקות **"אֲבָבָא"**.

ניתן לראות בכירור, שלא קיימת הקשבה של בני המשפחה ובראשם החכם פלימו. כי הרי אם עומד עני ליד פתח ביתי בערב יום הכיפור וצועק **"אֲבָבָא"** ואני כמענה מוציא החוצה לחם וחוזר לתוך עולם הבית, הרי הזעקה עולה מעלה, כיצד פלימו לא מכניסו לביתו? **! הייתכן?!** עוצמת ההשתאות גדלה כאשר העני שוב זועק ופלימו מכניסו לביתו, אך היכן הוא מושיבו? ליד הדלת. הוא הצליח לשמוע רק 'כולם בפנים ואני בחוץ', הקשבה פנימית לא הייתה כאן, האם כך אדם מתנהג? מכניס את העני ומניחו ליד הדלת כשכולם מסביב לשולחן?!

"ציפור הנפש"

"הוה יתיב מלא נפשיה שיחנא וכיבי עליה, והוה קעביד ביה מילי דמאיס". במשך כל זמן המגע שבין משפחת פלימו לעני, לא קראו הסובבים את המאורעות בצורה הנכונה. הם חושבים שלפניהם עומד עני חסר נימוסים, ואפילו גס. חסר מעצורים ורגישות כלפי תחושות הסובבים אותו.

נוכח מצבו של העני השטוף במוגלת פצעיו ומתייסר בדלקות המכלות את החיים מגופו, הם מזועזעים מהתנהגותו החיצונית החריגה והמבעיתה – "אמרו ליה: תיב שפיר- שב יפה".

"ייהבו ליה כסא, אכמר שדא ביה כחו" – השתעל בכבדות וירק לתוך הכוס. **התבוננות רק בהתנהגות המוחצנת.** התרשמות מהסימפטומים המתחלפים. ניתוח המציאות על-סמך **מראה העיניים**, ובנוסף לכל זאת, מתבצעים הדברים ללא שום אספקט רגשי או מוסרי. מנת חלקו של העני איננה גילויי צער וחמלה, אלא נתינת הוראות והנחיות - "נחרו ביה- גערו ביה".

המורה פלימו והתלמיד העני

נמנעתי מלעשות בכל שלב את האנלוגיה בין התלמיד הדומה לעני והמורה פלימו בכדי לאפשר לקרוא את הסיפור השלם.

אך אם לרגע ננסה להיכנס לדמות העני, ונחליף אותו בדמות התלמיד שבכתה והוא זה שקורא אל המורה "**אֶפְכָא**", ואני המורה נותן לו תשובה המתאימה ל"הוציאו לו פת".

המורה בתגובה לקריאות ואיתותיו של התלמיד נוהג בו בשלל דרכים, שאינן קולעות לתביעתו האמיתית של התלמיד. הוא מגיב בזה שהוא מעביר אותו לכסא ליד תלמיד אחר, או מגיב "מחר נטפל בזה" ועוד כהנה וכהנה הוא לא

שומע את המצוקות האמתיות אשר מעלה התלמיד. ושוב הפרעה או צעקה של תלמיד, ושוב אותו סיפור. המורה מתייחס לסימפטום ואינו רואה את הסיבות המביאות למצב, אינו מצליח להקשיב למצוקות בהם נתון התלמיד. וכך מבלי להעניק את תשומת הלב הנחוצה, מחמירות התנהגויות התלמיד ונהיות מורכבות עד אשר "יהבו ליה כסא, אכמר שדא ביה כיהו" - (השתעל בכבדות וירק לתוך הכוס) וכאן המורה כבר מאבד את הסבלנות, ורואה את החיצוניות של מעשה התלמיד ומגיב "נחרו ביה- גערו ביה", באזני מצטלצלת גערת המורה בעוצמה 10 בסולם

בנקודה הזו מזהיר אותנו הרב קוק מן המחנכים המסתכלים בחיצוניות

"באים מחנכים מלומדים מסתכלים בחיצוניות

מסיחים דעה גם הם מן האני

ומוסיפים תבן על המדורה

משקים את הצמאים בחומץ

מפטמים את המוחות

ואת הלבבות

בכל מה שהוא נחוץ חוץ מהם

והאני הולך ומשתכח

וכיוון שאין אני

אין הוא וקל וחומר שאין אתה"

(אורות הקודש ג' – קמ)

"תצא בחוץ"

"שקא ומית" – מותו של העני לא מתקשר לכאורה למה שקרה קודם. המוות בא במפתיע. פלימו שומע קולות הטוענים לאשמתו במוות. אם היה משוכנע מעל לכל ספק, שהאשמה כלל לא בו לא היה מאבד את עשתונותיו. אבל כנראה שהוא חש אשמה מסוימת, ולכן הוא בורח.

גם אנו לפעמים בורחים. הברייחה היא טעות נוספת. יש בה מימד של התנתקות שאיננה במקום. גם אם שגה בהערכת המצב לגבי מצבו של העני, מוטלת עליו כרגע מצווה גדולה וחשובה אחרת – 'מת מצווה'. גם לאחר ש'חינוכו' של פלימו נכשל והניסיון לרסן ולתת מענה לסימפטומים לא עלה יפה, מוטלת על פלימו החובה ל'התעסק' עם 'מת מצווה'. הרי מאן-דהוא צריך לעשות זאת והתפקיד מוטל עליו. היהדות דורשת להעניק למת-המצווה יחס, חום ואהבה, למרות שכבר אינו חש, מעריך, ויודע להחזיר גמול. ה'התעסקות' עם 'מת מצווה', חשובה ביותר בעיני היהדות, למרות שכבר 'מאוחר מדי' ואין להשיב לאחור את הגלגל'. בבריחתו של פלימו לבית-הכסא השכונתי הנמצא בשולי הישוב, ונפילתו על הקרקע – יש סימבוליות רבה. זהו לא רק מקומו הפיזי, אלא כך, בעיני המספר, פלימו צריך להרגיש.

סוף הסיפור מחזיר אותנו אל הנקודה שממנו הוא התחיל: תחושת הביטחון המוחלטת חייבת לפנות מקומה לידיעה שההתמודדות היא כורח המציאות וחובת השעה. אך באותה מידה גם נדרשת ההכרה בעוצמת הכוחות שאותם עלינו לטרפד ולהטות לאפיקים הנכונים. ולא פחות חשוב – הידיעה שללא רחמי שמים ושפע של ברכה עליונה, לא תהיה בידינו היכולת להתמודד בהצלחה.

סיפור זה יכול לשמש רקע חשוב לאחת מנקודות היסוד המשמעותיות ביותר בתחום החינוך. לאורך שלביו השונים של הסיפור נפרשת נטייתם של

המחנכים להתרשם יותר מדי מהסימפטום ופחות מדי מהסיבה. יותר מדי מהמוחצן והנגלה לעין, ופחות מדי מהנסתר והנחבא. יותר מדי מהטענות והמלל המתחלף חדשות לבקרים ופחות מדי מקול הזעקה הפנימית שבמסתרים ובמחשכים.

סיפור זה מגלה את דבקותם היתירה של המחנכים בכללי הטקס המקובלים, "שב יפה" ואת קשייהם בזיהוי עוצמת הייסורים וגודל הריקבון האוכל את תהומות הנפש מבפנים.

ספור זה זועק כנגד הניסיונות החוזרים ונשנים "להעמיד בשורה" ולהחזיר למוטב את אלו שבשלב זה כלל לא מסוגלים: זועק כנגד ציפייתנו שהחניך " יחניק את השיעול ויבלע את הליחה המוגלתית", במקום שנראה בכך ניסיון לנצל את יכולתו ולהקיא את הרעל מתוכו: זועק כנגד הרצון לחנך 'אותך' שתהיה 'כמוני', במקום לחנך אותך לנצל את הכלים ולהתמודד עם 'הליחה' כמחנך המזהה את המצוקות.

ספור זה מספר את סיפורם של כל אלו שהיו צריכים, בשלב מתקדם של קריסתם, להרבה חום, אהבה, אוזן שומעת ויד מחבקת. ובמקום זאת זכו לפנים זועפות, מרחיקות, סולדות ושוללות.

ספור זה מנסה להעביר את המסר החשוב מכל: אנו רק כלי להעביר בו שפע אלוהי. אל לנו להרגיש בטוחים כל-כך בעמדתנו, בתחושותינו. ההתמודדות בחינוך קשה וגדולה הרבה מעבר להשגתנו ויכולתנו.

מבט זה מעורר בי את הסיפור שקראתי לאחרונה בספר "לב השמים" על הרב שלמה קרליבך:

" אני רוצה לספר לכם : העבודה הראשונה שקיבלתי הייתה כמורה מחליף...יום אחד הגעתי לבית הספר והמנהל אומר לי : 'יש לי מורה שצריך לעבור ניתוח להוצאת שקדים ואנחנו צריכים מורה מחליף לשבועיים.' נפגשתי עם המורה, והוא אמר לי : 'אספר לך קצת על הילדים. אני מצטער להגיד לך את זה, אבל הכתה הזאת היא הגרועה בבית הספר...' והמורה היה מונה שבחם : 'משה – ילד בלתי אפשרי, חצקל – מגעיל, יחיאל – חבל שנוולד...לא הייתה לו אף מילה טובה להגיד על הילדים האלה! מה הפלא שהם רעים ... למחרת נכנסתי לכתה , נהייתי מהכיתה הזאת כפי שלא נהייתי מעולם . ראשית, הילדים האלה לא היו טיפשים בכלל. למדנו את המשנה בפרק 'המפקיד', מישהו שגנב משני אנשים ולא זוכר ממי...אז למחרת אני מגיע לבית הספר ואני אומר לילדים : 'תשמעו לא אכפת לי מה עשיתם עד היום , אני רוצה שנלמד יחד כמו משוגעים . וכדי להבין טוב את המקרה בואו ונעשה הצגה: אחד מכם יהיה הגנב.....למדנו שניים שלושה דפי גמרא....לפני שהתחלתי , המורה הזהיר אותי במיוחד מפני ילד אחד . הוא אמר לי : בשורה האחרונה יושב ילד בשם מוישה. הוא הגרוע מכולם. הוא גם מפריע ויש לו השפעה שלילית על הכיתה . הוא לא מקשיב לשיעור בכלל . הוא מוכשר מאוד בציור ורק מצייר כל הזמן . הבעיה היא שהוא מצייר ציורים גסים ומוכר אותם לילדים בשירותים...ההנהלה לא יכולה לזרוק אותו, כי אבא שלו הוא התורם הראשי של ביה"ס ... אף אחד לא חזר לכיתה אחרי ההפסקה , הם היו בשירותים הבנתי שהיום הוא 'יום תערוכה' ויש שם מכירות...הפתעתי את הילדים נכנסתי ישר לשירותים שלהם , הקירות היו מכוסים בציורים של מוישה...כשהילדים ראו אותי נכנס הם הסתלקו. רק מוישה עמד שם מת מפחד הוא ממש רעד....נגשתי אליו וחיבקתי

אותו בלי לומר מילה . זה היה מדהים , הרגשתי כמה הוא היה זקוק לחיבוק הזה , היה ברור לי שגם ההורים שלו לא מתייחסים אליו כמו שצריך...התבוננתי בציורים , כישרון לא יאומן אמרתי לו 'אתה יודע מוישה יום אחד תהיה ממש אמן גדול...אחר כך הוספתי : אבל כאן בבית הספר זה לא המקום למכור את הציורים האלו...אני רוצה שאתה תלמד אתי, אבל ממש טוב .

חזרנו לכתה , ומוישה תפס שוב את מקומו בשורה האחרונה , אני בטוח שאלפיים שנה הוא לא הצביע . ופתאום הוא מצביע ! שאלתי אותו : 'מוישה, מה קורה? הוא אמר : 'אני יושב רחוק מדי . אני יכול לשבת קרוב יותר אליך ? מתוק מדבש ..אמרתי לו : "מוישה קח לך כיסא ושב על ידי , ליד השולחן שלי" .

אני רוצה להגיד לכם : תוך שלושה ימים הוא הכי טוב בכתה...המורה הקבוע, 'איש השקדים' חזר. אמרתי לילדים : בבקשה תתקשרו אלי מחר . אני רוצה לדעת מה קורה איתכם. היה לנו כל כך עצוב להיפרד . הרגשתי שאני משאיר אותם שוב לזאבים...למחרת הילדים התקשרו אלי, והם אמרו לי שהדבר הראשון שהמורה עשה הוא שהוא אמר למוישה לחזור למקומו , בשורה האחרונה . מוישה כל כך קיווה שיאפשרו לו להמשיך לשבת במקומו המיוחד , ליד שולחנו של המורה...אבל המורה אמר 'זה מפריע לי'.....

בכדי להצליח עלינו לומר – "רהמנא נגער ביה בשטן".

ארבעת מורי ההוראה

ארבעת מורי ההוראה

"הדואג לימים- זורע חיטים, הדואג לשנים- נוטע עצים,

הדואג לדורות- מחנך אנשים". (יאנוש קורצ'ק)

בשבת חיי שרה (תשע"ז) בעודי שומע את בעל הקריאה מגן "ויבוא אברהם לספוד לשרה ולבכותה" נזכרתי ... השבוע פטירת מורי ורבי הרב אברהם סילברט זצ"ל כט' מר חשון. ובהבלחה אחת, טולטלתי אל אותו היום בו אנוכי נער בן 16, עומד בין מאות המלווים אשר באו לספוד לרב אברהם סילברט לפני 34 שנים. לא נדרשתי לכתוב עליו לולא רצף השנים אשר הביאו את ארבעת רבותי הישירים להיות טמונים זה לזה ברצף בבית העלמין בעיר באר שבע עומד ומשתאה...ומאידיך עד כמה הם נגעו בנימי נשמתי ועיצבו את זהותי החינוכית והתורנית. עד כמה כוחם של רבותינו להשפיע על עתידו של הילד- הנער, עד כמה חומר ביד היוצר נמצא אצל מחנכנו. ועדיין עומד ומשתאה האם רבני ומחנכי הדור מודעים לגודל האחריות המוטלת עליהם בעיצוב עתידם של הילדים. על הנגיעות שלהן בנער ובילד וביכולתן להרימו מעלה מעלה או חלילה להפילו מטה, זוהי זכות מיוחדת, אך גם חובה, לגדל ילדים ולהטמיע בהם את

התכונות והכישורים שישפיעו על עתידם בטווח הקצר ובטווח הארוך, כך השפיעו רבותי.

וישא אברהם את עיניו

אשא תחילה אל הדמות אשר לוותני בשלב הנערות, הרב אברהם סילברט זצ"ל. בטוחני שיש רבים וגדולים שהכירו אישית את הדרו ותורתו של הרב סילברט, ויכולים לשפוך אור רחב על דמותו המיוחדת. אבל מבקש אני לצעוד אל דמות נערצת זו מתוך משקפיו של נער רך בשנים, דמות תבניתו אשר נטעה בי את השורשים הראשונים. הרב סילברט שזור יחד עם שלושת רבותי בתקופת היותי נער והם מעצבי זהותי וארבעתם עומדים זה ליד על שולחני וטמונים זה אל זה בבית העלמין בבאר שבע.

כנער בבית המדרש תלמיד כיתה ט', זוכר את הרב אברהם סילברט מהלך לאורכו של בית המדרש ידיו שלובות מאחור. מעטים המילים, אבל חיוך היה נסוך על פניו. זכורני יושב בבית המדרש בספסלים האחרונים ובשעת סדר הערב או הבוקר הדר כבודו נוכח ומביט הישר אל פניי וחיוך על פניו. או דורש בשלומי ואני ביראת כבוד משיב, ומאידיך איש הדר עם מעט שיח אבל הרבה מעשים. הרב אברהם היה דורש בשלום כל תלמיד, כחלק מדרשותיו המעומעמות בזכרוני, עולות הדגשים במסירות למען ארץ ישראל והשליחות למענה, ולמען התורה. הרב סילברט לא היה רק איש דברים אלא איש מעשים, בסוף שנת תשט"ו (1956), עלה הרב אברהם לארץ ישראל. הוא ורעייתו התיישבו בכפר הרא"ה, והחל ללמד בישיבת בני עקיבא שם. עלייתו ארצה הייתה בכדי להשפיע ולבנות את הארץ ולאחר מעט שנים בכפר הרא"ה עוד בטרם הולדתי, "וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק". הרב אברהם נקרא לדגל, למסד את ישיבת בני עקיבא בבאר שבע, אז עיר בהתהוות, עולים מצפון אפריקה משתכנים בעיר באר שבע והרב סילברט מייסד את הגרעין התורני בבאר שבע, הוא אב

ויסוד וראשון למייסדי הגרעינים. הישיבה באחת משכונות הקצה של העיר, שכונה ד' – רחוב הסנהדרין, בוודאי הייתה נראית כתמונה אך לא בעיני הרב. הישיבה שימשה כזרקור אור לקהילות השכונה והעיר וכמחוללת שינוי במקומה, מאות ורבים מתלמידי העיר חבים לו את חינוכם. הישיבה הייתה תורה נאה בכלי מפואר שבנה במו ידיו, את המפעל החינוכי בעיר באר שבע. פעולותיו החינוכיות לא הסתכמו בהבאת תלמידים מן עיירות הפיתוח שהיו בדרום הארץ, הישיבה הייתה

כאבן שואבת לכל ילדי ההורים העולים מארצות המזרח וצפון אפריקה אשר רצו תורה נאה, בבחינת "הרוצה להחכים ידרים". בנוסף כראש הגרעין התורני בעיר פעל להבאת עולים מארה"ב ובכך חברו בשכונה זו ובעיר באר שבע עולים מארה"ב ליד שכנים העולים מצפון אפריקה מזרח ומערב גם יחד. עם השנים המשיך ברוח זו והיה ממייסדי אולפנת בני עקיבא בערד וישיבת ההסדר בימית.

לא פעם שימשתי כבלדר לשו"ת של אבי מול ראש הישיבה ... איני זוכר מה הייתה השאלה ומה הייתה התשובה, אבל הם עסקו בענייני הלכה או בהשגת ספר מסוים. זכור לי גם בצעירותי את אושר פניו כשניגשתי לקבל פרס ממנו על לימוד משניות ועד כמה אושרה של התורה עמוקה בו וחקוקה על זרועו...פעולות פשוטות של דמות הדר כבוד היו כחותם ראשוני בנער המסתובב בין כתלי המדרש, ראש ישיבה הקשוב ורגיש לתלמידיו ואיש חסד כאברהם אבינו.

לימים העירו לי מתפללי בית הכנסת בו אני מתפלל כיום, מדוע הולך אני בבית הכנסת כשידיי שלובות מאחור או כשאני מתפלל כך? לרגע נפעמתי מהשאלה ומההרגל הטבוע בי... ולאחר השתאות עניתי כך הלך ראש הישיבה שלי!

עם פטירתו של הרב אברהם סילברט שבת פרשת "תולדות", כ"ט בחשוון תשמ"א (1981). תלמיד כיתה י' – זוכר אני את החלל הגדול שנוצר בבית המדרש... והנה סולם מוצב ארצה, הרב אברהם סילברט עלה אך שום דמות לא הצליחה בעת ההיא להשלים את החלל שנפער.

עברו השנים וכשהגעתי לפרקי ומצאתי את שאהבה נפשי... נערה צעירה לשנים בת יחידה עם שליחות של עלייה לארץ ישראל ולחיות בה... זכרתי אז את עוצמת דבריו של הרב סילברט באותם אלו העולים ארצה ומסירותם למען ארץ ישראל.. באותו הרגע שמתיה כחותם על ליבי.

כך באותו היום בו נפטר מן העולם, עומד אני בין מאות תלמידיו ומוקיריו, מתחת ליסודות עמודי בית המדרש שאותו יסד, מספידים אותו תלמידיו ומוקיריו, הקהל מלווה את דרכו האחרונה של הרב אברהם סילברט והוא נטמן בבית העלמין הישן בבאר שבע.

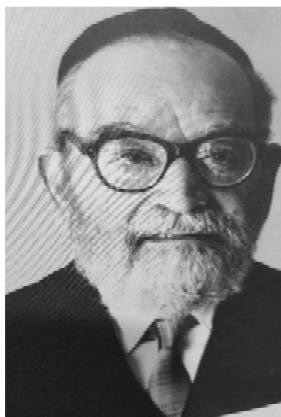
הרב חיים רפאל שושנה

בחלל השנים עם פטירת הרב סילברט זצ"ל הילכתי בצמידות לחברותא של מו"ר אבי הרב חיים שושנה זצ"ל, היה בכיר חוקרי הפיוט והשירה של יהודי מרוקו ומאחרוני השולטים במכמני השפה של הבקשות, שלט ברזי הפרד"ס ובשפה העברית על כל גווניה. איש דיין וסופר סת"ם וממנו למדתי את חכמת הבקשות והכרת משוררי הקהילה העולים ממרוקו איש שאהבת ארץ ישראל הייתה כמעין המתגבר. וכבר במאמרי "ולבקש מבראשית" עמדתי על תורתו וקורות חייו של רבי ומורי. כך זכורה לי שנתו האחרונה, בה אני נדרש לסייע לו בתקיעת שופר בראש השנה, כוחותיו אפסו... ואני שואל בעניין הכוונות

בתקיעה והוא בפשטות להשפיע חסד...סתם ולא פירש...לא עברו ימים מעטים
יא' תשרי תשמ"ז (1987) והרב חיים שושנה נפטר ונקבר בצמידות לרבי
אברהם סילברט זצ"ל שנפטר שש שנים קודם. על תורתו והגותו ראו מאמר
נפרד 'ולבקש מבראשית'.

הלומד ילד, למה הוא דומה? לדין כתובה על נייר חדש

הרב מנחם גבאי

מבקש להמשיך ולחשוף עמכם קמעא מתקופת
ימי הילדות שלי, דמות הדרה חקוקה גם היא על
שולחני הרב מנחם גבאי זצ"ל, חכם מנחם
שימש כראש ישיבה ודיין במרוקו ובשנת
תשכ"ו (1966) עלה לארץ ישראל, התגורר
בעיר באר שבע וכיהן כראש מחלקת הכשרות.
הרב מנחם גבאי גר בסמיכות לישיבה וזכורני לי
דמות שניהם הרב סילברט והרב חיים נפגשים.
הרב מנחם גבאי הוא הרב שחינכני לתורה

בשנות צעירותיי הרכות תלמיד כיתה א' – ב'. מו"ר אבי היה מקפיד שאהיה
נוכח בבית מדרשו ללמוד מפיו את טעמי המקרא. וכך רבי מנחם גבאי היה עומד
על דיוקה של תורה, מפרש בנחת ובסיפור מול הילדים הרכים. ובניגוד למספר
דעות של רבנים באותה העת הוא התיר לילדים בני גיל 7-9 לקרא את קריאת
התורה בציבור וכך בבית הכנסת "ישמח משה" בשכונת ד' בבאר שבע התקיים
מניין מוקדם כל שבת בבוקר, כשחכם מנחם גבאי עומד על המשמר ואנו
הצעירים עולים לתורה. זכורני איך הרב מנחם גבאי מתכופף מוציא שרפרף

בשבילי כדי שאצליח להגיע לגובהה של תורה, בסוף הקריאה קיבלנו ממנו את שיחת העידוד ומאידך היה אומר לי בשבוע הזה נקפיד על "הדרגא תביר" או ה"זרקא" ועל זה הדרך.

עם השנים היה מקפיד הרב מנחם גבאי להוציא שבת בשבת דפי פרשת שבוע כשעדיין לא היה נפוץ במקומותינו דפי פרשת שבוע, כל ערב שבת שמעתי את תורתו וכך נתחברתי לעולם התורה שלו...עברו ארבע שנים וגם מורי ורבי חכם מנחם גבאי נפטר ה' בתמוז תשנ"א (1991) ונטמן במרחק של מטר וחצי מסמיכותם של שני רבותיי, הרב אברהם סילברט והרב חיים שושנה. זכורני אז בו השתאיתי מדוע לא נקבר בסמיכות? מדוע נשאר חלל בין הקברים?! אבל נפלאות ונסתרות ממני...

אבי אבי רכב ישראל ופרשיו

הרב מרדכי אביטן

בדחילו וברחימו אבקש לצעוד אל אחרון הדמויות - דמות הדרו של אבי, חכם מרדכי אביטן זצ"ל שחינכני לתורה, מצוות ומעשים. עמד על חינוכי לתורה בכל שלב מחייו, לא התעצל לקחתי כל שבת בבוקר אל בית מדרשו של חכם מנחם גבאי, או לעשות ביקורת שלו על נוכחותי בבית הכנסת של חכם מנחם גבאי, מרחק הליכה של חצי שעה מבתינו. באותו שבוע נשתהיתי מלהגיע ללמידה ומו"ר אבי הגיע אל בית

המדרש, והוא שואל את חכם מנחם, בני היכן הוא? ואנוכי ביום זה הלכתי לצפות בכוחו של כדור במגרש הכדור הרגל, כשחזרתי אבי שואל שאלני איך היה?

ואנוכי בתמימות "הכל בסדר" אבל אז הבנתי שהייתה ביקורת פתע ... ומאז לא נעדרתי. לימים כשלמדתי לרבנות הוא ביקש שהלימוד יהיה בבחינת "אל תעשה התורה קרדום לחפור בה" ואל תתפרנס מן הרבנות ועמד ולימדני את מלאכת השחיטה אך נפשי לא עמדה בזה. ובאותה העת נדרשתי ללמוד כתיבת סת"ם, הלך קנה לי קלף ואמר תתחיל ללמוד! אלו היו שנותי הראשונות בהן התפרנסתי ממלאכת הסת"ם. השנים עברו ומו"ר אבי נפטר בשבת קודש יד' תמוז תשס"ז (2007) 16 שנים לאחר מותו של חכם מנחם גבאי, 20 שנה לאחר פטירת ר' חיים שושנה, 26 שנה לאחר פטירת הרב אברהם סילברט. בצאת אותה השבת נגשו בניו של הרב חיים שושנה זצ"ל אליי באומרים: "יש חלל ריק בין קבר אבינו לקבר של רבי מנחם גבאי אנו רוצים שאביך ייקבר בסמיכות לאבינו, שניהם היו חברותא לתורה וכך כתב בנו של רבי חיים שושנה על מצבת אבי:

"...יום נטו צלליו ורד ערבו, צהל הרב שושנה בקרבו

נפש אהובו אשר תבוא, חבר צדיק אילי רבו..".

כך נטמן מו"ר אבי בצמידות לקברו, אותו הלילה מוצ"ש נדהמתי...כיצד מוריי ורבתי טמונים ברצף זה ליד זה במרחק שנים בסדר הבא: הרב אברהם סילברט, הרב חיים שושנה, הרב מרדכי אביטן, הרב מנחם גבאי.

מן השמיים כונו את ארבעת עמודי התווך שמהם התחנכתי עומדים אלו ליד אלו ממזרח וממערב, צדיקים במיתתם נקראים חיים.

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים.

תמונות מבית העלמין הישן בבאר שבע על פי רצף קבורתם, אחד ליד השני

הרב אברהם סילברט

הרב חיים שושנה

הרב מרדכי אביאן

הרב מנחם גבאי

פרק ז'

פרקי זיכרון – רבי מרדכי אביטן

נולד בשנת תרע"ז (1917) נפטר בשנת תשס"ז (2007)

בשנת תרצ"ה (1935) קיבלת תעודת סמיכה בן 18 היה .

נפטר ליל שבת קודש יד תמוז תשס"ז (2007)

נקבר מוצ"ש ליל ט"ו תמוז – יום הילולת אור החיים הקדוש.

בן 90 היה במותו .

תולדותיו

רבי מרדכי אביטן נולד בשנת תרע"ז (1917) במרוקו, גר וגדל עם הוריו רחל ורבי יצחק. עוד בינקותו ינק את רזי התורה מאביו. בהיותו נער התחבבה עליו התורה ואת כל זמנו הקדיש ללימוד התורה. התפרסם ברבים בחוכמתו, בחריפותו ובתפיסה טובה בהבנת התורה לעומק ולא להסתפק בפשט בלבד. את המשך לימודיו עשה בישיבת "תלמוד תורה" במרקש, הקדיש ימיו בצעירותו לתורה, שם למד גם דיני שחיטה יחד עם תלמידים נוספים. מבין הלומדים בלטו בבקיאותם ר' מסעוד ר' דוד ורבי מרדכי. הם נהגו ללמוד שעות רבות והשיא היה לקראת המבחן כדי לקבל תעודת שוחט. רבי מרדכי היה הראשון שקיבל תעודת הצטיינות והסמכה לשוחט. בשנת תרצ"ה (1935) קיבל תעודת הסמכה בהיותו בן שמונה עשרה.

בגיל שמונה עשרה התחתן עם אימנו רחל ועסק במסחר למחייתו. הוא רכש חנות קטנה בסיוע כספי מצד המשפחה המורחבת וכך התפרנס במהלך חייו עד שעלה ארצה. בימי שני וחמישי נהג לצאת לשוק ושם למכור את מרכולתו, אולם במקביל למסחרו, לימוד התורה לא מש מידו. ובכל שעה פנויה ובכל דקה ניצל את הזמן ללימוד תורה- חקר, דרש ושינן בתורה, עיין בגמרא ובמשנה, בכתבי הרמב"ם, בזוהר ועוד. עם השנים הלך ונעשה לאדם גדול בתורה ונתמנה לרב שליח ציבור, שוחט ובודק בעיר רסאט.

רבי מרדכי ברח מן הכבוד והשתדל שלא יקראו לו רב, ובכך התפרנס מיגיע כפיו מבלי להצטרך לקבל שכר עבור עבודתו כרב .

בכל חייו, געגועיו לארץ ישראל היו רבים, ולפני העליה ארצה עבר לגור בקזבלנקה למשך שנתיים עד לקבלת אישור עליה, בשנת 1962 עלה לארץ ישראל. בארץ ישראל בשנים הראשונות גם התפרנס מיגיע כפיו למרות שהוצעו לו הצעות לשרת ברבנות בבאר שבע, אך ברח מן הכבוד. ולאחר ימים, כאילו "נעקרה" חנותו ממרוקו והושמה בעיר באר שבע, וכך פתח לו חנות שממנה פרנס את משפחתו הברוכה 12 ילדים והברכה הייתה שורה במקום. מעולם לא מש ספר התורה מידיו ובכל רגע פנוי הקדיש ללימוד תורה. למרות עיסוקו במכולת, תמיד הדגיש שהתורה עיקר ומלאכתו עראי .

סדר יומו החל עוד בחצות לילה כשהשכים לעורר את השחר בתיקון חצות ולאחר מכן התפלל במניין עם הנץ ועסק בלימוד בחוק לישראל. לאחר התפילה ניגש לפתוח את חנות המכולת ולאורך שנים ניצל כל רגע קט שלא היו אנשים בחנות. היה מספיק ללמוד מן הפרשה, עם ביאוריהם של אור החיים, האלשיך הקדוש ומ"ב פירושים לתורה, עבר ללימוד משנה, גמרא ולימוד בזהר וספרי חסידות.

לאחר מנוחת צהרים היה חוזר למכולת לזמן קצר ולאחר מכן היה לומד תורה עם רבי חיים שושנה זצ"ל, שם ישבו שניהם שעות ארוכות בלימוד תורה ולימוד מעמיק בגמרא.

לאחר תפילת ערבית היה חוזר לביתו ולקראת השעה שמונה בערב היה יושב ללימוד קבוע בגמרא עם תלמידו ר' יצחק, ועסקו בלימוד גמרא. בסיום הלימוד היה יושב לארוחת ערב ומיד לאחריה לימוד משנה .

יום שבת היה יום כפול ומוכפל בלימוד תורה, והיה מקדיש את השבת למיעוט שינה ורובו לתורה לימוד באור החיים, האלשיך ועוד רבים . הוא העביר שיעור

משנה קבוע לאחר תפילת שחרית של שבת ובין מנחה לערבית היה מעביר שיעורים בבית הכנסת, בצאת השבת היה מקדיש את זמנו ללימוד בזוהר עם חברו רבי מנחם גבאי .

בקהילה היה מרביץ תורה החל בשיעורי בוקר, שיעורים אה"צ, בערבי שבתות וחגים ובכל זמן פנוי דרש להקדיש זמן ללימוד תורה. בתקופת חודש אלול היה יוצא למסע הרצאות בין בתי כנסיות להעביר דרשות לקראת הימים הנוראים .

רוב מסחרו היה משולש חלקו למאכל ומשתה , חלקו לבגדים ואחזקת בית וחלקו לצדקה ומעשה חסד .

רבים ממעשי החסד היו נסתרים מן הכל והיה משתדל לעשות חסד בצנעה . הוא נתן ללא מעט אנשים לקנות בהקפה למרות שלא שילמו. כמו כן הוא בעצמו היה דואג להעביר מוצרים לנזקקים .

בבית הכנסת בו התפלל, דאג שחלק מן הכספים יועברו ללומדי תורה, והיה מקפיד להעביר כספים לישיבות ולאברכי ישיבות. יחד עם מספר חברים הקימו גמ"ח לסיוע לחתנים ודאגו לכל מחסורם, הגדיל לעשות בחסדיו שהיה הוא בעצמו הולך עם החתן לתופר בכדי שיתפרו לחתן את המיטב שבבגדים. מסירותו למען הזולת בין ציבור ובין יחיד הייתה גדולה .

כאיש ספר ואיש תורה הנחיל מידה זו לבניו ולבנותיו ודאג לחינוך 12 ילדיו וזכה שכל ילדיו שמרו על משמרתו ובדרך התורה הלכו . את מידת החסד נטע בבניו ובבנותיו להיות אנשי חסד .

עד יומו האחרון לא מש מלימוד התורה ומהעת בה הפסיק לעבוד בחנות המכולת העביר את זמנו בלימוד תורה בכולל. הוא היה מתגנב אל השיעורים ובענווה רבה משתתף בשיעור. כאשר פתח את פיו הכירו בגדולתו ובחריפותו והיו

מבקשים שיבוא וישב בשורה הראשונה והוא בשלו להישאר בשורה מאחור, וכך היא מידתו ענותו ושפל ברכך והתבטלותו לרבותיו .

בימיו האחרונים עת נפל לחולי וכבר לא היה יכול לדבר, היה מסמן בידיו ליפוף על ידו השמאלית שהבנו שמבקש הוא בהנחת התפילין כולו עטוף אדרת תורה.

בשבת האחרונה לפני מיתתו, עם צאת השבת, כשהבדלנו על כוס היין וברכנו "בורא עצי בשמים", הוא לקח נשימה ארוכה עד מאוד מן ההדס, כחכם היודע שמיתתו קרובה ולוקח מן ההדס משום שהשבת נותנת נשמה יתירה באדם ובמוצאי שבת ניטלת ממנו ולכן תקנו חכמים להריח בבשמים כדי להשיב נפשו ונשמתו היתירה העוזבת אותו, זאת הייתה ההרחה האחרונה מעצי הבשמים.

רבי מרדכי נפטר בליל שבת קודש, פרשת בלק, י"ד תמוז תשס"ז. נקבר במוצאי שבת קודש ליל ט"ו תמוז, יום הילולת אור החיים הקדוש, בן 90 היה במותו .

הוא ימליץ טוב בעדינו ונזכה לגאולה השלמה במהרה בימנו,

ובלע המוות לנצח ומחה ה' א- להים דמעה מעל כל פנים, אמן

סיפור חייו

כתבה שהתפרסמה בעיתון המקומי הדתי בבאר שבע (כט' תמוז תשס"ז)

מאת אריאל כהן

לפני כשבועיים, מוקף בכני משפחתו ובשיבה טובה, הלך לעולמו רבי מרדכי אביטן זצ"ל, יהודי חסיד וקדוש שחלק מגדולתו וגאונותו מתגלות לראשונה כיום, רק לאחר פטירתו.

בכל עיר בישראל נותרו עדיין יהודים מעטים שהם בבחינת 'הדרת זקנים שיבה' אנשי תורה וחסד, שעיסוק בלימוד תורה הוא לחם חוקם והם עושים זאת באהבה גדולה, בתמימות ובביטול גמור. מרביתם צנועים ונחבאים אל הכלים. אין הם זקוקים לטובתו של איש, אין מסביבם עדת חסידים, מקורבים ומקרבים, והם עובדים את קונם ביראת שמיים ובשמחה אמתית.

בליל שבת קודש פרשת בלק לפני כשבועיים, באשמורת הבוקר, הלך כדרך כל הארץ ובשיבה טובה, אחד מצדיקיה הנסתרים של העיר באר שבע, רבי מרדכי אביטן זצ"ל, יהודי למדן וחסיד שזכה לשבת בשולחנם של תלמידי חכמים ולשתות בצמא את תורתם. רבי מרדכי התגורר בבאר שבע וגידל בה את משפחתו הענפה וזכה להעמיד אחריו 12 ילדים שיח' אשר זכו לקבל מעט מהנהגותיו הקדושות ויראת השמיים הגדולה שהיה בו במשך כל שנות חייו.

בשל צניעותו ופרישותו מכל סממן של יוהרה, לא פורסמו מעולם מופתים שעשה, וניסים שנעשו לאחריים בזכותו. הוא זכה ללמוד במחיצתו של הבבא רבי מאיר אבוהצירא זצ"ל, ואף עם הבבא סאלי זיע"א היו לו קשרי ידידות עמוקים. כמו כן היה תלמידו וחברו של הרה"ג חיים שושנה זצ"ל בנם של קדושים הטמון אף הוא בעיר באר שבע. כל ימיו היה רבי מרדכי איש תורה וחסד, עניו הנחבא אל הכלים ורבים ממכריו לא ידעו על גאונותו המופלגת, בקיאותו וכושרו הלימודי החריף בנגלה ובנסתר. בכל ימיו בין רבנים שאב רבי מרדכי כוחות להוסיף וללמוד שוב ושוב גמרא, משנה, זוהר והלכות והיה נהנה מכל לימוד ודבר שבקדושה. יום יום היו על שפתיו פסוקי תהילים ופרקים שלמים מן התלמוד שהוסיף ושנן בהם שוב ושוב. בזכות שעות רבות של לימוד תורה וחיים בקדושה וטהרה זכה ר' מרדכי לברך ולעזור ליהודים רבים שנושעו וראו נפלאות בזכות ברכתיו ולא מעט נשים עקרות נושעו בזכות ברכתו. עוד בהיותו במרוקן ארץ לידתו יצא שמעו של רבי מרדכי למרחוק, כמייעץ לאנשים בנושאים רבים ומסייע לחולים ונזקקים בכל צרה. בחוכמתו הרבה וידיעותיו המקיפות בנגלה ובנסתר עשה שימוש יומיומי בסיוע לבני הקהילה.

מיום עלותו ארצה קיבל עליו שלא לעסוק עוד בנסתר ממש, אלא להקדיש עצמו ללימוד תורה, להשפיע ולסייע לילדיו ומשפחתו. בני המשפחה ידעו על פעולות בודדות בהם פעל הרב לרפואת ילד במצב קשה, פקידת בן זכר ואירועים חריגים במשפחה, אולם רבי מרדכי דחה בכל תוקף מבקשת הרבים לפעול בתחום והשיב בשלילה לכל מבקש והקדיש את עצמו ללמוד תורה להשפיע ולסייע לילדיו ומשפחתו.

בתחילת דרכה של המשפחה בבירת הנגב, הייתה המשפחה מתגוררת בשכונת 'משק עזר' כמו משפחות עולים רבות ממדינות צפון אפריקה. ר' מרדכי פרנס את משפחתו באמצעות חנות מכולת שהייתה לו בשכונה ו' בעיר. שימש כרב

שוחט ובודק של הקהילה בעיר. תושבי השכונה זוכרים כיצד היו נכנסים לחנותו של ר' מרדכי ותמיד תמיד ראשו טמון עמוק בתוך ספר הזוהר או בקריאת 'חוק לישראל'. גם בשעת העבודה היה שקוע בלימוד תורה, גופו היה בחנות אך ראשו מונח בסוגיות בגמרא או בשינון פרקי תהילים בבחינת "תורתו קבע ומלאכתו ארעי". יכולת הלימוד המופלאה שבה זכה סייעה לו במשך השנים לדעת את התורה כולה על טעמי המקרא בעל פה. בשעת קריאה בתורה היה ר' מרדכי מתקן את הבעל קורא מבלי להביט כלל בחומש. זיכרון צילומי נדיר של כל אות, טעם ותג שכבר קשה לראות במחוזותינו. שליטתו בנגלה ובנסתר ובידיעת הש"ס המשנה ומפרשיה בעל פה, בזמן לימודיו כאשר כהו עיניו היה רבי מרדכי מלמד את בני החבורה בע"פ ללא ספר בלימוד המשנה על מפרשיה וכן בלימוד הגמרא.

בשנים האחרונות לעת זקנה, עזב את החנות וישב ללמוד בכולל בעלי בתים במשך כל שעות היום כמו כן היה מעביר שיעורים בכמה בתי כנסת בשכונה ו' הישנה. ר' מרדכי זכה לקיים את מצוות "כתבו לכם" ואף הכניס בחייו ספר תורה הנושא את שמו.

מעבר לכל סיפורי כוחות הקדושה אשר מספרים עליו ועל היותו איש תורה אמיתי שעסק בכל מקצועות התורה, בולטת אישיותו החמה והלבבית, מאירת הפנים ונעימת ההליכות.

הרב מרדכי היה מחובר בכל נימיו וגידיו לפרשנותו של אור החיים הקדוש ולמד את תורתו בשעות הקטנות של ליל שבת ולאורך כל השבוע ונפשו קשורה בנפשו

בני המשפחה זוכרים שתמיד הזכיר ר' מרדכי את הצדיק ר' חיים בן עטר- האור החיים הקדוש, רק בפטירתו הבינה המשפחה את עומק הקשר המיוחד שהיה ביניהם....

ביום רביעי האחרון בחייו, לקה רבי מרדכי באירוע מוחי ומצבו התדרדר, הוא הובהל לבית החולים ומצבו התדרדר אט אט. כל בני המשפחה ישבו סביבו וקיוו לשיפור במצבו..

ביום חמישי בשעות הערב מצבו של ר' מרדכי התדרדר מאד, לחץ הדם והדופק כבר העידו על סימנים של מוות קרב וכל בני המשפחה התאספו סביבו מן הגדול לקטן. במיטתו שכב רבי מרדכי כמלאך מבלי נוע, גופו נוכח אך נשמתו כאילו מסרבת לסיים את שליחותה. בני המשפחה ידעו כי אביהם אהב מאד את רבי חיים בן עטר וקיוו כי יחזיק מעמד עד ליום ההילולא שחל במוצאי השבת. באותו הרגע שאמרו לר' מרדכי את שמו של אור החיים הקדוש והזכירו בפניו הרדומות את יום ההילולא, החל המוניטור להשתולל ולהתעורר לחיים, בני המשפחה הרגישו כי נשמתו עולה ויורדת ואינה מוכנה להיפרד עדיין מהעולם אלא מחכה ליום השבת .

בליל שבת בשעת לילה מאוחרת שוב נרשמה התדרדרות חדה בדופק ובלחץ הדם, בניו שהיו סביבו כל העת, התאספו כשבגדי שבת עליהם, סביב מיטת האב והחלו והחלו יחד בקבלת שבת, שיר השירים, כאשר בנו של הצדיק ר' חיים שושנה זצ"ל מקדש על היין ולאחר מכן המשיכו את מנהג אביהם כמידי שבת בשבתו "בר יוחאי" פתח ר' יצחק ואמר .. אזמר בשבחין וסיימו בלימוד אור החיים הקדוש על פרשת בלק "ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו" שם מפרש אור החיים הקדוש "ה' אלהיו עמו גם אם ייסרהו, על משמרת אהבתו יעמוד וממשיך האור חיים ומסיים על רבי עקיבא שהיו סורקים בשרו במסרקות של ברזל והיה מאריך באחד גם שסורקין בשרו מדבק נפשו בה' באלהיו וכך במעמד כל בניו

ובנותיו לבושים בלבן לכבוד השבת נפרדו מאביהם בשמע שראל ה' אלוקינו ה' אחד . במוצאי השבת ניטמן רבי מרדכי בדיוק באותו היום ובאותו התאריך והשעה שבה ניטמן רבי חיים בן עטר זצ"ל שאותו כה אהב רבי מרדכי כל חייו. במסע הלוויה של רבי מרדכי אשר החל סמוך לחצות הלילה במוצאי שבת, השתתפו מאות רבות של יהודים תושבי באר שבע והסביבה אשר ליוו את מיטתו בהקפות סביב מיטתו ובתקיעות שופרות. רבני ערים ופשוטי עם הלכו זה לצד זה אחר מיטתו כשהתרגשות ועצב מתערבבים להם יחד. למרות השעה המאוחרת, נמשכה ההלוויה עד השעות הקטנות של הלילה והתרגשות גדולה של קדושה אחזה בכל המלווים.

מקום קבורתו גם מעוררת השתאות רבה, רבו וחברו הצדיק רבי חיים שושנה (מחבר ספר אעירה שחר) היו קרובים בחייהם כאהבת דוד והונתן כל חייהם עמלו יחד בלימוד התורה , רבם מעידים על הלימוד החריף שהתנהל בן גדולי התורה, רבים לא עמדו ביכולת הניתוח והלימוד שלהם .

מי שראה את רבי חיים ורבי מרדכי לומדים מעיד שלימודם כשני מלאכים ואש יוקדת .

חברותם היה בדומה ללימודם של ריש לקיש ור' יוחנן שלא היה קיום אחד ללא השני . רבי מרדכי היה ידוע בחריפותו ובשאלותיו ובלומודו .

מיום שנפטר רב חיים שושנה זצ"ל ירדה עצבות על רבי מרדכי ובכל מעמד היה מתאר את חסרונו בלימוד שאין לו את הלימוד החריף שהיה .

אכן השגחת בורא עולם שבחיהם ובמותם לא נפרדו וכך עם צאת השבת כוונה יד ההשגחה שרבי מרדכי ייקבר בסמוך ובמרחק של 5 ס"מ מאהובו ורבו הרב חיים שושנה זצ"ל .

בסמיכות של חצי מטר קבור גם חברו הרב מנחם גבאי זצ"ל שהיה חברו ללימוד
בנסתר .

בכתבים שנשתיירו כתב ר' מרדכי ספר העוסק בהלכות שחיטה ומנהגים בו חתם
רבי מרדכי זצ"ל את ספרו כך : "טעמי שחיטה ביום שישי בשבת קודש 26
יום לח' אדר וצרת בכסף בידך לפ"ק כתבתי אותם אני מרדכי אבטאן ולכותב
ולקורא בהם תן מנוחה ויזכו ימיו כימי נוח...והלומד בהם ישמח עד ביאת גואל
לישראל ...

ספר אשר כתב בקולומוס בשנת וצרת=תרצ"ו לפני 71 שנה , בין דפיו נמצאה
תעודה על קבלת הסמכה לשוחט בשנת תרצ"ה

מה רבה הייתה הפתעתם של בני המשפחה כאשר גילו כי בעמוד הראשון של
אחד הספרים שכתב מופיעה הכותרת הכל כך מיוחדת "מאמר לנפטר" העוסק
בצדיק הנפטר מן העולם. – "הספד לצדיק" .

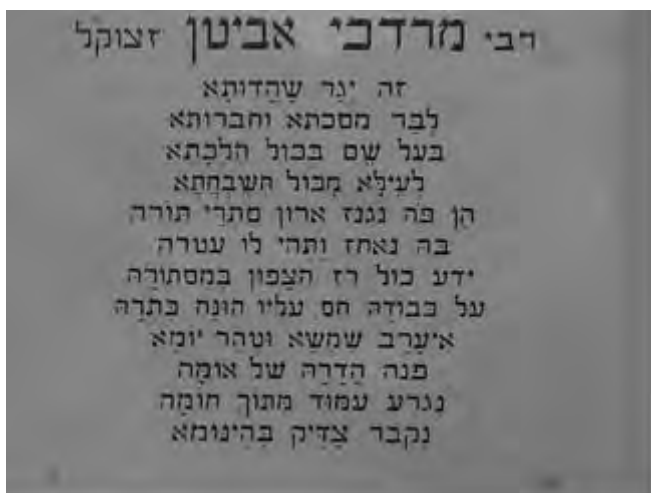
שבת פטירתו של רבי מרדכי חלה ביום שבת קודש פרשת פנחס ומה רבה
ההשתוממות שבין כתביו נמצאה פתקה קטנה אשר נושאת את הכתובת "פיוט
לפרשת "פנחס" העוסקת בקנאותו של פנחס בדומה לרבי מרדכי שהיה קנאי
לגבר ה' "נבא ולא ידע מה נבא " !?

באזכרה שנערכה בתום ימי השבעה, השתתף קהל רב, מכרים מקרוב ומרחוק
שבאו לכבד את הנפטר לקרוא משניות לעילוי נשמותו ולהאזין להספדים לזכרו.
לר' מרדכי ספדו הצדיק רבי ברוך אבוהצירא שליט"א, בנו של הבבא סאלי
זיע"א אשר דיבר על הקשר האישי המיוחד בין המנוח לבין אביו, כמו כן נשאו
דברים רב העיר ב"ש הרה"ג יהודה דרעי שליט"א, הרה"ג בנימין בצרי שליט"א
רב קריית האבות ושכונה ו' החדשה, הרה"ג שמעון בן חמו שליט"א רבו של
מושב פעמי תש"ז, הרה"ג יורם כהן שליט"א רב שכונת רמות ב"ש, הרה"ג יוסף

דהאן שליט"א מנהל מחלקת מקוואות ברבנות באר שבע, הרב שלום דנינו וד"ר עמרם מליץ .

שבת פקידת חודשו תחול ביום טו באב עליו נאמר : "אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וכיום הכיפורים,

העיר באר שבע, איבדה את אחד היהודים הצדיקים שהיו לעיר , אחד מבין רבים שהיו סמל למופת של פשטות וצניעות, שילוב נדיר של למדנות וחרifות, נועם הליכות ואמונת חכמים טהורה וזכה, שכבר נדמה כי חלפה לה מהעולם.

תעודת הסמכה לשחיטה

גאון סגור הו' הע' כבוד מרדכי בן ה'ע'ן יצחק ה'ע' אבנאן ה'ע' ע'ו' ו'ע'ה' פ'ה
 ו'מכ'ל' ב'ק' ב'ה'ן ו'כ'ה'ב'ו'ת'י'ן ו'ב'ט'ע'ע'ב'ה'י'ן ו'ב'ד'ק'ד'ק'ת'ן ו'ע'ל'ג'ו' מ'ו'ת'ו' ע'ל
 ה'א'י'ס'ו'ר ו'ה'ת'ר ו'ה'ע'י'ב ע'ל ה'א'י'ס'ו'ר ש'ה'ו'א א'ס'ו'ר ו'ע'ל ה'מ'ו'ת'ר ש'ה'ו'ר
 מ'ו'ת'ר ו'ע'ל ה'ש'ח'י'ק ו'כ'ר'ק ה'ס'כ'ן ל'פ'י מ'ע'מ'ט'ס ע'ל'ו'ע ו'ב'ט'ע'ר'א ב'ק' י'
 ב'ט'י'ב מ'ה'ע'ח'ו'ה ו'ה'צ'ד'ק'ה ו'ג'ם ש'ח'ו'ט ל'פ'י ש'ח'י ר'א'ו'ר ו'ה'ז'ע'ה ל'מ'ט' י'
 ל'כ'ן מ'ע'ט'ו' י'ם ל'ו' ר'ג'ו'ע ו'ה'ו'ר'ט'ו'ז'ל' ב'ק' י'ו' ל'ע'ז'ו'ט ו'ל'ג'ד'ו'ק מ'ץ כ'כ'ר
 ו'מ'ן ה'ל'א'ן ג'ם ח'י'יה ו'ע'ו'ר ו'ל'ת' מ'ע'ל'ן ח'מ'ח'ו' ב'י'ד'ה ח'ך ב'ז'ו'ר י'
 מ'ע'ה'ז'ים ו'ע'ב ה'א'ל'ה ע'ב מ'ע'ל'ו'ת ל'ו' ע'ב'ה ח'מ'ע'י'ע'ה ל'א י'ש'ח'ו'ט ו'י'ב'ר'ו'ק
 כ'פ'ע ל'ג'ל' א'ס ה'מ'ל'א' ו'מ'ע'ל'א ע'ו'ט ח'ו'ן ב'מ'ק'ו'ס'ו' ה'ב'ק'י' ב'ט'ח'ו'י ו'ט'ו'ה ו'ב'ז'ה'ר
 מ'ה'א'ה ע'ב'ך ש'י'ב'ר'ו'ק ה'ס'כ'ן ע'ם ח'ו'ע'ו' ח'ח' ו'ג'ם ב'ה'ק'ע' ח'ה'א'ה ו'ס'ר ב'ו'ת'ח'ו'ס
 ח'פ'י'ה ב'ין ע'ז'ה'ם ו'כ'ז'ה י'ה'י'ה מ'ע'ה'ה'ך ע'ב'ה ח'מ'ע'י'ע'ה ע'ל ע'י'ל'ע'ב'ו'
 ו'פ'ה י'פ'ה ו'א'ן א'ס ל'א מ'ע'ז'ל'מ'ו'ס ע'ב'ה ח'ח' ח'ב'ר'י' ח'ו'ן ו'ע'ז'ו'ט כ'פ'ע'ב' ו'כ'ו'ה'ך
 ע'ב' ש'י'בו מ'ע'ב'ע'ת ו'ב'ק'ו'ן מ'ע'ז'ו' מ'י'ה'י'ה ח'ו'ר ע'ל ל'פ'ע'ו'ר ו'ב'ט'ו'ר ח'ו'י'
 ג'ח'י' י'ט'ה י'ו'ה ו'ק' ח'ו'ר' מ'ע'י'ה'ם ל'כ'ר'ק'ו'ס י'ד'ו'ע'י'ם ו'ל'א'י'יה ב'י'ו'כ'ו'ח
 כ'ו'ך ו'ע'ב' ע'ע' ב'ה'ק'ו'ר' ו'כ'ז'ה ע'ל'א ו'ב'ר'ק' ו'ע'ש'ו'ט ב'ח'ס'ף ו'ע'ק'ע'ע' ב'ל'א' י'ס'ן
 ק'כ'ל'ה ל'ע'ו'ס ח'ל'ום ו'א'ל'פ'י ל'ט'ו'ת מ'ע'ט'ו' ע'ם א'ח'ר ב'ק'כ'ל'ה א'י'ן ל'ו' ח'ו'ת' כ'א ל'ט'ו'ר
 ח'ז'ו'ת מ'ע'ר'ט'ו'ל ו'ו'ס ע'ב'ט'ו'ר י'ל ל'ה'ו'ר'ש ח'ל'ו'ל'ה ה'מ'ע'ר'ו'ה א'ג'ז'ת ו'כ'ו'ע'ר
 ו'כ'ו'ר'ת' ע'ז'ה ל'פ'ן ו'ע'ז'ו'ב'ו'ך

ו'ז'ו'ח'ו'ס'ן
 ב'ד'ו'ח'ו'ל
 ח'י'ט'ע'
 ו'ע'ז'ו'ל י'ד'ו'ת'ו'

על מצבתו נכתב אקרוסטיכון הנושא את שמו רבי מרדכי אביטן זצוק"ל
נטמן בסמוך למורו וחברו רבי חיים שושנה זצקו"ל

רכב ישראל ופרשיו, ראש לתלמוד ומפרשיו
בקיא בזוהר ומדרשיו, עם קונו דרכו חשב
יחיד בדור, וגדול דורשיו, בין ספרים שם לו מדור ומושב
משנת רבינו בן עטר, אותה דרש בכל אתר
"אור החיים" קדוש ונסתר, לאהבת מרדכי נעתר
רצה כי ביום הילולתו, יבוא הצדיק לקבורתו
בואו וראו גדולתו ! אשריו ואשרי יולדתו
דעך נר מערבי וכבה, בכו מלאכי מרכבה
יועם לפיד ואור להבה, עם להנחם לא אבה
כדרכם של ברי אוריין, במעטה צניעות משוריין
טרח לפרש כל עניין, אהוד ועניו בכל מניין
יום נטו צלליו ורד ערביו, צהל הרב שושנה בקרבו
נפש אהובו אשר תבוא, חבר צדיק אילי רבו
זוג צדיקים וקדושים **ל**אומרה הרח"ש וגם הרמ"א

